

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI
ÖSSZES
MŰVEI

EGÉNYEK
26

EGY
JÁTE-
KOS
AKI
NEM

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

LENGYEL DÉNES ÉS NAGY MIKLÓS

REGÉNYEK

26.

JÓKAI MÓR

EGY JÁTÉKOS, AKI NYER
(1882)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1966

Sajtó alá rendezte
NACSÁDY JÓZSEF

Lektorálta
OLTVÁNYI AMBRUS
PÓTH ISTVÁN

Magy. i. T. 3.
87, 588.

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1966

Printed in Hungary

DOBRA KERÜLT VÁRAK

Vége volt a nagy európai háborúnak: a nagy világhódító ott ült már Szent Ilona szigetén, a szövetségesek pedig Párizsban restaurálták Franciaországot. A sok újan teremtett királyság, respublika visszatért a maga régi gazdájához. Az illyriai királyság pünkösöd napja is elmúlt, s lett belőle megint „magyar partvidék”, — „Isztria”, „Horvátország”. Cifra élete volt ennek az országnak: egy emberöltő idő alatt hatszor változtatott urat; volt a velencei dózse birtoka, a római császáré, azután a muszka cáré, megint a francia császáré, újra a római császáré, aztán az illyriai királyé, végre hetedszer megint csak vissza-került a római császárhoz, aki egyúttal magyar király is. — Legutoljára a franciák vonultak ki a váraiból. Odafenn Bécsben az udvari hadi főszámvevő hivatal kiadta a rendeletet, hogy ezekből a sok remanentialis várakból azokat, amik nem fortificationalis célokra valók, el kell kótyavetyélni. Mindenáron túl kell rajtuk adni.

A mi szép Fiuménk közelében is van két ilyen vár: az egyik Tersatto, mindjárt a város fölött, a másik Porto Re mellett Frangipáni vára. Mind a kettőt ott árverezték a fiumei hadosztályi bizottság épületében.

Tersatto vára mind távolból, mind közelből tekintve, a regényesség minden magasabb fogalmainak teljesen megfelel; Frangipáni vára Porto Re mellett azonban messziről is, közelből is visszariasztó képet mutat: akár szárazról, akár a tenger felől halad el mellette az utazó, az a gondolatja támad: „no ott nem szeretnék lakni”

Azonban ez most nem tesz különbséget: mikor kótyavetyére kerül a dolog, nem az jön tekintetbe, hogy mi a festőileg érdekes.

Úgy látszik azonban, hogy ennél a nevezetes árverezésnél más, legközségesebb előfeltételek sem jönnek tekintetbe.

Ilyen közönséges feltételek például, hogy a venni szándékozónak megmutatják legalább az építészeti tervrajzát a dobra ütött építményeknek, hogy láthassák, milyen nagy az? hány szoba, hány udvar, hány torony van benne? Melyek a lakhatók? Vannak-e pincék? föld alatti lakások? — Semmi sincs abból: itt nem mutogatnak semmit. Ez nagyon különösnek tetszhetik, amíg az ember meg nem hallja a kikiáltási árat.

— Tersatto vár — száz forint! Ki ád többet érte?

Száz forint! Egy egész várért, aminek a falaihoz a Frangipániak a seravezzai és brocatelloi tarka márványt gályateher számra hozatták Olaszországból, s a portáléja kifaragásán a híres kőfaragó Polciatello egy álló esztendeig dolgozott; aminek a boltozatai művészi freskókkal vannak feldíszítve, a földélete veresréz, s az ajtajai faragott diófából, s egy-egy zár, a hozzá való mesterséges kulccsal múzeumba való remek.

— Száz forint az ára! Ki ád többet érte?

Még csak el sem köhinti rá magát senki, nehogy valamiféle megszólalásnak vegyék.

Pedig a nagy terem tele van uraságokkal, akik messze földről jöttek ide. Mutatják a tarka viseletek; sok minden idegen országból valók, köztük boszniai és dalmáciai uraságok is, ősi népjelmezeikben. Legtöbb a fiumei, de vannak Styriából jött német urak is, fülig érő gallérú, magasra pockolt vállú redingote-okban, sőtartóforma kalapokkal, aztán meg isztriai hajósok, velencei kereskedők és egynehány osztrák főtiszt, mindenféle egyenruhában: tarka gyülekezet!

Senki sem ígér de csak egy rézgarast se a száz forintra.

Pedig nem jár abba a várba semmiféle kísértet, — egyedül az a prózai indok veri le az árát, hogy a fenntartása nagyon sokba kerül, ez a vár csak nagy úrnak való. — Hiszen nagy urak is vannak a világon, csakhogy azok meg minek jöjjenek Tersattóba? Mit csináljanak itt? Mivel mulassák magukat? — Akik hajdanában ezt a várat építették, kiskirályok voltak Dalmáciában, birtokuk is volt, egy ilyen várhoz való, övék volt egész Veglia szigete, a gyönyörű dalmata erdők, amikből Velence hajóhada épült, és a hírhedett aranybányái a magyar tengerpartnak. Csakhogy ennek mind vége van már. Velencének sincs már hajóhada, a magyar tengerpartnak sincs már őserdeje. A velenceiek kivágták az erdőt, azután jöttek a morlákok, ráeresztették a kecskéket, azok lerágták a bokroknak még a gyökerét is, akkor aztán jött a bóra, s elhordta magát a földet. Ott most csak egy sziklasivatag van. A híres aranybányákrul azt sem tudni már, merre voltak. Az utolsó Frangipáninak a feje pallos alatt esett le, s azóta nincs ura a várnak. Birtokosa, a katonai kincstár csak ráfizet, s ezért szeretne tőle megszabadulni.

Az árverező főtiszt alább kezdi.

— Tersatto vára! ötven forint! Ki ad többet érte?

Ugyanaz a megátalkodott hallgatás.

Még alább eresztik.

— Tersatto vára! Huszonöt forint! Ki ad többet érte?

Ekkor az asztal végén ülő osztrák főtisztek egyike, valami tábornok, tele érdemrendekkel, megrestelve a sikertelen kótyavetyét, meg hogy az olaszokat egy kicsit belemelegítse példaadásával az árverezésbe, közbekiált:

— Huszonöt forint! meg két garas!

Megjárta vele. Senki se indult utána. Rajta maradt a vár huszonöt forintban, meg két garasban. S még az a bosszúsága is megvolt hogy minden ember odasietett hozzá gratulálni, s aztán adtak neki mindenféle jó tanácsokat, hogy mire használhatja a várát. A tábornok, akinek a nyakán maradt a vár,

gróf N** volt, irlandi indigcna, a napóleoni hadjáratok alatt sokat emlegetett név. Ennél könnyebben még egy várat sem vett be egész katonáskodása alatt.

Következett a sor a második várra.

— Frangipáni vára Porto Re mellett, ára száz forint! Ki ad többet érte?

— Ugyan ezredes úr! — kiálta közbe egy az árverezővel szemközt álló, s nagy veres esernyőjére támaszkodó, borotvált arcú uraság — ne tréfáljon itt velünk. Ha már Tersatto várat huszonöt forintért meg két garasért ütöttük el, a Frangipáni várat Porto Re alatt csak nem kezdhetjük ennél magasabban.

— Igaza van az úrnak— Tehát kezdjük alantabb. Huszonöt forint, ki ad többet érte? A Frangipáni vár Porto Re mellett.

Már itt az elébbeni túl óvatos hallgatás helyett nagy vidámság zaja kezdett keletkezni. Összevissza fecsegett, mókázott minden ember: — Hogyan? annak fizetnek-e, aki megveszi? A Frangipáni várat? Benne is kell lakni? Az egész Quarmerót ráadásba! Akkor sem kellene!

A kikiáltási ár egyre alább kezdett szállni ötforintos lépcsőzetekben.

— Húsz forint! Ki ad többet érte?

— Tizenöt forint! Ki ad többet érte?

— Tíz forint! Ki ad többet érte?

Innen aztán már csak kétforintos skálákban lépett lefelé a kínálgatás.

— Nyolc forint! Ki ad többet érte?

Ekkor a terem egyik sötét szegletéből megszólalt egy szelíd, melankolikus hang:

— Kilenc forint!

Minden ember odanézett.

Az árverező alakját igen jól ki lehetett venni, mert abban a percben, amidőn ezt a végzetes szót kimondta, egyszerre úgy szétugrott mellőle az eddigi indifferens tömeg, mintha

valaki azt vallotta volna be magáról, hogy őt kilenc nap előtt megharapta a veszett kutya.

Az árverező egy magas, nyúlánk férfi volt, valami keleties, zsinóros viseletben, amilyen ezen a vidéken nem járja, három sor ezüstgomb a mellén, ezüstös öv a derekán, a lábain térdig érő sárga sarkantyús csizmák. Szakállt nem visel, hanem a bajusza kunkora görbüléssel kutyorodik az orra két cimpája fölé. Arcszíne halovány, termete szikár, de széles vállú és csípejű; orra vetekedik az olaszokéval, csak a szemei árulják el tengerszínükkel, hogy északiabb vidékek szülte. A kiejtése különben egészen olaszos. Ott áll már régóta egy tömör oszlophoz dülve, s nagy ezüstös kardjára támaszkodva, szemöldökéig lenyomott nyusztprémes csáköval, s csak azért nem tűnt fel eddig szokatlan viseletével, mert a fiumei kikötőben állandó az etnográfiai kiállítás. Vannak itten bosnyák bégek is, turbánban, kaftányban.

— Bizony rajta marad! — suttojják a közelállók.

— Kilenc forint először! — Uraim! Az egész Frangipáni vár! Kilenc forint másodszor! — Ki ad többet? — Senki többet? — Kilenc forint harmadszor!

A dob rápördült. A Frangipáni vár is el volt ütve.

— No uram, ön most hatalmas egy vásárt csinált — szólt hátrafordulva a veres umbrélás olasz az idegenhez.

Az most előjött a szögletből, s odafurakodott az asztalhoz.

Az árverező tiszttúr nagy nyugalommal töltögette be a rubrikákat.

„Frangipáni vár, Porto Re mellett. Vételár 9 forint. Wiener Währung”.

A vevő kivette a vörös bagariabőr tárcát a mentéje zsebéből, s leszámolta a kilenc darab veres pajzsos bankót az asztalra.

— A vevő neve? — kérdezé gépies pontossággal az árverező tisztt.

A megszólított egy kissé szétnézett a levegőbe, mintha most jutna csak eszébe, hogy a levegőben kódorgó nevek

közül egyet el kellene fognia magának, s aztán ugyanazon az elébb hallatott mélabús szóval bediktálta:

— *Babiagorai Riparievich Metell!*

Ejnye uram, önnek a neve sokkal hosszabb, mint a vételösszeg.

Nem tehetek róla — mondá a vevő, s aztán szótagonkint mondta tolla alá a hivatalnoknak a veszedelmes hosszúságú nevét.

A körülállók a vállalkat vonogatták. — Senki sem hallotta ezt a nevet kimondani valaha. Semmi baj! Eggyel több idegen a dalmát parton, akit nem ismer senki.

AXAMITA LEÁNYASSZONY

— No uram, ön mondhatom, hogy nagyon jó vásárt csinált — monda az árverező tiszt, mikor a tollát az asztal lábához kiverte.

— Tudom — monda a vevő. — Jól ismerem a tárgyat.

— Jól ismeri a tárgyat? No, hát gratulálok hozzá.

A tersattói vár megvevője, a tábormok is kegyes volt megszólítani vevő kollegáját.

— Alászolgája uram. Még most kezet szoríthatunk egymással.

Kezet szorítottak.

Az idegen hideg mosollyal felelt.

— Mert ha egyszer a váramat birtokomba vettem, akkor aztán nem nyújthatunk többé egymásnak kezet, ugyebár?

— Én legalább nem.

Az idegen meghajtá magát feszesen, s a számvevő tiszthez fordult.

— Lakik most valaki a Frangipáni várban?

— Óh igen, uram. Egy felügyelő mindig van ottan hagyva. S ugyanazt, ha akarja ön, meg is tarthatja ott. Jó lélekkel ajánlhatom.

— Hogy híják?

— *Axamita leányasszony.*

— Leányasszony?

— Már hiszen majd meglátja uraságod, hogy miféle leányasszony!

— Köszönöm, uram.

Babiagorai Riparievich Metell nem vesztegetett több szót az árverzési helyen, hanem elindult legelőbb is valami szekeret keresni a városba.

Hát az nem olyan könnyű feladat.

A franciák minden úri lovat elvittek magukkal, mikor itthagyták az országot.

A morlák parasztnak a lova a számár, a számára meg az asszony.

Akinek számára van, az már nagy úr, de akinek asszonya van, az is úr. Hetivásár alkalmával a tersattói úton látja az ember, hogyan jönnek vándorolva a szénaboglyák Fiume felé. Eleinte azt képzei az idegen, hogy azok a boglyák meg vannak babonázva, maguktól járnak; később aztán észreveszi, hogy alant a boglya fenekén két meztelen lábszár lépeget. Az egész boglya egy leánynak a hátára van felpokolva. Ez a jármű. Vásár után ugyanez a jármű viszi haza a vásárfiát: nyoszolya, láda, hordó, taposókád a menyasszony hátára felkötve; mellette ballag a vőlegénye, s a hosszúszarúból pipázik, s ha aztán meg talál izzadni (nem a leány, hanem a férfi), akkor leveti a dolmányát, s még azt is a menyasszonya hátára dobja.

Egyetlenegy kétlovas szekér volt az egész piacon. Két rossz dikhenc egy összevissza pántolt szekérrel, a lovak tele csengővel, a gazdájuk körülűzködve handzsárral, pisztollyal. Ez valami hajdani knéz ivadéka lehet, hogy még lovat is tart.

Metell odament hozzá, s üdvözlé a maga nyelven.

— Mennyiért vinnél el engem meg a holmimat a szekereddel Fiuméből Porto Reig?

A szekeres leráncolta a tüske-borostás szemöldeit, s azt kérdezte:

— Hol van az a Fiume?

Bomolj meg. Itt vagyunk benne a piac közepén.

Ez itt Rijeka.

No hát legyen Rijeka. Mármost bizonyosan Porto Rét sem tudod, hogy hol van.

— Nem tudom.
Hanem Kraljevicát tudod?
Azt tudom.

— No hát az egyre megy. Hát mennyiért vinnél el engemet Rijckából Kraljevicába?

— Egy zecchinóért.

A morlák még most is zecchinóban beszélt. Szeret visszaemlékezni a velencei gazdára, aki az országát elpusztította, szép erdejét kivágatta, aztán eladta a török szultánnak, abbul építette a hajóhadát, hanem aztán hagyta a knézeket egymással veszekedni, nem bántotta *a szabadságukat*; — ellenben gyűlöli a franciát meg a németet, aki utakat csinált az országon végig, s megfogdostatja a népszerű hősoeket: azt mondja, hogy rablók. — Azért még a pénzét sem szereti. Zecchinóban beszél. Ellenben a falvak, városok neveit még olaszul sem tanulja meg: az marad a réginél.

Tehát egy zecchino — nem sok — s csakis úgy érthető, hogy a szekeres maga is Porto Reba való, tehát egyenest hazamegy, s „*most*” nagy ritkaság a pénz.

— Megtoldom még borraivalóval is — monda Metell —, hanem egész a Frangipáni várig kell engem szállítanod. Tudod, hol van?

— Nem tudom.

— Dehogynem, ott van mindjárt a városon kívül, a tengerparthoz közel: az a négytornyú vár.

— Aha! A skriljevo spital!

— Ha neked úgy szebben hangzik, azt sem bánom. Mit fizetek odáig?

— Egy zsák zecchinót.

Ne bolondozz, atyámfia.

Én nem vagyok atyádfia. Bolond volt az öregapád. A skriljevo spitalig nem viszlek el, ha magad arannyá válsz is.

Azzal övébe dugta a pipáját, végighúzott az ostornycéllel a két lova hátán, s úgy elszakatolt onnan, hogy hátra sem nézett.

Metell úrnak más alkalmatosság után kellett nézni.

Tán a tenger felől könnyebben hozzájárulható lesz a megvett várkastély. Felkereste a kikötőt, s beszédbe ereszkedett az olasz hajósokkal. Azok meg túlságosan is nyájas emberek. Egyet hitt, s tízen ugrottak ki a szavára; ladik, csónak, dereglye készen állt a szolgálatjára. Majd megsiketült, úgy ajánlkoztak a világ minden részét beutazni vele.

— Nekem egy tágas kutterre volna szükségem, négy evezővel.

Mind valamennyinek a járműve kész volt kutterre változni.

— Bútort akarok szállítani a Frangipáni várhoz Porto Reba.

Erre a tíz közül kilenc meghátrált: egynek sem volt ehhez alkalmas kuttere. Mind föltették a süvegeiket, seloldalogtak onnan.

Csak egy vén, meggörcbült hátú, ravasz képű olasz maradt meg az alkudozás terén.

— Óh, az én kutteremben elfér minden.

— Mit fizetek?

— Majd megegyezünk. Nem kérek én sokat.

— Tudod, hol van a Frangipáni vár?

— Óh, hogyan tudnám? Ott van a Castello Vecchio közelében, a Contrada Davarsi alla Chiesa mellett; nem messze a Punta della Forterezzától, éppen a Rovina előtt; ott kell kikötni a Porticchióban, ahol nagyon mulatságos látni, mikor az asszonyok mossák a fehér ruhát a Perillón, ott a Valle di Drazsicában igen jó „preze” van a hajók számára, oda én igen szépen elszállítalak téged, uram, minden bagázsíástul.

A hajós hét nevet elmondott Metell úrnak; csak magát a Frangipáni várat nem ejtette ki azok között.

— Bútoraim vannak, amiket oda akarok szállítani.

— Óh, azok mind elérnek az én kutteremben. Hordtam én bútorokat a franciák számára Voloscába, Buccariba, Abba-ziába. Óh, értek én ehhez nagyon.

— A tengerpartról azután majd fel lehet azokat hordatni emberekkel a várba.

— Egy ember felhordhat mindent, uram! Ohó! Minálunk nem szokás, hogy egy darab collót két ember emelgessen. Un, duo. Fenn van a vállon!

Metell úrnak volt rá gondja, hogy felpénzt adasson magának a hajóssal. Az a szokás, nem megfordítva.

Azután visszament a városba a zсібárús-boltot fölkeresni, ahol bútorokat árultak.

A francia urak után maradt itt sok minden. A kanapéra nem lehetett ráülni, mint a lóra, hogy lovagoljon rajt az ember. Azt mind itthagyták veszendőbe.

Az olaszok kíváncsiak, kivált az ilyen kisvárosban, ahol minden ember szemmel tartja egymást, s mind valamennyien az ott őgyelgő idegent. Még el sem hagyta Metell úr a boltot, már elszárynalt a híre, hogy a legfinomabb bútorokat vásárolta össze, még fortepianót is vett és valamennyi megkapható hangjegyeket hozzá; azután ami csak olvasni való regény volt a zсібárusnál, azt mind összevásárolta; de különösen a németeket válogatta; a franciákat félredobálta; a derék, vidám Boccacciót pedig éppen a fejéhez hajigálta a nagyon kínálgató boltos legénynek. Mindezekből olasz ésszel könnyen ki lehetett okosodni, hogy a Frangipáni várban valami fiatal leány fog lakni, akinek még naiv világnézetei vannak.

Ez több az elégnél, hogy érdeket költsön.

Metell úr délutánig készen volt a bevásárlással, felhordatott mindent a dereglyére, s éppen kedvező szele levén, megindult Porto Re felé.

A nyári alkonyat sokáig tart, még akkor elég világos volt, mikor a dereglye vitorláit behúzták, s aztán evezővel odavontatták a hajót a matrózok a Punta della Forterezzához.

Útközben a görbe hajós megeredt nyelvű közlékenységgel sietett megismertetni Metell urat új szerzeményével. Jól ismeri ő azt, sokszor hordott oda francia urakat. A Punta della Forterezza még hozzátartozik a várhoz. Ezt Metell úr még nem is tudta. Hogy ilyen jó vételt tett? Az ám! A várhoz van

csatolva magas kőfallal az a tengerbe benyúló sziklanyelv, aminek a hegyén épült egy kis erősség, vámház és tán világító torony is a francia urak alatt. Az egész épület sárga téglából van, úgy világít a messzeségből, mintha egy darab arany volna. Most abban lakik a vár felügyelője: Axamita leányasszony. Onnan közelebb esik neki lejárni a tengerre halászni.

— Tehát halászmesterséget folytat a leányasszony? — kérdezé Metell úr.

— Azám! Abbul él. Aztán meg a maga hét krajcárjából.

— Kitül kapja azt a hét krajcárt?

— Hát kitül kapná? A császártul.

Metell úr kezdett magasabb fogalmakat táplálni Axamita leányasszony felől, akit ő mint fundus instructust vett meg a várral együtt kilenc forinton.

Amint a Perillónak nevezett félhold alakú kőpadnál kikötöttek, Metell úr azt parancsolá a hajósoknak, hogy a bútorokat szállítsák utána, majd ő azalatt előremegy Axamita leányasszonyt fölkeresni.

A hajós azt szerette volna megtudni, hogy meddig marad itt az uraság. Mikor megmondták neki, hogy holnap reggelig, akkor elkezdett szabadkozni, hogy ő nem maradhat, vissza kell térnie Fiumébe, inkább reggelre ismét visszajön az uraságért, most fizesse ki. Metell úr bírt annyi gyakorlati ésszel, hogy az ígért borraivalót a bútoroknak a várba felszállításáért visszatartotta. Azt majd ottan kapják meg.

A parttul sziklába vágott lépcsők vezettek föl a Punta della Fortezza sárga épületéig, aminek egyetlen vasajtó vezetett a belsejébe. Az az ajtó azonban bizvást lehetett volna fából is, mert be sem volt téve, s a kilincsére felfutott folyondár azt árulta el, hogy nem is szokott az betéve lenni soha.

Metell úr a vasajtón át egy tornácba jutott, aminek nyitott folyosója a tengerre nézett. Ennek a boltíve alatt szokott valamikor a vártán álló őr alá s fel járkálni, mutatják a kikoptatott

téglák a padlaton. Most már nem jár ott senki, mutatja a téglák közeiből felburjánzott vad zsálya.

Innen is egy nyitott ajtón át lehetett belépni a belső szobába. Ablak is volt azon; de üveg nélkül.

Abban a szobában sem volt senki.

Egy nehézkes lágyfa-asztal volt a közepén, azon egy dohányvágó deszka, kardpengéből készült aprítóval; az ablakkal átellenben egy hárságy, leterítve egy viseltes durva katonaköpenyeggel. Egy falba vert szegen függött egy medvebőrös granátos-süveg, s az ágylábhoz volt támasztva egy nagy szuronyos mangaléta, ráakasztva a tölténytartó.

Mindezek a tárgyak azt az elővéleményt költötték Metell úrnál, hogy Axamita leányasszony nem lehet valami nagy ellenszenvvel az egyenruhaviselők iránt. — Minden szétnézegetése dacára sem fedezett fel semmit, ami női toilette-hez tartozó tárgy volna, még csak egy tükröt sem. Egy nagyon kicsiny kis Mária-kép bronzkeretben, függött az ágy fölött, s ugyanazon a szegen egy erősen megkopott olvasó ezüst-feszülettel. Ez meglehet, hogy már női tulajdon.

Talán a szobából nyíló konyhácska többet mutat?

Ott látott Metell úr egy kis tűzhelyt, amin még pislogott a parázs. Egy pár mázatlan fazék volt a tűzhelyen. Az egyikben tengeri só volt, a másikban olaj. Egy hosszú zsinag volt keresztülhúzva a gerendákon, ezen lógtak mindenféle szárított halak. A konyhaablakban volt még látható egy bádog-casserol, amelyben a katonák szoktak főzni, annak az oldala lukas volt. Hanem a tartalma azért nem csurgott ki belőle. Tele volt az rakva az elmúlt két évtized valamennyi korszakának és nemzetének aprópénzeivel, rézzel és ezüsttel, ahogy azokat egy takarékos katona a zsoldjából félrerakosgatta. Katona és takarékos!

Metell úr mosolygott és bámult.

Ezt a sok éven szerzett kincset, azzal a sok füstön szárított hallal együtt ugyan ellophatná innen akárki. Nem őrzik, még az ajtók is mind tárva-nyitva.

De hát hol van az, aki itt lakik?

Metell úr elkezdte fennhangon hívni nevénél a keresettet.

— Axamita leányasszony!

Semmi nesz sem támadt a kiabálására.

Utoljára megsejtett egy csapóajtót a tűzhely mellett, aminő a dalmata házaknál szokott lenni. Azt felemelte a vaskarikánál fogva, s az alatt talált egy hágcsót, ami az épületből levezetett. Lemászott rajta. Az épület mögött azon a hosszú, keskeny sziklanyelven volt egy kis kert. A jó televényföldet megvédték a magas falak, hogy a bóra el ne hordja, s e falak: oltalma alatt fügefá, olajfa díszlett, szőlővenyige futott fel a párkányzatba kapaszkodva, tele hosszú fűrtökkel. Az út rozmarinnal volt szegélyezve. Egy szögletbe megkötve mekegett egy kecske, annak a bizonyosságául, hogy itt nem ő a kertész. A rozmarinbokrok mögött végre egy emberi alakot látott meg Metell úr, aki azzal volt elfoglalva, hogy valami ismeretlen növénybokr körül magas kupacokba töltögette fel a földet hosszúnyelű kapájával. — Azt az akkoriban még idegen növényt ma úgy hívják, hogy „burgonya”.

Magas, csaknem öles alak volt az, széles vállakkal és erős csontokkal. Öltözete a császári granátosok egyenruhája: a fehér frakk, sárga hajtókával, kék magyar nadrág, fűzött bakancssal, fején a felhajtható úgynevezett holcmücli. Az egyenruha mellére van varrva a nagy tenyérszí bronzt vitézségi érem, amiket a napóleonegyőző sereg veteránjai kaptak, meg egy kisebb arany érdemkereszt; a hajtókán levő három csillag jelzi, hogy a vitéz hadfi őrmesteri ranggal kvietált.

Arca a katonás alaknak napbarnította bronzszínű, kemény, merev szögletekké redősült vonásokkal, sűrű szemöldei elszántan villogó fekete szemeket árnyékoznak be, se bajuszt, se szakállt nem visel, hanem ahelyett egypár kardvágás forradáshelyét az arcán, megvetően lefelé vonuló száját még jobban lehúzza a kurtaszárú pipa.

— Hej, vitéz őrmester! jó napot! — üdvözli őt a látogató úr.

Erre a katona abbahagyja a kapálást, s kezét süvegéhez emelve tisztelig; s azután mind a két kezével a kapanyelére támaszkodva, azt kérdi, mi tetszik.

— Bocsásson meg, hogy szorgalmatos munkájában háborítom.

— Mit keres itt az úr?

— Engedje meg, hogy legelőbb is megmondjam, hogy ki vagyok. Én mai nap ezt a várat minden hozzá való fekvőségekkel együtt megvettem. Tehát én vagyok a vár ura mától fogva.

— Ahogy vesszük — felelt a katona.

— De nem „ahogy vesszük”; mert én azt rögtön birtokomba is akarom venni. Azt mondják, hogy az ingatlanok mellé még valami ingóság is van átveendő: valami házfelügyelő vagy micsoda.

— Úgy van.

Akit Axamita leányasszonynak hínak.

— Úgy híják.

— No hát én azt az Axamita leányasszonyt keresem.

— Akkor nagy szerencséje van az úrnak a keresésben, mert az Axamita leányasszony itt van. Én vagyok az.

Pardon! Én azt hittem, hogy egy vitéz strázsamesterhez van szerencsém.

— Hát az vagyok. Strázsamester Axamita leányasszony a Kronprinc Ferdinand granátos zászlóalj első kompániájából, ez idő szerint obsittal kegyelmesen fellábozva. Hát mi különös van ezen, hogy az ember ezért a bajuszával az égbe bámuljon?

— Most már emlékezem — monda az uraság. — Hogyne emlékezném, hányszor olvastam az újságokban...!

— ... Meg a hadi bulletinokban, uram.

— És a hadi bulletinokban, a vitéz dalmata amazon hőstetteit. Érdemrendet is kapott.

— Kettőt: egyet Austerlitznél, másikat Wagramnál. Tisztte is lehettem volna, ha írni, olvasni tudnék — jól. Bejártam Moszkvát, Nápolyt, Párizst, — gyalog, puskával a vállamon.

Most pedig kapok a császártól hét krajcár lénungot naponkint, és holtig való lakást a Frangipáni várban, akárki veszi meg. Együtt járok vele. Ha baj az úrnak, nem tehetek róla.

— Ellenkezőleg, strázsamester Axamita.

— Tegye hozzá „leányasszony”. Leány vagyok, az is maradok.

— Strázsamester Axamita leányasszony! Én nemcsak hogy nem sajnálom kendtől a váramban lakást, sőt inkább még én is teszek a lénungjához naponkint másik hét krajcárt, s nagyon örülök rajta, hogy kenddel összeköttesbe jöhöttem.

— Itt akar az úr lakni?

— Magam nem. Hanem valakit akarok idehozni, aki itten marad, mindaddig, míg egyszer ismét olyan idők jönnek, hogy elhagyhassa a várat.

— Nekem tudnom kell, hogy ki az. Mert ha csempész, bojnyik, összeesküvő akarja itt felütni a tanyáját, engemet az én császáromnak adott esküm, azután meg a Dienstreglement kötelez, hogy azt a Platzkommandónak azonnal feljelentsem.

— Legyen kend megnyugodva; se csempész, se rabló, se összeesküvő nem szándékozik itt megtelepedni.

— Azonkívül azt is megmondom, hogy semmiféle boszorkánymesternek, prikulicsnak, hamispénz-verőnek, méregkeverőnek itt helyet nem adok. Igazhitű vagyok, meg nem rontom a vallásomat. Ördögnek nem szolgálok.

— Akit kend szolgálni fog, az nem férfi, hanem leány. Axamita a holcmüclijére ütött a tenyerével.

— Ohó, uram! Ez veszedelmes dolog. Leány? Mennyi idős?

— Tizennyolc éves.

— Tizennyolc? Aztán szép?

— Igen szép.

— Ahhoz meg éppen nagyon rossz hely a Frangipáni vár. Átkozott vár ez, uram! — Axamita a pipája csutoráját a zápfogára szorítva, dörmögé oda Metell fülébe: — Ebben a várban nem szabad csókolódn.

— Azt is tudom. Minden ember tudja, hát előttem sem lehet titok. A Frangipáni várban nem szabad egy férfinak megcsókolni egy nőt. Az a leány nekem testvérem.

— Az már más.

— Azonkívül is én csak minden évben egyszer, legfeljebb kétszer jövök ide azért, hogy megmondjam neki, mit történt azalatt a világban. Senki őhöz más ide nem jön.

— De már arról bizonyos vagyok, uram.

— Azért mondom, hogy énrám nézve igen nagy nyereség az, hogy kendet is itt tarthatom. Így a szegény húgom mellett lesz egy nőszemély, aki szolgál neki, akivel elbeszélget; s ugyanazzal egy személyben egy vitéz, bátor katona, aki őt megvédelmezi.

— Bizonyal az leszek, uram; erre már kezemet adom.

S e szónál Axamita őrmester leányasszony odanyújtá a tenyerét Metell úrnak, aminél izmosabb, kérgesebb tenyere sohasem volt granátos őrmesternek. Metell úr megígérte neki, hogy még egy bál dohánnyal is megjavítja a bérét, ha jól viseli magát.

— S mármost menjünk fel a várba, nézzünk körül, melyik része volna a legalkalmasabb lakóhelynek. Az egész várat nem akarom bebútorozni; elég lesz, ha három szobát lakhatóvá teszünk.

— Majd én egyenesen rávezetem az urat arra a három szobára, a többinek aztán hagyjunk békét.

Axamita bement az őrházba, előhozta a nehéz kulcscsomagot meg egy bedrótozott lámpást, amiben már égett a gyertya; a kardja is az oldalára volt kötve.

— Majd én elől megyek.

A Puntától kezdve fel a várig erős, magas kőfal vonul fel, mely tágas tért foglal körül. A tért mindenütt aszúfű fedi, rozsdás fák törzsei meredeznek fel itt, amott, levél nélkül; egy-egy kék vagy sárga gyümölcs az ágon mutatja, hogy az fügefafa volna. A leveleit elhordta a bőra; magát is elvinné, ha jól meg nem kapaszkodnék a földben.

A kőkerítésnek kifelé két erős vasrács kapuja van: az egyik a kikötő felé nyílik, a másik a Valle drio Porto Re országújtjára vezet. „Nyílik”, „vezet” csak szójárás; be van az rozsdásodva mind a kettő, s keresztül-kasul nőtt rajta a nagy veres bogyojú boróka: a dalmata partok otthonos bozótja.

Maga a vár tömör, négyszögű épület, mind a négy szögletén egy-egy természetes gömbölyű toronnyal. A négy szárny mind-egyikén hét magas ablak van, földszint és emeleten; csak a tornyok kétemeletesek, hat ablak van egymás fölött, minden ablakon erős vasrostélyok.

Kívülről rideg, visszariasztó a várkastély alakja, inkább romnak néz ki, minthogy az alacsony tetőzet nem látszik ki a magas homlok-párkányfaltól.

Mikor azonban a kapuja feltárul, gyönyörű építészeti perspektíva lepi meg a belépőt: a vár mind négy szárnyát földszint úgy, mint az emeleten, széles folyosók futják körül, amiket tág ívre hajló boltozatok emelnek; a földszinti boltozatok oszlopai tömörek, négyszögletűek, rusztikus fejezettel és talpazattal, az emeletké karcsú pseudojoniai márványpilléreken nyugszanak; e sok boltozat és oszlop szabályos és mégis vál-

tozékony tárlata, mindenféle árnyékaival és tört fényeivel, megragadó képet mutat.

A széles, négyszögű kőlapokkal kirakott udvar közepén áll a márványból faragott kút medencéje; rajta a kettős címerpajzs egy márkikoronával összefoglalva; az egyikén a kenyeret dagasztó oroszlán (Frangipáni), a másikon a szárnyas torony (Zrínyi).

Axamita körülhordozta az új gazdát a folyosókon: a szobákba nincs mért betekinteni; azután levezette a pincébe: azt már inkább érdemes végignézni, mert annak sok rekesztéke van. Az egyikből egy tágas csepegőkő-barlang nyílik, amit hajdan mulatóhelynek is használtak; hő nyárban ott megfagy a víz.

A tágas korridorokról vezetnek fel széles kőlépcsők a földszinti folyosókra, s azokból az egyes tornyokba.

Mindegyik toronybul új meg új, elragadó panoráma nyílik meg a néző előtt.

A buccari öböl felé fordult torony ablakából végiglátni az egész kikötőn, a hegyoldalba felemelkedő városon, veres tetejű házaival, a regényes omladványon a város fölött; — a Porto Re felé tekintő toronybul a kertekkel, szőlőkkel körülvett városka tűnik fel, a komor Zrínyi várral, — az északi torony a kietlen Karszt fehér sziklaoldalára bámul, amin egyedüli épület a kálvária, s egyedüli *emberlakta* hely — a temető.

Legelragadóbb a kilátás a déli toronybul; innen egész a fiumei öbölbe belátni, háttérben a Monte Maggioreval, Cherso és Veglia szigeteivel, távol tengerről jövő vitorlás hajóival. Ott még a hegyoldalakat őserdők sötétzöldje borítja.

Metell úr mind a négy tornyot sorba járta. Három szoba egymás fölött, rovátkos boltozatokkal, képezi e tornyok belsejét. A három első torony mindegyikének a szobáiban a falak tele vannak firkálva nevekkal, tréfás és méla mondatokkal, francia és olasz nyelven; közbe-közbe egy-egy torz-kép. A negyedik torony szobáinak falai nincsenek befirkálva;

hanem valami kezdetleges szobafestészetnek a nyomait mutatják. Ez a torony abban is különbözik a többtől, hogy az ajtók küszöbei fekete márványból vannak, s felyül a párkány copfján egy-egy durván faragott férfifő mered ki.

— Én ennek a toronynak a három szobáját választom a húgom számára lakásul — monda az új vártulajdonos.

— Akkor bizonyára az egyedüli lakható helyet találta ki az úr a várában, amibe rögtön beköltözhetni — monda Axamita őrmester leányasszony.

-- Örülök rajta, ha a véleményeink mindjárt a kezdetnél így összetalálkoznak. Hordassuk fel a bútorokat és egyéb csomagokat rögtön a hajósokkal. Élelmiszerek pincéjének, azt hiszem, legjobb lesz a cseppkőbarlangot használni; mert az folyvást maga újítja meg magát.

— Ezt is jól gondolta ki az úr. No, hát menjünk a bútorokért, amíg világos van.

(Vajon mi jót találhatott Metell abban, hogy ennek az épületnek egy osztálya megújítja magát? Saját tehetségéből, a régi stukkatur-réteg lecsepeg, s új pádimentumréteg kövesül belőle.)

— Még valamit akarok az úrnak megmutatni — monda Axamita, kinek ez egész séta alatt ki nem szakadt a pipa a szájából, egyre fújta a füstöt a kegyetlen komisz dohányból, amit a katonák számára árulnak.

A földszinti folyosórul nyílt egy kis alacsony vasajtó a szabadba.

Mikor azon kiléptek, Metell urat meglepte a váratlanul talált kincshalmaz.

Igazán kincs volt: egy kis kertecske, tele délszaki növénynyel. Az egész kert nem nagyobb hosszában húsz, széltében hat lépésnél. Azt is csak úgy lehetett a *pusztító* természettől eldacolni, hogy roppant sziklából kétöles falat raktak körüle, amin a hegyekről alárohanó északi szél dühe megtörik; csupán a tenger felé van egy kis rés törve a falon, ahonnan

meredek sziklamélységbe látni alá. A kert el van hanyagolva; látszik, hogy rég nem laktak itt oly emberek, akik virágokban gyönyörködnek; hanem egy terepélyes nagy rozmarinbokor mégis fel van kötözve egy a fal mellől kihajló vén olajfához, úgyhogy az ott természetes lugast képez, s az alá van támasztva egy nagy laposkő ülőhelynek.

— Ez az olajfa ér legtöbbet az egész háznál — monda Metell.

— Meghiszem azt — erősíté Axamita. — Az egész eszten-dőre való olaj kikerül róla a házhoz. Még most is van a tavalyi-ból.

Azzal félretolta a nagy lapos követ, s felfedezte az alatta levő gömbölyű medencét, ami csak úgy egyszerűen a sziklába volt vájva; a morlákoknak ilyen az olajtartó edényük.

— Megkóstolhatja az úr: még most is édes és friss.

Metell úr azt is megtette. Pedig nem azért becsülte olyan nagyra azt a szép ezüstlevelű fát ott a sziklaoldalban.

— Hanem erről a fáról senkinek se szóljon az úr — figyelmezteté őt Axamita —; mert ha megtudják azok az urak odalenn, hogy itt még egy olajfa is van; arra külön fognak licitációt tartani.

Metell úr elnevette magát.

— Én pedig ezt nem azért mondtam, hogy ne vessen rajta az úr. Ezen a vidéken az a szokás, hogy ha egy darab földet eladnak, s annak valamelyik szegletében van egy olajfa vagy egy gesztenyefa, azt nem adják el együtt a földdel: az a régi gazdánál marad; abbul az egy fábul egy egész familia megél; azt beírják külön nagy könyvbe, s mikor egy olyan fát dobra ütnek, ellicitálnak, akkor lenne ott az úr, majd meglátná, hogy tudnak itt egymásra ígérni az emberek: száz forintjával! föl, ezerig; kétezerig. A vén olajfa, marónifa: kincs! Ha ki-kottyantja az úr, hogy az olajfa itt van, elütik a kezéről; mert az olasz idegennek fát meg nem enged venni; s akkor aztán tűrnie kell, hogy a vevő keresztüljár a várán az olajfájához.

— El fogom titkolni a jókedvetem.

Ideje volt lemenni a tengerparthoz; mert a nap már régen leáldozott, s csak a hosszú nyári alkony tartotta még a világosságot, az ég narancssárga volt, alján rézvörös gőzkörbe hanyatló, ami az acélkék tenger színével oly vakító ellentétet mutatott; közelgett az éj, s Metell úrra még jó darab munka várt.

Amint a kikötőhöz leértek, a hajósmester eléjük jött, s elkezdte feltartóztatathatlan ékesszólással magyarázni, hogy az alkonyattal együtt milyen kedvezőre fordult a szél, ők most könnyen visszavitorlázhatnak Buccariba. A tonnaráról jelenték, hogy roppant mennyiségű tinhal futott be a halkelepébe; azt dolog lesz felszállítani a fiumei halpiacra. Azért szeretnék, ha az úr megengedné, hogy a holmit kirakják a partra. Majd reggel aztán visszajönnek mindent felhordani a várba. Akkor őt is visszaszállítják Fiuméba. A mostani fuvart azonban óhajtaná a markában látni.

Metell úr nem talált semmi különöst a kívánságban: kifizette a hajósmestert. Percek múlva ki volt rakva mindenféle cókmozka a partra. A hajósok eloldták a láncot, kifeszítették a vitorlát, s a sík tenger hullámfodrain tovasikamolva integettek vissza Metell úrnak: „a rivederci!”

— Ezek a birbonék most az urat gyöngén bolonddá tartották — monda Axamita; az ideig bele nem ártva magát az urak dolgába.

— Nem engem.

— Azok csakhogy a pénzüket megkaphatták az idejöveteleért, nem fognak holnap reggel idejönni, hogy az urat visszavigyék Fiuméba.

— Azt előre tudtam.

— Pedig Porto Reban sem fog az úr senkit kapni, aki a szekerére fölvegye, vagy a szamarát odaadja, hogyha innen a vár felől látja az urat jönni.

— Attól sem ijedek meg! Mire való a két jó láb? Nincs Fiume olyan messze Porto Retől, mint Moszkva Párizstól.

Az már igaz.

— Arra is el voltam készülve, hogy ezt a bútorfélét innen a parttól a várig majd felhordjuk szépen mi ketten magunk.

— Nem, uram, mi ketten nem.

Hogyan? Kend nem segítene nekem?

Majd felhordom én magam.

De ezek nehezek. Egy fortepiano is van itt.

— Forteplano! — szólt megvetőleg Axamita. Hát mikor Wagramnál egy ágyúnk megrekedt a sárban, s nem bírták kivontatni . . . eh, mit papolok én régi dolgokról? Gyere fortepiano!

Azzal a nehéz hangszekrényt alávetett karral felnyalábolva, felállítá egyenesen a vékonyabb végére, a vastagabb részét átkötötte hevederrel, azzal a hátát nekivetette, a hevedert a két hóna alá ölté, s azzal a zongorát a hátára döntve, megindult vele egyes-egyedül, fel a hegytetőnek: még a lába sem ingadozott. Hozzászoktatták már az ilyen cepeléshez Axamita őrmestert még leányasszony korában, amikor még talán vőlegénye is volt, s annak a ládáját, nyoszolyáját cepelte így a hátán Fiumétól Porto Reig.

Mikor az utolsó darab poggyászt is vállára vette Axamita, azt mondá neki Metell úr:

— Ezt a ládát majd bontsa fel kend őrmester, Axamita leányasszony, találni fog benne meszet, vasgálicot, klórmeszet és hozzá való pamacsokat. Mielőtt az udvarról a szobákba felvinné a bútorokat, kérem, meszelje ki ezzel a keverékkel mind a három szobáját annak a toronynak.

Axamita a szemébe nézett élesen.

Tehát az úr teljesen ismeri az itteni állapotokat?

Egészen ismerem.

Jól van, úgy tesz.

— No, hát jó éjszakát, Axamita őrmester leányasszony. Én most ballagok vissza Fiuméba, holnap estére eljövök másodmagammal. Addig fogja ezt a borravalót.

Axamita megnézte: arany volt. Ilyen még nincs a fazékban.
A szájába vette az aranyat.

— Azon a kapun a Valle felé kimehet az úr az országútra
— utasítá aztán a vár urát. — Nincsen zárva, csak erősen kell
feszíteni, mert meglehet, hogy a sarkába rozsdásodott.

— Talán mégis jó volna ezentúl zárva tartani azt a kaput.

— Nem tudnám, ki ellen! Nem jön ide ember — monda
Axamita, s nekiindult az utolsó málhával, jártában vígan
fütyülve az ismeretes moszkvai nótáját a nagy Napóleonnak:
„Már siess hazádba vissza, vert seregem! Nekem ez a muszka
klíma nem — nem egem.”

Amint Metell a Valle Drazsica felé nyíló rácsajtáján a várat kerítő falnak kilépett, egy egészen begyepesedett utat talált maga előtt. Más vidéken az országút mellékén szokott a fű zöldsülni, s a közepén van a kő; ennek a két oldalán volt a kő, a közepén a pázsit. Az út egy hosszan elnyúló házcsoport felé vezetett. A házak mind alacsonyak, sajátságos sárga színű téglából építve, tetőzetüket korhadt hajópalánkok képezik, amiket tatarozott dereglyékből hasznavehetlenül kihánytak. Minden házhoz van egy kis kert, kőrakással körülkerítve. A kertben emberek dolgoznak. Késő est ugyan már az idő, a csillagok is feljöttek, de az emberek mégis kapálgatnak a kertben. De vajon emberek ezek? Az úton végighaladó léptek hangjára ki-kinéz egy-egy fő a kerítésfal végén. De vajon néz ez a fő?

Metell összeborzadt, mikor a legelsőt meglátta.

Ezeken a fejeken nincs emberi ábrázat.

Az egész arc helyét egy veres duzma daganat foglalja el, mely homlokot, állat egybefoglalva, valami tökforma gömböt formál. Szemek, orr, száj csak egy-egy nyílással vannak jelezve e sima gömbön. Azért dolgoznak alkonyat után ezek a rejtélyes lények, mert a napvilágot nem állják ki a szemek. Valamennyi arc, mind egyforma sima lap, amiről le van törülve az istenkéznek minden munkája. Nem lehet megismerni, ki a férfi, ki az asszony. Már a kisgyermeknek is olyan az arca. Hát a beszédjük micsoda ez elijesztő rémeknek! Állati süvöltés, semmi egyéb. Talán mégis megértik egymást? Idegen hiába akarna velük beszélni, még ha le tudná is küzdeni magában azt a vér-

fagyasztó borzalmat, ami egy ilyen arc láttára végigfut testen, lelkén.

Metell sietve haladt végig e szomorú házak előtt, s csak akkor vett teljes tüdejével lélegzetet, mikor az utolsó házat is elhagyta.

Minő rettenetes hely ez!

Úgy híják e házcsoportot, hogy „Rovina”.

Tovább is fű lepi az utat, egész a Contrada della Sanitàig, ahol az útelterésnél hat ákácfa van ültetve. Ezt a franciák hozták ide, még akkor újság volt Európában.

Metellnek, ha Fiuméba akart visszatérni, rövidebb útja lett volna a Cisterna di Kalina ösvényét választani. Szándékosan tért emerre az útra. Egészen bizonyos akart lenni a maga dolga felől.

Azt akarta megtudni, hogy vajon tökéletesen ki van-e zárva a világból a Frangipáni vár.

A legelső épület, amit a Porto Re felé a Drazsica völgyből felfelé vezető úton maga előtt talált, a hajdani Zrínyi vár.

Az is volt már azóta *minden*, még színház is, vándor komédiás-trupp számára, ez idő szerint paulinusok használták kolostorul. Roppant nagy épület; tizedrésze sincsen lakva; három kaput is végigdörömbölhet a jövevény, amíg az egyik mögött megszólal valaki. Az a lakott rész.

A nehéz kapun van egy nyílás, azon egy tonzúrás fő kitekint a zaklatóra, vendéggyűlölő ábrázattal.

Metell éjszakai szállást kér. Nem értik. Ha latinul beszél, görögül felelnek neki, ha görögül szól, dalmata nyelven válaszolnak, utoljára mindenféle nyelven megáldják, s egy hosszú botra tűzve egy kis vakarcscipót dugnak ki eléje. Elveheti a botot is, a cipót is, s utazhatik vele tovább.

Azután következik egy másik termetes épület. Mainapság templom, furcsa tetejű toronnyal, akkoriban aerialis épület volt, sóház. Itt hivatalnokok laktak. Egy uniformisos úrféle kinn állt az ajtón, s aztán becsukta azt maga után, s mire a

jövevény odaért, már egyik ablakban volt látható, s csak onnan a vasrostély mögül eredt szóba a látogatóval. Ezzel szépen németül kezdett el beszélni Metell: amire az is igen szépen németül válaszolt: „hören Sie, sehen Sie”, egyébiránt hivatalos nyíltsággal kijelenté előtte, hogy olyan embert, aki a Frangipáni várból jön, aerarialis épületbe bebocsátani nem lehet. Ez már csak természetes.

Tehát megtudta, hogy ezek már ügyeltek az ő ideérkezére a tengeri oldalról.

Innen elutasítva, felkerült a piacra, ami tulajdonképpen egy széles utca. Annak az egyik oldalán van a Narodna Kavana, nemzeti kávéház, a másik oldalán az Albergo Francese; mind a kettő vendégszálló hely. De úgy az egyiknek, mint a másiknak az ajtaja előtt nagy fustélyokkal ellátott marcona csoportok álltak, akik előre jelezték ellenséges álláspontjukat, kiabálással úgy mint botemelgetéssel, hogy oda be ne próbáljon menni. Az utca közepén kellett maradnia. A kiabálásból ezt a két szót vehette ki legsűrűbben: „Rovina” és „Skriljevo”.

Innen is elutasítva, a Contrada del Caffèn végigballagott, s megállt a város legszebb háza, a Casa Tomaz előtt, melyet hatalmas kőfal véd a szelektül; maga a fal minden hasadékaiban telenőve piros virágú verbascummal.

Ennek a cifra vasrács-kapuja előtt a szánalomgerjesztés módját kísérle meg. Egy vénasszony jött eléje. De az annyit fecsegett neki, hogy szóhoz nem juthatott tőle, egymással ellenkező kifogásokkal utasítva el a kérezkedőt. Úgy látszik, hogy el volt rá készülve, hogy reggelig tartja beszéddel, de be nem ereszti. Az utolsó mentsége az volt, hogy nincs itthon az uraság; pedig minden ablak ki volt világítva.

Akkor a Porticcio felé fordult, keresztül a híres Squero felett elvivő úton, amit VI. Károly építtetett; ott kezdődik az a ház-csoport, aminek Cala Karinska a neve; az utcának a neve Contrada de Hrtics. Csupa jómódú gazdák házai, amiknek a kertjei a kies „Drága” völgybe vezetnek le, tele barack-,

cseresnye- és fügefákkal, a kerítésfalak befuttatva szőlő-
lugasokkal.

Itt, amint egy háznál bezörgetett szállást kérni, azzal feleltek
neki, hogy rálöttek az ablakból puskával. Az átelleni falról
visszapattanó golyó bizonyítá, hogy a felelet nem volt tréfa.
A lövés után pedig azt kiáltá neki egy goromba mély hang:
„Eredj vissza Rovinába!”

Tehát itt is értesülve vannak már!

A szép kis Drága völgynek az átelleni hegygerincén van egy
másik házcsoport, amit „Bany”-nak híznak; a rákövet-
kező völgy neve Lukes. Ez ősrégi kőris-, szil- és cser-
fákkal van benöve. Gyönyörű menedék minden üldözött-
nek.

A sötét őserdő mélyében rejtett házaknál megint változtatott
a bejuthatási kísérletén Metell. Üldözöttnek, hősnek adta ki
magát.

E házak lakói mindenkor jó egyetértésben szoktak élni az
ilyenfajta néppel. De azért mégsem bocsátották be.

— Ha mindjárt maga Scander bég vagy, sem lépsz be, ha
egyszer a Frangipáni várban voltál!

Már itt is értesülve vannak hát!

Tovább ballagott a csendes éjszakában. Rátért arra a kopár
lejtőre, ami a Drága völgytől Fiume felé hajlik alá. Pusztá,
sivatag sziklatájék, kutyatej, borókabozót az egyedüli növény-
zet rajta, a csillagos égre sötéten mered fel egy roppant nagy
keresztfa, körülburjánozva agnus castus bokrokkal. Közel
hozzá egy mély, kráter alakú szikladöbörben volt egy ciszterna,
aminek a teteje le volt zárva lakattal. A víznek nagy becse van
itt. Az északi oldalán a döbörnek van egy barlangforma
üreg a sziklában, ami ki van toldva egyszerű kőrakással emberi
lakásformává. E kőkori gunyhóban lakik annak a ciszternának
az őre, akire a lakatnak a kulcsa van bízva. Vándoroknak,
búcsújáróknak ő szokta azt felnyitogatni, s kap tőlük azért
valami sovány alamizsnát.

A sivataglakó éppen lakomához készült, ürgét fogott, azt sütötte fanyáron, boróka targallynál. Biz az szegény ebéd.

Metell ennél is megkísérlé a szálláskérést, fényes tallért táncoltatott a tenyerében; le is ejté a földre, hogy csak úgy csengett. Nem csalta ki vele az odújából a troglodythot.

— Rovinában voltál! — kiálta az rá. — Ha zsák aranyat hoznál, azt sem hagynám behozni az odúmba. Eredj Isten hírével.

Aztán csak arra akarta rávenni Metell, hogy nyissa ki számára a ciszternát, egy ital vízért.

— Elmenj! Nem kapsz! Hagyj nekem békét. Az én ciszternámba bele nem kóstolsz, ha ezüstté változol is, mint a tersattói apostol.

. . . Metell meg volt elégedve a tapasztalatával. Ilyen hely kellett neki éppen. Egészen megnyugtatta tért le a Fiume felé vezető útra, s reggelre visszaérkezett.

MILIÓRA

Nagy ritkaság tükörsima tengert látni: a quarnerói öbölben Fiume előtt gyakori tünemény az.

Lefestve is láttam egyszer ezt a képet. Így tiszta képtelenség. Úgy tetszik, mintha a festő a legvakmerőbben akart volna visszaélni a színekkel, hogy próbára tegye a laikus néző hiszékenységét, akinek el kell fogadni, hogy ez a tarkabarka simaság itt a tenger, egy darabon rózsaszínű, másikon topáz-zöld, az előtérben átlátszó ultramarin, itt-amott hófehér, ahogy egy nyári felleg visszatükröződik benne, a távolban az ég határán ezüstfehér, s ahol a partot éri, a buccari öböl előtt, ott nemhogy a magasra kiemelkedő várost tükrözné vissza, hanem egy hosszú, sötét búzavirágszínű sávval válik el élesen a szárazföldtől. *Feketék* rajta csak a távolban repülő vitorlák. Magam is azt hittem, hogy ez a festő színekprázata; amíg ugyanazt a képet az élő természetben nem láttam magam előtt.

Ilyenkor élni látszik a tenger, ami nem ellenmondás; mert a nyugvás a fenséges, nagy, kiterjesztett egyetemességre szól, a sima tükör alatt rajként pezsg, forr, vickándozik a tenger-világ ezernyi alakú népessége, közel a felszínhez, egy-egy felveti magát a víz színére nagy loccsanással; amott a libegő sirály csap le egyenesen a martalékja után; a tinhalaknak egész hadoszlopa húz hosszú ezüst vonalt a sík tengertükör lazúr színén végig, vezetője magasan fenntartja a fejét a vízből. Nagy néha föltreppen egy repülő hal, indiai vendége az Adriai-tengernek, s fecskeröptével cikázza át a levegőt. A tengeri fecskék is kéjcsónakázást tartanak, párosával ráülnek egy-egy korhadt darab

fára, ami a felszínen úszik, s úgy engedik magukat himbáltatni.

Az emberek pedig halásznak. Minden poézisben legtöbbet ér a prózai valóság. Ilyenkor aratás van a vizek alatt.

Szerelmes emberek pedig, akik párosával ülnek egy csónakban, azok még okosabban tudják tölteni az időt. Amit maguk el nem mondanak egymásnak, elmondja nekik az andalító táj, az aranykődbe fátyolozott szigethalmok, a partok olajfaligetei, a méla csend, s azok azt megértik.

Talán az is valami ilyen boldog pár lehet, akit egy karcsú szandolin a part hosszában végigsikamlít a rózsaszínű tükrön.

Csak ketten vannak: egy férfi meg egy nő. A férfi evez, a hölgy a hajó háttérében ül, négy rúdra kifeszített sárga ernyő alatt.

A férfi Metell úr, ismerősünk már.

A hölgyalak arca és termete örökül látszott rá maradni valamelyikétől azoknak a hidegvérű istennőknek, akikről a mítosz azt pletykázza, hogy legfeljebb egyszer engedték magukat valami gyöngeségtől meglepetni: Diana vagy Minerva lehetett az őse, talán inkább még a hellén másodlataikban: Artemis vagy Pallas, mert az arcéle inkább görög, mint római. Ez az egyenes homlokkal csaknem egy vonalt képező orr, a vékony, finom metszésű cimpákkal; ez a klasszikus szemöldök, hosszú, keskeny és egyenes, ez a csigametszésű száj, ez a telt gömbölyű, kissé előredomboruló áll, a porcelánhoz hasonló átlátszóságú arcszín s a hollófeketeségű tömött haj. Csak a szemei kékek.

Amennyit a természetből látni, az is egészen szoborminta. Fialat még nagyon, csak nemrég hagyta el a gyermekkort.

A férfi egy szép csónakosdalt énekel, rövid pihenést tartva az evezésben.

Jőjj lanyha esti szellő,
Suhanj be ablakán,
Mondd meg szerelmesemnek,
Ő a legszebb leány! . . .

A leány a mély vízbe bámul le, mely most olyan kék, mint az ultramarin. A sziklapart egész negyven láb mélységig látható, odanőtt spongyáival, koralljaival s az azok közt heverő holothuriákkal.

Egyszer mosolyra is nyílnak az ajkai, a korallpiros hasadékon át két sor igazgyöngyöt ragyogtatva.

Az átlátszó kék vízben, mely olyan, mintha a megfordított ég volna, egy delfin vickádozza körül a csónakot. Ez a tengerek bajazzója, aki ősidőktől fogva arrul ismeretes, hogy az emberek jó barátja, aki odamegy a fürdő gyermekek közé játszani, felveszi a kedvencét a hátára, s elviszi, megint visszahozza.

Metell borba mártott zsemlyedarabkákat hajigál a vízbe, s azokat a delfin elkapkodja, s még vígabban vickádozik utána.

Ha pedig egyszer-egyszer előveszi Metell a fuvoláját, s egy áriát eljátszik rajta, a delfin odasimul a csónakhoz, furcsa orrát feltartja a vízből, úgy hallgatja a melódiát, akár meg lehetne vakarni a fejét.

— „Simon!” — kiált neki Metell. S arra a delfin valami nyögő, süvöltő hangot hallat. Tudja, hogy ez az ő neve. A halászok így szokták hívni, mikor a tinhalakra vadásznak, s a delfinek segítenek nekik azokat a hálójukba kergetni, mint a kopók.

A leánynak a hajában volt egy félig nyílt sárga rózsza. Amint a csónakból kihajolt, ez beleesett a vízbe. A delfin rögtön elkapta, hanem aztán rögtön ki is fúttá a száján egy hatalmas vízszugárral, úgyhogy a rózsát a leány elkaphatta röptében.

A rózsának a kelyhében volt egy kis skorpióforma állatkának a héja. Az útközben ragadt rá a delfin torkából.

— Nézd, van egy udvarlóm a tenger fenekén.

Ezen mind a ketten csöndesen nevettek.

S újra szólt a barkarola:

«Jőjj lanya esti szellő»

S nagyon jó volt az invocatiót ismételni, mert arra a szellőre nagy szüksége van annak, aki még ma Porto Reig el akar jutni. Az evező lassú eszköz.

S használt a hívás, — az a búzavirágszínű sáv Buccari felől elkezdett szélesedni, a tenger tükre fodrot kapott, eltűnt róla a sok tarka szín, a fehér felhők visszás képe, az esti szellő megérkezett.

Ekkor aztán letette az evezőket a kezéből Metell, felhúzta a kis háromszegletű vitorlát a rúdra, s lekapcsolta a sárga baldachint, a szellő belekapott a vászonba, felduzzasztá, s akkor aztán magától repült a tengeren a kis jármű. Metell odaülhetett a leány mellé.

— Milióra! Nem találnád szépnek — mondá neki, átölelve a leány derekát —, ha én most az övemmel a kettőnk derekát átkötném, aztán felfordítanám a csónakot, s lemennénk szépen ebbe az átlátszó világba, ahol a te első és egyetlen udvarlód lakik?

A leány arca egy árnnyal sem változott erre a különös kérdésre.

Gondolkozott rajta egy kicsit, s csak vártatva adott rá választ.

— Én még szeretnék élni.

— Még a Frangipáni várban is?

— Még ott is.

— Egyedül élni? Úgy élni, ahogy én elmondtam előtted? Magadban, egyedül, senkitől nem látogatva, nem vigasztalva, nem szeretve?

— De nem is háborgatva.

— Sokáig! Talán évekig!

— Ráérek, fiatal vagyok.

- Zárdában, ahol egyedül lész?
- Hiszen jó társnérol gondoskodtál számomra.
- Tehát igyekezzünk.

Azzal ismét kezébe vette az evezőket, hogy gyorsabban haladjanak.

Hosszú hallgatás után, amit az evezők egyhangú loccsanása osztott percekre, ismét megszólalt a leány.

– Metell! Mondd meg nekem, hogy miért lettünk mi egyszerre ilyen nyomorultak.

– Akarod megtudni?

– Ha tudnám, talán nyugodtabb volnék.

– Figyelj rá, hogy jól megértsd. Emlékezel Szlavóniában arra a szép kastélyunkra, ahol gyermekéveidet töltötted?

– Hallottam sokszor az anyámtól, hogy az a birtokunk zálogbirtok volt csak, ami fölött valami per folyt.

– Kiváltási per az ősi tulajdonos részéről. De hát akkor azt is hallhattad az anyánktól, hogy nekünk viszont a Bánátban van az ősi birtokunk, amit nagyapánk elzálogosított; azért viszont mi is folytattuk a pert. Mind a két per egyenlő stádiumban haladt előre, egyik apellatából a másikba. Mind a kettő az utolsó instantia előtt állt, a hétszemélyes táblánál, az ítéletek csak a kihirdetésre vártak. Az egyik ítélet a javunkra, a másik a kárunkra szólt.

– Akkor hát ki lett volna egyenlítve a vesztes a nyereség által.

– Tökéletes a számításod. Amennyit mi kapunk a birtokunkban levő birtok nyertes tulajdonosától zálogváltásig: éppen annyit tartozunk mi lefizetni annak a birtokosnak, aki a mi ősiségünket köteles kiadni. Hanem hát ekkor közbejött valami.

– Micsoda?

Metell elővett a zsebéből egy darab pénzt. Mai nap alig fordul az már meg emberi kezek között. Ifjúkorunkban még igen népszerű pénzdarab volt: susztertallérnak hítták. Olyan

nagy volt, mint a tallér; kettős sas volt rajta az egyik, s 30 krajcár a másik oldalán. Rézből volt.

— Látod ezt? — szólta Metell. — Nem hiszed, hogy ezzel itt aközül a két tengeri fecske közül az egyiket le tudom ütni?

A tengeren szép csendesen ringattatá magát két gerlice nagyságú madár egy úszó darab fán.

Metell rézpénze elrepült a kezéből, kétszer is felpattanva a tenger színéről, amihez lapjával csapódott, a harmadiknál csakugyan leütötte az egyik madarat.

— Kár volt harminc krajcárt a vízbe dobnod — monda Milióra.

— Ez nem volt harminc krajcár, hanem csak hat.

— Hiszen az van rá írva, hogy 30.

— Hát éppen azért vagyunk mi szegény emberek. Nagyon könnyen meg fogod te ezt érteni.

— Azám. Hallottam én azt már a zárdában is, hogy ami kenyérnek eddig egy forint volt az ára, az ezután csak négy garas lesz. Mi azt hittük, hogy ezentúl igen jó dolog lesz szegény embernek lenni.

— Hanem gazdagnak lenni lesz rossz dolog. Eleinte. Később aztán majd a szegénynek is. Amikor elfogy a négy garas, s nem lehet megkeresni a másikat. Különösen tréfás állapot pedig a miénk. A két zálogos pörünk egyszerre folyt le. Semmi panaszunk sem lehet az igazságszolgáltatás ellen. Az egyiket megnyertük, a másikat elvesztettük, egészen jog és igazság szerint. Csak az a kis hiba történt, hogy az ellenfelünk, aki ellenünk megnyerte a maga birtokára nézve a pert, minden követ megmozdított, hogy a hétszemélyes táblának az ítélete december harmincegyediké előtt kihirdetessék, a másik ellenfelünk pedig, aki ellen mi nyertük meg a perünket, annyi prókatori furfangot hozott mozgásba, hogy a mi ítéletünket csak január elseje után hirdették ki. Ebből aztán az a kis baj támadt, hogy nekünk el kellett fogadnunk a zálogváltási összeget fekete bankóban, nekünk pedig a magunk váltásá-

összegét veres szemű bankóban kellene lefizetnünk. Ami pénzt kaptunk, annak minden ezer forintja kétszázra zsugorodott vissza. Ennélfogva a zálogos birtokunkból kivettek bennünket, az ősit pedig nem adják vissza; s most itt lebegünk a tenger felett, s nincs egyéb földünk, ahová lehajtsuk a fejünket, mint a tengerfenék vagy a Frangipáni vár; ahhoz még egy szerény kis összeg, ami a meghalásra sok, de a megélésre kevés. Rád bízom a választást: éljünk-e, haljunk-e?

— Én szeretnék élni.

Hát rólam mit gondolsz?

Te is! Te is. Neked is élned kell.

— Akkor haladjunk az én váram felé. Majd aztán elmondom, hogy miért akarok hát élni, ha csakugyan „kell”, hogy éljek? Én meg akarom szerezni azt a pénzt, amit ily végzetesen elvesztettünk, s aztán kiváltom vele a birtokunkat.

A leány nagyot nézett a férfira.

— Hát tudsz te valamit, amivel a világon pénzt lehet szerezni? Tanítottak téged valamire? Mi akarsz lenni? prókátor? doktor? kalmár?

— Úr!

— Mi hozzávalód van?

— Ész!

— S kitől akarsz te szerezni?

— A bolondoktól. — Ne kérdezősködjél tovább. Elhatározott szándékom, hogy ha most mindjárt a csapás heveny fájdalmában meg nem ölöm magamat, ha te rábeszélsz, hogy éljek tovább veled együtt, én magamnak elégtételt veszek a világon. Nekem minden szemközt jövő ember adósom. Meg kell neki fizetni, amivel tartozik. Ha kevés van neki, keveset; ha sok van, sokat. Amennyi van.

A leány rémület kifejezésével tekintte a beszélőre. Az elnevette magát.

— Ne képzeld, hogy kalózzá akarok lenni. Nem szándékom utasokat rabolni ki, sem szárazon, sem tengeren. Csak

éppen egy tudományomnak, mondjuk, hogy zsenialitásomnak akarom teljes hasznát venni.

— Tudományod van neked? Zsenialitásod? Sohasem hallottam én erről. Amióta csak ismerlek, mindig azt tudom felőled, hogy sohasem szeretted tanulni.

— A zseni nem „tanul”, hanem „tud”. Hivatás, adomány, talentum, vagy hányféleképpen híják? Talán inkább inspiráció. — Némely ember holtig tanulja azt, mégsem tudja soha, a másik bele se néz, mégis érti. A hegedűnek Paganini kezében is csak egy nyirettyűje van, aztán meg a regenschoriében is, azért az egyik mégis kis isten, a másik pedig szegény kutya. A rajzprofesszor kezében is csak úgy ecset az ecset, mint a Kupeczkyében. Kean, mikor a szerepét nem tudja és részeg, még akkor is csak „fölséges úr”, a falusi komédiás pedig, ha éjjel-nappal azt tanulja is, csak „hallja kend!” Napóleon káplár volt.

A leány hitetlenkedő módon rázza a fejét.

— De hát mindezeknek az utánzására mégis csak kellett volna valaha egy hegedűnek vagy egy ecsetnek lenni a kezében, amiről én sohasem hallottam; színészi tehetségedről nincs valami különös véleményem. Napóleonná lenni pedig aligha kedvezők most az idők. Mi az a te titkos adományod?

— Ne kérdezd tovább! Hidd el, hogy van. Álmodozzál felőle, amennyit akarsz. Gondold, hogy alkimista vagyok, feltaláltam az aranycsinálást. Vagy képzeld, hogy valami olyan találmányom van, ami az egész világot meg fogja lepni. Teszem föl: ló nélkül hajtani a szekeret a földön, vagy repülni a levegőben. — Ilyesmi. — Gondold, hogy titkos magnetizmus segítségével meg tudom jósolni előre a lutrin kihúzandó számokat, vagy az állampapírok jövőendő árkeletét egész bizonyossággal. Gondolj csodákat, lehetetlenségeket, csak azt hidd el, hogy amikor visszatérek hozzád (s egyszer minden évben eljövök), kincseket hozok neked, azokat fogod őrizni itten öt, hat, talán hét évig is, mindaddig, amíg az elvesztett zálog-

összeg együtt lesz. Akkor visszamegyünk az elhagyott világba, át vesszük ősi birtokunkat, s elfoglaljuk azt a helyet, ami bennünket rangunk szerint megillet. Addig pedig túrsz és vársz, mint a halott, aki a feltámadására vár.

A leány kezét nyújtá Metellnek.

A Frangipáni kastély közeledett már. A déli tornyának egyik ablakában gyertyavilág volt. Várták az érkezőket.

— Milyen szomorú hely! — monda a leány — Itt könnyen meg is ölhetnek.

— Mondtam már, hogy emberi teremtéstől itt ezen a helyen ne félj. Sehol a kerek világon meg nem vagy védelmezve rossz emberektől (de jó emberektől is), csak itten.

— Mondtad, hogy az a nő, aki mellettem lesz, annyit ér, mint egy igazi férfi, bátor, szív és erő dolgában, de az mégis csak egy ember.

— Nem is az a te védelmed, hanem egy „név”

— Egy név? Micsoda név?

— Az a név, hogy „*Marguerita*”.

— „*Marguerita!*” S mi védelem van ebben?

— Ez egy csodálatos név. Úgy hangzik, mintha asszony neve volna. Talán az is volt valaha, nem is olyan régen. Hanem most ezzel a rémület csodáit lehet előidézni. — Ha a Frangipáni várnak minden ablakából egy sugárgyú kandikálna elő, nem tartaná a partvidék valamennyi vad népeit olyan rémületben, mint ez az egy szó. — Próbát tehetsz vele majd. — Megesik, hogy a portorei asszonyok, erős sirokkó idején odamennek ruhát mosni a félhold alakú sziklapadra, ahol a szélről védve vannak, de ha a toronyablakból ezt a szót elkiáltod: „*Marguerita!*” látni fogod, hogy egyszerre összekapkodják a félig szapult ruháikat, s elfutnak a Valle felé. — Ha egy halászcsónakot a tengeren olyan közelbe látsz jönni a parthoz, hogy a halász a toronyból lekiáltott szót meghallhatja, az a *Marguerita* névre egyszerre felszedi a hálóját, s tovább evez. — Ha Orbán-napkor a morlák nép a papjával,

zászlóival búcsút jár a szőlőt védő szent tiszteletére, s történetesen arra a lejtőre is leszáll, ami a vár felé van fordulva, a Marguerita névre, a mit a toronyerkélyről elkiáltasz, asszony, férfi mind félbehagyja az éneket, otthagy papot, zászlót, Orbán patronust, s menekül fel a hegytetőnek. Ezzel a névvel löni lehet, mint az ágyúval, kartács, kongrev-rakéta nem tesz olyan pusztítást, mint ez az egy szó.

— Hiszem, mert te mondod.

Ezzel a szavával egész jellemét vallotta be Milióra. Olyan hite volt Metell bátyjában, mint egy szentben, több! mint egy papban. Amit az mondott, az látszhatott képtelenségnek, de mégis szentigaznak kellett lennie. Azt úgy el kell hinni, mint testünknek feltámadását: — nem értjük, hogyan lesz, de bizonyosan meglesz. — Talán hát a Frangipáni vár halottja is feltámad még az életre?

A naplement utáni zodiákus-fény dült kúpja még sokáig árasztá kétes sárga fényét a tájakra, az ég három sávra látszott válni, mint egy szétnyitott legyező, a középső opálszínű volt, a két szélső acélkék, élesen elválva, s csak lassankint engedve helyet a csillagoktól áttört sötétkék éjszakának.

Alant világított a tenger. Az az ünnepies, rendkívüli önkisugárzás világítja meg egész egyetemét, amihez fogható túlvilági kép nincsen. Minden hullámgerinc sziporkákat hány, az evezőlapátról mintha tűzcseppek hullanának alá, s a habot hasító csónak után gyöngyvetéssel habzó fénybarázda marad. S a tündéri üvegtengerben ott alant a vizek birodalmának népei játsszák a magok világtörténetét, egy éjszakára láthatóvá téve emberi szemeknek. A tengerfenék virágos kertje pompázik, tavasz van talán oda alant. Az állatnövények virág alakú fejei tátognak, a kagylók kitarják csodás kelyheiket, a százkarú salpa, mint egy izzó vasdarab, sűvölt egyenesen végig a víz alatt, a pillangó alakú rózsánc, a tenger denevére röpköd szeszélyesen, a quálok százféle fajzata, fejkötőt, kalapot, koronát mímelve libeg, függő lámpás gyanánt a körül megvilágított

zöld hullámban; csoda alakú szalagok kanyarognak előre-hátra tekergő fordulatokban, s azok közt a tenger milliónyi úszó szárnyas népe, ezüsttől, bíbortól ragyogó pikkelyeikkel, tüskés hátukkal, lepénnyé szétterült, gömbbé hordósult, kígyóvá elnyúlt idomaikkal, aranyként villogó merev szemekkel.

Milióra kihajolt a csónak oldalán, s úgy bámult alá merengve a csodatüнемényes világló tengerbe.

— Óh ne evezz! — kéré Metellt — hadd tartson tovább ez az út.

— De pedig jó lesz, ha az evezőt feszítem — dörmögé Metell — s te meg irányozd a kormányt jobban a part felé. Jó lesz innen sietni. Nézd, hogy sietnek ott alant a tinhalak erre-felé! hogy ficánkolnak a delfinek!

Milióra ugyan ezt sem tudta felfogni, hogy mi ok lehet ez a sietségre, hanem azért tette, ami mondvá volt neki, part felé kormányzott.

Egyszer aztán kezdett megérteni valamit, vagy legalább sejteni.

Mélyen a foszforfénytől átlátszó tenger fenekén közeledett valami sötét árny, egy iszonyú fekete tömeg, egy óriás, egy leviatán. Az elől futott a többi ragyogó tengerlakó. Oly sebesen haladt a vízben, mint a sas a levegőben, s idomtalan termete dacára egyet-egyet ficánkolt, s olyankor mintha fénykirobbanás tört volna ki a tengerben, tűzoszlop gyanánt lövellt szét a tüneményes sziporka-özön, egy pillanatra fényes homályba temetve el a sötét alakot, — a másik pillanatban már messze onnan sikamlott tova a sötét tömeg.

— Mi az ott? — rebegé Milióra — Látod azt?

— Látom. Az olaszok úgy híják, hogy „pesce cane”

— Bántja az az embert?

— A természettudósok azzal a melléknévvel tisztelik meg, hogy „emberevő”.

— Megtámadhatja az a mi csónakunkat?

— Annyi neki a farkának egy ütésével összetörni ezt a csónakot, mint nekem összetörni egy dióhéjat.

— Boldogságos szűz! Oltalmazz!

— Ne félj. Most nem tart felénk. Másfelé veszi az útját.

— Talán jól van lakva?

— A cápa soha sincs jóllakva. A tenger maga nem bírja eltartani. Étvágya örökkévaló. Hanem ezúttal mi megszabadulunk tőle. Látod ott a scogliót?

A tengerből közepéből egy nagy sziklasziget emelkedik ki ezen a tájon, északi oldalán egészen kopasz és fehér.

— Ott a tenger tükre felett láthatsz úszni egy sorban valami sötét pontokat.

— Régóta nézém, azt gondolom, valami halak fejei azok ott.

— Nem. Azok nem halak, hanem tehenek. Ide tartoznak abba a kis parti helységbe, ahol az olajfaerdőcskét látod. Ott nincs se fű, se bokor, ott nem legelhetnek, azért minden reggel átúsznak a tengerszoroson a scoglióra, annak a túlsó oldalán, ami délnek fordul, jó legelő van; a csorda ellátja magát. Ellenben a scoglión nincsen víz. Az meg ideát van az inenső parton. Ezért este a tehenek megint szépen visszaúsznak a gazdáikhoz, akik megitatják és megfejjik őket. Azoknak a feltartott orruk az, amit egy hosszú vonalban látsz elszórva úszni a víz fölött. A mi tisztelt barátunk ezek után sóvárog.

— S meg tudna enni egy egész tehenet?

— Egyszerre nem nyeli le, de kettéharapja, s úgy sikerül neki, majd mindjárt meglátod.

Alig múlt el néhány perc, mely alatt a tenger alól fel lehetett hallani a delfinek csodálatos szomorú sírását, amidőn egy rémséges bömbölés üvölte végig az éjszakában. Milióra az előttük keresztben úszó fekete csoport közül egy szarvas főt látott magasra felemelkedni, a két első kapálózó lábával. Azután elbukott a fő, s vége volt az ordításnak.

— De már most igyekezzünk ám ki a partra — monda a testvére —, mert a cápának a tehénhúsrá meg szokott jönni az étvágya az emberhús után. Szent Antal, segíts! . . . Forduljunk szél mentébe.

Az áldozatul esett tehénnek az ordítása fellármázta az egész környéket, a partlakók mindenünnen előrohantak a kalyibákból, ordítózva: „pesce cane! pesce cane”! Az olasz harci lármája rettenetes, s a vizek óriása gyáva, ha valaki nagyon kiabál rá, megfordul, elmenekül.

Hancem a „pesce cane” kiáltó szóra egyszerre menekült valamennyi kisebb jármű a tengerszorosban ki a partra; később valahol Buccari körül egy brigg ágyúzni kezdett a tengerből felickándozó szörnyetegre, aminek az természetesen nem nagy kárát vallotta.

— Mármost én még a tengerre sem merek kijönni többé, se csónakázni, se fürdeni — mondá szomorúan Milióra, mikor a partot elérték, s a rémületéből magához téregetett.

Ezt pedig annál jobban szerette Metell. Így már most Milióra a tenger felől is be volt zárva. Jobban még aligha gondoskodott bátya a féltve őrzött hűgáról, mint Metell. A szárazföldről őrt áll a Marguerita, a tenger felől a pesce cane, benn a Frangipáni várban Axamita strázsamester leányasszony. Ki férhetne itten hozzá?

— Az már igaz, hogy itt jól el leszek zárva a világtól.

Metell nem biztatta egy szóval sem az ellenkezőről, hanem kezét nyújtá neki, s vezette a Punta della Fortezza épület felé, ami a foszforeszkáló tenger világánál valami óriási épületnek látszott messziről.

Milióra egy vakmerő kérdésre határozta el magát.

— De hát miért nem visesz te engem magaddal oda, ahova te magad még?

— Furcsa kérdés! Azért, mert én olyan helyre megyek, ahol teneked nincsen helyed.

— Micsoda hely lehet az?

— Franciául úgy híják, hogy „Camp des Tartares” — tatár tábor.

— Tatár tábor? Hol az? Mi az?

— Azt én teneked nem tudnám megmagyarázni, mert hiányoznak nálad a megértéséhez való fogalmak.

— S te a tatár táborban akarsz a számunkra pénzt keresni? Nekem egy tatár táborról az a fogalmam van, hogy ott a piszok és nyomorúság ütötte fel a tanyáját.

— No látod? Én pedig azt tudom erről a Camp de Tartares-ról, hogy ott van a világ minden kincse és pompája felhalmozva, amennyi ma elfogy belőle, holnap kétszer annyi támad helyébe. Egy tündértenger, amibe a bolondok folyvást hajigálják bele a kincseket, hogy az okosak folyvást halászhassanak benne.

— Hát nincsenek ott asszonyok is?

— Az a baj, hogy nagyon is vannak.

— Hát ha én ott volnék, nem halászhatték én is abból a tündéri kincstengerből?

— Halásznod sem kellene, utánad repülne. Éppen azért nem viszlek magammal.

— Nem tudom megérteni.

— Nem is akarom, hogy valaha megértsed. Választhatsz a tengerfenék meg a Frangipáni vár között, de oda, ahova én megyek, nem jössz. Megátkozhatsz, hogy így eltemettelek élve, de ha magammal vinnélek „oda”, akkor átkoznál meg méltán és igazán.

Milióra elhallgatott. Hozzászoktatták, hogy amit nem tud megérteni, azt el kell hinnie. — Most még egy új talánnyal vizsgálhatta a csillagos eget: mi az a „tatár tábor”, ahol mesés kincsek omlanak az emberek lábai elé, amik futnak az asszonyok után, s ahová neki nem szabad menni?

— — — — —

Az őrtanyán találtak az érkezők a tűzhelyre letéve egy lámpást, benne égő olajméccsel, embert senkit. — Ez azt jelentette virágnyelven, hogy vegyék fel a lámpást, s keressék meg vele maguk az utat fel a várhoz, Axamitának bizonyosan más dolga van.

Úgy is volt. Az egyetlen cseléd a kastélyban nemcsak major domus, nemcsak gardedám, kertész, hanem szakácsné is. Axamita vacsorát főzött az érkező váruraság számára. Pompás vacsorára várta őket. Volt rizottó, sült kappan, árticsóka, pácolt hal, még aztán narancs és füge is és pour la bonne bouche tengeri tulipánok.

— Ejh ha! Axamita őrmester leányasszony, kend ma nagyon kitett magáért. Pompás vacsorára várt bennünket.

— Hát az ezután is így lesz. A goszpodina, tudom, hogy úri ételekhez szokott.

Miliórának különösen megtetszettek a tengeri tulipánok. (Azt sem tudta, hogy mik azok.)

— Ez is lesz mindennap.

— Pedig ez nagyon drága csemege — monda Metell —, Fiumében csak a pipistrellik asztalára kerül fel.

— Azám. Mert csak bűvárok szedhetik a mély tenger fenekéről, ahol már rendes ember szeme nem lát.

— De hát hogyan jutott kegyelmed, Axamita őrmester leányasszony, ennyi mindenféle drága jóhoz?

Axamita komoly arccal felelt:

— Van ez mind itt a környékben elég. Jómódú emberek laknak itten, akik szeretik a jót.

— No, hát legyen is minden jó a húgom számára, amit megkíván.

— Lesz uram. Bizony lesz. Nem lesz rám panasza, mikor visszakerül kegyelmed megint.

— Aztán ehhez mind hagyok ám itt elégséges pénzt a húgomnál.

— Pénzt? Hát aztán mit csináljak én azzal a pénzzel?

— Mit? Hát kifizeti, amit bevásárol.

— Hát kegyelmed azt hiszi, hogy én innen kijárok vásárolni boltba, kafánába, mézsárszékbe, aztán „adsza, nesze”! Hisz agyonvernének, ha odamennék közéjük. Utcán elhajigálhatnám a pénzt, senki se szedné fel utánam.

— Hát micsoda? Csak nem „ötön” szerzi kend mindezt? Axamita büszkén mutatott a mellén levő érdemrendekre.

— Uram! Axamita őrmester lányasszony nem lopott soha. Hát akkor ki teremti azt ide mind?

— Ki, no? — szólt Axamita — hát . . . a Marguerita.

Milióra elbámulva csapta össze a tenyereit. Hát még azt is megteszi a Marguerita? Nemcsak megvédi a várat körös-körül, hanem még el is látja élelemmel?

Metell úr nem akart erről Milióra előtt beszélni. Inte a szemével Axamitának, hogy menjen ki vele a folyosóra.

— Micsoda bolondság ez? Amit a rovinói nyomorultak lopnak, azzal akarja kend a hűgomat eltartani?

— Kövesse meg magát az úr. A rovinói nyomorultak nem lopnak, és én nem vagyok nekik orgazdájuk. Ez egy olyan szó, ami hiányzik az emberi beszédből. A császárnak van egy dekrétuma, ami azt parancsolja, hogy a rovinói nyomorultnak nem szabad éhen meghalni.

— Ez igen emberséges parancsolat.

— Igen ám, de senki sem ereszti őket a házához közel, hogy enni adjon nekik, helyökbe sem hozza; annálfogva a császár azt parancsolta, hogy miután a nyomorultaknak se ingyen, se pénzért nem lehet élelmiszerekhez jutni, tehát ha valamit sötétben, alattomban beszereznek, azért ne üldözze őket senki; a sindaco jegyezze fel az észrevett kárt, s aztán küldje fel a lajstromot a fiumei podestához esztendő végén, az fizesse ki a házipénztárból.

— Ilyenformán szabadalmazott lopás, amit tesznek.

— Hát mit csináljanak mást? Élni csak kell, ha már az Istennek úgy tetszett, hogy ilyen állatok is legyenek a vilá-

gon. Én vagyok ennek a szerencsétlen fajnak a felügyelője.

— S kend nem fél velük érintkezni?

— Én? — szólt Axamita, végighúzva a kezét az arcán — Hát úgy nézek én ki, mint aki valakit még *megcsókolhat*?

(Különös egy mondás, de úgy látszik, Metell úr megértette, mert belenyugodott.)

— És eszerint mindazt, ami jövőben a húgom asztalára fog kerülni, a rovinói szerencsétlenek szerezzetik össze a környékből.

— Igen. Sötét éjszakákon, amikor más nem lát, ők ellenben igen jól látnak a veres szemekkel, szuroksötétben és tenger mélységében. És tőlem csak az utasítást kapják, s azért háládatosok. Senkinek sem esik kára. A császár megfizeti, amit a nyomorultak elvisznek. Sokan nem is követelik. Azt mondják, elvitte a Marguerita.

Milióra erre a névre utánuk jött.

— Mit beszéltek a Margueritáról? — kérdezé Metelltől.

— Rendbe jöttünk vele. Amit a Marguerita az én kastélyomba felhord, azt én majd meg fogom téríteni készpénzben.

— Kinek?

— A Marguerita apjának.

— Hát van annak apja?

— Igen. A császár.

— Miféle császár?

— Először volt Napóleon császár, most pedig Ferenc császár.

Milióra most aztán törhette rajta a fejét, hogy miféle csodálény lehet az, akinek két császár az apja.

— Eredj ki az erkélyre, nézd meg most a tengert! — mondá Metell a húgának.

— Ah, be fölséges! — szólt elragadtatással a leány, amint az ablakot feltárta, s a ragyogó éjszakába kitekintett.

Metell úr pedig nesztelen léptekkel sietett le a lépcsőkön, amíg Milióra a vidéket bámulta.

— Zárja be kend utánam a kaput — mondá Axamitának. — Búcsúzatlanul kell tőle elszöknöm.

— Nagyon helyesen teszi kegyelmed.

Metell kiosont a kapun, Axamita felment a toronyszobába. Mikor benyitott az ajtón, Milióra azt hitte, a bátyja jön.

— Metell, jöjj ide!

— Már eltávozott — dörmögé Axamita.

— Elment? végképpen? — szólt Milióra. — Búcsúvétel nélkül! Még egy csókot sem adhattunk egymásnak.

— Ebben a várban nem ad senki csókot egymásnak — szólt Axamita kemény, mogorva hangon.

— Ki tiltja azt?

— Hát ki? A Marguerita.

Mikor Milióra ilyen egyedül magára hagyatva találta magát ezen a félelmes csodáktól lakott helyen, elveszett egész lélekereje, leroskadt a földre, s hevesen zokogott.

Axamita ott állt, s hagyta őt sírni, maga is *leány* volt, tudta, hogy a sírás megkönnyebbülés. Nála ugyan régen lehetett az, mikor legutoljára könnyezett. Granátos őrmesternek ha fáj valami, káromkodik, azzal gyógyul.

Mikor aztán egyszer Milióra felemelte az arcát a földről, s könnyező szemeit megtörülve, álmódók módjára hebegé: „minő borzasztó hely ez itt! egyedül magamban!”, akkor odahajolt hozzá, s felvette, mint egy gyermeket, levitte az ölében az alsó szobába, az volt az ágyasház; felvette az ágy; a kandallóban ropogott a törpefenyő; ki is volt füstölve az egész ház mindenféle fűszerekkel, amikben gazdagok a dalmata part sziklái; ott levetkőzteté a leányt, lefektette, betakarta melegített paplannal, s aztán leült az ágya lábához, mint egy leánycseléd.

— Nem olyan borzasztó hely ez, kisasszonyom! — szólalt meg ekkor Axamita. — Azért, hogy olyan elhagyott. . . . Én bejártam sok messze földét a kerek világnak, s úgy találtam, hogy nem azok a legborzasztóbb helyek, ahol szörnyű a nagy magányosság. Ahová az emberek legjobban tódulnak, azok a legveszedelmesebb tanyak. Én sorba jártam valamennyit, s nem szeretek rájuk visszagondolni. A moszkvai nagy lármától a „Camp des Tartares” zsibongásáig minden itt zúg még most is a fülemben. S nem tudom, hogy melyikre gondolok vissza nagyobb irtózattal.

(A Camp des Tartares említésénél egyszerre figyelni kezdett Milióra. Ez az asszonykatona tudhat valamit, ami az ő sorsával összefügg! Tekintetével mutatta, hogy szívesen hallgat rá, beszéljen csak tovább.)

— Mert nem ott van a legnagyobb borzalom, ahol jajgatnak és szitkozódnak, hanem ahol kacagnak és dalolnak és suttognak. Az eleven kísértetek a legfélelmesebbek. Jártam közöttük, férfikarddal az oldalamon, asszonyszívvel a mellemben: nem kaphattak el.

Ez még nagyobb rejtély volt Miliórának.

— Mennyivel jobb itt ebben a kis sziklazugban! — folytatá Axamita. — Ide semmi rém se jöhet be. Csendesség van körös-körül, az ember az egész világnak egy szavát sem hallja. Sírhatnak, kacaghatnak, táncolhatnak, verekedhetnek odakívül, itt csak a méhek döngése hallik, amik a virágos völgyekből hazatérnek. Azok is tudják, hogy ezekben a sziklaodúokban nem bántja őket senki. Lehet háború odakinn a világban; császárok, királyok hajigálják egymást a koronáikkal; bevehetik Gibraltárt, Párizst, Bécsset, a Frangipáni várat el nem foglalja senki, ennek a kapujáig el nem jön többet se a Bonaparte, se a Wellington. Tűzbe-lángba boríthatja a lázadás az egész dalmata partot; feltámadhatnak a uskókok, akik senkitől sem rettegnek, tőlük pedig mindenki, de a Frangipáni várat azok sem veszik be. Lehet ínség az egész világon, lehet olyan romlás, hogy akik tegnap üveges hintóban jártak, ma házrul házra koldulnak kenyeret: itt nem tudnak arról. Odalenn az őrtanyámon nyitott ablaknál áll a fazék pénz, ahogy összegyűjtém, azt se tudom, mennyi, rá sem gondolok, hogy van. Lehet olyan éhség az egész országban, hogy az emberek a paréjt eszik fel a földrül, a Frangipáni vár lakójának mindig megvan az egyik napról a másikra valója. Még a vihar sem bántja ezt a helyet. Mikor a rettenetes bóra elkezd üvölni, ordítani a Karszt magas sziklái között, mintha az egész kísértet-tábor huhogna, füttyölne, rikácsolna a felhők között; mikor a tenger

tajtékot túr dühében, úgy ugatnak fel a hullámok, mint a kutyák, a sziklákra: idebenn úgy hangzik az, mintha csak orgonaszó volna, s az angyalok énekelnének hozzá. Ide nem jön be senki és semmi, ami rettent, ami árt, ami bánt: úgy takarja be ezt a helyet a kerek ég, mintha egy üvegharang volna.

— Isten csodája ez? — kérdezé Milióra.

— Isten csodája-e, vagy a sátáné? azt nem tudom meghatározni; hanem hogy emberi éssen túljáró tünemény, azt bizonyosan tudom. Tudja minden ember, aki a Frangipáni várat ismeri.

— És mi ez a csoda? — tudakozódék tovább a leány.

— Nehéz azt egy ilyen kisasszonnyal megértetni, aki gyermekéje óta szent szüzek kolostorában élt, ahol nem tanítottak neki mást, mint azt, hogy vannak angyalok, és vannak ördögök. Az angyalok szépek, nyájasak, kegyelmesek; az ördögök rútak, ijesztők, kegyetlenek. Mármost hogy fogja ez megérteni azt, hogy éppen azok az ördögök a legfélelmesebbek, a legkegyetlenebbek (de csak őrá nézve), akik szépek és kegyelmesek, mint az angyalok.

— Ezt igazán nem tudnám megérteni.

— No látja, szentem! Hisz éppen azért kereste ki az urabátyja a kegyelmed számára ezt a csodatermő helyet, hogy azoktól megvédelmezze. Vannak rablók, tolvajok, akik tetsetős formában, hízelkedve, mosolyogva közelítenek a fiatal leányhoz, mikor az még nem is tudja, hogy mi az a kincs, amit el akarnak tőle lopni? Azért tette be ide ez üvegharang alá az urabátyja. Ide azok sem jöhetnek be.

— Azokat is a csoda tartja távol?

— Az.

— S annak a csodának a neve a „Marguerita”?

— Ne vessen keresztet magára ennél a névnel. Az nem rossz lélek.

— Hát micsoda?

— Talán inkább mártír. Egy asszony, aki sokat szenvedett, s aki azután nemének minden szenvedéseért rettentő bosszút állt; hanem azt maga sem tudta.

— Hát ez nem mesebeli rém?

— Annnyira nem mesebeli rém, drága kisasszonyom, hogy én még ismertem és láttam őt. Láttam és ismertem az elején, láttam, de már nem ismertem a végén.

— Nem értem ezt! Hogyan volt ez?

— Hm! Drága szentem. Nehéz azt úgy elmondani, hogy a kisleányok úgy megértsék, hogy többet ne akarjanak belőle megtudni. Mert nem jó a kisleányoknak olyan dolgokat mesélni, amikkel veleálmódjanak.

— Én nem vagyok már kisleány.

— Jól van, jól. Addig boldog, míg az lehet. Lám, én sohasem voltam az. Soha „kisleány”. Mikor beszélni tanítottak, már káromkodni tanítottak. Nálunk a kisleányokból hamar asszonyok lesznek; egymás között sem beszélnek egyébről, csak arról: hogyan legyenek asszonnyá? én, amióta eszemet tudom, mindig azon tételődtem, hogyan lehetnék *férfivá*? Amint megerősödtem, katonává lettem. Nem válogatták akkor az embert; elbírtam a puskát, nem félttem a tüztől: férfihelyet foglaltam el. Áldom érte a Mindenhatót, hogy nem lett belőlem asszony! de holtig fáj érte a lelkem, hogy sohasem voltam kisleány . . .

Axamita őrmester leányasszony félrefordult, hogy a szemét megtörülje. Úgy tett, mintha csak a kandallóban rakna friss targallyat* a tűzre.

Aztán visszajött Milióra ágyához, s leült egy kis faragott zsámolyra.

— Tehát igazán elmondjam a Marguerita történetét?

* Targally: erdős vidékcken ismert szó, jelenti azokat a száraz gallyakat, amik maguktól lehullanak az erdőn, s amiket a szegény nép csomóba kötve cepel haza a hátán.

- Szépen kérem.
- De majd elrontom vele az álmát.
- Nem tesz semmit.

Axamita egypárszor a fejéhez kapkodott, mintegy öntudatlanul. Azt takarta a katonasüveg, amit a katonaregula szerint egész az őrmesterig még a szobában is a fején kell tartani a katonának. Milióra kitalálta az értelmét ennek a sipkához kapkodásnak.

— Talán könnyebben hozzá tudna kezdeni, Axamita, ha pipára gyújtana.

— Megengedné a kisasszony, hogy itt a szobájában dohányfüstöt csináljak?

— Óh, én azt nagyon szeretem. Az a bátyámra emlékeztet. Ő is szokott dohányozni. Valami olyan biztató van a dohányfüstben. Az ember azt hiszi, hogy férfi van közel . . .

(Tehát már annyit sejt, hogy a férfi közellétében van valami biztató.)

Axamita kivette a süvege felhajtója mellől a kurta pipáját, s megtömte azt a saját természetete latakiával, aztán kicsiholt a jószagú ürömtaplóba, s nemsokára gomolygott a szűz hálószobájában az a mézédés illatú kék füstfelhő, melyet beszívni jólesik Miliórának azért, mert a bátyjára emlékezteti.

— Tehát, hogy az elején kezdjem, akkor kezdődött ez a történet, mikor én még újonc közkatona voltam.

A raguzai várban feküdtem helyőrségen, ahol katonai pályafutásom mindjárt azzal a balesettel kezdődött, hogy a franciák megtámadták Raguzát, s az egész helyőrséget foglyul ejtték. Nemsokára egész Dalmácia, Isztria a kezükbe került, de még Horvátország és Szlavónia is; s ők mindezekből csináltak egy nagy királyságot, amit Illyriának neveztek. Ennek uralkodót is adtak saját magok nemzetéből. Sok mindenféle új dolgot hoztak be. Még a Code Napoleont is. Mintha kellene az itt valakinek! Itt, akinek keresete van a szomszédján, elhajtja éjjel a birkáit, s aki igazságot akar találni, ráles az ellenfelére az úton,

s a bokor mellől agyonlövi; s ott az igazság. Nem kell ahhoz se sindaco, se törvény. Hanem a franciák nem sokat kérdezték, hogy mi tetszik az idevaló népnek, mi nem tetszik, hanem egészen úgy rendezkedtek, mint akik a maguk guszthusára csinálják az országot. Legelőbb is országutakat csináltak.

Ez olyan kellemetlen visszaemlékezés lehetett Axamitára nézve, hogy meg kellett újítania a taplót a pipájában.

— Ezt tartja pedig az én népem a legnagyobb ostobaságnak az egész világon. Országutat csinálni! Mintha nem megmutatná a kecskejárás, hogy merre van járható ösvény? Aztán meg mikor itt van az istenadta szép nagy tenger! Lehet ezen utazni mindig, egyik várostól a másikig: minek itt a sziklákat tördelni? De hát ez az ő dolguk volt. Maguk a francia katonák készítették az utakat. Minden ezrednek ki volt adva egy darab: ezt idéig te készíted el! Annak az ezrednek a nevét aztán be is vésték a sziklaoldalba, mikor elkészült az út. Megpróbálták ugyan a morlákokat is ráédesgetni szép napszámfizetéssel, hogy segítsenek az útkészítésnél, de az én fajtámnak megvan az a nemes tulajdonsága, hogy a férfiak dolgozni nem szeret. A férfi mind nemesember, csak az asszony, a leány a paraszt. Azok végzik a mezei munkát, a férfi csak parancsol. Különbem sem voltak idehaza. Az idegenek megjelenésére mind otthagyták a falvaikat, s elmenekültek az erdőbe. Onnan nézték a hegyek tetejéről, hogy mit csinálnak ezek a furcsa idegenek, hogy építenek városokat, kaszárnyákat mindenütt az előretolt utak mentében, s várták, hogy mikor törjenek rájuk, hanem a franciák nemigen akartak rá okot adni. Nem vettek el senkitől semmit. Fizettek arannyal, ezüsttel. Jókedvű fickók voltak; ahol csak letelepültek, mindjárt táncvigalmat adtak. Hanem egy hibájuk mégis volt. Rettenetesen *éhesek* voltak a csókra.

— Mi az? Azt nem értem.

— Nem érti, hogy mi az a csók? Hát kegyelmed sohasem csókolt meg senkit?

— Dehogynem. Az apámra emlékszem, hogy sokszor kaptam tőle csókot, de az nekem nem tetszett, mert mindig megszurkálta a bozontos álla az arcomat. A kolostorban minden reggel megcsókoltam a Megváltó átszúrt lábán a sebhelyet, s valahányszor a bátyámmal találkoztam, annak az ajkát, s ez nekem mindegy volt.

— A csók a Krisztus lábának a sebhelyére vagy a testvérnek az ajkára? Elhiszem. Akkor hát nem is értheti, amit mondtam. Tudtam én azt előre. Hát az az éhség a csókra valami olyan nyavalyaféle. Talán inkább rossz indulat. Mikor két ember egyszerre meglopja egymást. Az ördög beleveszi magát a szívébe, s kényszeríti, hogy bolondokat cselekedjék. A veszett kutya harap, a veszett ember csókol. S néha az a csók átkozottabb a kutyaharapásnál.

— Tudom.

— Tudja? Honnan tudja?

— Hát a Hübnerből:* Júdás csókjáról.

— Igaz, úgy van. Az idvezítő átkozta meg talán akkor a csókot, mert azóta is minden csókban ott van valami Júdásból. Ha a franciák felgyújtották volna a morlások kalyibáit, ha lemészárolták volna az elfogott férfiakat, ha korbáccsal hajtották volna a népet úttörésre, ha a templomokból kihajigálták volna a szentképeket, nem keserítették volna úgy el, mint azáltal, hogy az asszonyaiktól csókot raboltak. A kapott sebet hamarább elfelejti a morlák, mint a felesége arcán felejtett csók nyomát. Olyan féltékenyek az asszonyaikra, leányaikra, hogy egyik falu népe a másik faluból származott vőlegénynek, ha akármilyen fényes kelengyét hoz is magával, nem adja mátkául a leányát; özvegyasszonyt férjhez nem vesz itt senki, akármilyen fiatal maradt, a meghalt férjnek a haragjától még akkor is rettegni kell, s ha egy leányt erővel elrabol valamelyik szomszéd

* A bibliai történetek népszerű kivonatának kézikönyve azon időkben.
J. M.

határbeli férfi, akkor örök vérbosszú támad a két falu népe között. Tehát ezért az egyért a franciákat még jobban gyűlöltek a morlások, mint azelőtt az olaszokat, németeket, törököket. Ezek pedig föl sem vették az ő haragjukat: nevettek és daloltak, s táncoltak az asszonyokkal. (A morlák csak maga táncol férfi-karéjban.) Nem lehetett őket bántani, sokan voltak, s igen jó katonák. Egyiptomban is jártak ezek, s ott is leverték a hatalmas mamelukokat. Csak túrni kellett férfinak, asszonynak. Én akkor, mint hadifogoly, itt voltam Fiumében, s segítettem a kőhordásnál, amint a kikötőt építették. Nagyon jól emlékezem arra a szép tavaszi estére, mikor teljes szélcsend mellett, lelankadt vitorlákkal jött lassan evezve a Fiumarába be egy gyümölcsös bárka. A szokatlan formája mutatta, hogy messze vidékről való; a rajta levő hajósok közül egy sem tudott semmiféle olyan nyelven beszélni, ami a környékben dívó; különös benyomott orrú, olajbarna színű pofáik voltak, vastag ajkakkal s füleikben nagy karika-függőkkel. A hajóteher, amivel a bárkájuk rakodva volt, szintén csupa különös, más világrészből való gyümölcs volt, aminőt én sohasem láttam, sőt talán meg sem mertem volna kóstolni. Hanem ami aztán legnagyobb népcsődületet okozott: az egy nő volt, annak a bárkának a tulajdonosa. Még az én szívem is megdobbant a láttára. Hozzá fogható valamit csak akkor láttam, mikor kegyelmed ebbe a házba lépett. A szent szűzre mondom, olyan nagy a hasonlatosság! Ma éppen olyan szörnyen feldobbant a szívem, mikor a kisasszonyt megláttam. Akárcsak őt látnám kiszállni a hajóbul. A partheadnagy kérdésére, hogy mi ennek a hajónak a neve, azt felelte a nő olaszul, hogy „Marguerita”. Az ő neve is Marguerita. Port Saidból jön déligyümölcessel. Megadatott neki az engedelem, hogy sátorát felüthesse a piacon, és árulhassa a gyümölcsseit. A szájtató nép naphosszant elbámulta azokat a különös alakú gyümölcsöket, amik a sátor alatt fel voltak halmozva; magam is egy egész vasárnapot, amikor munkaszünet volt, ott töltöttem ácsorogva, s hallgattam,

hogy kínálja a barna pofájú szolga a kirakott gyümölcsöket: barackokat, amik fűrtökben teremnek, mint a szőlő, ökölnyi bogycókat, embertenyér alakú ujjas gyümölcsöket, amiknek banán a neve, az ingefára nevű szentjánoskenyér formát, az ijasfias papájafügét, dinnye alakú gyümölcsöket, amik pálmafán teremnek, szilvákat, amiknek tuskéje van: aki észre nem veszi, megsúrja vele az orrát, hogy feldagad, mint egy uborka; kettévágott nagy tököket, amik megsütve kenyérízűek! Úgy kelt minden, mintha ingyen osztották volna. A francia urak úgy hordták a sátorba a pénzt, hogy hordó telt meg vele. De ami még jobban kelt a csodaszép gyümölcsnél, az a csodaszép asszonynak a csókja volt. Azt mondják, hogy nem volt vele fukar: mindenkinek jutott belőle, aki csak megkívánta. A hírére messziről idecsődültek, s vitték a bűbajos idegen nőt minden mulatságba, amit a kedvéért rendeztek. S a szép Marguerita tudott danolni is, táncolni is. Ez a vár volt a helye lármás mulatságainak, ahol a szép Marguerita kézzel kézre járt a táncban. Két hét nem telt belé, s a gyümölcsös sátor üres volt, a hajó visszament. Hanem a szép Marguerita ottmaradt.

— És ekkor kezdett el a neve átokká, réműletté válni. Tizennégy nap múlva mindazoknak, akik egy csókot kaptak a szép Margueritától, elkezdett a szemük fájni. Aztán feldagadt az arcuk; s utoljára olyan gömbölyű lett, hogy minden arcvonás eltűnt róla, nem lehetett beszélniök többé, szemeik csak éjjel láttak: — és ilyen maradt az arcuk örök időkre. S minthogy azok, akik a rettentő szép asszonyt megcsókolták, azután megint később odább adták a csókot más nőknek, azok a nők megint más férfiaknak: egyszer csak egy hónap múlva tele volt az egész partvidék azokkal a rettenetes alakokkal, akiknek az arcaikról le van törölve az Isten teremtő kezének minden munkája. Nők és férfiak, katonák és parasztok egyformán hordták ezt az ijesztő lárvát! — S e rettenetes baj ellen nem volt segedelem. A leghíresebb orvosokat küldte ide a francia kormány, azok kipróbálták minden tudományu-

kat ez istencsapása ellen. Mind hasztalan. A baj megmaradt, s aki egyszer megkapta, azt el nem hagyta többet. Terjedt sebesen, mint a ragály, de csak azokra terjedt, akik *éhesek a csókra*. A morlák nép *skriljevónak* nevezte, a franciák *margueritának* hitték e veszedelmet, arról az átkozott varázslónőrül, aki azt idehozta közéjük. Utoljára az ország kormánya mindenünnen összeszedette az egész partvidékből, akit csak a marguerita meglepett, s a Frangipáni várat rendelte a számukra kórházzul.

Milióra kétségbeesetten sikolta fel.

— Legyen nyugodt, kisasszony — biztatá őt Axamita. — Ha telides tele volna is ez a vár a leskelődő vész pusztító porszemével, azok ellen meg van védve az, aki azt tudta kérdezni: mi az a csók?

Milióra még mindig rémlátásra nyitott karikaszemekkel bámult maga elé lihegve.

— Hét esztendeje már, hogy ez a csapás tart az országon. Ez alatt a hét esztendő alatt a „marguerita” többet elpusztított Napóleon hadseregéből, mint amennyit az egész dalináciai hadjáratban a fegyver elemésztett. Egymaga bosszút állt egész neméért. Igaz, hogy a népet is magával rántotta. Azoknak a számára meg, akik a köznépből csúfultak el ilyen szörnyeteggekké, egy kis helységet építettek ide a Frangipáni vár közelébe a franciák, ide telepítették őket mindenünnen. Azután vesztégzár alá vetették a várat és falut. Hármaskordont húztak körülötte, s a tengeren cirkáló hajókkal őrizték a bejáratot. Én azután megszabadultam a hadifogságból, bejártam a hadsereggel egész Európát: elmentem Moszkváig, akkor a mi császáruk szövetségese volt Napóleonnak; az én ezredem oda is elment. Majd megint a muszkával egyesültünk, s akkor Párizsig ment a szövetséges sereg; ott is voltam. Mikor visszatértem ide a szülőföldemre, már akkor a franciák elmaszíroztak innen, megint a mi császáruké lett az ország. A Frangipáni vár üres volt már. A marguerita betegek nagyobbbrészt kihaltak belőle. Aki életben maradt, azt itt hagyták a Rovinában.

Az ilyen nyomorult nem is kívánczik a világba vissza többé. Az ott egy temető eleven emberek számára. Annyival rosszabb, hogy a sírjaikat nem látogatja senki.

Milióra reszketett a láztól ez elbeszélés alatt. Az ismeretlen, az elgondolhatatlan, a felfoghatatlan boszorkányvarázsa uralkodott egész lelkén, melynek még a sejtelme is hiányzott arról, ami az életben a valóság. Csak a rettenetést, az emberfölötti rémségest értette meg belőle; hogy van egy rém, aki megtiltja az embereknek azt, hogy egymást csókkal üdvözöljék, s aki ellene vét, attól elveszi az Isten képét; néma, vak, süket, más-világ-lakóvá alakítja át itt ezen a földön, aki megjelenésével a többi embereket megrémíti, akinek látása a meleg vért megfagyasztja. S ennek a rémnek a neve „marguerita”. És e név elég arra, hogy azt az egész várat és ennek a környékét betakarja, mint egy ércboltozat, hogy ahhoz a világ minden hatalmasai és a sötét erdők minden gonosztevői még csak közelíteni se merjenek.

Axamita aztán tovább mesélt neki erről a helyről, amely kívül esik az egész világon: milyen jó itten lakni. Szent Antal barlangja a pusztában nem volt ennél különb menedék, rémektől körülrajozva, de meg nem hódítva; míg a leány megszűnt reszketni, s valami édes zsidbadás állta el tagjait, s arra elszunnyadt.

— — — — —
— — — — —
— — — — —

Adjuk hozzá Axamita őrmester leányasszony mesemondásához a tényleges valót.

A marguerita valóban egy sajátyszerű epidemikus kór, aminők az ismeretlen föld egy-egy zugolyában lappanganak, ahonnan azt egyszer egy véletlenül odatévedő idegen, egy hódító hadjárat átvonuló népe kihozza magával, s aztán széthurcolja az egész világban. Ezt Napóleon katonái hozták el Egyiptom-

ból. A francia kormány a rettenetes vészt első kitörésében akarta elfojtani, s a megmérgezett lázárokat mind odarekeszté az adriai tengerpart sziklavölgyeibe. Olyanok voltak, mint a halálraítéltek. Még rosszabbak azoknál. Viselni emberfő helyett egy ismeretlen állatnak a fejét. Az orvosi tudomány kudarcot vallott e rém előtt. Ha meg tudott is menteni valakit a haláltól, de az arcát nem tudta visszaadni. A felgyógyultak oda voltak száműzve a rovinai gunyhókba. Mikor aztán a napóleoni királyságok összeomlottak, az adriai tengerpart ismét Ausztriához került. Az örökséggel együtt járt a rovinai lázártelep is, élő rémalakjaival. Azokat otthagyták a franciák az új birtokosnak. A császári kormány sem tehetett egyebet, mint hogy azt az egész vidéket szigorúan elzáratta az emberlakta világtól. És hogy a szegény „marguerita” lázárók (akiknek már ivadók is voltak: apró szörnyetegek!) éhen ne haljanak e vesztegár alatt, szabadalmat adott nekik a császár, hogy ami élelmiszert Porto Rebul „ingyen” elvisznek, azért őket senki ne üldözze, hanem a károsultak jelentsék be a vesztességüket a sindaconál. — Dehogy jelentették.

A TATÁR TÁBOR

Milióra csupa angyalokkal álmodott, akiknek nincsen emberi arcuk.

Mikor felébredt, már fényes reggel volt; a nap besütött az ablakán. Axamita ott várt reá, hogy felöltöztesse. Milióra nevetett rajta, hogy őnála most a szobaleányi szolgálatot egy granátos őrmester teljesíti, egész uniformisban. Jó kedvre ébredt, úgy mondják, hogy „jobb lábbal kelt fel az ágyból”. A reggelije is készen várt rá: kávé kecsketejjel. Azt jó étvággal elköltötte; Axamita megfésülte és befonta a haját (az őrmester ehhez is ért). Azután megmutatta neki a faliszekrény kincseit: a sok olvasni való könyvet, amiket Metell válogatott ki a számára. Sok mulatságot ígérő címek. Robinson Crusoe története, Telemach, Gulliver utazásai, Klimius Miklós, Bertuch képeskönyve. Milióra még eddig nem olvasott egyebet, mint a Hübnert és a „Mártírok oszlopá”-t. Ezek itt bizonyosan mulatságosabbak lesznek.

— Én majd fennhangon olvasom, te meg hallgatod, Axamita, ugye? Aztán majd együtt nevetünk rajtuk.

Milióranak az a képzelete volt a történetes könyvekről, hogy azoknak a meséin okvetlenül nevetni kell. S nevetni sokkal jobban esik az embernek másodmagával, mint egymagában.

— Igen — monda Axamita —, de majd csak estenden, lefekvés előtt; nappal az embernek egyéb dolga van, mint könyvet olvasni.

— Hát ugyan mi dolga van az embernek?

– Azt majd mindjárt megmondom. Én főzöm az ebédet.
– Hát én mit csinállok?
– A kisasszony meg zongorázik.
– Min zongorázom?
– Jöjjön csak le az alsó szobába, ott van a fortepianó.
– Tudod te, hogy mi az a fortepianó?
– Ohó! Hányszor háltam benne! – (Biz azt a katona urak szokták ilyesmire használni, mikor holmi elhagyott kastélyokba bekvártélyozzák magukat; igen jó nyoszolya lehet!)

Milióra örvendve csapta össze a kezeit, mikor Axamitával leballagva az alsó szobába, abban a zongorát megpillantá, a hangjegyhalmazzal. Mindjárt le is ült eléje, s elkezdett rajta játszani, ez volt a kedvenc multsága.

– Mégis jó ember ez az én bátyám, ugye? – szólott egyszer aztán Axamitához.

– Mégis jó hely ezt itten, ugye? – viszonzá rá Axamita.

– De hát délután mivel töltjük az időt? Mit csinál itt az „ember”?

– Azt is megmondom. Nekem van egy veteményeskertem, abban kapálok, öntözök, ültetek, a kisasszony pedig a virágoskertjét gondozza.

– Hát van itten virágoskert is?

– Menjünk oda, majd meglássa.

Axamita levezette a kisasszonyt a hátsó ajtón át a kis rejtett zugba, ahol a régi olajfa állt. Milióra csak elbámult, mikor az ajtón belépett, tele volt az a kert mindenféle szép virággal. Hogy kerültek azok oda? Azt Axamita tudja, aztán meg azok az emberek, akik csak éjjel látnak, akiknek a császár szabadalmat adott, hogy amit kinn az ég alatt találnak, amit megkívánnak, magukkal vihessék. Lesz itt új virág mindig. Azok elhozzák éjjel a Puntához. S reggelre Axamita elülteti a kis kertben, úgy lesz az, mint a tündérmesében.

Most már teljesen boldognak érezte magát Milióra. Egyik virágtól a másikhoz futott, fogta az öntöző kannát, sorba

megöntözte; bele is melegedett, a kendőjét feldobta az olajfára, az arca egészen nckipirult. Azután letekintett a tenger felé nyíló résen abba a mélységbe, mely meredeken hanyatlik alá a hegy lábáig.

— Itt csak nem jöhetne fel ember!

Meg-meg fölnézett az égre.

Ez a kis kertecske úgy *függ* az ég és a föld között.

— No, én megyek a konyhába ebédet főzni — monda Axamita.

— Ebéd után pedig majd megint mesélni fogsz nekem olyan szépet, mint tegnap?

— Hát szép volt az a mese?

— Nagyon szép volt a Marguerita meséje. Azt még többször is el kell mondanod, hogy jól eszemben maradjon.

Már nem találta rettenetesnek. Egészen gyermek volt még. Ugyanaz a rémrege este megríkatta, nappal megnevetteté. A sötétben a fejére húzta a takaróját, hogy meg ne kísértse valami olyan arc nélküli rém, nappal pedig kíváncsian kukucsalt keresztül a kerítésfal résein Rovina felé, hogy nem lát-hatna-e meg egyet ezek közül az Isten csoda-állatai közül.

— Délután tudod mit mesélsz el nekem, Axamita? Említetted tegnap, hogy te voltál a „tatár táborban” is.

— Nos aztán? — szólt Axamita nagy nyersen.

— Hát elmondod nekem, hogy milyen az a tatár tábor?

— De már azt nem mondom el!

— Miért nem mondom?

— Mert nem tudom.

— Nem tudod elmondani azt, amit a két szemeddel láttál?

— Nem hát! Hiányzanak nálam a szavak hozzá. Ott voltam, emlékezem rá, most is előttem áll, mégsem tudom elmondani.

— Olyan gyönyörű, vagy olyan rettenetes?

— Olyan gyönyörű és olyan rettenetes együtt.

— Csak azt mondd meg hát, hogy hol van az a tatár tábor? Melyik világ végén?

— Ez bizony egyik világ végén sincsen, hanem ott van a világ közepén. A tatár tábor Párizsban van.

— Eredj! — szólt felkacagva Milióra, s a hátára ütött Axamitának. — Te engem gyöngén bolonddá tartasz.

Axamita vállat vont, s a szájába dugta a pipáját, aztán ment a konyha után látni.

Milióra még azután is nevetett. Micsoda bolond ötlet, azt mondani, hogy Párizsban van a tatár tábor!

— — — — —
— — — — —

Pedig hát ott volt.

A világváros legfényesebb részét foglalta el, a Palais Royalnak az udvarát.

Csaknem ötven esztendeig látta a félvilág a „tatár tábor”, egy fabódékból, deszkasátorokból, emeletre tákolt gerendatornácokból egymás hegyire-hátára halmozott tömkeleget, a Palais Royal udvarán *garázdálkodni*.

Annak a Palais Royalnak az udvarán, mely királyok s azok fölött uralkodó miniszterek és kegyencnők számára épült, túlhalmozva a művészet minden kincseivel; melynek termeit, folyosóit, díszlépcsőit és titkos feljáróit nagy történelmi események, kéj, pompa, olympi istenmámor jelenetei tették emlékezetessé; mely milliókat nyelt el, s milliárdokat okádott ki (a Mississippi arannyá vált hullámaiban) s aztán megint népeket nyelt el, és vértengert okádott ki (innen indult ki a forradalom); hát ennek a dicsőségtől eltelt palotahalmaznak, a praktikus utókor, hogy hasznát is vegye, deszkasátortömeget ragasztott a fényes corridorjaihoz, s ott volt a világ zsidvásárja félszázadon keresztül.

Ennek a gúnyneve volt a „Camp des Tartares”.

Azonban, amire a francia ráteszi a kezét, még ha szemét is, virággá változik. Az a deszka-Bábel úgy fel volt cicomázva ékítményekkel, úgy befestve tarka fénymázzal, úgy teleaggatva

drága függönyökkel, elrejtve virágok, felfutó folyondárok közé, hogy azt senki sem vehette észre, hogy fából van. Az óriási bazár árutornácai közepett egy cirkusz is volt, legalább annak hitták, de nem volt az lovak számára készült porond, hanem a válogatott emberi bolondságok színpada. Az is csupa deszkából volt, de úgy felcifrázva, szőnyegezve, kívül-belül befestve, megaranyozva, délvirágok csoportjaival körülveve, hogy aki meglátta, azt hitte, ez a Nagymogul kioszkja.

A két sor árubódé s az emeletes facsarnok az Ezeregyéjszaka legvakmerőbb tündérmeséjén is túltett változatos pompapazarlással; itt volt felhalmozva, amit ízlés, művészet, bizarr szeszély emberi érzékek felmagasztosítása végett előteremt: aranymíves boltok ékszerhalmazai, keleti szőnyegek, divatöltönyök, pipere, művirág, toll, drágaprém, festmények, szobrászati művek, eleven madarak tárlata, velencei kristályok, órák egész raktárszámra, félbeszakítva egy-egy kávéháztól, melynek falai csupa tükörből vannak, egy-egy étteremtől, melynek bejáratánál ki vannak rakva a ritka vadak, halak, délgyümölcsök, amik odabenn az asztalra kerülnek, süteményes boltoktól és könyv-árus-kirakatoktól. Minden ragyog, illatoz, mosolyog, csábít. De leginkább az, ami eleven. A lepkeraja az asszonyi szépségnek. Azok a szép nők, akik azt kiálták a bevonuló szövetségesek elé palotáik erkélyéről: „Vivent nos amis, les ennemis!” (Éljenek a mi barátaink, az ellenségek) s amely nap meghódította a muszka, angol és német Párizst, másnap meghódították ők mind a hármat. A világ legkönnyelműbb népe, gond nélkül, fájdalom nélkül, lelkiismeret nélkül. A vétkezés remekművészei. Amint a szövetséges seregekkel együtt beözönlött a világ fővárosába a barbárok minden nemzetének idegen csoportja, ők felvették valamennyinek a viseletét. Máskor Párizs adta a divatot az egész világnak, most Párizs vette át az egész világ divatját. Nehány évig egy folytonos maskara-bál volt itt az élet, s a szép hölgyeknek minden bolondság jól illett. Nem volt olyan elhíhetetlen, szörnyeteg csodachimaerája a pipere-

kultusznak (mert ez több volt már, mint divat, ez vallás volt!), amit a „boule rouge” kecei elragadóvá ne tettek volna. Ott rajzoltak egész nap a babiloni népcsoárdületben. Délig a tatár tábor sétányain, délben az éttermek asztalainál, este a színháziban (volt több is a Palais Royalban), éjjel a kivilágított barlangokban, miknek puncsterem, játékház volt a neve.

Különös zagyaléka volt a kiáltó ellentéteknek ez években a világváros. Egy nagy nemzet, mely eddig a fél világnak osztott parancsokat, mely trónokat alakított, s azokba a saját fiait ültette idegen országokban, mely adófizetőjévé tette egész Európát, s azután a műizlésével, a divatjával, a művészetével még egyszer meghódította, még egyszer adófizetőjévé tette; most letiporva, meghódítva, megköttözve a hyperboraeok minden szegletesfejú népei által, túrnie kellett azoknak az uralmát, döllyfét, üldözését — és nevetni hozzá.

A házakban gyász, az utcákon tivornya. Minden családnak volt, akit megsirasson: a jó hazafiak zárt ajtóik mögött, leeresztett ablakfüggönyök alul lestek ki az utcára, s kinn a boulevardon ölelkezve járt a hazatért royalisták serege a diadalmas idegennel, aki nemzetét leverte.

A piacok, az utcák szegleteiről vakarták a régi neveket, amik diadalmas időkre emlékeztettek. A Vendôme-oszlopra húzták fel nagy mesterséggel a világhódító óriás szobra helyébe az ólom liliomot; kevesebb gondal csomagolták a rokkantak esplanade-ján a Szent Márk szárnyas oroslánját, hogy visszavigyék, ahonnan idekerült, Velencébe. Annak a helyébe is egy liliombokor jött ólombul. A nagy diadalívet bedesztázták; Desaix gyönyörű ércszobrának burkolatot csináltak. Egészen mezítelen volt az ércalak; s a bronzcsábító ellen védeni kellett a similor erényt.

Az új francia király jó, becsületes ember volt, verseket is írt, azok is becsületes versek voltak. Ha mások jobb verseket nem írtak volna, mint ő, poétának is megjárta volna. Éppen úgy, mint ahogy Franciaország királyának is megjárta volna, ha

nem éppen Napóleon császár után érkezett volna meg. De mindannak dacára, hogy olyan kedves ember volt, neki is voltak ellenségei. Majd egy szabólegény állt elő, azt állítva, hogy ő XVI. Lajosnak a fia, az igazi trónörökös, majd meg egy facipőkészítőnek a fia hozta a bizonyítványait, hogy ő az igazi dauphin, ötlet illeti meg a királyi trón; utoljára egy faóra-készítő állt elő a világot felvilágosítani, hogy ő az igazi, valóságos XVII. Lajos, Mária Antoinette kedvenc „Louis Charles”-ja. Szegény XVIII. Lajos azt sem tudta, melyik ellen védelmezze bicegő trónját. A visszatódult emigráns sereg, a hajdani márkik és vicomtok mind azt követelték, hogy a dominiumaikat, amiket a forradalom elkobzott, adják vissza nekik, s a püspökök, az apátok, hogy a templomaikat, kolostoraikat, amikből a reszpublika panteont, színházat, kaszárnyát csinált, megint alakítsák vissza. Ami mind lehetetlen volt. Olyan okos ember lett volna elég, aki parancsolni tudjon, de olyan bolond nem akadt, ki engedelmeskedjék. Párizs még mindig az idegen invázióé volt. Ha ezelőtt fegyverrel a kezében özönlötte el a világvárost az idegen sokaság, most pénzzel a zsebében rohanta meg. Rendet nem lehetett tartani, mert az ember nem tudhatta, hogy az a garázdálkodó maskara, akit utcai verekedésért befognak, nem valami muszka herceg-e? s az a veszedelmesen kihívó magaviseletű hölgy, aki fényes nappal nyilvános botrányt csinál, nem valami hatalmas angol mylordnak a myladyje-e? .

Valamint megfordítva, arról sem lehetett bizonyos a rendőr (ha egyáltalában kíváncsi akart lenni ilyen aprólékosságokra), hogy az a nagy applombbal terjeszkedő hatalmas muszka hercegforma úr, azzal a sok érdemrenddel, nem a legközönségesebb zsebmetsző cég tagja-e? s az az úrhölgy, aki négylovas hintón hajtatott idáig, szerencsen inas hordja utána a perzsa sálját, nyakláncán, övcsatján borsónyi gyémántok, nem valami kalandornő-e? s hogy valóságos gyémántok-e azok, s igazi fekete-e az a szerencsen? Azt pedig éppen hiábavaló fáradság

lett volna kitanulás alá venni, hogy ebből a hemzsegő tarkabarka hangyabolybul ki minő nemzethez tartozik? mert aki itt azt a hosszú lengyel krakoviánkát viseli, az nem lengyel, hanem börze-agioteur; azok a hosszú sarkantyúk, amik a kozák pantallon alul kimerednek, s a hölgyek uszályát fenyegetik, hozzájuk a zsinóros mellény, a kifent bajusz, azok nem valami magyar urat jelentenek, az a boltoslegények divatja; a Stuart Mária-főkötőt meg éppen nem az angol myladyk viselik, hanem a Breda utcai lorette-ek. Azok a múlt századbeli alakok pedig, akik pötyögős culotte-ban, púderezett máslis hajjal, keresztbe dugott karddal ögyelegnek előre-hátra, éppen úgy lehetnek hazatért emigránsok, kik mindenhez hívek maradtak, még a parókáikhoz is, mint próbára siető színészek, vagy a Ranelaghból hazatérő maskarák.

Hozzá van szokva a világ minden bizarr, rendkívüli viselethez; senki semmiben sem ütközik meg, s a tarkabarka zagyvalékot csak a társalgási modor teszi egyformává: illem, tisztesség, udvariasság mind a száműzött fogalmak közé tartozik. Nem a régi francia nép ez, de nem is a mostani. Az egész világ bolondjainak a gyűlhelye van itt, akik találkoztát adtak egymásnak a föld minden részéből, egy helyen, ahol minden szabad. Dévaj kacagás, orcátlan megszólítások, céda mozdulatok, leplezetlen hívogatás, kótyavetyén osztott kegyek, ingyenc élvvadászat lőt-fut, kergeti egymást, leskelődik áldozatára, kérkedik, ha megtalálta, árulja a becsületét, s dicsekedik szemérme vesztésével.

Egy szakadatlan zsbivására ez a kéjnek, a gyönyörnek. Az egyik azért jön ide, hogy mire vesztegesse a pénzét, a másik, hogy mit adjon el érte. S megvehető minden! Egymás mellett árulják a boltokban a hamis gyémántot, meg az igazi gyémántot, s mind a kettő megvehető azokkal együtt, akik azt viselik; különbözik csak az áruk.

S ha egy-egy büszke hölgy-alak megy végig néha a tarka pillangóraj között, hercegnői tekintettel, állig begombolt

egyszerű, de drága nehéz bársony köntösben, aki elnéz az emberek feje fölött, s istennői fenséggel ignorálja a fényes csöcselék hódolatát, az a legveszedelmesebb valamennyi között. Az is megvehető, csak az ára igen nagy.

Azok az arcképek, ott végig egy hosszú tornácban, a legszabadelvűbb öltözethiánnyal, mind megvehető, az eredeti-jükkel együtt.

S mikor néha a cifra sokaságon egy fekete ruhás szerény alak furakodik keresztül, hogy a főlépcsőkhöz juthasson, mely a „monsieur” (Artois herceg) lakásához vezet, hóna alatt a bőrtárcával, melyben a legújabb sürgönyök vannak, az is megvehető — sürgönyöstül együtt.

Mert a tatár tábor egyúttal arra is szolgál, amire most a hírlapirodalom, a hírek elterjesztésére. Itt tudni meg mindent legelőször, ami a nagyvilágban történik — és azt is, ami nem történik. Itt van a pletykavásár. A publikum maga a reporter. Gyorsabb ez, mint a gőzsajtó. Délben (csillagászi időszámítás szerint) a börze-agiotage ideje van; aki a börzéről jön, ide siet, itt folytatja. Minden ember járja az aranyborjú körtáncát. Egy órával később egész pompájában van a tatár tábor, akkor jelenik meg az elegáns világ, pazar ragyogását bemutatni; a galériák akkor essbouquet-tól és eau de mille fleurstől illatoznak; két órakor jön az emigráns arisztokrácia, akkor a csarnokok illata átváltozik pézsmává; három órakor megnyílnak a restaurateurök pinceablakai: a kápri- és szerencsendiómártás szaga csalogatja a közönséget a gourmand asztalhoz; ekkor egy kicsit megritkul a népcsődület, sokat elnyelnek az éttermek, de még maradnak elegenden, akik nem szoktak ebédelni, vagy még nem kaptak valakit, aki megebédeltesse őket; azoknak a mulattatására előjönnek az utcai énekesek, muzsikuskok, a vándor csemegeárulók, akkor a félzsoldon levő katonatisztké, meg a Kairó-utcai kisasszonyoké a világ, s kezd úrrá lenni a csarnokok légkörében az ánizs, eltaposott narancshéj bűzével vegyítve; estefelé aztán, mikor meggyújtják az ezernyi argand-

lámpákat, sevro-gyertyákat, akkor összekeveredik a nappali raj azzal a másikkal, amelyiknek mind az arca, mint a toalettje éjszakai világítást kíván, s akkor aztán parfüm, ételszag, dohányfüst, aroma, előntözött bor-, pálinka-gőz összeelegyül a forró emberi lélegzettel s a gyertyák bűzével, úgy, hogy otthon találja benne magát minden ember. Hét óra felé aztán, mintha kispárnák, úgy kitisztul minden, de még akkor is ott helyben marad, ami eltűnt, a színházba zsúfolta össze magát. A Palais Royalnak két nagy színháza van, s azonkívül számbavehetetlen spektákulum-barlangja; minden zaj, minden nép azokba költözött. Ott folytatják a nagy zsbvásárt zene és énekszó mellett. Éjfél felé kibocsátják megint a rajaikat a komédia-templomok, s tódul elő kacagva, dalolva, kiabálva az egész Babilon, s amint jön, úgy el is vész a puncstermekben, amiknek kivilágított ablakain láthatók a szilaj taglejtések, a táncmozdulatok, a valcer hangjai mellett, míg egy-egy ajtónyitásnál végig lehet látni egy-egy fénytől ragyogó termen, melynek csupa tükörfalai sokszorozzák a drága carcel-lámpák, a sinumbrák fényét. Azok ott játéktermek; tömve mindig; a legszebb hölgyeket ott látni, a legfényesebb toalettekben, és azok nélkül is, ott pezsgőt is adnak a játszóknak ingyen. Ezek a haramia-barlangok igen szép haszonbért fizetnek a kormánynak, s szabadalmuk van rabolni trente et quarante-al, biribivel és rulettel. De csak éjféltől három óráig, nyitott ajtóknál, azontúl zárt ajtók mellett. Ez a napirend a tatár táborban, így vázlatosan ismertetve. Vannak idegenek, akik a Palais Royal tatár táborán kívül nem láttak Párizsból egyebet; idejöttek s addig ki sem mozdultak innen, amíg mindent meg nem tudtak, amit meg tudni érdemes volt.

Csak késő éjjel három óra után, mikor a Palais Royal óriási kertjének hársfái töltik el fölséges mézillatukkal a salakjaitól megszabadult levegőt, akkor látni ott a lámpák világánál egyes köpenybe, talmába burkolt csoportokat, akik egymást csöndesen köszöntik, halkán beszélgetnek. Ezek azok a férfiak, akik

megmaradtak franciáknak és becsületes embereknek, anélkül, hogy száműzetésbe keveredtek volna.

Mondják, hogy néha maga Artois herceg is lejön egy mellék-lépcsőn fényes palotájából, ilyen késő éjjeli órában, a gyéren látogatott kert fasorai alá, friss levegőt, hársillatot belélegzeni, — és talán még más egyebet is.

— — — — —

Hogy mindezeket Axamita őrmester leányasszony, dacára annak, hogy szemeivel látta, mégis, hogy nem tudta elmondani Milióra kisasszonynak, azt már körülbelül lehet gyanítani.

Valamint aziránt is lehet némely fogalmat elvonni, hogy miért nem hozta a hűgát ide magával Metell.

Hanem, hogy őt magát mi hozta hát ide? ez még mindig olyan kérdés, ami komoly válaszra vár.

Ott járt már napok óta Metell a Palais Royal hírhedett tornácaiban, s ő is azok közé tartozott, akik éjjelre is ottmaradnak. Megtartotta nemzeti viseletét, s az előny volt rá nézve. Ez első tekintetre *megvallja* az idegent, míg ha incroyable-nak öltözik, az lerí róla, s elárulja, hogy messze földről jött.

Semmit sem csinált még, semmibe sem vágott bele, nézdelődött. Tanulmányozta a szerepet.

Nem árult el kíváncsiságot, érzéketlen maradt a festett és kifestett szépségek kecasei iránt, nem barátkozott senkivel, aki belekötött, eljárt mindenüve, ahova mások járnak; őrizkedett a színházban észrevétni, hogy értett a darabból valamit, a balettban ő is a színpadnak szegezte a kukucskáját (Gucker), de tovább nem vitte a stúdiumot; de Vitry restaurateurjében ebédelt, ahol ötven frank a teríték ára, de bort nem ivott; a képek közül a hírhedett paripák acélmetszeteit nézegette, s estenkint ellátogatott a játéktermekbe; egy-egy louisdort feltekt a rouge et noirra, ha elvesztette, ha megnyerte, abbahagyta; nem űzte tovább. Nép volt a játékasztalok körül tömérdek. Közönséges szerencsevadászok. Olyan spelunkákba is betévedt, ahol szakmányos játékosok űzik a mesterségüket fáraóval, makaóval. Vannak közöttük, akik ahhoz is értenek, hogy kell a balszerencsét *megjavítani*. Hogy kémnek ne tartsák, egypár játékra meg hagyta magát fogni, de vigyázott magára, nem hagyta magát tűzbe vinni. Ezek mind közönséges rablók és olyan áldozatok, akik, ha sokat vesztek, beleugranak a Szajnába.

Azokon ugyan nincs mit sajnálni, akik azért, mert el hagyták nyerni a pénzüket, beleugranak a vízbe; mert azért mentek oda, hogy a másiknak a pénzét elnyerjék, s abban az esetben ők is éppen olyan hidegvérrel nézték volna el, hogy hogyan öli bele magát a vízbe az a másik. Olyan ez mint az amerikai párbaj, ahol, lelke szerint, mind a két fél gyilkos.

Az igazi előkelő úri világ nem itt volt.

A dandyk, az incroyable-ok egy café chantant-ban gyülekeztek össze, ahová két louisdor belépti díj mellett lehetett bejutni. Ott híres művésznők produkálták magukat, ezért a magas entrée.

Ebben a kávéházban a pincérek és marqueurök mind válogatott szép hölgyek voltak, XIV. Lajos korabeli apródoknak öltözve, s azok között valódi királynénak tűnhetett fel a hódító szépségű Corysande, akinek, hogy nagyobb legyen az illúzió, támlásszékül a westfáli királynak a hajdani trónusa szolgált, ahonnan a kávéhoz a cukrot osztogatta.

Hanem ez csak a külszín volt. Míg a produkcióhoz való tribün hátul volt, s ott, aki az ál-Catalanit akarta hallgatni, szürcsölhette a kávéját, találgathatta a cukorbonbonokra írt verses charádákat, csinálhatott szerelmi cselszövényeket a madame-okkal és myladykkel, addig a főérdek a négy tekézőasztal körül tömörült össze.

Ez, mint mindenki tudja, szép, férfias és ártatlan multság. Azért néha nők is gyakorolják, és olyan emberek is, akik nem ártatlanok.

Mind a négy tekeasztalon hiányoznak a lyukak, amikbe a labdák szoktak hullani, ezeken csak *karambol*-partikat játszanak. A legérdekesebb neme a tekejátéknak, valódi tudomány.

Itt már nem a vakszerencse dolgozik, ahogy a kártyában, hanem ész és testi ügyesség együtt a szerencséjével.

Rendesen mind a négy tekeasztal el van foglalva, de aztán lassankint egy körül csoportosulnak a nézők, azok között szép hölgyek is, a legfényűzőbb toalettekben. Annál az asztalnál

bizonyosan a játékosok tornája folyik. Vannak, akik ebben a tudományban mesterek, de vannak olyanok is, akik már professzorok!

Nincs a kártyának az a neme, aminek olyan szenvedélyes áldozói legyenek, mint aminők voltak ez időben a karambolpartik szektáriusai.

Mintha az elmúlt két évtizednek óriási népharcai mind erre a kis négyszögletű zöld térre szorultak volna össze, úgy keresték a találkózót egymással Nagy-Britannia, Gallia, Borussia, Szkítia (azaz Oroszország), még az Óceánon túli nagy keletkező ország képviselői is, s küzdöttek a „zászlóik” becsületéért, dákóval és csontgolyókkal. Itt volt az igazi Marengo, itt Austerlitz, itt a Borodino!

A franciák azonban itt is győzelmesek maradtak volna az egész világ fölött, ha az angoloknak e téren is nem lett volna egy Wellingtonjuk. Egy lord Severland. A tekézők nagymestere. Akinek dákóhegye előtt reszketett Borussia, meghajolt Hibernia, adófizetővé lett Skandinávia!

Ott dönti őket halomra a vitézi tornában győzhetlen fegyverével, keskeny karimájú à la Wellingtonját előre bodorított félwuklijára billentve, s felmeredő inggallérjai közül lenézve az egész világot. Most éppen Amerikát kényszerítette kapitulációra, kinek székényét a malomkő terjedelmű bolivár karimája sem képes eltakarni.

— Amerika is oda már! Európa rég meghódítva! Melyik világrész van még hátra?

A győzelmes viador meglátja a bámulók között Metellt, akit nagyon is egzotikus öltözte nem kevésbé tesz feltűnővé, mint minden európaítól elütő arcjellege. A szeméből kiolvasta, hogy ő is ért ehhez a tudományhoz, és hogy vágya volna a megmérkőzéshez. Elárulja ez magát.

— Uram! — szólt lökbotjával a tekeasztalra mutatva Metellhez. — Nem tetszik pour l'honneur du drapeau? Oroszok vagyunk?

— Nem. Magyarok vagyunk.
— Annál szebb. Ez ritkaság. — Kétszáz louisdor a parti.

Metell tudta azt úgyis.

— Az nekem nagyon magas tét — mondá húzódozva.

A győzelmes viador végignézett rajta, szánalomhoz hajazó kifejezéssel, s aztán azt mondá:

— No, hát legyen huszonöt louisdor. Én úgy is játszom. Csak azért, hogy a trofeumaim között egy ázsiaiak az exuviái is legyenek.

Metell sem az „ázsiai” illetékesség, sem az exuviák előleges igénybevétele ellen nem tett kifogást, hanem szétnézett dákó után.

— Szolgállok az enyimmel — mondá Severland lord megkérdezve a lökbotja hegyét —, ne legyen az a hit, hogy a botom meg van babonázva. Egyszer az egyikünk lökjön vele, másszor a másik.

— Ki kezdje? — kérdezé Metell.

— Mindig az, aki provokálva van!

— Szeretem az igazságot. Vessünk fel pénzt?

— No hát vessünk. Mi az ön jelszava?

— Császár.

A felvetett pénz az arcképpel fordult felfelé az asztalon. A mylord átnyújtá Metellnek a dákót.

Metell aztán le sem tette azt a kezéből, amíg a partit végig ki nem csinálta.

— Bravó, Ázsia! — monda a lord. — Ez emberül volt végezve. Engem lökéshez sem hagyott ön jutni. — Hanem hát folytassuk. Dupla, vagy semmi!

Metell elfogadta a felhívást, s megkezdte a második játékot. Be is végezte, anélkül, hogy az ellenfelének egyéb dolga lett volna, mint számlálni a lökéseket.

— Hisz ez egy vadembertől egészen jó! — monda a mylord. — Duplazzuk meg még egyszer a tétet.

Már ekkor kezdtek Metellnek szövetségesei támadni. A legyőzött nemesek odaálltak a háta mögé, és lesték minden lökését.

Ezúttal sem hibázott el egyetlenegy labdát is. A leghetetelembb állásokkal is kicirkalmazta az összekoccantót. A harmadik játék is az övé volt.

A mylord most már csak a jelszót ismételte.

— Dupla, vagy semmi. — A tétel kétszáz arany volt már.

A közönség egész érdeklődése Metell játéka körül összpontosult.

A negyedik játékot is megnyerte — felváltás nélkül.

Ekkor már négy száz louisdorra volt a pénztárban.

A mylord azt is megduplázta.

Mikor Metell az ötödik játékot is megnyerte, anélkül, hogy a dákot csak egyszer is visszaadta volna a gazdájának, a nézőközönség frenetikus tapsban tört ki e diadal fölött. Borussia, Skandinávia, Hibernia saját kudarcaikért visszaadott megtorlást láttak ez ordáliában.

Ámde Nagy-Britannia nem szokta magát megadni a veszteség után.

— Dupla, vagy semmi! — hangzott a mylord szava újra.

Nyolcszáz louisdorra ment föl a tétösszeg.

Kezdetől végig ünnepélyes csend volt a játék alatt. Ez már a hatodik játék volt. — Példátlan eset, hogy valaki hat játék karambolt megnyerjen egymás után, anélkül, hogy a játszótársát egyetlenegyszer is lökéshez juttassa.

Mikor ez is megtörtént, a nézőközönség varázslatnak kezdte hinni a dolgot. — Ez nem mester, ez professor! Még a professorok között is a dékány!

— Dupla, vagy semmi! — ismétlé lord Severland.

Metell egy szó nélkül hozzákezdett a játékhoz. Egy apródnak öltözött pincérnő egy pohár jeges barbarasse-szal kínálta meg; abból egyet szüröcsölt, s nyugodtan fogott a munkájához. — Csupa mesterlövés volt, amit csinált.

A hetedik játékot is megnyerte.

Már ekkor a pénztárban háromezerkétszáz louisdor volt felhalmozva.

Ekkor kezdett a nézőközönség szétszállingózni Metell légköréből. — Ez nem hogy *mester*, nem hogy *professzor*: hanem „kockák” (gréque). Ettől jó lesz távol maradni.

Most már mindenki azt képzelte, hogy érti már, miért mondta ez az idegen a győzelmében telhetetlen mylordnak az első megkínálásra azt, hogy neki a kétszáz louisdorni tét nagyon magas! Ez játékos-psychológia. Ha az első összemérkőzésnél a mylord azt látja, hogy fennhatós ellenféllel került össze, megköszöni a mulatságot, s abbahagyja a játékot, kétszáz louisdor veszteséggel. Így pedig bele lett sodorva, a játékos-agyafúrtságánál fogva, mely a szerencse erőszakolásában bízik, hogy mindig duplázza a tételt, mindig mélyebben gázoljon bele a kockáztatásba; ez kiszámítás volt. Az idegen egy professzionatus játékos. Jó lesz tőle távol maradni.

— Dupla, vagy semmi! — ismétlé hidegvérrel az angol.

Egész halommal állt már az arany a pénztárban. Metell elébb egy pohár forró puncsot hozatott magának, s tűrte egész fásult egykedvűséggel a közönségnek a szemszúrását azalatt, amíg azt kanalankint felszűrölte.

A szép éjpillangók, a játékbarlangok ragyogó szépségei ezalatt ott sertepertéltek el mellette, — egy ilyen nagy nyereségben levő játékos egyszerre érdekessé kezd válni. Némelyik csaknem az ölébe ült, olyan közel törleszkedett hozzá. Egy delnő, akinek akkora kalapja volt, hogy mikor föléje hajolt, mind a kettőjük fejét eltüntette az ernyője alatt, azt sűgá a fülébe, hogy a „a hetedik játék után *joga* van önnek visszahúzódni”.

Háromezerkétszáz louisdorral érdemes is lett volna.

Lettek volna, akik azt vele igen kellemes társaságban megosszák.

Metell fölállt a puncs mellől, s jelezé, hogy kész folytatni a játékot.

Mindig „victor praecedit” (a győztes kezdi).

Csakúgy ment a nyolcadik játék is, mint az eddigiek. Metell a legcsodálatraméltóbb geometriai feladatokat hajtotta végre a tekeasztalon. Játéka művészet volt már és remeklés.

Egész a legutolsó lökésig mind valamennyit mesterileg eltalálta.

Csak az utolsó taszítás volt még hátra, s ennél a következőleg álltak a labdák.

Mind a három egy vonalban a tekeasztal közepén. — A közbeeső, a fehér, a Metell labdája; innen rajta a kék labda, túl a veres.

A körülállók lélegzetüket visszatartva lesték, hogy mi lesz ebből. Senki se hallatott még csak egy szisszenést sem.

Hatezernegyszáz louisdor függött ezen az egy lökésen.

Tanult játékosok tudják jól, hogy az ilyen configurációban levő tekelabdáknál háromféle kísérletet lehet tenni, hogy a közbülső labda a két szélsőt megérintse.

Az első a jól kiszámított visszalökés (rekuzé), a fehér megüti a verest, attul visszalöketik, s ráfut a háta mögött levő kékre. Ennek a sikere egy harmadpercre kiszámított gyorsaságtól függ.

A második a quart. Borotvaélnyi élességgel eltalálni a fehérrel a veres labda oldalát s akkor negyedik szegletére visszakerülni a kék labdához. Ehhez igen jó szemmérték kell.

A harmadik pedig a terc. Ez a legnehezebb; de nemsikerülés esetén, ha a lökés elég erővel volt intézve, még egy visszatérő quintben eredményt ígér.

Senkinek sem volt kétsége aziránt, hogy oly remekjátékosnak, mint ez az idegen, akár az *első*, akár a *második* módszer a legbiztosabban sikerülni fog.

Százhuszonnyolcezer frank ez az egy lökés!

Metell sokáig látszott magában tanakodni, mintha válogatna, egyszer már a dákó hegyét neki is mérte a fehér labda aljának,

ami a rekuzé lökése; de aztán csak megváltoztatta a szándékát, s a két biztosabb mód helyett választotta a legnehezebbet, a terclökést. A körülállók bosszúsán csettenettek a nyelvükkel. Ez valóságos feladása a játéknak. A labda tercre is elkerülte a kék labdát, meg quintre is. A dákó a mylord kezébe került, aki azután szintén nem tette le azt addig a kezéből, amíg mind a harminckét labdát meg nem csinálta. A nyolcadik játék el lett veszve. — Ó-Anglia győzött.

— No uram! ön most Anglia leggazdagabb lordjának ajánlékozott százhuszonnyolcezer frankot! — suttogá Metell fülébe az a nagykalapos delnő.

Metell vállat vont, mint akinek a hatezernégyszáz louisdor nem is pénz.

Arról pedig mindenki meg volt győződve, hogy az idegen champion szándékosan adta föl a nyert játékot; és mégis oly gavalléros módon, hogy ellenfele nem érezhette magát ezáltal megsértve.

Ez nemcsak mester, nemcsak professzor, hanem gavallér!

A mylord azonban ledobta a queu-t a tekeasztalra, s odalépett Metellhez:

— Uram!

— Mylord!

— Tud ön l'hombre-t játszani?

— Játszottam már.

— Azt kérdeztem, hogy „tud”-e ön játszani l'hombre-t.

— Tudok.

— Akkor szívesen látom önt holnaptul kezdve nálam, mindennap éjfél után egy órákor.

S azzal a kezébe nyomta a névjegyét, címével és hôtele körülírásával ellátva.

A L'HOMBRE

A l'hombre urak játéka, mégpedig nagy uraké.

A sakkjátékhoz is éles ész kell, de mégis sakkjátékos lehet akárki, ázsiai, afrikai nevelés mellett is, de hogy l'hombre-t játsszék valaki, ahhoz európai műveltség kell.

A l'hombre valamennyi más kártyajátéknak a furfangjait egyesíti magában.

A l'hombre-játszónak egy matematikus mnemotechnikájával kell bírni, amellet egy hadvezér tervalkotó tehetségével, széles látkörrel, minő egy diplomatáé, lavateri physionomiaismerettel, és azután — megfelelő protekcióval „Szerencse” istenasszony részéről.

De még ez sem elég.

Bírhatsz valaki minden tehetségével a festőnek, a zenésznek, azért mégsem lesz belőle „művész”, ha hiányzik nála a „szikra”. Ilyen a l'hombre-játékosnál a *játékérzék*. Némely ember egész életén át játszott, szenvedélye volt, anélkül, hogy játékérzéke lett volna. Ez az ihlet, amit a múzsa választottjának homlokára lehel, csakolyan, mint a másik kilencé. — A tizedik múzsa: a „Fortuna” — a többi kilenc mind aggszűz maradt, — no, férjhez ugyan ez se ment, de kérője mindig van sok, kérők, akik nem ijednek vissza attól, amit ez a hölgy világosan a kezében hord, s amitől minden becsületes férfinak illik idegenkedni, sőt kérve kérik tőle a szarvat: (a bőségszarvat).

De még ez sem elég.

A l'hombre-játékosnak pszichológiával is kell bírni.

Mert nem elég jó játékosnak, nem elég szerencsésnek lenni, hanem az a feladat, kitalálni, hogy *mikor*, és *kinél* érvényesüljön a tudomány és a szerencse, — számítani az indulatokkal, a szenvedélyekkel, a temperamentumokkal, a nemzeti sajtásokkal, — a külesemények befolyásával, a szerencsés szerelem, az elkeseredés, megcsalás, a nagy öröm, a heves indulat, mind igen nagy tényező a l'hombre-asztalnál.

Aki a l'hombre-nak *szentelte* az életét, az éppen oly nagy és minden erőt igénybe vevő feladatot vállalt magára, mint aki azt tette fel, hogy egész életén át a vámpolitikát fogja tanulmányozni, vagy a jogkodifikálásba merül bele. Azzal az apparátussal, amely az embert jó l'hombre-játékosná teszi, bátran miniszterré lehet akárki. Lesz is akárhány.

De még mindez nem elég.

Még egy földolog van hátra.

A „zóna”.

Tudjuk, hogy a szeszélyes istenasszony a földgömböt guri-gázza a lába alatt. Ezen vannak a zónák. Az egyik zóna alatt teremnek csak a garasok, a másik alatt a tallérok, aztán az aranyak, de a legfelső alatt a százazrek. Ide bejutni, ebbe a zónába, ez a mesterség, ez a poláris expedíció. Azt nagy jég-tengerek veszik körül!

Mert mit ért Orpheusnak, hogy olyan jó muzsikus volt, mint Paganini, ha csak a vadállatokat gyűjtötte össze publikumnak, akik nem fizetnek belépti díjat. Sőt még Plutó is csak aprópénzzel fizette ki. Nem elég a nagy talentum, a terrénum a földolog. A zseninek zóna kell.

Csak hogy ebbe a legfelső zónába nagyon nehéz eljutni.

Mivelhogy a l'hombre fenséges művészetének nemcsak olyan emberek szentelik az életüket, akik valaha miniszterré lehetésről álmodoznak, hanem olyanok is, akiknek egyenes életfeladatuk ebből az egy tudományból megélni.

Azért ezen zónának a lakói nagyon válogatók és kizárólagosak.

Mivelhogy az igazi gentlemant az utánzattól olyan nehéz mai nap megkülönböztetni, mint az aranyat a similor-tól.

Az, hogy valaki tilburyn jár, s szerencsen inast tart, nem bizonyít semmit; az érdemrendek, a szalag a gomblyukban tréfadolog, még az ajánlólevelek sem érnek semmit, azok mellett lehet valaki világcsaló, kalandor, professionátus kártyás. Az ilyen professzorokra vigyázni kell, hogy valamiképp a high life szentélyeibe be ne vehessék magukat.

Jó szerencse, hogy e kizárólagos körök bennszülötteinek van valami ösztönszerű tapintata, amivel a jöttment kalandort, a maguk fajtája közül ki tudja ismerni, éppen mint az omagua indiánok kiismerik a közéjük lopózott cheepewas indiánt — á szagárul. — Van valami neme az impertinenciával párosult modestiának (furcsa hybridum), amibe bele kellett élni az embernek magát, hogy autochtonnak lássék. Aki ezt otthon az apai *kastélyban* meg nem tanulta, ha utánozni akarja, elárulja magát. Hiába neveztetni magát az inásával grófnak, hiába udvarol a kis táncosnőknek, hiába tart versenyparipákat, hiába osztogat louisdorokat borravalónak, azok odafenn megérik rajta, hogy nem közéjük való. A kávéházban, a turfon, a bettinghouse-ban, ott szóba állnak vele, tartják a tételeit, játszanak vele makaót, karambolt, ahhoz minden idegen hozzáférhet, a nyilvános játéktermekben nincs rangkülönbség, senki sem restelli, ha olyan pénzt nyert el, amit valaki a közpénztárból suvasztott el, vagy a párizsi kloakák bérletéből kapart elő. — Gazember volt-e a játék előtt, öngyilkos lesz-e a játék után az ismeretlen *partner*? senki sem kérdezi. Ha inkorrektnek találta a játékát, fölkel és otthagyja, még jó éjszakát se kell hogy kívánjon neki. Hanem, hogy valaki az igazi high life-ból azt mondja valakinek az ismeretlenek közül: „uram, ha *tud* ön l'hombre-et játszani, lépjen be ezzel a névjegyemmel a Rue de Rivoli-i palotába”, ehhez kell, hogy megérezzék rajta az, amiről az omagua indiánok megismerik egymást.

Ez az elővigyázat annyival inkább parancsolva volt ezekben az időkben, mert Párizs a kerek világ minden kalandorainak gyűlhelye volt ekkor, tele idegenekkel, akik nemcsak Párizsra, de egymásra nézve is idegenek. A száműzetésből visszatérő franczia arisztokrácia maga is annyi nagyhangzású címet hozott egyszerre forgalomba, hogy az ember szinte szégyenlette magát, ha a neve előtt nem volt valami gróf vagy márk, ellenben az igazi hercegek sem átaláltak minden lépten-nyomon olyan vállalatokba kezdeni, amik nagyon közel rokonok a szédelgéshez. Alkímia, perpetuo mobile, reptülő léggömb, bölcsök köve, jövőmondás s más efféle világbolondítás egyenesen a legfelsőbb arisztokrácia légkörében nyerte származását, úgyhogy az igazi úrnak még a saját osztálya iránt is nagyon óvakodónak kellett lenni.

Ezt a bűvkört törte keresztül Metell. Megtalálta a Behring-szorost a legfelsőbb jégzónába.

Az, amit a karambol-partinál tett, az az omaguának az illata a maga őserdejében. Azt csak igazi vegyületlen kék vér teszi meg, hogy egy egész tőkepenzt, ami már a kalapjába be van seperve, s amit egész korrekt módon tett tulajdonává, minden segítsége nélkül a vakszerencsének — nem utána járva, de felhívva, hogy ezt visszaöntse megint az asztalra, mégpedig oly modorban, mely az ellenfél büszkeségét meg nem sérti; ez egy olyan vonás, mely a nemesember alakját kiegészíti, s *grand seigneur*ré üti.

Ez nem tartja azt a tele kalap aranyat elég egyenértéknek azért, hogy aztán a másik percben az egész társaság háttal forduljon felé, és azontúl minden ember elnézzen a feje fölött, akivel összetalálkozik. Ez tudatni akarja, hogy ő igazi úr!

És célt ért vele. Meghívták a rue de Rivoli-i palotába, s azontúl *otthon* volt benne.

Itt volt az arisztokrata körök zárt játéklubja.

A Palais Royalban szoktak játszani *mulatságból*, a rue de Rivoliban a játék volt a cél. Itt nem voltak se kacér világszép-

ségek, se frissítőt körülhordó női apródok, se római canephorák, ide nem volt másnak bejárása, csak férfinak, s nem míveltek mást, mint a játékot, nagy pénzben.

Metell nem tűnt fel különös szerencséje által, hol nyert, hol vesztett; s azt tartották felőle, hogy igen szépen játszik.

Gyakran játszott magánál gyöngébb játékosokkal, s nem mérgelődött rajta, ha azok megverték. Ilyenformán a rokonszenvek kezdtek feléje hajolni. A kisebb erők csoportot képeztek a nagyobb körül, akik előharcosuknak kezdték tekinteni. — Volt ott egy orosz herceg, a nevét nem jegyezte fel a krónikánk, aki impertinens szerencséivel játszott, s nem is restellte, hogy érzik a praepotentiáját. Ez addig tartott, míg Metell össze nem akadt vele, azontúl vége volt a presztízsének. A magas klub egész érdekléssel kísérte azt a tusát, mely elvégre e két erős champion között kifejlődött. Remek tornák folytak le a zöld asztalnál, amiknek a vége az lett, hogy az orosz hercegnek nagyon rossz kedve volt.

Mi volt Metellnek a nyeresége? azt nem lehetett tudni, mert ebben a klubban nem raktak készpénzt az asztalra. Egy névjegy hátára írta fel mindenki az összeget, amivel veszteségen maradt, s azt másnap délig beváltatá. A veszteségét igazi gentleman nem szokta elpanaszolni; arról pedig, hogy mennyit nyert, még a nem gentleman sem örömet beszél. — Az orosz sokkal gazdagabb volt, mintsem megszokott fényűző életmódján a kártyaveszteség valami változtatást tett volna, — és éppen úgy nem lehetett másfelől Metell szokásain észrevenni, hogy kedvezett neki a szerencse. Visszahúzódva élt, bár a kényelmet és jó ízlést nem tagadta meg magától. Ahol kellett, adakozó és bőkezű is volt; részt vett a multságokban, azt kereste, ami jó és drága, de ami a legdrágább, azt kikerülte; az asszonyt.

Pedig az a lélektani tapasztalás régóta meg van állapítva, hogy az a négy hölgy (a kártyában) mindig az ötödik számára keres. Tiszta hazugság az, hogy „aki az egyikben szerencsés,

az a másikban szerencsétlen”, — aki a játékban szerencsés, akad szerencséje annak a szerelemben is.

Metellnek nem volt ez a szenvedélye. Pedig ezek ikrek! Sok elhihetetlen történik az életben. Azoknak a sorába tartozik az a csodaeset, hogy egy fiatal, életteljes, keleti véralkatú dalia felkerüljön (mondjuk, hogy) Babilonba; ahol a Mylittakultusz templomaiban áldozik a világ minden népe, azokat mind sorra járja, s úgy jöjjön ki belőlük, mint József Potifárnétul, — annyival jobban még, hogy a köpenyegét sem hagyja ott.

— Kőből vagy te? — kérdezik tőle gyakran gentleman cimborái.

— Nem én. Csakhogy én még nem találtam asszonyt, aki nekem igazán megtetszett volna.

Ez is valami új! Egy férfi, aki drágára tartja magát.

Futnak utána, kerítgetik, csábbal körülhálózzák, — de nem hagyja magát elfogni.

Talán valami ábrándos szerelem tartja igézete alatt? Talán hűséget esküdött valakinek, s azt megtartja? — Vagy talán olyan titokban tudja vinni a dolgát, hogy senki se jöhet rá?

Találgathatták azt! Arra, hogy miért rakja félre a szerencsejátékban nyert pénzt egy úri légkörben növekedett fiatal gavallér, sohasem jött rá magától senki.

... És hátha egyszer csakugyan rátalál arra az asszonyra, aki igazán megnyeri a tetszését?

Megvállik, mi lesz belőle.

A Rue de Rivoli-i l'hombre-klub, az csak a „hivatal” volt: bizonyos órákban, beavatott habituék számára nyitva; ott nem volt hölgytársaság, ott szódavízen kívül egyebet nem ittak. Ez a komoly hivatás palotája volt, éppen mint a börze. A l'hombre és a börzejáték között különben is sok hasonlatosság van. A börze ebben az időben szintén a Palais Royalban volt, egyenesen a tatár táborba lehetett belőle kilépni. Az igazi mulatság mégis csak itt volt virágjában. Ez volt a Mohamed paradicsoma. Ugyanazok az alakok, akik a l'hombre-nél, meg a börze-coullisse-oknál végezték a nehéz munkát, egyenesen odasiettek a Palais Royal játéktermeibe, azt a munkát gyönyörre felmagasztosítva folytatni. Itt mindjárt talált az ember vesztesége esetén feledtető vigasztalást, s a nyeresége számára kellemetes elhelyezési módot.

Metell is mindennapos látogatója volt a tatár tábor gyönyör-barlangjainak. De csak ízlelgetni látszott a poharat.

Úgy tudott járni a veszedelmes tündérraj közepett, mint a szakértő méhészt a méhei közt: egy sem csípte meg. S ennek a tündérméhnek a csípése veszedelmes.

Leghírhedettebb alakja volt a tatár tábornak a restauráció első éveiben a rejtélyes lady Adamina, teljes címe szerint lady Adamina Sidney-Abba. Összetett név: egy angolbul meg egy keletindiaibul. Némelyek szerint leánya egy keletindiai nábob családdal összeházasodott angol lordnak, mások szerint özvegye. Fényűzése után hozzávetve akármelyik lehet. Fogatai feltűnők, lovagláshoz angol és arab paripákat tart. Mikor angol

méne lovagol, női nyeregben, akkor fátyol takarja az arcát, mikor meg arab paripát ül meg, akkor keleties öltözetet visel, a turbán paradicsommadara csak árnyékozza, de nem takarja arcát; olyankor ez arc a maláji faj epedő olajbarna színét mutatja; a sétányon, a nappali toaletthez ki van festve lilium- és rózsaszínre; este a színházban néha a sötét ruhához márványfehér arcot visel, máskor meg tiszta fehér ruhához, fehér csipkefátyolhoz meghagyja a természetes barna arcszínét. Mindegyikkel elveszi az embereknek az eszét.

Pedig nincs neki semmi szüksége az imádóinak az eszére, a magáéval sem tud hová lenni; minden bolondságot, ami a közönség izgalmára szolgál, ő talál ki, s mire a többiek utána csinálják, akkorra ő másikat indít meg.

Maga talál ki egzotikus divatokat, amikben első nap kinevetik, de második nap már megtapsolják. Látni a fején Stuartfőkötőt, lófarkas sisakot, turbánt, prémes kucsmát, orosz gyöngyös pártát, s mind jól illik neki. De legjobban meglepő akkor, mikor semmit se tesz fel a fejére, hanem férfiasan felborzolja a haját, s magas kravátlit köt. Ilyenkor tökéletes lord Byron-arca van, akihez különben is meglepő hasonlatossággal bír.

Hanem a termet, az arcvonások tökélye, a feltűnő megjelenés, a pazar pompa még mind nem igazolná a varázst, amit lady Adamina az egész tatár tábor férfiközönségére gyakorol, hanem ezek a szemek! Ezek a maláj metszésű, mély tűzű szemek! Egyetlen fekete gyémánt van a világon (az is Párizsban van), de annak a tüze nem szokatlanabb, mint ezeké a szemeké. S hogy tud velük játszani! Minden tudományát az asszonyi varázsnak könyv nélkül tudják ezek. Meggyújtanak és megfagyasztanak. Villámaikkal a szívig tudnak lőni; aki a sugárika közé tévedt, mintha a pókhálóba keveredett volna, ki nem szabadul többé. S mikor ezzel a lankatag epedéssel árasztanak egész delejfolyamot, az képes egy szentet a lábáról elejteni.

S lady Adamina bőven használja a varázshatalmát: — nem titkolja, hogy hódító hadjáratot visel az egész férfinem ellen.

Nincs olyan rétege a társaságnak, amit felzavaratlanul hagyna. A hercegektől a diákokig mindenütt keresi a maga örültjeit. S minden ízléshez tudja alkalmazni magát. Tud ábrándozó lenni, mikor olyan bolondja van, akinek ez tetszik, s aztán megint szilaj bordalokat énekelni s carmagnole-t táncolni, mikor másforma bolondok közé kerül.

S akit egyszer hálójába keríthetett, azt azután tökéletesen ruinalja. Egy fiatal elzászi diák föbe lőtte magát miatta. Egy porosz báró elvált érte a feleségétől. Egy orosz herceg ráköltötte a fél vagyonát. S a varázsló szépség az egyiket kifosztogattja, a másikra elpazarolja, de boldoggá nem teszi egyiket sem. Még azzal senki sem dicsekedhetik, hogy meghódította volna. Tudja magát mindenképpen védelmezni. Annaira mindenképpen, hogy egy westfáliai gróf, aki megunta a tréfát, s komolyan vette az ostromot, egy ökölcsapást kapott tőle, hogy két hétig viselhetette a szeme alatt a nefelejcsot.

Azt mondják, hogy nincsen szíve.

A mesebeli ördög, mikor asszonyi alakot vesz föl.

Telhetetlenebb hódító Attilánál.

Vagy talán az van vele, ami már annyiszor megtörtént, hogy még nem jött elő az a férfi, aki megtalálja a szívéhez való kulcsot? — Pedig mindenik azt hiszi, hogy hátha őnála van.

Ahhoz is nagy bolondság kell, hogy valaki a lutriba rakja be a pénzét, abban a hitben, hogy hátha az ő száma jön ki; de még nagyobb bolondság kell ahhoz, hogy valaki egy szép asszony lelkére bízza a lelkét, azt képzelve, hogy hátha az övét tartja meg.

Lady Adamina mindennapos látogatója volt a rouge et noir banknak, s maga is részt vett a játékban. Az arcán sohasem lehetett észrevenni a változást, akár nyert, akár veszített.

Itt találkozott vele legelőször Metell.

Muszka barátja mutatta be neki. Ezt találta a bosszúállás leg-sikeresebb nemének a klubban szenvedett veszteségeiért.

— Melyik színre szokott ön tenni? — kérdezé lady Adamina.

- Én mindig a veresre.
- Akkor én a feketére teszek.

Azzal odatolták az aranyaikat a játékasztalra.

— Nézze ön, milyen jó gondolat ez — monda lady Adamina, odamutatva egy ékszerkereskedő kirakatára.

A játékkerem két oldalán egyúttal apró boltocskák voltak, amikben ékszereket, ritkaságokat, csemegéket és virágokat árultak. A szerencse kegyencei mindjárt közel találhatták, amit vásároljanak, és azt is, akinek azt elajándékozzák.

Az a jó gondolat, ami lady Adaminának a tetszését úgy megnyerte, egy eleven szegfűcsokor volt, aminek a tartóját egy kígyó képezte: remeke az ötvösművészetnek; az egész smaragdokból összeállítva, a két szeme rózsaszínű gyémánt.

Az ékszerész azt állította, hogy az a mű antik, a középkorbul való. Lady Adamina ellenben azt vitatta, hogy az keletindiai mű, ráismer a zománcozatárul.

Metell bebizonyította, hogy szakértő, ő ehhez hasonlót tud valahol, csakhogy az gyík, de a zománcozás éppen ilyen, németalföldi munka.

Eközben egészen elfeledkeztek a tételeikről ott a rouge et noir asztalon.

Egyszer aztán egy pipacsszín selyemruhás hölgy megérinti a legyezőjével Metell vállát, s azt mondja neki halkán:

- Uram, önnek már tizenhatezer frankra gyűlt a tétele.

(Az asztalon hagyott tétel minden fordulónál megduplázódik, ha folyvást annak a színe jön elő a kártyában.)

Metell azt mondta: „Köszönöm, madame”. S tovább fűzte az érdekes eszmecserét lady Adaminával és az ékszerésszel.

Néhány perc múlva már a kabátja szárnyánál fogva rántotta meg a piros ruhás hölgy.

- Uram, legyen önnek esze! A tétele harminckétezer frank.

— Bánom is én! . . . Azt is meg tudnám mondani — szolt ismét lady Adaminához fordulva —, hogy kinek a műterméből került ki ez az ékszer.

Egyszer csak nagy zaj, zúgás támad a hátuk mögött. Kacagnak, szörnyülködnek. A bank a mai napra megszünteti a játékot. Metell otthagzott téte hatvannégyezer frankra sokszorozódott, s ezzel a mai pénztár szét van robbantva. Metellnek jelenti a croupier, hogy a pénz ott az asztalon, mind az övé.

— Hát csak csomagolják össze, majd rendelkezem vele.

S hátra sem néz. Hanem azt kérdi az ékszerésztől:

— Mi ennek a szegfűcsokornak az ára?

— A szegfűcsokornak?

— No igen. Ha eladó.

— Itt minden eladó. Azért van kitéve.

— Hát mit fizetek érte?

— A szegfűért? Tíz sous-t.

Metell kivett egy frankos darabot, s visszaadott magának fél frankot.

— Szabad önt megkínálnom a csokorral, mylady?

S lady Adamina elfogadta a szegfűcsokrot, és odatűzte a ruhája fodrai közé.

Még így nem látták a szemeit lángolni, mint ebben a pillanatban.

És ettől fogva mindennap szegfűcsokrot viselt a keblére tűzve.

— Ugyan mivel hódítottad meg ezt a hölgyet? — kérdezé tőle pár hét múlva a muszka.

— Azzal, hogy nem hódolok neki.

A DRÁGA FÜTTY

Sok embert ismerünk, aki magát tönkre juttatta a játékon. De ugyan ismer-e valaki egyetlenegy olyan embert, aki a játékon vagyont szerzett?

Pedig azt a pénzt, amit valaki elvesztett, másvalakinek okvetlen el kellett nyerni.

Ennek bizony az a titka, hogy aki százezer frankot nyert, az kétszázezeret szokott elkölteni. A kártyanyereség éget. Nem enged alunni. Aztán akinek a játékban lángesze van, az az életben szórakozott; itt mindenkinek kész préda, rászedi az ékszerész, kárpitos, a kocsi-gyáros, a tisztartó, a cselédjei, a szeretői. Megvétetik vele ékszerekben az újat antik gyanánt, s szerelemben az anti-kot új gyanánt.

Az egyik felizgatott szenvedély nem hagyja elszunnyadni a másikat.

Egy olyan ritka madár, akivel mindez nem történt meg, volt Metell.

Feltűnő szerencséje volt minden játékban, arról mindenki beszélt már, de amellet nagyon óvatos volt. Nem fősvénykedett, úri módon élt, de nem pazarolt. Annak az aranyozott társaságnak, mely keblébe fogadta, minden dárídóiban részt vett, de valami híres bolondság elkövetésére nem hagyta magát elragadtatni.

Mesemondáshoz hasonlít ez. Különbén más emberek nem azért szoktak Párizsba sietni, hogy ott az erényes életből a magasabb tanfolyamot bevégezzék.

Találgatták is a rejtélyét az úri cimborák. A muzsika ezt a magyarázatot adta neki: Ez a Babiagorai Riparievich, amint a neve mutatja, valami ortodox hitű magyar. Ezeknél gyakran előfordul az, hogy valami fogadalmat tesznek, s azt azután fanatikus szigorral meg tudják állni. Ha az oláh megfogadja, hogy két esztendeig nem fog pálinkát inni, s erre a papja előtt, két égő gyertya mellett megesküszik, hát akkor nincs az a hatalom, ami két esztendő lefolyása alatt egy csepp pálinkát bele tudjon diktálni. Hanem aztán, amint a két esztendő letelt, akkor beül a kocsmába, addig ki se jön onnan, amíg mindazt, mit elmulasztott, le nem itta. Ilyenforma fogadalma lehet tán Metellnek is.

Az angol más magyarázatot talált. Metell praktikus ember. Tudja jól, hogy az asszonyt a hideg tartózkodás hódítja meg legbiztosabban. Ez az ő látszólagos közönye ravasz kiszámítás, aminek a sikere máris észrevehető. Lady Adamina egészen átváltozott, amióta Metell igézete alatt áll. Eddig ő uralkodott a férfiakon, most az uralkodik őrajta. Utána jár, minden szavával elárulja, hogy ő a meghódított. A sok bolondos divat helyett most oly öltözetben jár, mely minden idomot eltorzít, s hozzá széles karimájú bolivárt visel, amitől még az arcába sem lehet látni. Komoly, méltó igyekezik lenni. Szép ezt a játékot messziről nézni. — Vajon melyik marad a végén a győztes? Metellnek sikerül-e a tündéri Adaminát odabűvölni, hogy az megkérje őt férjül? vagy pedig lady Adaminának, hogy Metell kérje meg őt feleségül? Az első esetben Metell ér célt, mert egy mesés gazdaságú feleséget kap, a másodikban pedig lady Adamina, mert akkor a szeme közé fog nevetni Metellnek: „hiszen csak azt akartam!”, s azzal eggyel több bolondja van a gyűjteményében.

Egyik sem járt közel a valóhoz.

Ki találhatná azt ki, hogy ennek a mosolytalan arcú ifjúnak a szeme előtt szüntelen ott áll egy árnykép: mikor a kártyát osztja, mikor a poharát megtölti, mikor a szép asszonyok

szemeibe néz, mikor a világ minden bolondsága körülrajozza, egy leánynak árnyképe; aki egyedül, magában jár egy puszta, elhagyatott várkastély toronyszobájában, s hallgatja a tenger mormogását, a sirokkó zúgását, a hojszák sikoltását és szám-lálja a napok jöttét és lementét, örömtelenül, félelmek, rette-gések között, és nem gondolkozik egyébről, mint hogy mikor jön vissza a bátyja őt a rettenetes magányból megváltani. Milióra árnyképe áll szüntelen közötté és a világ minden örömei között!

Meglehet, hogy ő is azt mondja magában a lüktető vérnek: „Várd végít a fogadalomnak: ha letelik az időm, akkor majd ússzunk abban a gyönyörben, amit most nyelvheggyel sem ízelek!” Hanem addig őrzi magát, vigyáz, megtakarít, és szívéhez nem enged senkit közelíteni.

A tatár tábor közepett volt egy cirkusz, amiben a restau-ráció korszaka alatt látványos színdarabokat szoktak előadni. Az egész fából épült, mint a tatár tábor többi része. Különb-en egész más volt a célja, mint a színielőadás. A krónikáirók azt jegyezték fel róla, hogy olyan jól érezte magát benne az ember, mintha a kalifák háremébe jutott volna. A páholyokban, a szín-falak közt virágzott az igazi költészet, amihez nem kell se jámb-us, se rím. Botrány is volt elég, s azok miatt eleget főtt a feje a rendőrfőnököknek; már az a fenyegetés is hallatszott, hogy lebontatják az egész barakot.

Sok ideig adták benne azt a mitológiai színművet: „Ariadne Naxoszbán”, ami az aranyfiatalságnak kedvenc darabja volt. A szíinigazgatónak minden este más Ariadnét kellett föllép-tetni, mert a tegnapinak rendszeren akadt egy Bacchusa (az elő-adás után), aki Naxosz szigetéről elszöktesse, azonban volt készletben mindig elég.

Efölött nagyon sok tréfa támadt: az erkölcs őrének, a poli-cájnak ugyanannyi hivatalos bosszúság. Hanem hát nem tehetett ellene. Ami az isteneknek szabad, azt az embereknek talán csak nem lehet bűnül felróni.

Egyszer aztán a színigazgató, hogy a kompromittált repu-
tációját helyrefényesítse, új darabot hirdetett, amiről bizonyos
lehetett, hogy azzal mind a közönségnek, mind a kormány-
köröknek teljes meglegedését fogja kivívhatni. A darab
címe volt: „Bonaparte szerelmi kalandjai”. (A szerző nevét
nem jegyezte fel a história.)

„Bonaparte szerelmi kalandjai.”

Még élt a világrendítő óriás, ott Szent Ilona szigetén, s már
komédiát játszottak róla Párizs városában, a franciák előtt.
Komédiát az ő kicsúfolására, s annak az egész csodákkal teljes
korszaknak, amit lángelke alkotott, gyalázattá, nevetséggé
prostituálására. — Lehetett ez? Hihető ez?

Hát ha lehető volt az, hogy néhány lépéssel odább, magában
a dicsőséges Théâtre Français-ban, melynek művészei egyedül
voltak kivéve az egyházi anathema alól, akiknek kizárólagos
szabadalmuk volt minden francia színész fölött, hogy ha meg-
halnak, egyházi szertartás mellett, s szentelt földbe legyenek
eltemetve; hát ha ebben a fennkölt csarnokban megtörténhe-
tett az, hogy Mars kisasszony egy este violákkal díszített öltöny-
ben lépett fel a színpadra, s arra őt, a múzsák választottját, a
francia művészet csillagát oly általános fütyülés, tombolás fo-
gadta, hogy vissza kellett vonulnia az öltöző szobájába, levetni
a violás öltönyt, s felvenni egy másikat liliomokkal, s abban
jelenni meg a színpadon. — Akkor aztán vég nélküli taps fo-
gadta. — Fordult a világ. Az ibolya a Napoleonidák kedvenc
virága, a liliom a Bourbonoké. — Most a liliom évadja van.
No hát, ha ez a Théâtre Français-ban megtörténhetett, mi nem
eshetik még akkor meg a tatár tábor deszkabódéjában?

A Palais-royali cirkusz csak annyiban felelt meg a nevének,
hogy körönd volt, de nem egyúttal porond is. Azt a tért,
ahol más cirkuszban a lovak szoktak futni, s az akrobatai erő-
mutatványok csodái mennek végbe, támlás padsorok foglalták
el, a karzatok páholyokká voltak szaggatva, amiknek az elő-
szobáiban vacsorálni is szoktak, s amikből rendszeren oly dévaj

lárma, nevetés, feleselés szokott az előadás közé vegyülni, hogy a jó földszinti közönség válogathatott benne, hogy melyik színdarabot élvezze: azt-e, amit a színpadon adnak, vagy azt, ami a páholyokban folyik. Abban az egyben mégis megtartotta az előadás a cirkuszi természetét, hogy bevett szokás volt egyik páholyból a másikba átugrálni, vagy a földszinti páholyokból fölmászni az emeletibe az oszlopok díszítésein. Ezt a gimnasztikát produkálták nemcsak az urak, de a hölgyek is. — A játszó személyzetre bonbonokat hajigálni egészen a bon tonhoz tartozott. A proscéniumpáholyból megkínálni egy pohár pezsgővel a primadonnát, mikor az áriáját végezte, a courtoisie legildomosabb kifejezése volt. Hogy a közönség beleénekeljen az előadásba (néha egészen mást, mint amit a színpadon zengedeznek), az volt a mindennapi külön élvezet. Az énekelt szöveg lefordíthatatlan volt — még franciára is. A rendőrségnek erős rendelete volt, hogy botrányok kikerülése végett hölgyeknek nem szabad a földszinti nézőhelyre menni. Annálfogva a parterre tele volt hölgyekkel, akik férjruhában jöttek. Így aztán nem volt botrány.

Néha-néha pedig az történt meg, hogy a legérdekesebb jelenet közepett a középkerélyt elfoglaló klubpáholyból egy sztentori hang lekiáltott egy jelszót a közönség közé, például ilyenformát: „A kamara megszavazta a minisztériumnak az újonctörvényt!” — vagy pedig ezt: „Az aacheni kongresszus leszállította az egymilliárd hadikárpótlást kétszáznegyven millióra!” Akkor aztán az egész közönség felkeveredett: az egyik hírnél elkezdtek az emberek egymással öklöződni (a royalisták dühösek voltak, hogy katonamentességi kiváltságuk megdőlt), a másik hírnél pedig egymás nyakába borultak, és tapsoltak, kacagtak, ellenben mind a két körülmény között tódult minden ember a kijáratoknak, szerencsére körös-körül ajtó, ablak volt a cirkusz, s törte magát okos, bolond, a börze csarnokai felé, amik ott voltak a szomszédban, a Palais Royal másik udvarában, s sietett el nem maradni az

aranyborjú körülötti táncból. Az első hírre nagy lett a baisse, a másakra még nagyobb a hausse; a nézőtér olyan üres lett, mintha tüzi lárma söpörte volna ki; a színészek azért csak játszották tovább a darabot; de amint végezte a coupletjét valamelyik, kikiáltott a színpalak közt ácsorgó börszeszenzálnak: „Végy!” — „Adj el!” s az orchestrumban összevissza ment a muzsikálás, mert a zenészek nem a taktust számlálták, hanem az agiót.

Az egyik proscéniumpáholy rendszeren lady Adamináé volt; mégpedig az, amelyiknek a mellvéd-párkánya olyan alacsony, hogy a színpadra könyököl ki. A csodálatos asszonyi tünemény nagyobb vonzerővel húzta a közönséget a Cirque Royalba, mint maga az előadás. Az ő szüntelen izgó-mozgó alakja, az ő villámszóró szemei, merész mozdulatai, kacajjal vegyülő fennhangú fecsegése, az ő minden emberi fantáziát megszegyenítő öltözetei, néha-néha a darab közé szórt élces, szúrós, sikamlós calembourjai, a páholyába tóduló dandykkal való mórlikálása, óriási virágcsokrai, a magával hordott kis kutyája, akit néha (ha egy kedve elleni színész debutírozott) közbe ugattatott a játéknak: olyan megszokott kiegészítő része volt mind a Cirque Royal előadásainak, hogy azok nélkül a közönség élvezete nem is lett volna tökéletes.

Ezen az estén azonban sajátyszerű meglepetést szerzett lady Adamina a közönségnek.

Először is már a darab kezdete előtt beült a páholyába, nem jött, mint szokás, az előadás folyama alatt, lármázó kíséretével, ott kinn kezdett diskurzust folytatva, ismerőseit az átelleni páholyokban üdvözölve, ananászait kosárszámra maga után hozatva, amiket előadás alatt kezeivel szokott tisztogatni, s a héjával a muzsikusok orrát célba hajigálni. A húzó harmonikáját sem hozta el ezúttal, pedig igen szépen tudott rajta muzsikálni; de ami egészen meglepő volt, oly egyszerű toalettben jött, aminőt megint senki sem visel egész Párizsban: Stuart Mária sapakot a fején, állig begombolt merinó-derekat

könyökig érő kesztyűkkel, még azonfölül egy velencei csipke-kendő a mellén keresztülkötve, a haja mind felszorítva a sapak alá, csak két göndör tincs lóg le elől a füle előtt az arcára, ami annak nagyon komoly kifejezést ad; nincs is kifestve, a rendes emberi halványtságot természetes pír derengi át arcáin, hiányoznak még a kacér legyecskék! is: a szépségflastrom fekete pontjai.

S aztán egész egyedül jön, a páholya ajtaját bezárja maga után, s a színpad felé forduló karszékekbe helyezkedik el, ahonnan alig veheti észre jelenlétét a közönség.

Ma azzal akar feltűnni, hogy szépen viseli magát.

Új darabot adnak. Ezt komolyan kell nézni. A közönség ma élvezni akarja az új szellemi tápot; ezt nem szabad elrontani. Lady Adamina maga is figyelemmel akarja hallgatni az előadást, s kizárja a háborgató társaságot ez estére a páholyából.

Egy ember számára azonban mégis kivétel van téve. Az bizonyosan bírja azt a titkos kocogtatási utasítást, amelyre az ajtót felnyitják a számára. Ez Metell.

— Sokra vitte a dolgát! — mondogatják, akik meglátják őt lady Adamina páholyában az úrnővel szemközt leülni. — Ez már kiváltság! — Nagy megkülönböztetés! — Más mindenkit ott kinn marasztanak, egyedül ennek szabad a myladyvel egy eau de mille fleurs-t szívni. — No igen, mert Metell igen jól tud hallgatni, s ma ez érdem. — Nézzétek, milyen komoly arcot tud csinálni! — A viláért el nem mosolyodnék, akármi furcsát szólnak, tesznek a színpadon. — Nem is nézi, nem is hallja talán? Úgy bámul maga elé merev szemekkel, mintha valami szigetet keresne az óceánon . . .

. . . Hát talán éppen azt is kerestt? Azt a tengerektől elrejtett szigetet, aminek *emlékét* mi annyiszor lerajzoltuk gyermekkorunkban. Két egymás mellett álló szomorúfűz, amiknek a derekai között a sötét kéreg körvonalaiból egy fehér szellemalak támad elő, mellén összefont karokkal, szegletes kalappal

a fején. De sok helyen lehetett ezt feltalálni nálunk, rajzban, hírmzésben!

Pedig hát mi volt nekünk a Szent Ilona-i száműzött? Egy hatalmas ellenség, aki ellen apáink rég pihenő kardjaikat újra kiköszörülték.

Azért mégis róla ábrádoztunk; mink és valamennyi zúgó-lódó népe a világnak, fel a hyperboraeok névtelen nemzetéig, akik mind az ő képét tartogatják szentképeik között, s várják visszatértét.

Egy alak, akit emberi mértékkel nem lehet megmérni; a világtörténet minden kolosszai között a legmagasabb: nem ember többé, hanem egy eszme, mely halhatatlan! Maga egy egész korszak, s ez a korszak a csodatörténetek összessége.

S ezt a bálványt, ezt a félistent, ezt a hitrege hőst gúnykacaj között hurcolták végig a tatár tábor cirkuszában, Franciaország szívében s a szív kamaráját képező Palais Royalban.

Kikomédiázták, mint egy nevetséges kalandort, aki a hét főbűnt egyesíté magában, s mind a hétnak a paródiája lett.

A közönség tombolt és üvöltött! Igenis: tapsoltak. A hazatért emigránsok, akik ott folytatták, ahol húsz év előtt elhagyták, s azt hitték, hogy egy egész új világalkotást el lehet a helyéből kacagni; a franciák, akik harcoltak az idegen zászlók alatt, s visszatértek a kozákok, a poroszok árnyékában; azok most örületes tapsolást míveltek a komédiabódében, ahol minden fényes alakját az ellenséges múltnak s a nemzeti dicsőségnek, silány komédiásbanda, röhögő úri csöcselék mulattatására seprfízte végig a porondon, s cancant járatott a nemzeti szentekkel.

Ez őnekik tetszett!

Mentül tiszteletreméltóbb volt az alak, mentül gyalázatosabb a színpadi maszk rajta, annál nagyobb volt a színi hatás. Történelmi magas katasztrófák, hálósobai csetepatéva lealjasítva nagy sikert arattak. Utálatos nóták, hősök és már-

tírok szájába adva, ismétlés diadalában részesültek; maga a főalak, Bonaparte Napóleon, kéjenc és kalandor, nőcsábító és iszákos, a vétek, nevetség, rossz indulatok, gyavaság minden torzalkjaiban kifícamítva jött- ment, sunnyogott, bujkált, futva futott, siránkozott, csapodárkodott, és ami mindennél megbocsáthatlanabb, deklamált irtóztató rossz verseket.

De azért tetszettek azok.

Ez volt az, ami Metell arcának azt a kifejezést adta, mintha valamennyi embernek a feje fölött egy távol tengereken úszó szigetet kísérne a szemcivel.

Az idegenek, akik az óriást legyőzték, nem gyönyörködtek ebben a paródiában.

A legyőzött csodahőst csak a saját honfitársai rugdalják meg a földön fekve; az ellenség tiszteli benne saját győzedelmét. — Angol, német, orosz nem tudott ennek tapsolni.

A darab nőalakjai között, akik a megcsúfolt hőst, bolond módra ráncigálták végig a botrányok remekművén, ott volt madame Hamelin is.

Az a tüneményes alak, akinek nap aranyozta kreol arca három korszakot ragyogott be, a directoriumot, a konzulátust és a császárságot, fényéből sohasem vesztett. Istennője volt a társaságnak. Második uralkodója Franciaországnak; szelleme, bájai, szíve által. Most ezt is a színpadra hozták.

Személyesítőjeül szereztek valahol egy igazi kreolnőt.

Annak a szerepe is csupa fürtelem volt, amit nem is igen iparkodott művészi finomsággal enyhíteni. Sőt szándékosan-e, vagy véletlenből, egész álcájában, viseletében, modorában hasonlított lady Adaminához.

A közönség ezt észrevette, s kezdett neki annál jobban tapsolni.

Metell nem ügyelt rá. Szemei folyvást azokat nézték, amik távol vannak. Az elhagyott kastélyt az adriai sziklaparton, — a búsongó leányt az egyetlen olajfa alatt, — a Marguerita emberarctalan rémalakjait, fülcibe zúgott a bóra füttyülése,

a tenger csattogása, a rovinai élőhalottak állathangjai. Képzeletében megalkotta azt a jelenetet, amikor délceg vitorlahajójával ki fog kötni a puszta vár alatt, s Miliórát lehozza az ölében az elátkozott toronyból, hogy soha vissza ne térjen többet. Lady Adamina már másodszor legyinti meg a lehúzott kesztyűjével, hogy nézzen csak oda a színpadra; mi történik ott.

Folytatása annak, ami eddig történt.

Leírhatatlan jelenet egy férfi és egy nő között, akik közül az egyik Bonaparte Napóleonnak, a másik madame Hamelinnek van álcázva.

Metell nézte a jelenetet egy darabig. És aztán mentül tovább bámult, annál jobban fellázadt egész lelke. A visszás érzések a láz egész paroxizmusával rohanták meg idegeit. Undor, harag, düh, viszketeg, csábulás váltakozott a jelenet fordulatainál kedélyében. — Napóleon jön Waterloo után madame Hamelinhez, dühöng mint egy őrült, rendeleteket oszt, hogy a löporraktárt fel kell gyújtani s Párizst a szövetségesek fejére dönteni. (A borzalom torzképe.) Azután következik az idill paródiája a bukott hős és a kreolnő között. Azt félbeszakítják a kozákok, akik meglepik a kéjházat, s betörnek fáklyával a kezükben, keresni Napóleont. Azt a hölgy elbújtatja a karszék alá, melyen maga ül. A kozákok ott találják meg, s gallérjánál fogva húzzák elő az asszony szoknyája mögül. Napóleon rimánkodva könyörög, a royalista had a parterre-en tombolva tapsol és kacag . . .

Metell nem bírt magával tovább, hirtelen szájába dugta a két ujját, s két olyan hatalmas füttyöt bocsátott közre, hogy keresztülhasította a tapsvihart és kozák kardalt.

Olyan hatalmas fütty volt az, hogy félbe is szakadt rá rögtön a taps is, a nóta is: közönség és komédiáshad egy pillanatra elmeredt a bámulattól e kolosszális vakmerőség felett.

Lady Adamina felugrott a helyéről, s megragadta Metell kezét.

— Hiszen te „egy egész” férfi vagy! — kiálta fel. — No hát én is „az” vagyok! — Gyere, verjük szét a színpadról ezt az egész komédiáshadat!

Azzal felugrott a páholy mellvédére, felkapta a szoknyája szegélyét, s az övéhez tűzte be: szarvasbőrnadrág volt rajta, s a másik percben már a színpadon volt, egy szökéssel a comparzeria között, kikapta az egyik kozák kezéből az égő fáklyát, s elkezdte azzal a többit püfölni. Metell ugyanazt mívelte a másik oldalon. A kezébe kapott szurokfáklyával annak a komédiásnak, aki Napóleont paródiázta, egy olyan égő csillagot nyomott a hátára, hogy az ordítva futott a színpad közé, s vitte magával a lángját a hátán. Ketten két fáklyával szétverték az egész szövetséges ármádiát.

Hanem a közönség egy részének ez a fordulat a drámában sehogy sem akart tetszeni. A royalisták, a mouchard-ok interвениáltak, s az orchestrumon keresztül segélyére rohantak a színpadi vert seregnek.

— Ne hagyj magad! „Ketten” vagyunk! — kiálta lady Adamina. Vagy ki tudja, ki volt már akkor? a nőruha le volt tépve róla; fejről a Stuart Mária sapka és álhaj lehullott, arca, alakja férfié.

Nem is kellett Metellnek nagy biztatás, ha már egyszer benne volt a dühében; s ha csak magával a petit maître haddal lett volna dolguk, ők ketten az egész publikum ellen meg tudták volna védeni a hadi állásukat. A dandyseregnek nem tetszett a sziporkaszóró fáklyák püfölése, sajnálták a szép ábrázatjukat meg a calicot-ikat, akinek a szikra a tázlis copfjába akadt, annak füstöt vetett a haja! A páholyok közönsége pedig biztatta a vakmerő ellenállókat, azoknak tetszett ez a tréfa. Hanem egyszer aztán a fegyveres rendőrség is belevegyült a színpadi harcba, s egy ilyen nagyhatalomnak az intervenciójára minden eszes hadvezér kapitulálni szokott.

Csakhogy ezek ketten rég búcsútvettek már az eszüktől, az egyiknek talán soha nem is volt.

— Ne hátrálj, Metell! Dugd bele a fáklyád abba a nagy ládába ottan.

S Metell olyan bolond volt, hogy szót fogadott.

Abban a ládában pedig azok a tűzijátékhhoz való készletek voltak felhalmozva, aminek a darabot be kellett volna fejezni, ábrázolván Párizs ostromoltatását a szövetséges seregek által.

Egy pillanat múlva lobogott, ropogott, süstörékelt valamennyi tűznap, római fáklya, bengáli fény, az első röppen-tyűk iramodtak szerteszéjjel, alá, fel, földszint, haránt, a publikum közé, fel a páholyokba, általános riadalmat költve mindenfelé; a vége az lett a tréfának, hogy meggyulladt a színpad, s leégett az egész cirkusz. — Szerencsére emberélet nem esett áldozatul. — Harmadszor égett le már azon a helyen a színház harminc év alatt. — Előre gondoskodva volt felőle, hogy elég nyílás legyen az oldalain, ahol a közönség kimenekülhessen, s aztán elég tűzifecskendő a közelben, hogy az égő cirkusz az egész tatár tábort s vele együtt a Palais Royalt is fel ne gyújtsa.

A két hóbortost természetesen galléron csípték a rendőrök, s nehogy a feldühödött royalisták széttépjék őket, hirtelen beültették egy zárt bérkocsiba, s a rendőrségi palotához hattak velük.

— No ez tiszta munka volt — mondá a leálcázott lady Adamina, Metellnek. — De mit mondunk a rendőrfőnöknek majd, ha kíváncsi lesz kérdezősködni?

— Én megmondom nyíltan és nyugodtan, hogy engemet, az idegen nemzet fiát, lelkem mélyéig felháborított az a merénylet, hogy Franciaország fővárosában a francia nemzet dicsőségét bemocskolják. Nem tűrhettem, hogy egy óriási alakot, aki nekem ellenségem volt, de azért az egész világnak bálványa, fejével lefelé fordítva mutogassanak. Én is harcoltam ellene; verekedtem lovag módra, legyőzött. Aki győztes ellenfeletem meggyalázza, engem kétszeresen meggyaláz. NemeseMBER vagyok. Nem tűröm a piszkot.

— Hahaha! — nevetett lady Adamina. — No ez ugyan szép védekezés lenne. Ezért bizony mind a kettőnket kivinnének a csillagásztorony sétányára, s letérdepeltetnének egy kicsit arra a helyre, ahol sokszor találni a kavics között *ólmogolyókat*, amik félrementek a céltől. Mármost csak hagyj engemet beszélni majd, te csak mindenre azt mondd, hogy „sacrebleu!”

Aminthogy a legelső dolga az is volt lady Adaminának, hogy a rendőrségi palota foglári szobájában minden bútort és ablakot összetörjön, s a porkolábot felpofozza, s azután is pogány szitkozódást kövessen el, amíg csak a rendőrfőnök elé nem vezetik.

Az pedig sokára került elő, mert neki is a tüzet kellett nézni. Egész kormos volt még a képe, s azzal is haragosabb kifejezést öltött, amint a két hátrakötött kezű gonosztevőt eléje vezették.

— Monsieur et madame! — horkantott rájuk.

— Messieurs! s'il vous plait! — kiálta fel lady Adamina.

— Lépjén elé az „úr”! — mondá a rendőrfőnök, Metellhez fordulva.

Lady Adamina a sarkával visszarugta Metellt.

— Coki! Én vagyok az úr! — S azzal kevélyen odaplántálva magát a rendőrfőnök elé, büszkén felemelt fővel mondá: — Az én nevem, lord Adam of Camelborough; Wellington herceg unokaöccse; a térdszalagrend lovagja! — s hogy annál nagyobb nyomatékot adjon a szavának, felrúgta a térdével a hímzett cotillonját (a saluppe már rég le volt tépve) s a lábát feltéve a rendőrfőnök íróasztalára, láthatóvá tette a térde fölött átkötött rendszalagot, a hímzett jelmonddal.

Erre a névre egyszerre megváltozott a rendőrfőnök hangulatja.

— Vegyék le őlordtsága kezeiről a bilincseket! — parancsolá rögtön a porkolábnak.

Ezt a kegyelmet természetesen Metellre is ki kellett terjeszteni, a mylord őhelyette is felelt, átölelve szabadá lett karjával Metell nyakát:

— Ez pedig az én barátom, Babiagorai Riparievich Metell, raguzai knéz; nem tud, csak dalmátul.

— Hein! — monda a rendőrfőnök meghökkenve ettől a francia ortográfiával leírhatatlan névtől.

— Elhiszem azt. Magamnak is két hétbe került ezt a nevet megtanulnom. Hát aztán? Akar ön még egyebet is megtudni?

— A patvarba is! Hogyne akarnék! Önök nyilvános lázadást csináltak, s felgyújtották a Cirque Royalt!

— Fogadásbul történt. A fogadást megnyertük. A kárt kifizetjük. S azzal vége van az ismeretségünknek.

— Azzal nincs vége, mylord; önök flagráns bűntényt követtek el.

— No no, csak semmi komédiajátszás. Mi szerfölött leköteleztük a kormányt azáltal, hogy megszabadítottuk e-tül a spelunkátul, amit az örökös botrányok miatt maga is le akart romboltatni. Köszönő leiratot várunk a minisztertől. Tessék megcsináltatni a számlát, mivel tartozunk! Bennünket várnak a klubban. Ha ma este hiányzani fogunk a l'hombre-asztalnál, holnap Nagy-Britannia követe ki fogja kérni a papírjait.

— De mylordok! Ez nem megy olyan hamar. Én önöket ki nem bocsáthatom addig, míg eleget nem tettek, addig személyeikkel kezkeskednek.

— Hát csak csináltassa meg ön szaporán a számlát. Ön tudja a cirkusz becsárát, mert a kormány meg akarta azt venni; adja hozzá a bírságokat, mik a csendzavarás, verekedés eseteinél gentlemanek számára vannak kiszabva, s aztán fizessünk, fizessünk! s osszunk újra. Minek az időt vesztegetni?

A rendőrfőnök belátta, hogy tökéletes igazsága van a mylordnak. Ha valaki lord Adam of Camelborough, akkor lehetetlen, hogy igazsága ne legyen. A számla tíz perc alatt elkészült, az ítélet statarialiter kimondatott, a két excedens gentleman a leégetett cirkuszért, a kiosztott ütlegekért, az összetört bútorokért, a porkoláboknak osztott pofonokért

tartozik összesen háromszázhetvenkétezer frankkal, s ez összegben in solidum elmarasztaltatik.

Ez egy-egy részre tesz 186,000 frankot. — Drága fütty volt.

Metell szemci oda a távolba bámultak. — „Szegény leány, ha én ezt most kifizetem, ugyan soká várhatsz az elátkozott várban!”

Lord Adam egy napóleon-aranyat vett elő a tárcájából.

— Egyszerűsítsük a számadást — monda Metellnek — vagy az egészet, vagy semmit.

Metell rábólintotta a fejét.

— Fej-e, vagy sas?

— Fej.

És Napóleon háladatos volt a védelmezője iránt, a felhajított arany a mellképpel fölfelé esett le a földre.

Az egész fizetség lord Adam of Camelboroughra maradt.

A mylord rögtön utalványt írt a bankárjának az összegről, s azzal kezét szorítottak a rendőrfőnökkel, s meginvitálták egy pohár puncsra az „arany pokol”-ba, aminek a létezéséről volt tudomása a rendőrségnek, de a helyét nem tudta, hogy hol van?

Azzal szabadon bocsátották őket.

Lord Wellington unokaöccse előtt nagyobb respektusa volt a francia rendőrségnek, mint az egész francia minisztérium előtt, mint a királyi udvar előtt, sőt mint maga Artois gróf titkos kabalája előtt is.

Mikor kiléptek a rendőrhivatalból, lord Adam megölelte, megcsókolta Metellt. Nem volt már lady Adamina, adhatott neki csókot.

— Ez derék tréfa volt.

— Csakhogy sokba került.

— Nézd, milyen szépen ég még most is a cirkusz. Pénzünkben van. S mi még csak pipára se gyújtsunk a magunk tűzével?

— Dehogy nem!

— Hajtsunk oda!

S odahajtottak a bérkocsival a Palais Royalhoz, keresztülfurakodtak a néptömegben, a pompiereken, könyökkel törtek maguknak utat egy halomra hányt gerendatömegig, ami még izzó volt. Lord Adam kihúzott egy égő lécet a zsarátnokbul, s meggyújtotta nála a pipáját! Aztán Metellnek szolgált vele.

— Ez a legújabb találmányú tűzszerszám, holnap kérek rá patenst.

A közönség felismerte a két hóbertost, s megtapsolta őket. Aztán utat nyitott előttük, s engedte a kocsijukhoz visszatérni.

Drága fütty volt, de megérte az árát.

Amíg a klubig hajtottak, Adam lord a következő *okos* beszéddel mulattatá Metellt.

— Ez biz egy kis baj. Nem neked, hanem nekem. Nem a pénz, az bagatell; hanem egyéb. — Nekem most innen úgy el kell mennem, hogy akár meg se irradjak Párizsban. — Te itt maradhatsz, téged ünnepelni fognak, divatba jössz, hanem rám nézve tágabb a világ. — Neked nincs angol herceg nagybátyád, akit a magadviselete kompromittáljon, de az, hogy nekem van, még csak a kisebbik baj. A nagyobb veszedelem rám nézve az, hogy most mindazok a fiatal és öreg gentlemanek, akiket én mint lady Adamina magam előtt térdeltettem, akikkel szerelmes verseket szavaltattam, akiket rossz kedvemben felpofoztam, akiknek gráciából a cipőm hegyét meg engedtem csókolni, akik az álhajam egyes szálait gyémántos medaillonokba rejtve viselik a keblükön, akik a pénzüket őrült módon vesztegették el egy mosolygásomért — hát ezek most engem mind sorba halálra fognak keresni. — Valamennyi imádómmal mind sorba meg kell verekednem. Ezt csak úgy kerülhetem ki, ha egy időre eltüntetem magamat a világból. — Elmegyek utazni valami vad országba, ahol nem bukkanhatok ismerősre. — Félesztendő alatt majd csak kifújják a haragjukat a jó barátaim. — Te csak annyit mondj, ha kérdezősködnek felőlem, hogy jól tudod, hol vagyok, de nem mondod meg. Ellenkezőleg azt mondanák rólam, hogy gyáva vagyok, és megszöktem. Ha cartellel keresnek, azt nevémben átveszed, s megígéred mindenkinek, hogy fél

esztendő múlva visszajövök. Addig minden ember meggondolja a dolgát, s fél esztendő múlva nevetni fog rajta. Ha valaki nagyon erőszakoskodik, vagy sértő kifejezéseket használ ellenemben, azzal helyettem megverekszel. — No, és már most ölelj meg, csókolj meg: jó pajtásod vagyok. — Átadom a lakásom, a pénztárom kulcsát, annyit költs belőle, amennyit akarsz. — A Rue de Vivienne-ben vagy egy kis ház, 98. szám alatt, abban lakik egy szép kis hölgyecske: ez az egy tudta felőlem azt a titkot, hogy nem vagyok asszony. — Elfoglalhatod nála a helyemet, ha akarod. — Csak féltékeny ne légy, mert akkor megkínoz. — A lovaimat mind tartsd meg, s az epsomi gyepen futtasd, amelyik be van írva. A téceimet fizesd ki, vagy seperd be, neked a turfon is szerencséd lesz. Ha leveleim érkeznek lady Adamina, vagy lord Adam cím alatt, azokat bontsd fel, olvasd el, és intézkedjél bennük. — Arra az esetre, ha az úton el találnék pusztulni: (az ember nem tudhatja, a krokodilusok eszik-e meg, vagy a rézbőrűek?) tégedet teszlek meg általános örökösömnek... Hanem azt, hogy engemet a lady Adamina szerepéből kiugrattál, hogy engemet kényszerítettél arra, hogy férfi voltomat és igazi nevemet egész világ hallatára kikiabáljam: ezt nem hagyom neked oda ingyen: ezért megtorlást fogok rajtad venni! — Adieu!

A kocsi a klub kapuja előtt megállt, Metell kiszállt belőle, Adam lord pedig tovahajtatott.

És Metell elhitte neki, hogy van olyan angol a világon, aki azért szökik el egy helyről, mert attól fél, hogy nagyon sok párbajra-kihívást fog kapni.

Metellnek egy hétig volt dolga lady Adamina ügyeivel, két héten lord Adaméival; azontúl senki se beszélt többet se a lordról, se a ladyról. Ha Napóleonnak elég volt két esztendő, hogy elfelejtsék, hát neki hogyan lett volna elég két hét? Ki tudja, merre kóborolt a széles világban? Metell sohasem kapott tőle levelet.

Ő pedig folytatta, amiért idejött: játszott, és nyert.

Három évszak múlt már el azóta, hogy Miliórát magára hagyá. Még nem vitte annyira, hogy visszatérhessen hozzá.

Mert a játékosok között vannak bizonyos konvencionális szabályok, éppen mint a professionatus öklözők közt, akik közül ha az egyik a másikat félholtra verte, tartozik annak, ha a daganatait kiépülte, revánsot adni, s a kihívására ismételten helytállni. Így a játékos is, aki az ellenfelét kifosztotta, kötelezve van, becsület szerint, visszatérni a klubba, ellenfelével, amikor annak kedvez a szerencse, játszani, kötelezve van minden tételt tartani, bármilyen magas legyen is, így aztán megtörténik rajta az is, hogy veszt. Az egyszeri nyereséggel csak a rulettasztaltól szabad továbbszaladni, de aki a klubban nyert, s azzal odább fut, annak a neve kalandor, hochstapler, kozák. A magas világban nem szabad a győztesnek nyugalomba menni a csatátérről, onnan csak a rokkantak távoznak. Egy nap elmaradni a klubból, annyi, mint a börzéről kimaradni.

Egy reggel, (úgy mint délben tizenkét órakor) midőn Metell hálószobájában a kandalló előtt ülve szürcsölgetné a cacao-nedvet, nagyokat ásítva az Augsburger Allgemeine Zeitung felett, lépteket hall a titkos lépcsőn, mely ágyfülkéjéhez vezetett kívülről.

— Mi a tatár! Hisz ez csizma!

Azon a lépcsőn csak suttogó cipőkben szoktak idejárni, ezek pedig csikorogtak.

A rejtekajtó megnyílt, s egy férfi lépett Metell elé. — Nem lehetett rajta csodálkozni, hogy ennek is van tudomása erről a titkos lépcsőről, lord Adam volt az, az ő saját hôtele volt az, amiben Metell lakott.

Első tekintetre alig akart Metell ráismerni, lord Adam bajuszt viselt, felkunkorítva, s az arca bronzszínű volt a nap-sütéstől. Az öltözetében is valami sajtyszerű idegen típus volt, fantasztá jelmez idegen népviseletekből összeválogatva, fején vörös fezt viselt, amit a szobában sem szoktak levenni, hanem amellet hosszú szárú csizmát a lábán.

A kezében volt egy vadászkorbács.

De ami a furcsa öltözetnél és elváltozott arcnál jobban idegenszerűvé tette megjelenését, az a tartózkodó hidegség volt, ami sugárzott a tekintetéből, mint a jéghegyről.

— Uram! — szólt, merev kézmozdulattal intve Metellnek, hogy csak maradjon ülve, és folytassa a reggelizését, míg ő maga a kandalló elé állt, karjait összefonva. Ez azt jelenti, hogy se nem ölelkezünk, se kezet nem szorítunk.

Metell észrevette a lord tekintetéből, hogy őt itt most egy veszedelmes játék fenyegeti. Gyakorlott játékosok az ellenfél arcából ki tudják találni, hogyha rájuk matts vár. Vajon miféle aduk lehetnek a kezében? Jó játékosnak a saját kártyájából ki kell találni azt, hogy mi lehet az ellenfele kezében. — De vajon mi fekketik a *talonban*?

Felkelt és odaállt vele szembe.

— Ön visszatért az útról?

— Igenis. Bejártam egy ismeretlen országot arra Ázsia felé, ahol még nomád népek laknak. Szkítiának, vagy Pannoniának, vagy Illyriának, vagy nem tudom én, hogy minek hívják. Az emberek nyersen eszik a szalonnát.

Metell ebből körülbelül hozzávethetett, hogy merre járt a mylord.

— Ettem is belőle, nem rossz. Azután voltam egy nagy városban, ahol a tyúkot akkor eszik meg, mikor még kisasszony.

Metell kitalálhatta, hogy ez a „backene Händl” hazája, Bécs. Bólintott a fejével, mutatva, hogy érti.

A mylord elővett a zsebéből egy szivart. A kandallóban parázs volt; ha akarta, rágyújthatott nála; hanem nem tette.

— Ha ismeri ön ezt a várost, akkor tudni fogja, hogy abban van egy utca, amit úgy híznak, hogy „Bankgasse”.

Metell arra is némán intett fejbólintással.

— Abban az utcában pedig nincsen semmi bank, hanem van két nagy ház, amiknek a neve „magyar királyi udvari kancellária”.

Metellnek arról is tudomása látszott lenni.

— Hát mármost, miután ön ezt is ismeri, akkor azt is tudni fogja, hogy e két ház egyikében létezik egy könyv, azaz hogy nem egy, hanem sok, aminek a neve „aranykönyv”

Metell most már szóval mondta: „tudom”.

— Tudja?

Lord Adam hátranézett, mintha a Dolland-féle tűzadó gépet keresné a szivarja rágyújtásához. Azt meg is találta, megnyomta a billentyűjét, a platintapló lángot adott; hanem azért nem gyújtotta meg a szivarját, visszadugta az oldalzsebébe.

— Akkor azt is tudja ön, hogy ezt azért híják aranykönyvnek, mivelhogy ezekben van felírva mindazoknak a neve, származása és címere, akik Magyarországon és a hozzá csatolt tartományokban valaha nemesemberek voltak és most is azok.

— Úgy van!

— No hát én egy álló egész hónapig ültem ezek előtt a penészszagú, papír-skorpió-rágta könyvek előtt; végig olvastam mind valamennyit, de ezt a nevet: Riparievich de Babiagora nem találtam se elől, se hátul egyikben sem.

Metell most már tudta, hogy mi kártya van az ellenfele kezében. Minden matador. Ezt úgy híják a l'hombre-ben, hogy „grandissimo”.

— Tovább megyek — folytatá lord Adam. — Én itt nem hagytam félbe a dolgot, hanem tovább kutattam; hivatalról hivatalra jártam, keresve ezt a nevet, míg végre rátaláltam a főhadügyi számvevőségénél, ahol ez a név: Babiagorai Riparievich Metell előfordul, mint vásárló, aki egy kastélyt megvett a fortificationalis alaptól valahol a dalmáciai tengerparton.

Metell elsápadt.

— Útra keltem — folytatá lord Adam. — Jártam szekéren, tengelyverő sárban, homokban, tutajon, csónakon, öszvérháton, számráháton, gyalog; elmentem a tengerig, felkerestem ezt a várost, ahol ezen a néven hívtak egyéniség nyilvános

árverésen megvett egy ócska kastélyt, beszéltem azokkal, akik őt látták, s meggyőződtem felőle, hogy az ön volt.

Lord Adam megint elővette a szivart, s a szájába dugta, de csak nem gyújtotta meg a másik végét, hanem a korbácsával ütögette a csizmája szárát, s elnézett Metell feje fölött.

— Mármost hát én azt kérdezem öntől, mi oka van önnek a Babiagorai Riparievich Metell nevet viselni, holott az nincs a magyarországi nemesemberek aranykönyvében sehol. Ha önnek ez valóságos neve, akkor ön nem nemesember, csak annak adja ki magát, tehát kalandor, akkor önnel nincs másnak beszéde, mint ennek a korbácsnak. Ha valami titkos gonosztett az oka annak, hogy ön a valódi neve helyett költött nevet használ, akkor egyet fűttenek ezzel a sípval itt a korbács nyelén, s arra rögtön feljönnek a fogdmegek, s elfogják önt. Ha valami politikai üldözés az oka annak, hogy ön álarc alá rejtőzik, akkor adok önnek öt percet, hogy összeszedje a holmiját, s meneküljön e rejtekajtón át, amerre tágabb a világ! . . . Ha azonban azt találja ön nekem felelni, hogy mi köze önnek, mylord, az én felvett inkognitómhoz, nekem éppen annyi jogom van magamat ennek meg annak hívatni, mint volt önnek arra, hogy magát lady Adaminának hívatta; én meg akartam tréfálni a világot, s akit legjobban megtréfáltam, az ön maga. A tréfa sikerült volt! — No hát ha ezt fogja ön nekem felelni, akkor én majd küldök önhöz két gentlemant, akiknek ön meg fog nevezni másik két urat, s aztán azok majd megállapítják, hogy mikor és hogyan utazzunk el a svájci határra, s hány lépés barrière-ről lövöldözzünk egymásra, míg egyikünk meg lesz nyugtatva. Tessék, uram, választani a négy eset közül.

Ilyen hangon szokták a l'hombre-ben kimondani ezt a szót, hogy „grandissimo”.

Hanem még azért, akinek tele van a keze matadorral és atout-couleurrel, nem bizonyos a diadaláról. Lehet, hogy egy másik azt mondja, hogy „nullissimo” — aki meg bizonyos

felőle, hogy egy ütést sem csinálhat — s akkor azé a nyert játék.

Ilyen hangon szokták ezt a szót kimondani, halkán, nyugodtan, ahogy Metell válaszolt.

— Egyiket sem választom a négy közül. Riparievich Metell tenni fogja azt, hogy életének legsúlyosabb titkát elmondja őszintén az ő „barátjá”-nak, lord Adam of Camelboroughnak, s meg van nyugodva felőle, hogy mikor mindent megtudott, lord Adam of Camelborough kezét fogja nyújtani Riparievich Metellnek.

— Jó! — monda a lord. — S most már meggyújtá a szivart, s leült egy karszékbe, sarkantyús csizmáit szétnyújtva.

Riparievich Metell pedig megtöltötte a csibukját török dohánnyal, parazsat tett rá, s leült a mylorddal szemben, s aztán összefűjták a két füstfelleget. Ez is összekeveredés.

— Mindenekelőtt afelől légy egészen megnyugtatta, hogy eredetem a legtisztább nemesi vér. Apai őseim zsupánok voltak, s egy közülök dynasta volt Andronikosz idejében, anyai ágról pedig egész az első magyar honfoglalóig vihetem fel a családfám törzsökét. Ősi birtokai családomnak kiskirályságnak nevezhetők, ami természetesen csak az otthoni barbár viszonyokhoz mérve bír értelemmel, mert a magyarországi kiskirályság egész jövedelme nem érne fel egy írlandi farmer bevételével. Most azonban még ez a birtokom is a levegőben függ, s én csak praetendus vagyok, mint valami elűzött fejedelem.

— Nálunk tanulni nem szokás; mi hasznát venné az ember? Hivatal, prókátorkodás a köznemességnek való. Mi mágnások legfeljebb nyelveket tanulunk, hogy utazhassunk a külföldön, gyakoroljuk magunkat lövésben, vívásban, lovaglásban; de azért katonává nem leszünk. Akit pedig a sors valami különös lángésszel áldott meg, az megfelelő tért talál tehetségeinek kifejtésére a zöld asztalnál, ahol kártyáznak és tekéznak. — Én különös kedvence voltam minden játéknem-

ben a szerencsének. — Pelyhes állú gyermekképpen megküzdöttem a leggyakorlottabb játékosokkal. — Ezért nagy volt a tekintélyem még odahaza apám előtt is. Mert „kártyás”-nak csak azt a férfit nevezik, aki vesz; aki az apjával kártyaadósságokat fizettet ki, azzal fenyegetőzve, hogy főbe lövi magát. Az olyan ifjú ember, aki jól játszik, akinek mindig elég pénze van, az tekintély mindenütt. Korhely csak a vesztes. És én ezt egészen helyes nézetnek is tartom, ha az emberek, akik egymás pénzét elnyerni leülnek, egymásra nézve idegenek, vagy talán éppen ellenségek is; vagy pedig annyira gazdagok, hogy a vesztéséget meg nem érzik. Hanem ott, ahol én tehetségim hatalmát éreztettem, az a baj volt, hogy akik egymás pénzét elnyerni összeülnek, mind ismerősök, jó barátok, és mind olyan emberek, akiket a veszteség tönkre juttat. Hanem hát erre az ember nem gondol. Éppen úgy, mint ahogy a börzejátékban nem kérdezik azt, hogy hány ember fog beleugrani a vízbe, ha a contremine sikerül. Azt mondják, ne mássz a fára, nem esel le róla. — Egyszer azonban egy igen közel rokonomat (unokaöcsém volt és igen jó cimborám) vertem meg kegyetlenül a játékban. Mikor a pénze elfogyott, erőtetni akarta a szerencsét, adósságra játszott, s veszített igen nagy összeget. Egyetlen fia volt az apjának, aki nekem nagybátyám. Az apja megtagadta tőle a kártyaadóssága kifizetését. S az én öcsém a negyvennyolc órai haladék leteltével golyót röpített az agyán keresztül.

— Ekkor az apja odajött hozzám, s azt mondta:

„Édes öcsém. A fiam meghalt miattad. A te átkozott kártyaszennid ölte őt meg. — A példája, tudom, hogy nem fog elriasztani senkit! azért az emberek mégiscsak játszani fognak, játszani kártyával, játszani a boldogságukkal, a becsületükkel, az életükkel. — Hanem te nem fogsz többet játszani, édes öcsém. — Mert ha én meghallom, hogy te még valahol ezen a világon kártyát vettél a kezvedbe, bárha csak orronverőcskét játszani is, hát akkor én téged agyonlőlek . . . Nem hívlak ám

ki párbajra, ahol még te is meglőhetsz engem, hanem rádlesek, mikor az ajtódon belépsz, s agyonlőlek, mint egy veszett kutyát . . . Emlékezzél reá!”

— Én ettől a naptól fogva nem nyúltam többé kártyához, azaz, hogy csak úgy magamban játszottam, két szalmaemberrel, mert azt elhagyni nem lehet. Úgy is mindig nyereségben voltam. A képzelt nyereséget naplóba jegyeztem, kincs volna, ha valóság volna, s asztagot rakhatnék a szalmaemberekből, ha azok mind főbe lőtték volna magukat az én szerencsém és tudományom miatt. — De eleven emberrel nem játszottam többet. — Nemcsak a nagybátyám fenyegetése miatt, ámbar megvallom, hogy nem kellemes prognosztikon hátulról lelövetni valaki által, aki ellen az ember nem védheti magát. — De nem is volt erre szükség. Nekem mindig előttem állt az a kép, amit unokaöcsém mutatott végzetes utolsó játékunk alatt. Ez az izzadó homlok, ezek az elmerevülő szemek, ez a kínjában fütyörésző száj, mindig ezt láttam magam előtt. S az a tekintet, amivel az utolsó játék után lecsapta a kártyát az asztalra, s fölkelve, megtörülte az arcát, s aztán azt kérdezé: „hány óra?” ezt a pillanatot nem tudom kiirtani az emlékezetemből. Tőlem kérdezte, hogy hány óra. Azért kérdezte, mert tudta, hogy negyvennyolc óra csak rá nézve az élet. Ez elég volt arra hogy engem minden kártyás társaságtól elriasszon. Éntőlem ne kérdezze többet a játszótárs, hogy „hány óra most?” Nyolc esztendeig nem látott játszani senki.

— Ekkor egyszerre egy olyan csapás ért, mely megfosztott minden vagyonomtól, mintha az mind egy kártyalapra lett volna föltéve.

— Nagy jogi értekezés kellene hozzá, hogy azt mind megérthetővé tegyem, hogyan történt mindez, s idegen fogalmakba akkor is nehezen volna az egész beilleszthető. Az állampénzjegyek devalvációja volt a balsors alapja, amivel nekem tartozott más zálogváltásban, azt lefizette fekete bankóban, amit meg nekem kellett volna lefizetni másnak, az azt már veres

bankóban követelhettem tőlem. Valóságos rouge et noir — nagyban, százmilliókban! Tönkre jutottam általa.

— Ha csak magamat ért volna ez a végzet, azt mondtam volna, leszámoltunk a sorssal, amit én tettem mással, azt tette velem más. Nagyon jól történt. S azzal mentem volna az unokaöcsém után.

— Hanem ketten voltunk a bajhoz. Volt egy húgom, ártatlan gyermekeleány, tizenhat éves, zárdában növelték. Az a szépség, amiből készülnek az angyalok és az ördögök. Nagyon szerettem szegény leányt. Neki sem volt rajtam kívül senkije. Szülőink elhaltak; ő gyermekora óta kolostorban élt; férfival, a gyóntató papon kívül, még nem beszélt. Meg kellett őt ismertetnem kétségbeesett helyzetünkkel, s mikor mindent megértett, akkor felajánlottam neki egy igen kellemes és regényes módot, amely által egymással összeölelkezve szépen bevégezhetjük az életet. Visszariadt tőle, azt mondta, hogy ő még szeretne élni. Pedig még nem is tudja, hogy mi az, amit úgy híznak, hogy „élet”?

— Hát akkor aztán elgondolkoztam az egész világi állapoton.

— Hát hogyha szabad hatalmas nagy embereknek, államférfiaknak rouge et noirt játszani nyomorult apró emberek ellenében, akiknek összessége „nép”, s akik nem is tudták, hogy ők most játszanak; ha szabad nekik azt mondani: ti, akik a feketére tettétek egész vagyontokat, holnaptul kezdve, mert a vörös jött ki, négy ötödével szegényebbek vagytok! ha szabad egy ország bírónak, legfelsőbb törvényszékeinek, kegyelmes és méltóságos urainak, az ítélszék zöld asztalán makaót játszani, s ugyanazzal a törvénnyel, ugyanazzal a dekretummal az egyik embert úrrá, a másikat koldussá tenni, hát akkor mi teher nyomja az én lelkemet, ha én kártyán, tekeasztalon, ahol egyenlő fegyverekkel küzdünk, elnyerem annak a vagyonát, aki ugyanazzal a szándékkal van énrántam? Ha nagyban és milliókban szabad diadalmaskodni a ravaszság-

nak, a furfangos észnek, a kombinációnak, hát kicsiben miért lenne az vétek?

— Többé nem láttam magam előtt öngyilkossá lett áldozatom kísértet-alakját.

— Revás!

— Matchot kaptam, pedig nem játszottam, — játszani fogok, és visszaadom.

— De hátra volt nagybátyám fenyegetése. Ez a Damokles kardja fejem fölött.

— Kitaláltam a módját hogyan kerüljem ki.

— Nem fogok én olyan országban játszani, ahol ő valaha megfordul. Eljövök Párizsba, itt érvényesítem végzetes tudományomat. Ismeretlen emberek között, akiknek az ellenfél vesztesége nem fáj, gazdag emberek között, akiknek a saját veszteségük sem fáj.

— Ezért vettem fel egy ismeretlen nevet, amely nincs benne a hetvennyolc kötet aranykönyvében a magyar és erdélyi udvari kancelláriának.

— De hátra volt a legnagyobb akadály. Mi történjék addig a húgommal, amíg én mindkettőnk számára az ősi birtokot visszaszerzem?

— Ott, a hazámban, senkire sem bízhatom, mert aki rokonom, az a legnagyobb ellenségem. A kolostorba vissza nem vihetem, mert ott az a regula, hogy aki azt egyszer elhagyta, azt oda többet vissza nem veszik. Hát magammal hozzam? ide Párizsba? — Bolondoknak? Bevezessem a Camp des Tartares tündérvilágába, hogy kezdje el a világismeretet mindjárt a poklokban?

— S mikor nekem az egész eszemre, hidegvéremre, szemeimnek árgus voltára oly nagy szükségem van, folyvást azzal a gonddal legyek elfoglalva, hogy miféle veszély érheti őt akkor, amikor nem látom?

— Vagy ne törődjem vele? Keresse ő is a szerencséjét Babylon piacán, ahogy én? Még rosszabbul, mint én?

— Valami terv támadt az agyamban.

— Az osztrák kormány éppen akkor árvereztette azokat a várakat, amik az ismét birtokába került dalmata tengerparton, a kincstárra nézve fölösleges terhet képeztek. Azok között van egy, aminek a régi neve „Frangipáni vára” Porto Re mellett. A francia uralom alatt ezt a várat kórháznak használták egy rettenetes ragály betegei számára, aminek Marguerita a neve.

— S ön e ragály-kórházba dugta el nővérét! — kiálta fel, helyéből felszökve lord Adam.

— Igen jó helyen hagyta ott. A kastélyt átkozott rossz híre megvédi minden rossz ember, de egyúttal minden jó ember közeledtétől is. Mintha bűvkörrel volna elvarázsolva. Az a démon pedig, aki a dalmát sziklapartok odúiban leskelődik áldozataira, ártatlan gyermeket meg nem támad soha. Húgomnak e menhelyen egyetlen nő áll szolgálatára, aki nevezetes egy személy. Katonaruhában jár, mint granátos őrmester obsittal elbocsátva; valamennyi napóleoni hadjáratot mind végig szolgált, férfiszívű leány. A húgomat igen jó társaságban hagyta. De nem akarom őt e szomorú magányban otffelejteni, ahonnan ő elő nem jön, amíg én érte nem megyek. Folytatom, amiért idejöttem; pénzt nyerek a számára. Amit nyertem, azt eldugom, megtakarítom. Mikor azzal az összeggel fogok bírni, ami elég, hogy zálogban hagyott uradalmunkat kiváltsam, akkor úgy itt hagyom Párizst, a tatár táborral s l'hombre-klubbal együtt, mintha sohasem láttam volna, s azontúl a Babiagorai Riparievich név ismét szétfoszlik a levegőben. Addig azonban az igazi nevemet föl nem vehetem, mert bizonyos vagyok felőle, hogy amint nagybátyám megtudja tilalma megszegését, utánam jön, s amit megmondott, megteszi. Egy este az utcán fognak találni meglőve, s én még csak meg sem fogom mondani a gyilkosom nevét. És azután az a szegény leány várhat ott a Porto re-i kastélyban, míg megvénül. — Ez az én rejtélyem. Elmondtam őszin-

tén, igazán. Mármost választhat ön, hogy mit tegyen velem.

Lord Adam azt tette, hogy odament hozzá, és megölelte.

— Köszönöm. Minden jól van. Jó barátok maradunk. Arról, amit én kikutattam, senki sem tud semmit. Arról, amit te most elbeszélteél nekem, senki sem fog megtudni semmit. Hogy efelől tökéletesen nyugodt lehess, én úgy hagyom el Párizst, hogy senkivel sem beszélek. Kísérj el Havre-ig, hogy ellenőrizhess. Hajóra ülök, és elmegyek valamelyik Indiába. S ha valamikor még egyszer az életben összetalálkozunk, akkor te már nem vagy Riparievich Metell, hanem valaki más, akit én sohase láttam, s aki velem sohase beszélt. Kísérj el.

— Nem kísérlek sehová — monda Metell. — Nekem egy gentleman adott szava nagyobb bizonytságot ad, mint a saját öt érzékeim.

Megölelték, megcsókolták egymást, úgy váltak el.

A VIRÁG NAP NÉLKÜL

Egy leány szíve, aki még nem tudja, hogy mi a szerelem.

Abszolút ártatlanság csak egy ifjú leány lelkében található.

Olyan az, mint a csigák közt a „virgó”. A pecten, a conus, a murcx nem lát, szemei nincsenek, azért mégsem téveszti el, hogy a kagylóját hófehérré idomítsa, mikor a többiek mind színesek, ragyogók, tarkák. Nem tudja, hogy ő „szűz”: — éppen azért az.

Még álmai sincsenek. Az álom is megzavarja már az ártatlanságot. Az álmodott csók is folt a fehéren.

Milióra nyugodtan tűrve várt elátkozott magányában. Nem tudta még, hogy az magány.

Naptára nem volt, azt sem tudta, mennyi idő múlt el azóta, hogy itt van. Az évszakok sem magyarázzák azt itt meg. A nyár melegét enyhíti a tengeri szellő, tél pedig nincs. Virág folyvást nyílik, ha egynek az évszaka elmúlt, jön a másik; gyümölcs is érik, felváltva egymást. A fák levelei örökzöldek, nem hullanak le ősszel, nem hajtanak újra tavasszal. Csak egy fája van a vidéknek, mely számlálja az évszakokat, a fügefá. Júniusban megérleli az első gyümölcsét, aztán augusztusban a másodikat, a harmadik szedhető lesz szeptember vége felé, a negyediket novemberben adja, hanem akkor aztán azt mondja: elég volt, levetkőzik, eldobja leveleit, és alunni megy.

Ebben az esztendőben még az sem történt meg.

A fügefá novemberben ahelyett, hogy a leveleit elhullassa, új sarjakat hajtott, s januárban már tele volt új gyümölcscsel,

amik ugyan azért nagyon sokáig fognak megérni, de mégis azt hazudják, hogy nyár van.

— Nézd — szól Milióra Axamitának —, az idén a fügefafa már ötödször hoz gyümölcsöt.

— Elég baj az — monda rá a strázsamester leányasszony.

— Ugyan miért volna baj? hallod!

— Azért, hogy amely esztendőben a füge ötödször is terem, abban az esztendőben éhhalál van az országban.

(Egészen helyes nézete volt Axamita leányasszonynak. Mikor a füge a dalmata parton ötödször is gyümölcsöt hoz, abban az esztendőben a Fruska Gorától és a Vellebittől fel egész a Krivánig és a Babia Goráig ínség van az egész országban. S ezt a füge nem valami emberbaráti rokonszenvből teszi, hogy ötödször is gyümölcsözik, mintha ő akarná egyedül eltartani az egész éhező emberiséget, hanem ennek az az oka, hogy abban az esztendőben folyvást a sirokkó uralkodott, és még egyetlen egyszer sem jelent meg az adriai tengerpartokon a hajósok réme, a bóra. A hajósok szidják, átkozzák a bórát, mert a hajóikat zátonyra kergeti, hanem ha az kimarad, az nagy veszedelem a szárazföldön élőknek. Ha egész éven át a sirokkó járja a tengert, akkor a quarnerói partokon ugyan örök nyár van, de egyúttal odafent Magyarországon, Karintiában és Ausztriában folyvást esik az eső. Ebben az évben oly nedves időjárás volt, aminőre emberek nem emlékeznek; tengerré vált minden folyam, árvíz borította el a lapályokat, vetések kirohadtak, egész országszerte nem volt ez évben aratás. Igaza volt hát a fügefának.)

Milióra nem akarta azt elhinni. A Frangipáni kastély ablakából bármerre tekint a szem, gabonával bevetett földet nem lát, ott csak falakkal védett szőlők vannak, egész hegyoldalak escarpokkal végigvonalazva, de barázda nincs.

— Hát mi hogyan fogunk akkor élni? — Ezt kérdezi Axamitától.

— Bizony többször fogunk halat és ürühúst látni az asztalon, mint kenyeret. Az idén ez nagy ritkaság lesz.

— Hiszen város közelében lakunk, ahol pénzért mégiscsak lehet kapni mindent. Ha az országban nem termett, elhozzák máshonnan. Fiuméba hajók járnak.

— Hiszen van, amíg van; de ha így tart a világ, majd elviszik az uskókok.

— Kik azok az uskókok?

— Azok csak az igazi Isten csodái. Minden uskókból hét ördög lakik, s száz uskók, ha összeszedkőzik, több egy hadseregénél.

— S hol laknak azok? A pokolban?

— Ott nem, bár ott volna a helyük; sőt sokkal közelebb laknak a mennyországhoz mint mi, a segnai hegyek között.

— Merre van az a Segna?

— Négy órai távolságra van *gyalog* ehhez a mi kastélyunkhoz, és a Maltempo csatornán, az ő evezős ladikjaikkal még közelebb. Innen, erről a tájról arrafelé hajót nemigen látunk vitorlázni, s ha onnan felülről jó errefelé valamiféle jármű, akkor minden ember, aki a part közelében lakik, siet eltorlaszolni az ajtaját, s a tornyokban félreverik a harangokat, azokon csak az uskókok jönnek. Az uskókok csak öten szoktak vásárolni.

— Hogyan „ötön”?

— Az öt ujjukkal. Vassal és ólommal fizetnek.

— Furcsa emberek! Hát nincs nekik pénzük?

— Dehogy nincs! Valamennyi uskóknak teli van aggatva a dolmánya, a mellénye, a szeredása, azután meg a sipkája körös-körül tallérokkal. Az az ő dicsekedésük. Amit készpénzben rabolnak, azzal teleaggatják a ruháikat; de fizetni csak a handzsárral meg a pisztollyal szoktak. Az asszonyaik, leányaik is éppen olyanok, úgy felcifrázva, felpénzezve; csupa skarlátpiros ruhát visel valamennyi. Náluk nem dolgozik soha senki, csak esznek, isznak, mulatnak, s mikor kedvük

szottyan, mennek rabolni, le a völgyekbe, be a városokba, s ki a tengerre.

— S senki sem tudja őket legyőzni?

— Próbálták azt: a mi császáruk, a török császár, a velencei dózse; tördötek is az uskókok akár a „duzsdé”-val, a „fekete Arapinával”. Rájuk sem hederítettek. Ha nagyon sokan jöttek ellenük, akkor otthagyták a városukat, Segnát, s úgy eltűntek a sziklaörvények között, hogy senki sem talált rájuk. Mikor aztán a hatalmasok hadai hazamentek, s őrséget, kormányzó-ságot hagytak hátra, még új lakosokat is telepítettek a városba; éjjel előjöttek a barlangjaikból az uskókok, megrohanták a várost, leölték az őrséget, a hivatalnokokat, az új lakosságot pedig megtartották rabszolgáiknak, s aztán folytatták, ahol elhagyták.

Miliórának kezdettek tetszeni ezek az uskókok.

— Máskor meg azt próbálták meg ellenük, hogy felbizzatták a scogliók lakosait, hogy a maguk apró, laposfenekű hajókkal kezdjenek hadjáratot az uskókok ellen; annak meg az lett a vége, hogy az uskókok egy éjjel hajókra ültek, felveztek Fiuméba, s ott az egész város láttára elfoglaltak nyolcvan kereskedő-hajót, úgy vitték vontatva maguk után haza Segnába. Sohase ment utánuk a hajókért senki.

— Te! ezek derék fickók lehetnek.

— Mondhatom. A hozzájuk közel eső vidékeket, Licat és Carbairét csaknem egészen odahagyta a lakosság a szomszédságuk miatt. Akkor a szigeteknek estek neki: azokat pusztították el. Száz meg száz nótájuk van hőstetteikről, amik elhihetlenek; de mégis igazak. Egyszer Velence egy három-fődeles gályát küldött ki ellenük, Veniero kapitány alatt. Az uskókok egy zivataros éjszakán csónakaikkal meglepték a gályát, lemészárolták a hajóskatonákat; a kapitányt hajójával együtt elvitték Segnába, s ott aztán csaptak egy nagy dáridót, ahol a velencei kapitánynak sorba kellett táncolni az uskókok asszonyaival; mikor már nem bírta tovább, akkor levágták

a fejét, kitepték a szívét, azt megfőzték, s aztán szétosztották: az volt a lakoma vége; minden táncosnéjának jutott belőle egy darabka.

Milióra elbámult rajta, hogy az uskók asszonyok hogyan osztottak meg egy férfiszíven. Mintha azt más asszonyok is nem tennék!

Ekkor hallott legelőször férfiszívről beszélni.

— Sokan csak mesének tartják azt, hogy uskókok vannak a világon — folytatá Axamita. — Néha tíz, néha húsz eszten-deig, néha egy egész emberivadékon át nem hallani róluk semmit. Pedig ott vannak ők az ő sziklafészekben; csakhogy az egész környék retteg tőlük: szívesen megadja nekik a sarcot s nem meri feladni senki. Az egyik lábukkal Törökországban állnak, a másikkal Dalmáciában. Ha a mi császáruk katonái szorongatják őket: akkor átugranak Boszniába; ha a török basa jön ellenük: akkor behúzzák magukat a magyar tengerpartra. Akkor aztán nem üldözhetik őket. Néha úgy összeveszítik a törököt, osztrákot, olaszt egymással, hogy egész háború lesz belőle. Ők maguk félreállnak lesbe, s kirabolják mind a két hadakozó félnek az élelmi szállítmányait. Néha egyik hatalmas potentát akkora erővel tör rájuk, hogy szétmorzsolja őket: akkor azt hiszi mindenki, hogy ki vannak irtva. Tíz esztendő múlva megint csak itt vannak az uskókok. Nem nemzetség ez, akit ki lehet irtani. „Uskók” annyit tesz, hogy „szökevény”. Aki csak valahonnan más országból megszökik, görög, román, olasz, horvát, magyar, oláh, cigány: mind az ő számukat szaporítja. A nyelvük is olyan zagyvaléka valamennyi másnak; nem beszél azon más, csak ez az ezer ember odafenn. Aztán csek sohasem házasodnak: amely asszony megharagszik az urára, odaszökik az uskókokhoz, amely leányt a faluból kisöprüznék, odaviszi hozzájuk a szalmakoszorúját, ott kap becsületet; cigányasszony, török rabszolganő magátul is jön elég. S ha nem jön, elhosszák. Kikutatják messze földön a legszebb lányokat; éjszaka meglepik, mikor vízért megy

a kútra, mikor fürdik: elkapják, elviszik erővel, soha senki sem hallja a híret többet. Talán maguk sem kívánkoznak többé vissza. Víg élet van az uskókok között; s délceg daliák valamennyien!

Milióra keresztet vetett magára.

— De ide nem mernek jönni a Margueritától, ugye? — kérdezé remegve Axamitától.

— Bizony nem mernek idejönni; mert semmit sem féltenek annyira, mint a szép pofájukat, s semmitől sem félnek, csak a *csumától*, s arról tudják, hogy itt lakik.

Axamita leányasszony rémlátó okoskodása sokkal alaposabb volt, mint igen sok conjecturalis politika. Az éhínség az év elején már a dalmata partokon is beköszöntött; a sík földön, a Karszton túl rég otthon lakott már, s azzal az egész partvidéken elkezdődtek a hagyományos rablójáratok. Egyik nap itt, másik nap amott rohanták meg a hegyekből alájövő fegyveres bandák eleintén a falvakat a völgyekben, aztán a városokat is a partvidéken. A harmadik stádium, mikor a tengeren kezdenek el rabolni. Majd az is bekövetkezik!

Katonaság kevés volt. A monarchia nagyban lefegyverzett. Csak a kikötőket tudták őrizni. A városoknak maguknak kellett gondoskodni a védelmükről, s cirkáló őrzőjáratokat tartani, akik az éjjeli orvtámadásokat elhárítsák. Ezt tették Porto Reban is.

Ennek aztán legelső sorban mindjárt a szegény rovinai lázárok adták meg az árát. Minthogy Porto Reban egész éjjel cirkáltak a fegyveres őrzőjáratok, a Marguerita áldozatai el lettek zárva az egyetlen kereseti kútforrásuktól: a császár utólagos megfizetésére utalványozott ingyen elvevéstől. — Nem lehetett többé lopni. Nem volt se hús, se kenyér.

Ennek a hiányát aztán másodsorban megérezték a Frangipáni vár lakói is. Nem volt többé, aki az asztalukat ellássa az eddig megszokott tápszerekkel. Axamita leányasszony ugyan termesztett burgonyát, ezt a Franciaországból elhozott új nő-

vényt, s az igen jó volt kenyérpótléknak; de az is fogytán volt már, csak a tenger adott enni, halakat meg csigabigát. Minden hétre hét böjtnap esett. Néha egyéb sem volt ebédre, vacsorára, mint azok a hosszú rózsaszínű rákok, a scampik, amik csak Fiume körül tenyésznek. — Milióra ezzel is meg lett volna elégedve, de a roviniai lázások annál kevésbé. Ezek a tengeradta vacsorához csak a kényszerűség nyomorában nyúlnak; mert nekik a hal és rák étele kiállhatlan kínokat okoz az egész bőrükben. Éjjel az üvöltésüktől nem lehet alunni. Csak egy orvossága volna a bajuknak: a kenyér. Azt meg hiába kérnek: nincs.

Attól lehet félni, hogy mire kitavaszodik, a rovinai nyomorultak kolóniája az utolsó élőlényig kivesz! — Félni? Hát félti ezeket valaki? — Senki nem más, mint Milióra. Ki fogja akkor az ő menedékét védelmezni az egész világ ellen és a jó emberek ellen. Az olyan jó emberek ellen, mint az uskókok, akik a szép leányokat elragadják, s aztán a szép leányok úgy megszeretik őket, hogy vissza nem kíváncsoznak tőlük többé? — Ilyen uskókok másutt is lakhatnak, nemcsak Segna vidékén.

Hírt nem lehetett a világból hallani sehonnan.

Metell bátyja itt is feledte talán már Miliórát.

Axamitának nagyon sok biztatásába került mindennap lebeszélni Miliórát, hogy fel ne üljön a kis halászcsónakjukba, s el ne induljon a bátyját felkeresni a „tatár táborban” azzal a csónakkal.

Január vége felé már annyira fokozódott az éhínség, hogy a rovinaí nyomorultak éjjel a tövises acanthus leveleit ették meg, ami a Frangipáni vár kerítése mellett termett. Milióra nem, állhatta ki az állati süvöltésüket: olyan volt az, mint mikor az éhező kutya a bezárt ajtón kívül nyihog. Axamita egyszer azon vette magát észre, hogy az ő élesztára üres; krumplit, sárgarépát mind kihajigált a kerítésen Milióra a nyomorultaknak.

— De már most mi magunk mit eszünk?

— Tudod mit? — monda Milióra. — Neked van pénzed; Fiume nem messze, onnan hozatunk lisztet vagy málét, aztán sütünk pogácsát.

Hiszen az igaz, hogy Axamitának volt pénze egész fazékkal: arany is volt közte; dehogymenjen el az a pénz Fiuméba, s hogy jöjjön onnan liszt képében vissza? Ez volt a nagy kérdés.

— Van neked csónakod, Axamita. Azon te elmehetsz Fiuméba korán reggel, s estére vissza is kerülhetsz.

— De addig a kisasszony egészen magára marad itt a várban.

— Hát nincs-e az a vár ércharanggal letakarva?

— Az megint igaz. De nem fog a kisasszony nagyon félni itt magában?

— Hiszen van zongorám: nem vagyok egyedül.

— De hát a kecskét ki feji meg, ha én nem leszek itt?

— Azt is megfejem én.

Axamita rá hagyta magát beszélni, hogy elvitorlázzon a halászcsonakjával Fiuméba. Az „ostro” kedvezett a menetnek, s a visszajövetelnél majd segít az evezőlapát.

A strázsamester leányasszony tehát korán hajnalban útra kelt, a sok mindenféle pénzt a patrontáskába töltve; a kardját is felkötötte, s mellé a spanyolnád botot, ami a hajdani osztrák-magyar hadseregnél az őrmesteri rang díszes jelvénye volt.

Szép, derült idő volt, aminő idebenn Magyarországon csak ápril végén szokott lenni; Milióra egész nap a kertjében lehetett: a tavaszi virágok javában nyíltak már itt januárban, hogy a bóra egy álló esztendeig nem kefélté végig a vidéket, minden földfolt kizöldült. Délben megfejte Milióra a kecskét, s nem ebédelt egyebet, mint kávé. Estig csak eltelt az idő; de amint lassan bealkonyodott, elővette a nyugtalanság: az egyedüllet szomorú érzete. Ha könyvet vett a kezébe, azt sem tudta, hogy mit olvas; ha zongorájához ült, azt sem tudta, hogy mit játszik.

Nem volt maradása a várban: lement a puntához; azt gondolta, hogy ha ott várja Axamitát, az hamarabb megjön.

A nap lement már: az ég narancssárga volt, a tenger acélkék. A Porto rei sziklapartról egy hosszú, haránt felmeredő alkotvány nyúlt be a tenger fölé: ez a szomszéd tinhalász figyelő állványa, két egymás mellé lecövekelt árboc, közben lépcsőfokokkal, a tetején pedig egy kis katedrával. Innen lesi naphosszant a halász, hogy jön-e a tinhalak csapatja errefelé, hogy azután ha azok az elterjesztett hálóba bevetődnek, a kelep-cét hirtelen rájuk zárhassa.

Milióra sokszor elnézte ezt a munkát onnan a punta verandájáról. Olyan közel volt ahhoz a „tonnara”, hogy át lehetett egymáshoz kiabálni.

Sokszor fellármázta ő a halászt, ha az elaludt odafenn a csillagvizsgálójában: „Héj, Pablo apó! jönnek a tinhalak!”

Ebből egy kis ismeretség fejlődött ki.

Más halandó ember elfutott, ha Miliórát meglátta; nagy itt a babona: azt hitték, a Marguerita lelke kísért az elhagyott várban; az öreg Pablo nem félt már attól a rossz szellemtől, aki az embereket a csókolódásért megkínozza: biztosítva volt

már ez egy veszély ellen. Axamitával össze is jött többször a tengeren, mikor halásztak, attul megtudta, hogy az nem lélek, hanem élő teremtés, annak is igen jó lélek: még csak a panaszkodásával sem bánt senkit.

Ezen a napon még a tonnara is üres volt. Pablo apó pedig nem szokott máskor a leshelyéről hiányzani, csak hogyha nagy fogást tett, s azt azután a bárkáján beszállította Fiuméba.

De végtül végig, amennyire a szem ellát, olyan üres volt a tenger, hogy egyetlenegy vitorla sem látszott rajta sehol, sem egy halászbárka, sem azok a dereglyék, amik Fiuméból Veglia szigetére, vagy Buccariból a Scogliora szállítják a munkásokat, akik reggel odamennek, este visszatérnek. Még a tenger is ki van halva.

Ha Milióra egész nap azzal nem lett volna elfoglalva, hogy a kert falai között pepecseljen, aztán meg folyvást a tengert nézte a puntárról, ha csak egy tekintetet vetett volna is a torony ablakából Porto Re felé: akkor észrevehette volna, hogy a város egész lakossága hogyan fut, menekül fel a Karszt hegyei közé, apraja, nagyja, minden lábasjóságát maga előtt hajtva.

Estére nem maradt ember az egész városban. De élelmiszer sem maradt: eltakarítottak onnan mindent. Hanem a rovinói lázárok, azok ott maradtak a kalyibáikban. Azok estefelé kiültek a házaik tetejére, s onnan hallatták azt a háziállatokéhoz hasonló üvöltést.

Vége egy fekete pont a tengeren! Valami csónak közelít Buccari felől. Ez bizonyosan Axamita.

Milióra le nem vette a szemét arról a közeledő járműről: az alkony pedig egyre növelte a homályt, mentül közelebb jött a csónak, annál kevésbé lehetett a benne ülő alakot kivenni. Egészen besötétült, mikorra a csónak a puntáig érkezett. Milióra kiállt a legszélső sziklára, mely a tengerbe kinyúlik, s onnan integetett az érkező elé kendőjével. Halk evező-csapásokkal egészen közelébe siklott a csónak. Akkor vette

észre Milióra, hogy a benne ülő nem Axamita, hanem az öreg Pablo.

— Nos Pablo! Mi hír? Jó estét!

Az öreg halász behúzta az evezőlapátokat, s aztán kiugorva a partra, a lánacánál fogva kihúzta a bárkáját a szárazra, s ott azt fenékkal fölfelé fordítá.

— Óh hála a mi Asszonyunknak. Boldog jó estét, kisasszony. Engedd meg, hogy elrejtthessem itt a kis bárkámat a szikla mögé, nehogy ezt is elégessék az istentelenek.

— Kicsodák?

— Hát nem tudod még? Nem mondta meg senki! Jaj de rosszak ezek az emberek! Pedig ők már mind elfutottak, fel a hegyekbe. Hát hiszen ott van már Fiumében a Deli Markó!

— Ki az a Deli Markó?

— Azt sem tudod még? Hát a pokolbul való uskókok vladikája. A múlt éjjel lejött dereglyéken kétszázadmagával Segnából. Csak kétszázan voltak; de ördögök valamennyien. Álmában lepték meg a várost, a katonaságot, meg a rendőrséget leverték, megkötözték; a lakosságot kirabolták, mindent, ami csak élelmiszer, összeszedtek, még a kereskedő hajókról is, a császári őrházakat lerombolták, s még az éjjel jönnek visszafelé egész zsákmánnyal, s útba ejtik Buccarit és Porto Ret. A lakosság mind elszaladt már előlük.

— Hát Axamita? — kérde Milióra, leginkább emiatt rettenve meg.

— Hát biz azt, kisasszony, magam szemével láttam, mikor a jámbor lélek ma reggel bevitörázott a mólóba; még ki sem szállhatott a csónakjából, amint a zsványok a dereglyéikből rárohantak, megkötözték. Nekem az volt a szerencsém, hogy mögötte jöttem egypár puskaövetnyire, s be volt húzva a vitorlám; aztán meg hal nem kell a rablóknak; azt otthon is kapnak eleget; nem tartották érdemesnek, hogy üldözzenek. De már akkor rajtam kívül nem is őgyelgett senki a Quarnero-

ban. Buccariban tudtam meg menekülő hajósoktól, hogy mi történt Fiumében az éjjel.

— Mit csináltak Axamitával?

— Én bizony tartok tőle, hogy felakasztották, vagy ha eleresztették is, levágták az orrát meg a füleit; mert az a szokásuk ezeknek, ha egy katonaruhást megkaphatnak. Azt bizony hiába várod ma haza, jó kisasszonyom. Csak eredj haza a kastélyba, s zárd magadra az ajtót, s ne gyűjts világot az ablakodban; mert az éjjel még bizonyosan itt haladnak el az uskókok. A rettenetes uskókok, óh én szegény fejem, hová fussak el előlük.

— Hát én?

— Te könnyen danolhatsz! Tetőled fél az egész világ, még az uskók ördögök is. Azt hiszik, te vagy a Marguerita. Te csak maradj a kastélyodban. Ne félj, oda nem törnek be. Téged, meg a rovinói lázárokat nem bánt semmi ördög. Jaj de boldogok azok a rovinói nyomorultak ilyenkor. Csak felvehetném egynek a pofáját holnap reggelig: nem kellene az nekem tovább! Óh boldogságos Miasszonyunk Lorettóban! csak az uskókoktól szabadíts meg! Huszonnégy fontos gyertyát adok: csupa viaszkból. Becsületemre mondom. Semmi homok nem lesz benne.

(Ezt a megerősített fogadalmat csak azok értik, akik látták a tersattói vár alatt a nagyhírű lorettói kápolna mintaépületében lerakott fogadalmi viaszgyertyákat, amiket a jó dalmaták nagy veszélyekből kiszabadítás emlékeül, mint fogadott aján-dékot hátrahagytak. A huszonötfontos gyertyának csak a felső része viasz: négyötöde homokkal töltött bádog, viasszal borítva. Megcsalják ezek még a mennybéli szenteket is!)

Milióra azon vette észre magát, hogy egyedül maradt: a jámbor Pablo úgy eltűnt valamerre a parti sziklák között, hogy jó éjszakát sem kívánt.

Egyes-egyedül maradt ezen a rettenetes helyen.

Előtte a morajló tenger, háta mögött a lakatlan Frangipáni vár, aminek a falai tele vannak karcolva halálként szenvedettek átokmondataival. Élő hang körülötte csak a delfinek sírása a vizekben, s a lázárok süvöltése a kőfalakon.

Egészen elszibbasztá a félelem. Ha már odafenn lett volna a várban, kandallója előtt; ha zongorájához ülhetett volna, ha ágyába rejthette volna magát: talán elnyomhatta volna rettegését; de nem volt bátorsága most ebben a sötétben egyedül fölmenni a várba, végighaladni a kongó folyosókon, a szűk lépcsőkön; oda volt kárhoztatva ahhoz a kőpadhoz, ami a punta őrének szolgált valaha ülőhelyül.

S ott aztán elővették a jövődő rémlátásai. Mert nem azok a legfélelmesebb kísértetek, akik halottaikból visszatérnek, hanem akik születésüket megelőzik. — Mi lesz vele ezentúl?

Egyedül, elhagyatva, egy ismerős lélek, egy tanácsadás, egy gondolat nélkül; attul az embertül, akihez vér szerint tartozik, elszakítva ismeretlen országok által: annak a parancsára ide lekötve! És most már senkinek még csak tudomása sincs arról, hogy ő itt van. — Akik tudnak róla, azok azt hiszik, rémalak, s elfutnak, mikor meglátják.

Amint így bámul ki a láthatárba, nézve, hogy merül el egyik csillag a másik után a tengerbe, egyszer csak úgy tetszik neki, mintha Fiume tájékán hajnalodnék.

Korán volna még januárban ilyenkor a hajnal, aztán nem is arra van napkelet, aztán nem is ilyen a pitymallat fénye. Tűz volna ott talán.

A vérveres derengő fény azonban közeledni látszik, s nemsokára egészen átfogja a quarneroi tengerecsatornát. Egy óra múlva ki lehet venni, hogy mi az. Egy egész hajóraj közelít. A tenger be van szórva csillagokkal. Száz fáklya vagy talán szurokserpenyő lobogása az; a vezérhajóruul görögtűz sugárzik szerte.

Nemsokára hangja is támad a jelenésnek: erős férfihangok kardalát hozza magával a szél. A diadalmas uskókók

térnek sziklaházjukba vissza: azoknak a győzelmi danája ez!

A fénylő fáklyák raja egyre közelebb jő, a harci dalhoz ütenyt vernek az evezők, száz meg száz lapátütés hangja egész harsogássá válik. A Frangipáni vár falainak visszhangja utána zengi a dalt és a harsogást.

Milióra ott látja őket már a közelben végigsikamlani a hullámtükrön: a rémmesék alakjait. Akik ellenségei a császároknak, királyoknak, szultánoknak és köztársaságoknak, s akiket együtt valamennyi nem bír legyőzni soha. Századok óta irtják őket, s íme most itt vannak! Ott viszik magukkal egy egész kirabolt város zsákmányát. Magukat a császári színekre festett dereglyéket, az evezőpadhoz láncolt katonákkal. Ezek most az ő rabszolgáik. A rabszolgák eveznek; az uskókok dalolnak és isznak. Könnyű csónakjaik úgy sikamlanak tova a víz felett, mint a sirály; négy evezős van mindenikben és három fegyvercs, az egyik kormányoz.

A csónakok raja közepett jönnek az elrabolt dereglyék. Ezek közül az egyik a vezér hajója. Megismerni az árboc-hegyen kígyózó veres lobogójáról. A vitorlarudak tele vannak aggatva színes lámpácskákkal, s a hajó orrában bengáli tűz ég.

E vakító fénytől megvilágítva áll a hajó közepén az uskókok vezére: Deli Markó. Gyönyörű ifjú férfiarca, karcsú, idomzatos termet, viselete csupa skarlát és arany; dolmánya, mellénye négy sor aranypénzzel kirakva, kalpagjának színe nem látszik a ráfűzött imperiáloktól és sovereignektől, arannyal hímzett török övébe drágakövektől csillogó markolatú handzsár és pisztolyok tűzve; bíborköpenyegét fél vállán lecsüggve tartja a zománcos aranylánc. A tűzfénytől beragyogva olyan, akárcsak maga a pokolbeli fejedelem.

Milióra úgy látta ezt a tüneményt közeledni, mint egy álomképet. A punta folyosójának vastag oszlopa őt elrejté szem elől, ahol ő rejtőzött, ott sötét volt. Ugysem tudott volna elfutni: olyan volt, mint aki álmodik.

Szemeit ott feledte e tündöklő alakon.

Ha ilyenek az ördögök, akkor jó ellenük imádkozni!
mert nagyon szépek.

Amint a puntával egy magaslatra ért a vezérdereglye, akkor Milióra még valami mást is meglátott rajta, mint a deli férfi búvalakját: egy embert az árbochoz kötve. Az Axamita volt.

Milióra ráismert. S abban a pillanatban elfeledkezett minden veszélyről, s elsikoltotta magát: „Axamita!”

Sikoltásának visszhangja támadt a rovinói kalyibák tetőin guggoló nyomorultak vészüvöltésében: azok is ráismertek Axamitára; s üvöltöttek, mint az ebek.

E sikoltásra a pokolbeli fejedelem parancsoló mozdulattal inte a kormányosnak, mire a vezérnaszád rögtön a part felé vette irányát, s néhány perc múlva elérte a félhold alakú kikötőt.

Ekkor a vezér az árbochoz kötözött alakhoz fordult, s ezeket a kérdéseket intézte hozzá, csengő, erőteljes szóval, hogy azokat Milióra is meghallhatá a punta verandáján.

— Ez az a vár? . . .

— Ő volt, az, aki kiáltott? . . .

— Azok ott, akik üvöltenek? . . .

A válaszokat nem hallhatá Milióra; csak azt látta, hogy a vezér egy csendes fejmozdítására két uskók harcos odaugrott az árbochoz, s egy perc alatt feloldozták Axamitát. Aztán egyet intett a szemöldökével, s akkor előhozták Axamitának a kardját és a nádpálcáját, aztán meg a patrontását. A vezér ez utóbbit megrázta: csörgött benne a pénz. Azt is odaakaszták a nyakába.

Aztán a mutatóujjának egy mozdulatával inte Axamitának, hogy kiszállhat a hajóból.

— Megállj! — rivallt rá, mikor Axamita már a parton volt.

Axamita egyenesen állt, ahogy a katona szokott a főtisztet előtt.

— Azt mondd, kenyérnek való lisztet akartál vásárolni úrnőd parancsából a rovinói nyomorultak számára. No hát

tanuld meg, hogy az uskókok nem bántják a gyöngéket, hanem csak az erőseket! amit a gazdagoktól elvesznek, megosztják a szegényekkel. Mennyi pénzed van lisztet vásárolni?

— Harminc forint.

— Azért kapsz harminc zsák lisztet. Drágállod? No hát legyen hatvan!

(Abban az éhínségben egy zsák lisztet sem lehetett harminc forintért kapni.)

Hanem az átadásnál nagy nehézségek támadtak. Nem akart senki a partra lépni. Eőször maguk az uskókok tagadták meg az engedelmeskedést, azután meg a rabul ejtett katonák. Hasztalan fenyegette őket pisztollyal a vezér, nem fogadtak szót.

— Hát gyávák lettetek mind? Ti nem követnétek Deli Markót még a pokolba is?

S ezt mondva ő maga kiugrott a dereglyéből a partra. Senki sem követte.

A kormányos tolmácsolta társai véleményét.

— Megyünk veled, Deli Markó, a pokolba is, s megverekszünk a Drómóval is, de ahol a Marguerita lakik, oda ki nem szállunk, ha mind megvúzatsz is bennünket. Mi a lisztet innen ki nem hordjuk.

— Jól van. Hát akkor itt hagyom nekik az egész dereglyét, minden benne levővel együtt. Szálljatok ki belőle.

A vezér nem tréfált. Minden embernek ki kellett szállni a vezérdereglyéből a csónakokba.

Akkor aztán a vezér megtogta a dereglye láncát, s azt beleakasztá a kikötő vaskarikájába.

— Ami benne van, az mind a tied — mondta Axamitának. — A dereglyét visszaadhatod a császároknak, az az övé. Ne hálálkodj, alkun vetted; hol a pénz?

Axamita leteríté a köpenyét a sziklára, s elkezdte a tarsolyából kimarkolt pénzt leszámolni.

Ezalatt valami álomszerű harmónia hallatszott a rovinoi házak felől; mintha a kutyák összebeszéltek volna, hogy dalárversenyt tartsanak, s zsolozsmát üvöltsenek kórusban. A Marguerita lázárainak éjjel látó szemeik vannak: azok meglátták, megértették, mi megy végbe ott a parton. Kenyeret hoztak dereglyével, abban nekik is lesz részük. Örömvöltés volt az.

Ez a zűrhang elvette Miliórának az eszét. Azt képzelte ő is, hogy az a fényes alak, bíbortól, aranytól ragyogó, de a nemes férfi-bűbájtól még jobban ragyogó, valami földöntúli lény, egyike a tündér fejedelmeknek, akikről könyvei regélnek, s az ellenállhatlan varázstól vonzarva, elhagyta sötét rejtekét, s a punta lépcsőin aláietett a partra.

Megjelenésére rémületes üvöltés támadt az uskókok között. „A Marguerita!” ordíták a csónakokon, s belekaptak az evezőkbe, minden irányban szétlódulva a partról.

A vezér pedig délcegen felemelt fővel tekintte a közeledő leányra.

— Fuss! Fuss, Deli Markó! — ordíták a knézek. — A Marguerita megcsókol!

— Bolondok! Gyávák! — kiálta vissza a vezér. — Deli Markó egy tábor férfitől sem ijed meg, egy leánytól rémülne agyon tán?

Milióra villi-alakja körül az éjjeli szél lebegtette a repkedő fehér fátyolt, a zöldre változott bengáli tűz fénye olyan sápadttá tette az arcát, aminő azoké a sír-aráké; nagy, sötét szemeinek nem volt semmi fénye.

Az uskókok vezére mégsem ijedt meg tőle. Egy lépéssel még eléje is ment, s délcegen szembeállva a tüneményes alakkal, e kevés szókra fakadt:

— No hát nem adom pénzért a dereglyémet terhével együtt, hanem adom e tündérkisasszonynak egy csókjáért.

E szóra a leány egyszerre visszadobbant, s két kezét visszahatólag emelte a vezér elé, szemeiben halálos rémület volt kifejezve.

De a csók szóra még másvalaki is felszólalt. Axamita leányasszony egyszerre odaugrott Deli Markó elé, s kardját kirántva, azt keresztbe tette előtte.

— Azt pedig nem kapsz, vajda, amíg én élek.

E vakmerő támadásra kevélyen rántá ki övébe dugott handsárját a vajda, s feje fölé emelte azt büszke tekintettel. Annak a fegyvernek az ütése villámcsapás.

De Milióra odalebent kettőjük közé, s megfogta a vajda karját, hevesen lihegve e szókat:

— Te azt mondad, nem bántod a gyöngét, a nyomorultat. Én gyöngö vagyok és nyomorult. Ne bánts hát.

Deli Markó gyönyörtelt tekintettel nézett a könyörgő leány arcára. Most már nem volt az sírok tündérárája, hanem földi nő, könnyező szemekkel, rebegő ajkkal. Deli Markó aláereszté felemelt karját, s aztán gyöngéden mondá *franciául*: „Honneur au malheur”.

S azzal a handsárja pengéjét kapva a kezébe, a markolatával nyújtá azt Milióra felé, s ismét *franciául* szólott hozzá.

— Bocsáss meg, ha megbántottalak, s ölj meg e fegyverrel, ha még valaha megbántalak.

Axamita türelmetlenül kiálta közbe.

— Itt van a pénzed, le van számlálva már!

De Milióra még egy köszönő szót is adott hozzá, összetette kezeit, imára kulcsoltan nyújtva a vajda felé.

— Légy áldott a jótettedért.

— Fogadásunk tartja — szólta Deli Markó — a dúsgazdagokat megalázni, s a szegényeket felemelni. Tartsd meg emlékül ezt a fegyvert. Oltalmazni fog ez téged. Ha valaha fenyegetne valaki: e handsárt vedd kezedbe. Ráismer minden ember aki Liguria vidékét lakja, s rettegi ennek a gazdáját; nem fog bántani senki. Isten veled!

Azzal bíbor-köpenyét vállára felvetve leszökött a partról a dereglyébe, odakiálta a legközelebbi csónakosnak, ahhoz átszállt, s aztán rivalló parancsszóval sorakoztatá a naszádokat.

Ez az éj eltelt az így szerzett élelmiszerek elhelyezésével. Tündérmese volt ez, olyan mint a „terülj meg abrosz!” regéje. El kellett fogadni, hogy igaz történet. — Hisz ennek az egész sziklaországnak a históriája maga sem más, mint a tüneményes regék *halmaza*, nem *láncolata*.

Másnap Axamita nagy lakomát csapott a várban Milióra számára. Amint az meghagyott, elfogyasztotta ő: katona gyomra volt. Bor is került az asztalra, jó dalmata vörös bor. Abból Miliórának igen kevés kellett, Axamitának annál több.

A bortul beszédessé lett a két leány, előhoztak egyet is, mást is. Az uskókok rettenetes hatalmát, a rovinai lázarak nagy örömet, aztán a Deli Markót. Azt egyik jobban le tudta írni, mint a másik. Nagyon megnézték. A süvegtollától a hímzett topánkájáig le tudták őt rajzolni. De a belső emberre nézve nagyon eltérők voltak a nézőpontjaik. Axamita egy fenevad kalózt látott benne (őt árbochoz kötözteték), Milióra ellenben egy fejedelmi, nemes szívű lovagot.

— No, ilyenné lett, amikor a kisasszonyt meglátta — hagyta rá Axamita.

— Óh bizony nem akkor. Mert még a színemet sem látta, amikor téged szabadon bocsátott, s megalkudott veled a lisztre.

— No hát nem jól mondtam. Csak *hallotta* még a kisasszony szavát, arra juhászodott meg. De ez igaz. Mert hát úgy történt a dolog, hogy mikor én Fiumében partra szálltam, egyszerre körülfogtak az uskókok, én pedig nem tudtam róla semmit, hogy Fiumét elfoglalták. Azért, mert katonaruhában járok,

s mert kardot rántottam, úgy védelmeztem magamat, mindjárt fel akartak kötni egy árbocra. Arra én megmondtam nekik, hogy leány vagyok; tudom, hogy az uskók, aki leányt öl, meg van átkozva. Akkor aztán vezérik elé vittek. Deli Markó kikérdezett, hogy mi járatban vagyok. Én elmondtam neki mindent, hogy egy árva, elhagyott kisasszonyt szolgállok a Frangipáni várban, annak akarok a pénzemen kenyeret vásárolni, meg a rovinói nyomorultaknak, akik éhen halnak. Láthatja, hogy ez az én pénzem, ahogy azt félreraktam mindenfelé való táborozás alatt, van közte olasz bajocco, francia sou, orosz kopek, bajor batzen: eressen utamra. Erre azt mondta a Deli Markó: „No, majd meglátom, hogy igazat beszéltél-e! odaviszlek a Frangipáni várhoz, s ha van ott elátkozott hercegkisasszony, meg pofátlan emberállatok, hát akkor annyi kenyérnek valót adatok a pénzedért, amennyi elég lesz valamennyiteknek, de ha nem mondtál igazat, felhúzatlak az árbocra.” Azzal mindjárt kikötetett, s addig mindig fenyegetett, amíg a puntáról a kisasszony szavát nem hallotta. De olyan is volt az, mintha a mennyországból kiáltott volna alá valami szerafim.

— No meg a rovinói lázarak kiáltása is ott a háztetőkön.

— Az meg olyan volt, mintha egy pillanatra kinyitnák a pokol szelelőlyukát, s az elkárhozottak üvöltése hallatszanék fel kórusban.

— Arra aztán mindjárt szabadon bocsáttatott, látod?

— Meg is alkudott velem könnyen, de mégis az egész dereglyét rakományával együtt csak akkor adta ide, mikor a kisasszonyt meglátta.

— S nem is pénzért akarta már adni, egy csókkal is beérte volna.

— De azt nem kapott a cudar!

— Te! ha erővel elrabolta volna tőlem azt a csókot, akkor én most kétségbe volnék esve miatta; de hogy önkényt nem adtam meg neki, mikor kérte, azért nagyon fáj a szívem.

- Az aztán nagy baj.
- Pedig hát én azt sem tudom, hogy mi az a valódi csók!
- Én sem.
- Édes az, hogy úgy kívánják? Éget az, hogy félni kell tőle? Mikor kimondta azt a szót, szívem olyan sebesen kezdett el dobogni; csupa láng lett az arcom tőle, a másik pillanatban meg aztán reszketni kezdtem, még a fogaim is összeverődtek.
- Igézet az.
- Vajon ha megcsókoltam volna, az történt volna-e, hogy az én lelkem övele megy, az övé meg itt marad?
- Tartok tőle, hogy az így is megtörtént.
- Hát ha az ember csak úgy a lelkében csókolja meg a másikat a lelkét, az is vétek-e?
- Úgy gondolom, hogy az.
- Hát ha az embert álmában éri az, hogy megcsókol valakit, azért is megbűnhődik-e?
- Álmában bizonyosan.
- De hát álmában az embernek nincsen esze. Aztán álmában nincs itt a Frangipáni várban, hanem szép-szép vidékeken jár, ahol minden férfi, asszony, skarlátpiros ruhát hord és balladákat énekel.
- Jobb abból fölébredni! Az embernek álmában még jobban tud fájni a szíve, mint ha ébren van.
- Milióra elnevette magát.
- Tudod, hogy min kacagok most? Hát olyan drága egy csók, hogy egész dereglyét rakományostul kínálnak érte?
- Biz az olyan.
- Hisz akkor én egy egész flottát szerezhetnék össze csupa csókból!
- Szent igaz. Én láttam is már olyan nőket, akik azt meg is tették. Gyémántokat, palotákat, hercegi koronákat vettek csókokért. Többet ér az a föld minden kincseinél, többet ér a mennyei üdvösségnél. Legalább azt mondják.

MAGYAR CSALÁDI REGÉNYTÁR A MŰVELT KÖZÖNSÉG SZÁMÁRA.

ELŐZETÉSI ÁR:
szegélyesre 1 forint 50 kr., kötetre 3 forint, egész évre 6 forint.

NEKERESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:
Budapest, IV. Koröndherceg-szécsa 2. sz.

EGY JÁTEKOS, A KI NYER.

Regény két kötetben.

Írta: **JÓKAI MÓR.**

ELSO KÖTET.

I. Dobra került várak.

Vége volt a nagy európai háborúnak; a nagy világhódító ott áll már szent Ilona szigetén; a szövetségek pedig Párisban restauráltak Franciaországot. A sok újan teremtett királyság, republika visszatért a maga régi gadjájához. Az illyirai királyság pünkösdi napja is elmúlt, s lett belőle megint «magyar partvidék», — «Istria», «Horvátország». Castra élte volt ennek az országnak: egy emberöltő idő alatt hatszor változtatott urát: volt a velencei dógó birtoka, a római császáré, azután a muszka ezéré, megint a francia császáré, újra a római császáré, aztán az illyirai királyé, végre hetedszer megint csak viszákerült a római császárhoz, a ki egyáltalán magyar király is. — Legutóbbra a francziák vonultak ki a várából. Orléan Beauchamp az udvari hadi főszámvérvivatal kinevele a rendületet, hogy csakból a sok remanentiális várakból azokat, amik nem fortificatiomális czélokra valók, el kell kötyavetvélni. Minden áron túl kell rajtuk adni.

A mi szeg Fiumének közelében van, azt is ilyen vár: az egyik Torstó, mindjárt a város

főlt, a másik Porto Re mellett Frangepán vára. Mind a kettőt ott árveresték a fumei hadosztály: bizottság épületében.

Torstó vára mind távolból, mind közelből tekintve, a regényesség minden magasságból főalmának teljesen megfelel: Frangepán vára Porto Re mellett azonban messziről is közelből is viszársiasító képet mutat: akár szétről, akár a tenger felől halad el mellette az utazó, az a gondolatja támad: «no ott nem szeretnék lakni».

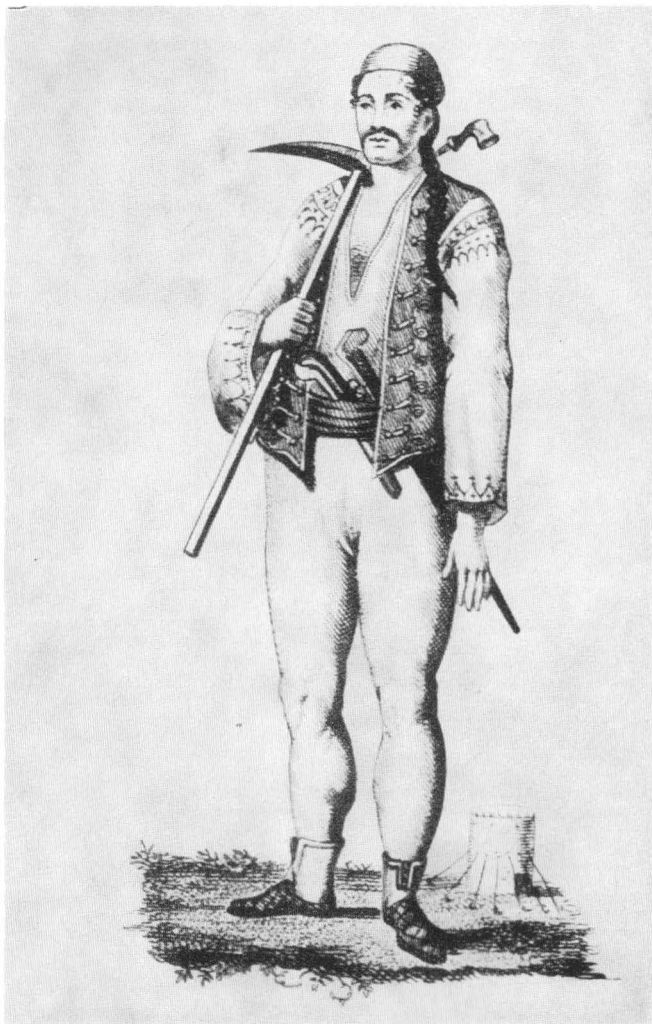
Azonban ez most nem tesz különbséget: mikor kötyavetyőre kerül a dolog, nem az jön tekintetbe, hogy mi a festőleg érdekes?

Úgy látszik azonban, hogy ennél a nézetes árverésnél más legközönségesebb előfőtételek sem jönnek tekintetbe.

Helyen közönséges feltételek pótlással, hogy a venni szándékosoknak megmutassák leendő ár: «példeszen» érvényesít a dohantóter építmeneknek: «nagy lábasok, milyen nagy az!» «hagy szóba, hogy odvar, lány teregy van benne?» «Melyek a kőhatók?» «Vanok-e pincék?» «Szobákban laklak?» — Semmi vicsor abból, mi nem mutatnak semmi. Ez nagyon kelendőnek nézhetik.

A regény első közlése a „Regényvilág”-ban

II.

Uskók férfi (Egy francia kiadvány illusztrációja)

— De hogyha jobb a mennyei üdvösségnél, akkor annak is jó, aki adja.

— Én is azt hiszem.

— De hát akkor a férfi miért kínál még árt is érte?

— Azért, mert a férfi a kérő; ezt úgy rendelte az Isten. A párizsi tatár táborban gyémántokkal fizetik meg a csókot, az igazi tatár táborban tevékkel, juhokkal, de mindig a vőlegény a nagylelkű.

— Hát az nincs schol, hogy a csókot csak csókért adják cserébe?

— Olyan országban még nem jártam.

— Miért van az?

— Azért, mert az arának csak egy kincse van, amit odaadhat.

— A szépsége?

— Nem bánom, legyen a szépsége.

— De hisz a leány szemében a vőlegény még sokkal, sokkal szebb.

— Azt én nem tudom.

— Mit gondolsz, vissza fog-e ő még egyszer ide jönni?

— Félek tőle, hogy visszajön.

— Miért mondod, hogy félsz?

— No csak azért, mert Deli Markó lehet, hogy a maga sziklafészkében fejedelem, vajda, de a császár birtokában csak rablóvezér, harámbasa, aki ide csak pusztítani, zsákmányolni, öldökölni jár.

— Mit vehetne el mitőlünk?

— Tőlem semmit; — de másvalakitől elvehetne valamit.

— Gondolod, hogy azt a megtagadott csókot? De én azt akkor sem adnám meg.

— Mondtam már, hogy az uskókok erőszakos emberek. Ők semmit sem úgy vesznek, ahogy más. A leánykérés sem járja náluk, hanem a leányrablás. Nem is menyasszony, akit nem úgy ragadtak el erőszakkal. Hogy itt a Frangipáni várban

nem fogja követelni a maga csókját a Deli Markó, afelől nyugodt vagyok; a Marguerita névtől az uskók is retteg, jobban, mint a csumától. A fejét nem félti, hanem a pofáját igen. A vallást nem tartja, hanem a varázslatot féli. Láthattuk, hogy még csak a partra kiszállni sem volt kedve a kétszáz rabló közül, de csak egynek sem, akik pedig a pólai kikötő ágyúí torkának is nekimennek. De hogyha egyszer a Deli Markónak eszébe jut betörni ebbe a várba, s igaz uskók leánykérő módjára nyalábra kapni a kiszemelt aráját, s aztán elfutni vele a tengerre, vagy az erdők közé, ahol aztán már nincsen hatalma a varázslatnak; — hát az ellen nem tudom, hogy mi oltalmat ad Isten!

— Hát látod-e, Axamita: most mondom neked valamit. Én, amióta ezt a férfit megláttam, nem tudok egyébről gondolkozni, mint őróla; álmolni sem tudok egyébről, mint őfelőle. Olyan énelöttem, mint egy csodatevő szent. Akárhova nézek, mindenütt őt látom, az ő szép szemeit, az ő gyönyörű arcát, az ő imádni való ajkait. Ezeket az ajkakat én százszor összecsókolom, az egész alakot karjaimmal átfonva tartom, magamtól el nem eresztetem; mondom neki olyan szavakat, amiket jaj, ha meghallana ez a tiszta levegő! Hanem ha ez az ember idejönne hozzám hívatlanúl, engedelem nélkül, s ha szemében, szájában a tündérek varázsát hordaná is, s ha magára a királyok pompáját felrakná is, s ha kivont karddal, tüzelő fegyverrel fenyegetne is, így kényszerítene, hogy menjek el innen vele, hát nem mennék el. Ha erőszakkal elragadna, védném magam a törömmel, a tíz körmömmel, mégsem hagynám magam elragadni. S ha erővel elvinne magával, ha a kezeim megkötözéné, a fogaim közé szorítanám az ajkaimat, s addig fojtanám vissza a lélegzetemet, míg meghalnék belc, de mégsem adnám meg neki azt a csókot, amit nem akarok neki megadni.

— Ezt elhiszem — szólta Axamita. — Ez egészen igaz. Én is úgy képzelem. Hanem ha egyszer úgy talál ide vetődni Deli Markó, mint üldözött földönfutó, megtépve, lerongyolva,

megsebesítve, oltalmat, menedéket könyörögve a maga élő védszentjétől: hogy akkor ezzel a nyomorult földönfutóval nem fog-e a védszentje is elfutni innen? ezért nem merném a kezemet a tűzbe tenni!

Milióra nagy bámulásra nyitotta fel sötét, mélytüzű szemeit, mint aki előtt egy látvány bontakozik ki. Valóban, ilyen csáb alakban még nem mutatták az álmai eszményképét . . . Ron gyosan, véresen, futó vadként menekülve . . . Ez a legveszedel mesebb ábrándkép egy imádott férfialaknál. Jó volna nem álmodni róla!

Az uskók fejedelem várát még nem írta le se toll, se rajzón. Idegen, akinek az a sors jutott, hogy azt megláthassa, nem beszélte ki, hogy mit látott. Nagyon jó oka van a hallgatásra a póznára tűzött fejnek. Ilyenek szokták ékesíteni a vladika várának ormait minden időben. Ez az ő ornamentikája.

Ez a vár nincs Segna városában; tekervényes mély hegyi utak vezetnek odáig, amiken még paripa sohasem járt (kivéve a mesékben megénekelt királyfi lovát, hanem az természetesen olyan ló volt, amelyik egyik hegytetőről a másikra tudott ugrani), s ahol a sziklafolyosó megnyílik, egy mély völgy tárul elé, aminek a ködülte fenekén fekszik a vár, körülölvöngva mint egy amfiteátrumtól, meredek sziklafalaktól, amiknek hegyes csompói meztelen, kopáran nyúlnak fel a felhőkbe. Élőfának híre sincs az egész völgyben, csak borókabozót zöldül a sziklák közt, amit nem rághatott le a kecske. Vetés sem zöldül sehol. Itt nem dolgozik senki; nem szántanak, nem aratnak. Csak mindig mulatnak, vendégeskednek. Másutt legalább az asszony dolgozik, annak a keze munkája látszik a szikláktól elfoglalt picikertecskében, itt az sincs; az asszonynak az a dolga, hogy szép legyen. Aztán meg, hogy vitéz legyen. A szemeit nem ronthatja hímzéssel, varrással, mert azokra szüksége van a céllövésnél.

A sziklaoldalba vágott, hosszú lépcsősor vezet fel a várkapuig, az egész építmény nagyon hasonlít valami kész romhoz, aminőket a Vág melléki hegytetőkön különbeket látunk, éppen olyan meztelen falak, egymásra téltül illesztett kőkolon-

cok halmaza, miket még a vakolat sem ragaszt össze, különbséget csak a tető képez; korhadtt faderekakból a rendetlen szarufák, amiken még a kéreg is rajta van; itt zszindely, amott venyigekéve a födelék; egy tornyot éppen réztető díszít; azt bizonyosan valami hajótörött gálya fenekéről fejtették le. Az északi bástya ormozata végig terítve van kifeszített juh-bőrökkel, a kapubejárat tömör boltozatából azonban három hosszú rúd mered elő, amiknek mindegyikére levágott emberfő van tűzve; az egyik fejnek hosszú szakálla van és turbánja, a másikkak kurta bajusza és medvebőr kalpagja, a harmadik simára borotvált, veres, lecsüggő sipkával. — Egy teljes politikai program, világosan érthető.

A várudvar elég tágas, akár táncra, akár verekedésre; a napos oldalát szőlőlugas futja körül, bemohosult indáival. Imitt-amott nyaktörő rozzant folyosó vezet egyik lakosztályból a másikkba, amik mind arrul nevezetesek, hogy nyílás ugyan van elég a falon, de becsukni való ajtó, ablak sehol. A hideg ellen ott van a bunda, meg a tűzhely; ki zárná ki a szabad levegőt a házbul? Az uskókok nem ismerik a reumát.

Csak éppen a fejedelem ágyasházának van ajtaja, az azután vasbul van, lőréssel ellátva. Ágynak ugyan híre sincs benne, mert ilyenén az uskókoknál a király sem hál, hanem vannak egész halommal drága keleti szőnyegek a földön és a falakon, s pompás fegyvereknek egész gyűjteménye.

De ami a legnagyobb nevezetessége a fejedelmi hálósobának, az a „Kronikák fája”. A terem közepén van felállítva egy hatalmas tölgyfatörzsök, terebélyes ágaival a boltozatig nyúló. Ez alulról kezdve meg van rakva sűrűn — felszegezett emberfülekkel. S az uskókok vénei meg tudják nevezni végtől végig, melyik fül melyik csatában megölt hatalmas ellenségé volt, velencések, osztrákok, törökök, görögök, spanyolok, horvátok, még szerezsenyek is. Egy egész tárgymutató, fülekre felosztva. A tuskónak még sok ága van üresen, mely

új fejezetcímekre vár. — Ez az uskók nép „aranykönyve”. Ez egyúttal azoknak a hősöknek a neveit is hirdeti, akik ez ellenségeket megölték. Mindegyikről szól egy ballada, s azt éneklük a guzla mellett.

Ah, az a guzla hatalmas egy alkotvány. Abban van egy népnek a története, alkotmánya, igazsága, abban vannak a törvényei, a polgári és büntető kódexe, a vallása, a kánonai, a nemzetközi szerződésai; abban az európai garanciái, a mandátumai, a stipulációi; abban van a programja, a politikai hitvallása, abban van a megholt cár testamentuma, a próféták jóslatai, a költők és államférfiak minden édes és keserű hazugsága! A múlt, jelen és jövő. Lehetetlen dolgok, amiket mindenki hisz, és amik talán nem is lehetetlenek. — Ez mind benne van a guzlában.

Ez a guzla pedig egy idomtalan, brugó hasonló a mi cigányaink bőgőhegedűjéhez: egy öblös, félhordó forma alkotvány, behúzza kecskebőrrel, s ellátva hosszú nyakú fogantyúval, amire négy húr van felfeszítve. Ott lóg ez minden csárda szobafalán a dalmata tengerpart vidékein. A jövőmenők csak leveszik a falról, amíg az ürü megsül a tűznél, muzsikálnak rajta, s énekelnek hozzá. Olyan muzsika az, hogy azt minden ember tudja; a görbe vesszőből készült nyirettyút hol a vékony húron, hol a vastagon kell végighúzni: mindjárt zene lesz belőle. Szép zene: megértik; a nóta is olyan hozzá: egyszer le, másszor fel, néha nagyon fel, néha meg nagyon le; búskomor melódia. Sohasem szedte kottára senki, tetszés szerint hagyja magát idomítani; azért mégis úgy elszomorodik rajta, aki hallgatja. Hát még aki a hozzá való verseket is szívéreveszi. Szerelmes történetek, amik rendesen halálon végződnek. Az anyák természetesen gonoszok: nem akarják a leányiakat ahhoz adni, akit szeret. A szerető természetesen hős, azaz, hogy zsvány, a vetélytárs pedig zsarnok, arisztokrata: hajdú, vagy pandúr. Nagy vérontás lesz annak a vége. — Vannak, akik hőskölteményekre is fel tudják a guzla húrjait ajzani.

Azok már öreg guzlások. Mert itt nem a fiatal hangot illeti meg az éneklés, hanem az öreget. S aztán ahhoz jó emlékezet is kell. Meg a fiatalnak nem is illenék, hogy a hajdani hősök vitéz tettei fölött gajdoljon, mikor neki módjában van, hogy hasonló csodadolgokat maga kövessen el; ellenben az öreg szemeknek már nagyon illik könnybe lábadni, mikor azokról a vitézekről szól a nóta, akikkel ifjú korukban együtt harcolt a guzlár.

A vladika várában csak a legvénebb férfiak maradtak otthon, meg a fehérnép, azalatt, míg az egész uskók férfisereg fegyverfogható része a nagy rablókalandra járt. Délután melegen süttött a nap, a várudvaron táncoltak a leányok.

Az uskók leányok igen szépek, szív alakú arcuk, hegyes finom állal, nagy, mandulametszésű fekete szemek, finom fehérpiros színük, karcsú, ideges termetük, apró kezeik, lábaik, térdig érő hajuk. Amíg leányok, addig nagyon szépek, nagyon tiszták arcban is, szívben is; arcukat, testüket hideg vízzel mossák; — hanem amint férjhez mennek, azontúl nem szabad nekik megmosdani többet, soha, amíg élnek, a záporosón kívül más víz nem éri arcukat. Ez a szokás még abból az időből maradt, amikor az egész világ minden szökevénye egy csoportba verődött, s uskóknak kezdte hívatni magát, s hogy a török bajtársaknak is engedélyeket tegyenek, ráálltak, hogy disznóhúst sohasem esznek, a mustot kiforrás előtt megfőzik, hogy borrá ne legyen, úgy isszák; az asszonynak nem adnak lelket, hanem fátyol helyett azzal takarják el az arcát idegen férfi előtt, hogy nem engedik megmosdani. — Azoknak aztán olyan a szíve is, mint az arca.

Nagyon egyszerű az uskók leányok tánca, összefogóznak kezeikkel körben, s aztán lábaikat előrefeszítve, a guzla dallamára egyszer jobbra, másodszor balra karajlanak; olyankor, mikor az énekes elhallgat, s csak a guzla játszik, valami jajszerű kiáltásba egyesülve, ami úgy hangzik, mintha siratnának valakit: „Óh — óh — óh!” Aztán megint újra kezdik.

Az öregek, a gyermekek pedig körülülik a guzla énekesét, aki a dümmögő hangszert térde közé fogva, reszeli a fűzfanyirettyűvel, s éppen hozzáillő rekedt hangon éneklí a „Deli Markó, a királyfi” balladáját, csak olyankor tartva szünetet, mikor a kecskebörtömlő reá kerül sorban, hogy nagyot húzzon az édes *fekete* borból.

Az asszonyok ezalatt a roppant nagy földszinti teremben készítik a nagy lakomát: tizenkét ürü süll nyárson; mind elfér a nagy tűzhelyen, a füst a nyitott ablakon jár ki. A hazatérőket várják pompás lakomával. Meghozta már a híret diadalmas jövetelüknek a sziklatetőkre állított ór; még a tengeren meglátta őket a roppant sok vontatott dereglyével. Nagy zsákmány lesz. Úgy illik, hogy erre a napra elénekelje a guzlás a „Deli Markó, a királyfi” balladáját.

Egészen fehér már haja, *bajusza*, szakálla az öreg hegedősnek, a kezein csak a csontok meg az erek látszanak. Olyan, mint egy próféta, aki magával is elhitette, hogy mind igaz az, amit ő énekel, és olyan, mint egy *poéta*, aki szentül hiszi, hogy az valóságos vers, amit énekel, és nagyon szép. — Ízlés dolga.

Rjéka alján van egy sziklabarlang,
Abban alszik a hős Deli Markó,
Deli Markó, a Kraljevics fia,
Az utolsó nemzeti királyfi.
Meghagyá az őriző Vilának
Deli Markó, hogy amíg ő alszik
A Rjéka sziklabarlangjában
Senkit őhozzá be ne bocsásson,
„Csak ha jönne az én drága kincsem,
Margarita, aranyvirágszálam,
Aki elment tavaly, Szentgyörgy napján
Messze, messze, el a másvilágba,
Megígérte, onnan is lejön még:
Az ha jönne engemet keresni,
Annak mondd meg, hol van Deli Markó.
Vagy ha jönne hű lovam, Durindó,
Kit otthagytam csatatéren fekve,

S azt nyerítné: gazdám ülj nyeregbe,
Annak nyisd meg hármas kriptajtóm.
Vagy ha jönne jó kardom, a Szablya,
Kinek vasa ketté tört kezembe,
S az kopogna gyémánt markolattal
Hármas három ajtómon zörögve,
Annak engedd meg, hogy rám találjon,
Addig Deli Markó nincs schol sem.”
És a Vila úgy tett, ahogy mondák:
Csináltatott hármas három ajtót
Deli Markó alvó barlangjára.
Egyik ajtó volt kovácsolt vasból,
A másik volt hófehér ezüstmű,
A harmadik tiszta színaranyból,
És nem tudta soha senki többet,
Hogy hová lett Markó, a királyfi.
Hangos erdőn a kakukkmadár szól,
Mind azt kérdi, hol van Deli Markó?
Mindig kérdi, s mindig újra kérdi,
Hogyha tudná, nem kérné többet.
Bolygó lidérc lőt-fut a morotván,
Éjjel fénylik, úgy szaladgál szerte.
Úgy keresi, hol van Deli Markó.
Ha meglelné, nem szaladna többet.
Kakukkmadár, és bolygó lidércűz
Senki sem más, mint a szép menyasszony.
A menyasszony, a szép Margarita,
Aki elment messze másvilágra,
Felfogadva, vissza is jön onnan,
Felkeresni kincsét, Deli Markót.
Se kakukknak, se bolygó lidércnek
Nem nyitá meg ajtaját a Vila.
Harmadszor hát jött a Margarita,
Jött a maga szűz leány képében,
Odajött az őriző Vilához:
„Hol van az én kincsem, Deli Markó?
Hadd költsem fel, hogyha mégis alszik.
Én vagyok az ő szerette hölgye,
Kit eljegyzett Markó hitveséül.
Bizonyítja ez a három gyűrű.
Egyik jegygyűrűje vert acélból,

A másik van hófehér ezüstből,
 A harmadik tiszta színaranyból,
 Mind a hármat ő húzá ujjamra
 Szentgyörgy napján este naplementkor”.
 „No ha te vagy a szép Margarita,
 Deli Markó eljegyzett arája:
 Ha a három gyűrűt tőle kaptad,
 Akkor bizony rá is fogsz találni,
 Itt van, itt van három bezárt ajtó.
 A vasajtót üsd a vas gyűrűvel,
 Ezüst ajtót az ezüst gyűrűvel,
 Arany ajtót az arany gyűrűvel,
 S mind a három feltáru! előtted.”
 Csak azt tette a szép Margarita,
 Felnyitotta mind a három ajtót,
 A zárt ajtót három jegygyűrűvel:
 Ott találta alva Deli Markót.
 „Ébredj, ébredj, kedvesem, királyfi!”
 – „Ki vagy, ki vagy, aki engem költesz?”
 „Én vagyok, arád, a Margarita”.
 – „Honnan jössz hozzám, te szép leányka?”
 „Nagy messziről, messze túlvilágról”.
 – „Minek jöttél hozzám másvilágról?”
 „Megígértem, hogy meglátogatlak”.
 – „S mit hoztál el nekem másvilágról?”
 „Mátkacsókot, amit megígértem”.
 Erre így szólt hozzá Deli Markó:
 „Jaj menyasszonyom, szép Margarita,
 Másvilágról visszajött arának
 Csókja nem kéj; hanem nagy pokolkín.
 Jaj lesz annak, akit csókod érint,
 Még az anyját is átkozni fogja”.
 Visszaszólt a Margarita erre:
 „Jól találtad édes vőlegényem.
 Hogyha engem megcsókoltál volna,
 Élve juttál volna a pokolra,
 Ne is csókolj engemet meg addig,
 Míg ajkam meg nem tisztul a véstől!”
 Azt kérdezte erre a királyfi:
 „Mit tegyek, hogy megtisztulj a véstől?”.
 Azt felelte erre a menyasszony:

„Akkor tisztulok meg csak a vésztiül,
Ha megfürdöm a Rjéka vizébe.
Rjéka vize, ha számon fölül ér,
Megdagadva ellenség véréből,
Idegennek, népet elnyomónak
Patakszámra kiontott véréből,
Hogyha abban én megfürdöm egyszer,
Akkor mátkacsókom elfogadhatd”.

Szólt haraggal erre a királyfi:
„No hát menj és oszd az idegennek,
Ellenségnek, népet elnyomónak,
Azt a csókot, azt a kíngerjesztőt.
Én nem ontom annak még a véréit,
Nem nyertett jó lovam, Durindó,
Nem monda még: gazdám, ülj nyeregbe,
Nem dörömbölt jó kardom, a Szablya,
Fekszenek még, halva, ketté törve.
Addig nekem nincs miért ébrednem.
Majd hogyha jön jó lovam, Durindó,
Aki, hogyha egyet ütök rája,
Általugrik velem a nagy Kerkán:
Egyik partról a másikra ugrik;
Hogyha kettőt ütök rá, olyat szök,
Hogy a Vellebit hegyére felvisz;
Hogyha hármat vágok rá haraggal,
Olyat rúg a sziklán négy patával,
Hogy a hegység megrendül alatta,
Város omlik idegen fejére,
Temetője lesz a hitetlennek;
Majd ha mondja jó lovam: »Megyünk már
Hegyszakítani, zsarnokot temetni!«
Majd ha eljön jó kardom, a Szablya,
Kivel hogyha vágtam egy csapással,
Páncélos lovag hasadt kettőbe,
Hogyha vágtam két nehéz csapással,
Szikla nyílt meg, út támadt előttem,
S hogyha vágtam hármat elbúsulva,
Lehullott a szultán koronája;
Majd ha mondja jó kardom: »Megyünk már
Érett gabna — ellenség — aratni!«
Akkor tudom, hogy itt van a hajnal,

Aki az én napomat felhozza,
Akkor aztán megdagad a Rjéka,
Az idegen véritől megárad.
Úgy megárad, hogy szádon fölül ér,
Ha vizébe fürdeni beléállsz,
Szép arám, tündéri Margarita.
Attul aztán úgy megtisztul ajkad,
Egész tested kis körmöd hegyéig,
Oly fehér léssz, mint hó a hegy ormán,
Akkor aztán megcsókoljuk egymást.
S olyan édes lesz bizonynal e csók,
Mint a rozmarinról megszedett méz,
Mint az asszú édes muskotály bor,
Mint az édes anyatéj, oly édes.
Még annál is édesebb lesz e csók:
Olyan édes, mint a bosszúállás!"

Az öreg guzlás még sokáig elfolytatta volna ezt a balladát; nyújtható az, mint a Szent Iván éneke; ha a hegyek mögül nagy puskaropogás nem szakította volna félbe az idilli mulat-ságot. Ez azt jelenti, hogy érkezik már a diadalmas hősök csapatja.

Nosza félbehagyták erre a leányok a koszorú-táncot, s rohantak a várkapun keresztül fel a hegyi útnak az érkezők elé.

Sokszoros örömet hoznak azok a számukra; gazdag vásárfiát, szép cifra ruhákat, selymet, török kelmét, hajba fonni való szivárványszalagot, arany, ezüst ékszert! Hát még a sok cse-mege, amik urak asztalára volt szánva, a nevét sem tudni, kinek híják: nádméz rózsavízzel, mandulával keverve, boldog országok zamatos gyümölcse, konty alá való édes bor, pálinka! De ami mindezeknél drágább és becsesebb, ami a vőlegényi kelengyének a kiegészítő része, olyan, mint a „mátkatál” hegyébe szúrt aranyos narancs, olyant is hoznak most magukkal bizonyosan, — minden nőszülő legény egy levágott ellenségfejet. — Mert addig az uskók legénynek nem szabad megházasodni, amíg egy ellenségfejet valahonnan nem kerített: az a móring! Anélkül nem mehet nőül a legényhez becsületes

leány, még özvegyasszony sem. — Ilyenkor azután annál nagyobb az öröm a sziklavölgyben; kezdődik a farsang! — Minden legény elhozta biztonnyal a diadalmi jelt, a levágott főt, s odateheti azt a menyasszonya apjának a lábához, mint elengedhetetlen váltságdíjat. — Ezért futnak olyan sivalkodva a leányok fel a hegytetőnek, ahonnan az érkező diadalmasokat várják.

Ott van az a nevezetes szikla, amit úgy híznak, hogy „áldozatkő”

Egy óriási csomópó, amit a helyéről el lehet mozdítani, ha tizenkét legény belekapaszkodik. Hanem az is uskók legény legyen, akinek acélbul vannak az izmai. Ha ezt a nagy csomópót előretolják, egy mély barlang nyílása tárul elé. Ebbe szokták az uskók rablókalandjaik után a magukkal hozott foglyokat belökni. Idáig élve hozzák el őket, mert a fogoly nekik a terehordó barom, aki a zsákmányt görnyedve hozza idáig. De már a hegy túlsó oldalára át nem viszik őket, hogy szemükkel se lássák azt a völgyet, ahol az uskók sziklafészke van elrejtve. Ott tartják őket aszerint, amilyen jó kedvükben vannak. Ha a foglyokért váltságdíjat küldenek a hozzátartozóik, akkor hazaeresztik őket.

Ha azonban se váltságdíj, se elegendő zsákmány, hanem ahelyett súlyos sebek voltak a kaland eredménye; ha valami derék vitézük esett el, akkor amint a bortul, a tánctul és a guzlátul felhevültek, előhurcolják a barlangból a foglyokat, s ott az áldozatkövön levágják a fejüket. — A szép leányok maguk hengergetik alá a csonkított hullákat a lejtős meredeken, s odakiabálnak a völgyben száguldó farkasoknak, mintha bátyáik volnának: „Nesze, ez a tied!”

Az idáig elhozott zsákmányt pedig aztán a leányok hátára kötik fel; akkor ezek váltják fel a teherhordó állat tisztét. De örömet teszik.

Ezúttal fogoly is sok volt, zsákmány még több, de levágott fej semmi. — A foglyokat egyelőre a barlangba zár-

ták; a nehéz áldozatkő lenyomtatta ismét a barlang nyílását.

No, de kárpótolta a szerető szíveket ezért a csalódásért a kiosztott ajándékok sokasága. Aztán nekik nincs tiltva a csók se a lakodalom előtt, se a vértül áradt Rjékában megfürdés előtt, mint a Deli Markónak és a Margarítának; ki-ki rákad a maga párjára.

De a zsákmány olyan nagy, hogy maguk a leányok nem bírják azt egyszerre elcepelni; még a fiatal menyecskéket is el kell szólítani a tűzhely mellől, csak a vén banyák maradnak a nyárson forgó peccsenyét őrizni a várban. De a férfi vállát teherhordás nem gyalázza meg soha.

A diadalmas csapat csak szétszórt csatákban érkezik meg a várba, rendetlen puskaropogás és szilaj dalolás közt; az otthon levő öregek nagy riadallal fogadják az érkező csoportokat.

Mentül többen érkeznek, annál hangosabb lesz a dicsekedés. Minden újan érkező új csodatetteit mondja el az uskók vitézségnek, de kifáradhatatlan valamennyi a dicső Deli Markó magasztalásában.

Ő az és senki más, akiről a guzla beszél. A barlangból jött elő, a hármas ércajtón keresztül. Az ő lova a Durindó, az ő karja az a szablya, aminek csapásairól a ballada énekel. Az a szablya, aminek senki ellen nem állhat, aki porbul lett és porrá lesz. De ez a szablya mégis elmaradt valahol, ott az átokverte vár alatt, az éjféli tünemény kezében. Az ő maga, a királyfi menyasszonya, a félelmetes Margarita! Akinek a csókjátul minden férfi pokolra válik. Deli Markó attul sem ijedt meg, most is kérte tőle azt a csókot. De a Margarita most is csak azt mondta: „Majd ha a Rjéka vize úgy megáradt ellenség véréből, hogy nekem a számon fölül ér, mikor benne fürdöm, akkor leszek tiszta, akkor csókollak meg téged”. Így mondja azt a guzla is. — Deli Markó otthagya nála a szablyáját, aminek csupa gyémánt a markolatja. — Majd visszamegy érte!

Ott jön ő maga a legutolsó csapatnak az élén. — Ő maga ül lovon. Az a ló nem botlik, nem szédül, nem csúszik el a sziklán. Ha mélység állja útját, általrepül rajta.

Nem is lehet más, mint a mesék királyfia ez a fényes alak, akiről senki sem tudja, hogy honnan támadt, csak azt tudja, hogy amióta az uskók nép között megjelent, diadalról diadalra vezérli a fegyvereiket, s tele marokkal szórja az aranyat, ezüstöt.

Valamennyi leánya az uskók nemzetnek mind bele van bolondulva. Az üdvösségüket is odaadnák érte.

De ő rájuk sem mosolyog. Deli ifjú arca halvány és szomorú! Majd nem soká lesz már ily szomorú!

Itt jön a gyertyaszentelő! Ez a menyasszonyok napja.

Ekkor menyasszony lesz minden hajadon leány, aki csak pártát visel a sziklavölgyben; vőlegény lesz minden legény, akinek csak jobb kéz felé van az övébe dugva a handzsár markolatja.

Akkor majd megjön a Margarita is a Frangipáni várbul, visszahozza Deli Markónak a zálogba hagyott szablyáját.

És akkor az uskók legények mind előhózzák a foglyaikat a barlangból, s ott az áldozatkövön ki-ki levágja a magáénak a fejét, hogy a hegyi patak megdagad az ellenség véréből, míg az a Margarita ajkán fölülig ér, s akkor aztán ő is megtisztul, s férjhez megy a királyfihoz, a Deli Markóhoz.

A guzla mellett így danolta a hősballada folytatását a fehér szakállú vén trubadúr, míg az uskók leányok a lobogó máglyát körültáncolták karéjban, a férfiak vadul üvölték utána a rémdeal végsorait, sokféle mámortul megittasultan.

Deli Markó pedig hallgatott, és nézett a tűzbe szomorú, mozdulatlan arccal.

AZ ILLATOS FÜVEK

Sehol annyi fűszer-illatos növény nem terem, mint a dalmata tengerpart szikláin. Minden pázsit, bokor, cserje, rekettye csak úgy leheli ki magából az ambrát, a pézsmát, a tömjént, mikor február elején a tavaszi verőfény átmelegíti a buja tenyészetet; olyan illatár tölti meg a léget, hogy az ember egy más világ lakójának képzele tőle magát; e csába, illó mámorlégben az érzékek felmagasztosulnak, a kiejérzet minden ideget megittasít. Ezek az illatozó fűvek mind bűnrészesek azokban az ábrándokban, amik e partok lakóit a rendes észjárástól elcsábítják.

A virágoknak az illata a beszéd, amivel az emberekhez szólnak.

Olyan tolvajnyelv ez, amit azok is megértenek, akik nem hallgatnak rá.

Milióra összeszedte a jó szagú fűveket kis uradalma minden szikláiról, s felhordta a szobájába, éjszakára odarakta az ágyába. Szokás ez azon a vidéken.

S az illatos virágoktól álmok jönnek. (Fogjuk rá a virágokra.) Milióra megtanult már álmodni. És minő álmokat!

Valami reszketeg ösztön azt súgta neki: nem véték-e az ilyen álom? Hát még a visszagondolás az álomra!

Jó volna, ha meg lehetne győnni valakinek! A pap talán megmondaná, hogy az bűn volt, s kiszabná érte a vezeklést. De hát itt pap sincs. Metell bátya erre nem is gondolt, mikor itthagya a kis húgát, hogy a jámbor keresztény leánynak legalább minden vasárnap meg kellene győnnia. Ő bizonyosan

szabadkőműves, nem gondol a szentségekkel. Vagy talán azt gondolja, hogy ha egy kisleánytól el van véve minden alkalom arra, hogy valami bűnt elkövethessen, akkor annak egészen felesleges dolog lenne el nem követett bűnök meggyónásán törni a fejét.

Axamitának csak elmondhatná azt, hogy mit álmodott — alva; de hogy mit álmodik ébren, azt, azt!

Pedig az el nem mondott érzés kínozza a szívét.

Hát egyszer az illatos virágok ennek is megsúgták az orvoságát.

A kisleány, aki nem mondhatja el a szíve baját, leírja azt versekben.

Ez az általános orvosa minden sebhedett szívnek: ez a minden titkok bizományosa, a vers! Nem tanítják azt, mégis mindenki tudja. Ami prózában szégyenleni való volna: versben dicsekedni való. A titok meg van gyónva; csakhogy metrumokban. Nincs kimondva, mégis el van mondva. S a papiros olyan jó titoktartó, mint a pap.

Először jönnek bátortalan kis stanzák, ritornellek, félig eltiltott sóhajtásokkal; azután megjön a bátorság egy epedő, kesergő románchoz, utoljára rávetemedik a versekben gyónó a legnagyobb vakmerőségre, balladába kap. Elmondja mind, mit álmodott?

Hol veszi a hozzá való tudományát? — Könnyen megy az. A dalmát parton úton-útfélen terem a népballada; minden cseléd, minden pásztorleány azt énekli, ha valaki a mezőn letelepszik a kapáló asszonyok közelébe, egész napestig hallgatja, hogy énekelnek egy balladát a másik után. Rím nem kell ahhoz, csak egyforma hosszú soroknak kell lenni; a szöveget mindenki megtalálja minden útjában, a gondolatokat megadják az illatos virágok.

Milióra, meg az ő százféle démutkái, istenfái, mentái és bazsalikomai ezt a balladát gondolták ki: „Deli Markó, a királyfi”.

Fogadni lehet rá, hogy volt olyan jó ballada, mint az a másik, amit a guzlás énekelt. A hős bizonyosan abban is olyan vitéz volt és olyan szerelmes, s az utána epedő leány éppen olyan boldogtalan, mint az a másik, s a balsors éppen olyan kegyetlen mind a kettőhöz. De a csodák, amik őket végre mégis egymásévá teszik, még szörnyűsebbek.

Milióra nagyon meg volt elégedve a balladájával, annyiszor felolvasta azt magának, hogy egészen könny nélkül tudta már. De még dalt is szerzett hozzá, az is könnyen megy itt; Menta, Artemisia, Salvia, Viola, a virágok múzsái még a dallamot is megsúgják. Azt eljátszotta zongoráján, s el is énekelte hozzá a verset. Mikor egyedül volt, mikor senki sem hallotta.

Hiszen nem is volt „egy” emberi léleknél több a közelében, aki meghallhatta volna, az egy jámbor Axamita. Az őrá nézve az egész világ.

Pedig ha nehéz megőrizni a leánynak egy titkot, még nehezebb eltitkolni egy verset. Axamita, azért ha strázsamester is, mégiscsak leány, annak a leánynak, aki valami névtelen, érzéssel küzd, olyan nehéz ennek a másiknak el nem mondani, mi bántja. — Egyszer mégis annyira ment Milióra, hogy elzongorázta Axamita előtt a saját szerzeményét, a ballada áriáját, mit szól hozzá, szép-e.

— Biz az nem valami nagyon szép. Ilyet a kecskepásztorok dúdolnak odakinn — véleményezé a hallgatóság.

— No hisz az a szép. — Milióra most már ingerelve volt az áriája kedvezőtlen fogadtatása által, s szerzők szokása szerint erőszakolni akarta a teljes sikert. — Hát ha a szöveggel együtt fogod hallani, akkor majd egész szépnek találd te is.

De mégis meg akarta tartani az inkognitót, úgy akart ismeretlenül diadalhoz jutni. Valami ártatlan ámítást gondolt ki.

— Én ezt otthon, az apám házánál hallottam, mikor még igen kis leány voltam; egy öreg guzlástól, aki ott hegedült és énekelt, mikor a vendégek mulattak nálunk. Akkor nagyon jól megtanultam, most újra eszembe jutott.

Axamita végighallgatta a hősballadát.

Miliórának az arca lángolt, mikor vége volt a dalnak, a szemei tündököltek a nagy delejes tűztől.

Az utolsó akkord után odatekintett egyetlen hallgatójára. Axamita nagyot ásított és nyújtózott az élvezet után.

— De hosszú volt ez a nóta! — Ebből állt az egész elragadtatása.

Milióra meg is neheztelt érte.

— Hát nem tetszik neked ez, te! A szép királyfi balladája?

— Biz azt kár volt a kisasszonynak a vén guzlástól eltanulni; nála is hagyhatta volna.

— Te utárod a hősokeket?

— A hősokeket szeretem, hanem a zsványokat nem szeretem.

— De Deli Markó.

— Zsvány.

— Az uskókok vajdája, te!

— Az uskókok egytől egyig mind zsványok, s a vajdájuk haramiavezér, nem más.

— Hát a hősköltevények, amik hérosaikat megörökítve, ivadékról ivadékra szállnak, a népballadák, amik jobban megőrzik a nemzeti vezérek tetteit, mint a kőbe faragott emlékek?

— Csupa merő hazugság, dicsekedés az egész. Tudnak vitézkedni a hegyek között, lesből orozva lelőni a közeledőt; tudnak éjszaka megrohanni alvó békés városokat, s irtóztató kegyetlenkedésükkel elrémíteni a meglepett polgárembereket; de nyílt verekedésben sohasem álltak helyt se olasznak, se magyarnak, se töröknek, se németnek, a franciának meg még a hátába sem mertek kerülni, azt úgy megbecsülték. Birkalopók, orr-fül-levégók, hajótörött népeket kifosztogatók; ez az egész vitézségük. Láttam én vitéz embereket százezrével, mindenféle nemzetbelit, de uskók nem volt közöttük. Láttam Borodinónál egymásba omlani a hősokeket légiószámra, láttam őket szuronnal, puskaaggal verekedni egész harcvonalban. Hallottam kilencvezezer haldoklónak az ordítását egyszerre:

az volt a hősballada. Mit akar ez a riha nép a maga rongyos dicsőségével? Lesbül lövöldöz, éjjel támad, de a szurony elől a lyukába búvik.

— Ejh te nem ismered őket.

— Hiszen közöttük születtem, náluk nyomorogtam, tőlük szöktem meg; ismerem a fajtájukat kívül-belül, laktam a sziklaodújukban, amit ők királyi várnak neveznek, aminek a padlója márványbul van abban a balladában, az ám, olyan márványbul, amit a kecskék készítenek; az oszlopai bearanyozva: igenis, korommal; a királyi trónus egy fatuskó, betakarva medvebőrrel. Hát még azok a bájos szép tündérek ott a balladában, akiknek a lépései alatt bazsalikomvirág támad az útfélen! abbizony! húsz lépcsőről megérezhetők az avas faggyúról, amivel magukat bekenik, mert mosdaniok sohasem szabad.

— Menj! Belőled az irigység beszél.

— Az irigység? Mit irigyelnék én az uskókoktól, morlákoktól?

— Hogy nem vettek férjhez.

— No, azon van mit irigyelni! Hahaha! Kellenének nekem! Maga a királyfi sem kell nekem! Csak higgye a kisasszony, ami abban a drágalátos balladában van! Milyen szépen ki van kerekítve Deli Markó, a királyfi; hej, mikor a lakodalmát üli, előveszi a lantját, meg mellé ülteti a trónusára a feleségét, s az asszony énekel, ő meg veri a lantot. Veri bizony az uskók vőlegény lakodalma napján nem a lantot, hanem a feleségét, s úgy énekel hozzá az asszony, hogy csak úgy ordít. Ez ott a menyegzői szokás. A Deli Markó is úgy tesz a magáéval, ha foghat egyet valahol. Hahaha!

De már ennél a szónál olyan haragba jött Milióra, hogy odaugrott Axamitához, s a szájára ütött neki a tenyerével.

Axamita ettől még jobban belejött a nevető kedvébe. Engedte magát Miliórától ütni, tépáztatni, s azért mégiscsak elmondta, hogy milyen módon szokott az uskók vőlegény belekötni a menyasszonyába a gyönyörteljes menyegzői

éjszakán. Azt mondja neki, mikor fekünni mennek: bontsd le az opánkám! Ha aztán a menyasszony nem tud hozzá, hogyan kell a férfibocskort lebontani, mert annak mestersége van, akkor azért döngeti meg a vőlegénye, miért oly ügyetlen? ha pedig le tudja bontani a bocskorát, akkor meg azért páholja el, mivelhogy ártatlan hajadonnak nem volna szabad azt tudni, hogyan oldják meg a férfibocskort? Ez lesz a Deli Markó menyasszonyának a sorsa is, mert az uskók királyfi is bocskorban jár, mint a többi.

Ezért az utolsó szemtelen rágalomért aztán Milióra kilökte a szobából Axamita leányasszonyt.

Axamita megtudott már annyit a dologból, mintha csak ő lett volna a pap, akinek meg szokás gyónni.

A handzsárját otthagya Milióránál a hős uskók vajda azon az első találkozás éjszakáján. Gyönyörű fegyverdarab volt, a markolata kirakva türkizekkel és gyémántokkal. Azok ugyan csak olyan selejtes fajta gyémántok voltak; de mégis igaziak. Meggyőződést szerzett magának erről Milióra, mikor a markolat gyémántjával e két betűt az ablakra karcolta: D. M. Csak azért tette, mert Axamita még a handzsártól sem maradhatott, hogy meg ne szólja; azt mondta, hogy azok csak mármarosoi gyémántok rajta. Hazudott; igazi gyémántok voltak, mint amilyen igazi királyfi maga a Deli Markó.

Mennyiszer elővette ezt a handzsárt Milióra az ágya feje alól, forgatta a kezében, hogy tudna-e vele ő is vágni? (Az uskókok amazonjai együtt harcolnak a férfiak sorában.) Aztán ehhez a gyémántos markolatú kardhoz hozzáidomította az egész eszményi alakot, ahhoz megint mindazt, ami őt körülveszi: csupa fény és pompa volt ez, mesés hatalom és kimondhatatlan dicsőség. Tündérország van ott. — Mind rágalom, amit az Axamita beszélt a honfitársairól, meg azoknak a feleségeiről! A vén leányok mind emberszólók, hát amelyik még bakancsos őrmester is hozzá.

Egy reggel aztán azzal keltette föl Axamita a kisasszonyát, hogy nézzen csak ki, mi van a tengeren. S azzal félrehúzta a függönyt a mély ablakfülkéről.

Milióra kiugrott az ágyból, s csak úgy hálóköntösében oda-futott az ablakhoz, s kitekintett a tengerre.

Az egész tengeröböl, a hosszú csatorna, ahogy a Frangipáni vár toronyablakából egyfelől Fiume, másfelől Buccari felé végig látni, tele volt kisebb-nagyobb dereglyékkel, amik duzzadó vitorlákkal közelítettek felfelé.

Egy pár nagyobb árbocos hajó távolabbról látszott közeledni.

A dereglyék meg voltak rakva veres sipkás hajósokkal és barna kávészínű ruhás katonákkal.

— Mi ez? — kérdező Milióra reszketve.

— Hát biz ezek a hajósok ott a veres sipkákkal a scoglióták. Ezek értenek csak hozzá, hogy lehet a segnai tengeröböl sziklái közé behatolni. Ezek aztán a nagyobb hajóknak is kalauzul szolgálnak, hogy sziklazátonyra ne menjenek. Azok a katonák ott a dereglyéken horvát gránicsárok: a legjobb lövők. Azokon a nagy hajókon pedig hegyi ágyúkat hoznak öszvérekkel, látom a pattantyúsoknak a süvegein a piros lófarkat.

— Mit akarnak ezek?

— Hát egy kicsit az uskókokat megtáncoltatni.

— Jézusom! Hisz ezek vannak kétezeren is!

— Hja! Ha még csak ez volna minden! A császári generálisok soká készülődnek, hanem akkor aztán nagy erővel jönnek. Egy másik hajóraj meg a tulsó oldaláról a Quarnerónak, Veglia szigetéről indul egyszerre, s ugyanekkor bizonyosan jön a horvát gránicrul egy hegyi csapat, hogy az uskókokat hátba fogja. Most kezdődik már majd a haddelhadd! Mindjárt szűk lesz a világ Uskókországban! No most, vitéz Deli Markó! Most ülj fel arra a paripára, aki egyet rúg, s rádönti a hegyet az ellenségre! Most kapd fel már azt a kardot, amivel egyet vágsz, s száz fej esik le utána! Most kezdődik már a hősballada. De én tudom annak a végét.

— Te tudod annak a végét?

— Én ám. Láttam már egyszer ilyen táncot. Akkor is három oldalról mentek így az uskókokra, akik iszonyú sok rablást követtek el a tengeren. Még én akkor gyerek voltam, nagyon kicsi leány, akit ott felejtettek az útfélen egy szikla-

odúban; három nap nem ettem egyebet, mint pesce cannellát a tengerparton. De most is emlékezem rá, mikor visszatértek a hajók a katonákkal, a vitorlarudak végig tele voltak aggatva uskókokkal, akik úgy lógtak ott, mint a fenyőmadarak a tótnak a póznáján; a velencei gályának az árbockosaráról pedig egy nagy vaskalitka csüggött alá, abban volt az elfogott uskók vajda, mint egy majom a ketrecében. Csak úgy kalimpázott valamennyi, amint a hajót hányta-vetette a hullám.

Milióra a kétségbeesés dühével emelé ökleit a magasba, kitörő sikoltással kiáltva fel:

— Hogy az Isten bocsásson rájuk olyan szélvész, ami a tenger fenekére süllyesse valamennyit!

— Micsoda? Kisasszony! Kegyed a mi császárunk katonáit átkozza?

— A vihar pusztítsa el őket, mielőtt odaérnének!

Azzal felszakítá az ablakszárnyakat, s messze kihajolva szétterjesztett karjaival, úgy kiálta fel az égre:

— Hol vagy, te vihar? Hol vagy, te fergeteg? Szélvész? Aki a hajókat elsepred... Te bóra!... Te rém!... Hol alszol? Jöjj elő!... Verd a sziklákhöz őket! Hej bóra! bóra! Szörnyeteg! Rohanj ki! Üvöls! ordíts! dühöngj!

Axamita erővel vonszolta el az ablaktól a leányt.

— Mit csinál kisasszony? Minden szentek nevére! Ne tegye azt! Ne híja a szelet! A bórának a nevét sem jó kimondani, mert mindjárt megjelen. Jaj, itt senkitől sem félnek, csak egyedül a bórátul; szidnak, káromolnak Istent, szenteket, szűz Máriát, sorban, de a bórát meg nem meri káromolni senki. Lisztet hintenek neki, mikor dühöng, hogy lecsillapítsák; kést hajigálnak vele szemközt, hogy megsebesítsék, de meg nem szólítják, mert attul rettenetessé lesz.

Milióra acélzott erővel tépte ki magát Axamita kezei közül, s visszafutva az ablakhoz, kikiáltott rajta:

— Bóra, te cudar kutya bóra! dögölj meg, ha alszol! sántulj meg, bénulj meg, mászva mássz! zsákba légy bekötve, korszóba

Uskók nő (Egy francia kiadvány illusztrációja)

A regény egyik színhelyének, a Frangepán várnak mai képe
Porto Reban (Kraljevica, Jugoszlávia)

lefojtva, odúba bezárva, ha most elő nem jössz! Bagolyszárny
üssön pofon; attul is elgunnyadj! Bóra! bóra! bóra! Jöjj elő!
Hadd köpjelek le!

— Boldogságos szent szűz! Láncos lobogós teringette! Hisz
ez rettentőbben káromkodik, mint egy dragonyos káplár!
Kisasszony! Térjen észére. Legyen Istennel! Micsoda beszéd
ez egy kisleánytól!

Akkor aztán Milióra térdre omlott, s eltakarta az arcát a két
kezével, s zokogva rebegé:

— Hiszen én őt szeretem . . .

Tudta azt már Axamita régen.

Hanem az mégis új dolog volt előtte, hogy az a szerelem
egyszerre így átváltoztasson egy csendes kis, mindenben meg-
nyugvó keresztyén leánykát a viharhívó mesebeli *vilák* egyiké-
vé. — Mégis nagy ördög az a szerelem!

Alig tudta azután annyira vinni a leányt, hogy felöltöztesse.
Akkor meg egészen elhagyta magát: ahová leültették, ottma-
radt. Egész nap nem szólalt meg, csak nézett maga elé nagy
bamba tekintettel. — Rossz tündér az a szerelem.

Délután elnyomta Milióra szemeit az álom — a börtönlakók
sokat alusznak. Ütközetekkel álmodott, amik a földön kezdőd-
nek, s a fellegek közt folytatódnak tovább, azután meg lenn
a tenger fenekén. Arra ébredt fel, hogy nagyon zörgetnek
az ablakán, s hangosan sírnak odakívül.

Azok ugyan nem a csatában elhullottak, s nem a tengerbe
fulladtak lelkei voltak (ámbár senki sem tudhatja, hogy nem
laknak-e bennük?), hanem azok az apróbb és nagyobb vihar-
madarak, sirályok és hojszák, amik derült időben a tenger
felett röpködnek. Most úgy tele ülték a várfalak minden párká-
nyát, hogy csak úgy feketéllett tőlük, majd bevették a torony
ablakait. Aztán éppen úgy tudnak sírni, mint valami kétségbe-
esett ember.

— Aha! — gondolá Milióra — ezek nagy vihart éreznek!
Mégis használt az én átkozódásom.

(Csak későn ne jöjjön, azalatt rég elérhette Segnát a hajóraj.)

Egy tekintet a távolba még jobban meggyőzte róla, hogy igazat álmodott. Az ég egészen opálszínű volt, a naptányérnak nem volt semmi fénye, úgy lehetett bele nézni, mint a holdba. A legközelebb eső buccari öböl sziklapartjai alig voltak kivehetőek, s Veglia sziklahegyei mintha csak felhők volnának a messze távolban. A láthatár eltűnt a ködben, egy vitorla sem volt látható a tengeren; ennek a felszíne pedig vakító fehér volt nagy messzeségben. A vészmadarak sikongásain keresztül hallatszott a távolban a partörök kürttutulása, amikkel a hajósoknak, halászoknak jelt adnak, hogy siessenek haza a partra; ők is úgy ismerik már az előjeleit a zivatarnak, mint a vihar-madarak.

Axamita is előjött a toronyablakok vastábláit három oldalon bezárni: „valami idő lesz!”

— Csak hadd legyen.

Alig voltak az ablaktáblák betéve, amidőn megdördült a Karszt hegyek mögött a hívogatott patvarnak a legelső morgása. Körös-körül egyszerre, mint most születő hóhegyek toladtak elő a bércek mögül a gomolygó felhők, vakító fényes ormaik közül alig látszott ki a villám; nem is lobbant, csak pislogott, pedig szakadatlan volt a dörgése odafenn.

Megelőzték a királyi rém jöttét a kengyelfutói, a táncoló szélforgatag, a porkavaró viheder, akik előtte rohannak, porfelleget szalajtvá az utakon, a hegyhátakon végig, a porözönben tépett erdők hímvirága, lepkebábok milliói kavarnak, amiktől vérveres lesz a fal, mikor hozzácsapódnak, mintha véreső hullana; a forgósél beletáncol a tengerbe, s ott víztőlcsérré alakul át, széles krinolinjával felsodorva a hullámot orsóderekába, míg oszlopfejével a felhőt támogatja, amely a fél eget elborította már bakacsinsötét palástjával; nem fehér már a felhő, hanem fekete; a tenger pedig haragoszöld; csak a sziklapartok veresek, mintha izzók volnának.

Mintha mindazt a haragját, amit egy egész esztendeig visszatartott ezen a tájékon, most egyszerre akarná kiadni, olyan bőszerűen jár a zivatar, minden villám egyenesen csap le, sziklába, tengerbe; egész lángoszlopok lövellnek alá az égből, amiknek rettentő ropogását pokoli skálával dörgik vissza a nagy fiumei öböl bérc-amfiteátrumának falai; az egész vár meg-megrázkódik egy-egy mennykőcsapás után, mintha össze akarna omolni. — A villámlobogás pillanatokra vakító fényt áraszt el a toronyszobában.

— Hadd zárjam be a negyedik ablak tábláját is — mondá Axamita.

— Nem! Nem. Én ezt szeretem nézni — tiltakozék Milióra, s odaült az ablak hídjára, s gyönyörködve nézett ki a zivatarba.

A felhők egészen beborították már az eget, eddig olyan volt az ég a Frangipáni vár fölött, mint egy üvegharang, most olyan, mint egy koporsófedél. A zápor úgy ömlik, hogy egészen eltakarja a tájat. Eleinte a zápor, azután következik a jég. Elsőbb csak apró jégmogyorók, azután jönnek rendre a parittyakövek, a görcsös buzogányfejek a mennyei fegyvertárból; csak úgy csattog az ablakok ércabláin, mint a kartács.

Axamita szentelt fűzbarkákat hajigál a kandallóba, s morgva imádkozik, félbeszakítva az áhítatoskodását egyszer-egyszer holmi katonás kifakadással s azzal a keserves észrevétellel, hogy „minden veteményünknek vége, oda a szép virágok is!”

És Miliórának nem jutnak eszébe a szép virágok. Őneki másutt jár a lelke.

— Vajon oda is eljut az a zivatar, ahová ezek mentek ma reggel?

Axamita a fejét csóválta az ilyen kérdésre.

— Ne féljen, lelkem kisasszony, meg nem áll ez Ciprus szigetéig.

Annak nagyon örült Milióra.

A haragos vihadar nem is időzött itt sokáig, nagyon sietős útja volt; az adriai partok régen nem kaptak a villámkorbácsából, újat hozott, el akarta nyúni rajtuk; mennydörgő táborával tovább szállott, mint valami sötétkéék éjszaka a láthatártalan távolban. A mély sötétségen keresztül mint ijesztő kísértetek árnyai szálltak hosszan rémfehér felhőleviatánok, csaknem a teagerszínen úszva. Aztán nemsokára felszakadt a felhőkárpit a nyugati láthatáron; a lemenő napsugár küllői végiglövelltek a tájon a felhőmennyezet alatt, s akkor egyszerre meglátszottak a buccari partok, a vegliai hegyek, amik délután oly messze távolban enyésztek el, most mintha egészen közelben volnának; tegnap még zöldek voltak, ma fehérek; be vannak takarva jéggel, hóval.

Valami éles, sivító szél kezd fújni, ami a torony ablaktábláit meg-megrázza dörömbözve; az széttépi a vihar hátramaradt palástját rongyokra, s ezeket a rongyokat megfesti bíborra az alkony fényében, a nagy lángözönben csak úgy bujkál egy-egy foltja a smaragdzöld égnek; a tenger pedig azalatt acéllékké; a feldúlt hullám nem tükrözi vissza az eget; fehér barázdákat szánt rajta végig a szél.

— Ez a *bóra*? — kérdezé a kisasszony a leányasszonytól.

— Nem. Ez még csak a *boretta*, a kisebbik leánya. Azután jön a nagyobbik, a *borina*, az még gonoszabb.

— Szeretném én azt a nagyobbikat látni!

Ilyen kívánságot még nem ejtett ki a száján halandó ember. Mert elég az, megismerkedni a bórának a kisebbik leányával is; a nényéből ne kívánjon senki.

Axamita nagyon is megbotránkozott e mondáson. Egy fűzbarkát vett elő a tükör mellől, s dörömgöve mondá: „Ne hallgasson az ég az ilyen beszédre.”

Milióra pedig odaugrott hozzá, s dühösen kapta ki a kezéből a szentelt barkát, s azt összetörte, morzsolta, úgy szórta széjjel.

— Én akarom, hogy hallja meg! Ha félsz velem lenni idefenn, eredj le a szobádba, nincs rád szükségem;

én gyönyörködni akarok a viharban. Hagyj magamra.

Axamita el is ment a szobából. Neki nem volt olyan erős szíve, hogy az égi hatalmakkal merjen dacolni. Pedig hányszor állta meg a helyét a golyózapor között! mennyi halálvésznek nézett a szemébe; hányszor csapott össze öldöklő fegyverrel; az mind nem félemlíté meg. És ez a gyöngye leány, aki még alig több, mint gyermek, képes az égiek és föld alattiak haragját is földidézni, s nem bánna, ha olyan világromlást támaszthatna elő, amiben ég, föld összeomlik, csakhogy azt az egy alakot megmenekülve lássa, akibe szerelmes! — Ilyen szörnyeteg az a szerelem!

Milióra pedig odaült az ablakba, és gyönyörködött a viharban, míg a nap egészen lement.

Mikor az ég besötétült, akkor a tenger lett fehér, a tajtékzó hullámbarázdák egymás hátára tódultak, úgy siettek délkelet felé. — Hány hajót vertek már azóta a segnai sziklazátonyokra?

Pedig ez még csak a boretta, a bórának a kisebbik szülőtte. Majd éjszakára megjön a nénye is, a borina. Ez nem olyan szenvedélyes, mint a húga, a szeleburdi szélara, aki villámkorbáccsal kergetteti magát a vőlegényével, az meg az előle futót jégzáporral dobálja hátba; ez a borina a rigolyás, szeszélyes, makrancos hoppon maradt vénleány, a veszekedő agglant, aki egy óra alatt tízféle indulatra változik, perlekedik a kandalóban égő tűzzel, huhog, mint az elkárhozott rosszlélek, a kürtőben, s csikorgatja a szélvitorlákát, mintha az ő fogai volnának, azután sírásra fogja a dolgot, úgy jajgat, könyörög az ajtón, ablakon, hogy bocsássák be, s dideregve rázza meg a csukott táblákat, egyszerre memmeg felkacag, süvölt, füttyül, rikoltoz mindenféle kísértetek hangján, aztán megint marokkal csap valamit az ablakokhoz, talán jégdarát, akkor úgy tetteteti magát, mintha elbóbiskolt volna, — nem kell neki hinni, a veszekedő aggszűz nem alszik igazán, csak arra vár, hogy a házban levők hadd szenderedjenek el, akkor egyszerre össze-

gyűjtött haraggal tör ki újra, hogy a kandalló lángja messze kicsap a rostélyon keresztül, s a gyertya lefelé lobog; egy dörgő csattanás hangzik végig az épületen, s arra aztán mintha ördögök szabadultak volna be csoportostul a házba, olyan vihogás, üvöltés támad, kárörvendő gúnykacaj; rugdalják az ajtót, dörömbölnék az ablakon, dobolnak a háztetőn, huhognak a kéményodúkbán, s e pokoli hangversenyzhez a fellázadt tenger harsogása adja a zenekart.

Axamita fölkelt az ágyából, megnézni, hogy micsoda ajtót szakított fel a szél a folyosón, s azt újra bereteszelte, bekötözte, aztán felnézett Miliórához, hogy nincs-e valami ablak rosszul bezárva a szobájában, meg hogy a kandallójára fát rakjon. Elcsodálkozott rajta, hogy a kisasszonyt még most is felöltözve találta; úgy ült az ágya szélén.

— Talán ez már a borina? — kérdezé tőle Milióra.

— Úgy van, kisasszony, ez a borina.

— Ez már a rosszabbik szél?

— Ez olyan szél, amelyikben tíz hajó közül odavész kilenc.

— Hát a tizedik?

Az Isten csodájára megmenekül.

— Hát az minék menekül meg?

— Nem tudom én.

— Hát mikor a bóra maga jön?

— Akkor száz hajó közül egy szabadul meg, akiket a sík tengeren kap, de még a kikötőkben is összezúzza őket; gyakran a trieszti kikötőből kidobálja a gályákat a piac közepére.

— S ez azután az igazi bóra?

— Ez az, maga az öreg.

Ennél a szónál Milióra felkelt a fekhelyéről, s míg Axamita a kandallóra rakott száraz targallyat, azalatt ő a tenger felőli ablakhoz sietett, hirtelen felnyitotta az ablakszárnyakat, s kikiáltott az éjszakába:

— Hej bóra! szelek nagyanyja! Ne küldözd a leányaidat, hanem gyere magad, ha élsz még, meg nem haltál.

A nyitott ablakon át a besüvöltő szél egyszerre eloltotta a gyertyát, meg a kandallóban égő tüzet; koromsötét lett.

Axamita odarohant Miliórához, elrángigálta őt az ablaktól, s aztán nyalábra kapva, elhurcolta onnan; belevágta az ágyába, s betakarta paplannal, dunnával, mérgesen dörmögve: „Mármost bújjék a takaró alá, hogy meg ne fagyjon; amíg a bőra tart, addig nem lehet tüzet rakni a kandallóban.”

Alig tudta az ablakot betenni Axamita, úgy nyomta azt befelé a szél.

Milióra magára maradva, hallgatózott a sötétben.

Ez hát a bőra? maga az öreg?

Még csak a hangjáról ismerni rá; az is felséges.

Ez nem sír, nem üvölt, nem tart pihenőket, kiáltása folytonos égzengés, mely egyre erősödik, s az egekig emeli a hangja harsogását.

Az embernek a keble érzi a rajta fekvő légoszlop nehézségét.

Az álom lehetetlenné lesz, a szemek nyitva akarnak maradni, mintha meg akarnák látni azt a földfeletti rémet.

Egy pillanatra való szünet sincsen.

Odafenn a vihar orgonázik, ideleln a sziklákat korbácsoló hullámok csattogása döng.

Mikor megvirradt, Milióra bámulva látta, hogy a tenger felé nyíló ablaktáblák alsó része jégvirággal van borítva.

Itt van a tél!

A dalmata part nem ismeri a telet, annak itt évszaka nincs, csak a bőra hoz el belőle mutatónak egy napot, vagy kettőt, hármat, onnan hazulról a maga hazájából, a Kárpátok közül, vagy még odábrul, az ukrán pusztákrul; a tél meg a bőra együtt utaznak, a kettőt csak együtt ismerik.

Milióra szétnézett a toronyablakbul; alig ismert rá a vidékre. Hová lett innen a tegnapi tavaszöld? Hol vannak a virányok, a ligetek? Hol a zöld pázsit, a zsenge tavaszi növényzet? Kopár, avar, parlag minden.

A fűgefákon nincs már levél. Azokat elébb pozdorjává sodorta, azután letépte a bőra, s a meztelenül a pusztá ágon maradt zöld gyümölcsök fejeit paskolja egymáshoz, míg megfeketülnek. A jeget, a havat, ami a zivatar alatt esett, úgy elseperte, hogy annak a maradványát csak a sziklahasadékok között láthatni még; aztán kitepte az illatterhes növényeket amiket a jég lepaskolt, gyökerestül; most már a kiszáritott földet magát tépi fel, morzsánkint, mintha ráspollyal reszelné, úgy sepri magával a murvát, s aztán, mint a kőesőt, úgy zúdítja azt a letarolt fákra, ha talán még egy levél ott talált volna valamelyiken maradni.

A tengeren nem látni a távolba, mintha porfellebbe volna borulva, úgy takarja azt a köddé szitált tajték, hanem a közelben toronymagasra emelkedő hullámhegyek omlanak egymásba, hogy a sziklákon felcsapó víztorlat egész a várablakokig loccsan fel, s mint egy átlátszó boltozat dől vissza megint az örvénybe.

S fenn a magas égen egy felhő, egy pára nem látszik, egész sötétkék a mennyboltozat, a fogyó hold fehér csónakja úszik rajta, azt is mintha fenekével felfelé fordította volna a vihar. — Az ég és a tenger élni, a föld halva lenni látszik; ember, állat, se közel, se távol; ma a bőra egyedül a „világ ura”!

S ennek a látványnak Milióra tapsol: „Ah, milyen szép!”

Pedig ez az északi vihar kegyetlenül bánik az emberi idegekkel. Mikor az ég így megindul ismerkedni a földdel, az az emberre nézve elviselhetetlen. Ez a folyvást magasabbra emelkedő harsogás, mely szünetet nem tart, az őrjöngésbe kergeti az embert; agyát, mintha a rászakadó ég szorítaná össze; aztán elnézni azokat a nyomorult fákat, akik odaadták már utolsó levélrongyaikat a kegyetlen rémnek, mégis tépi őket, földig hajladoznak előtte, úgy könyörögnek neki, hogy irgalmazzon, az a búskomorságnak az iskolája! (Talán éppen a bóra az oka, hogy a dalmata parton oly sok lélekbeteg támad?)

A két asszonyszív közül a katonaviselt leányé adta meg előbb magát. Axamita nem állhatta tovább, hogy be ne jöjjön Miliórához, s térdre es boruljon előtte, megragadva a leány kezét.

- Hát téged mi lelt?
- Óh kisasszony! nem hallja ezt a vihart?
- Hogyne hallanám.
- Nézze csak, egy élő fa nem marad a vidéken.
- Hiszen látom.
- A rovinói nyomorultak feje fölül már mind lehordta a háztetőt, s beleröpítette a tengerbe.
- Oda még nem láthatok.
- Az egész adriai part hosszában tele lesz ma tört hajók palánkjeival. Ki segít az árvákon, akiknek az apjai ottvesztek?
- De hát mért térdelsz énelöttem?
- Azért, hogy szüntesse ön meg ezt a vihart.

— Megőrültél-é? Én szüntessem meg a vihart?

— Igen, igen; mert ön a tündér, ön az a „vila”, akinek a szavára a vihar feltámad. Önmaga sem tudja tán, hogy tündér; de én már tudom, láttam az éjjel, mikor a sötétben fénylett az arca, villámlottak szemei, önnek a szavára jöttek elő a szelek!

Milióra szemei úgy villámlottak újra. Kéjelgett abban a hitben, hogy ő hát a „vila”, aki meg tudja indítani a vihart; tetszett ez neki. Maga is akarta hinni.

Axamita még a lábait is csókolta a lánynak, úgy könyörögött neki.

— Szüntesse meg már ezt a rettenetes vihart! hiszen lesöpör bennünket a földről.

Milióra kacagott. Úgy csiklandozta a szívét az a felfedezés, hogy neki, a nyomorult, tehetetlen, senkitől nem ismert, senkitől nem keresett leánynak olyan hatalom van adva, hogy egy kiáltásával leseperheti a földről a rajta élőket.

— Hát hogy szüntethetném én ezt meg?

— Óh hiszen tudja ön azt jól! Minek mondjam el? Csak egy igézésébe kerül. Egy varázslat — és megáll a szél. Vegye a kezébe ezt a handzsárt, menjen ki vele a kis kertbe, aztán hajtsa el ezt szél ellenébe, ezzel a kiáltással: „Állj meg! térj meg!” Ahol az elhajított handzsár a földben megáll a hegyével, ott vérnyom marad, a bőra lába megsebesül benne, egyszerre megsántul; s aztán hazamegy bicegve. Óh vegye fel ezt a handzsárt, és tegye meg ezt a *rontást!* A szentanya hét sebeire kérem!

— Ugyan kelj fel; ne bolondozz! Jobb lesz, ha tüzet raksz, s megfőzöd a kávémat.

— Amíg a bőra tart, addig nem lehet tüzet gyújtani ebben az egész várban.

— No hát eredj le a pincébe, rakj ott tüzet! ott nem fújja el a szél.

Axamita kereresztet vetett magára.

- Uram, irgalmazz! Csakugyan rossz tündér.
- Én vagyok rossz tündér? Miért?
- Hát nem tudná tán, hogy amely háznál a pincében tüzet raknak, azt megszállják az ördögök?
- No hát, majd én csinálok tüzet magam a pincében, hadd látom, milyenek azok az ördögök!

Axamita felugrott térdeltéből, s két fülére tapasztva a kezét, kifutott Milióra szobájából. A pokolbelieket nem jó kísérteni. Azok ellen meg nem véd a strázsamesterpátens.

Miliórának pedig nagy gyönyörűsége volt abban, hogy ez a szél az ő szavára fúj így. — Végignézett az egész Canal Maltempón, amerre a hajórajt eltávozni látta.

Egyszer aztán úgy tetszék neki, mintha a fehér hullámtajték között egy táncoló fekete pontot látna koronkint felmerülni.

Mi az? valami csónak, ami a Karszt sziklapartjainak oltalma alatt igyekezik errefelé hatolni. Ott, igaz, hogy nem érheti a bőszült szélroham, de a hullámok odazúzhatják a sziklához.

A száz hajó közül megmenekült volna ez az egy?

A távcsővel kivehette, hogy három ember ül a csónakban; mind a háromnak veres sipkája van, mint a scogliók halászsainak szokott lenni.

De ugyan mi oka lehet ennek a három embernek arra, hogy ilyen ítéletidőben arra vállalkozzék, hogy a Maltempo csatorna sziklapartja mellett, a bórán keresztül felfelé hatoljon?

Hírt hozni talán a többiek balsorsáról.

Elnézte sokáig, hogy táncol a hullámok tetején az a csónak. Eltűnik a hullámhegyek mély völgyeibe; aztán megint kiemelkedik a tajtékszó habtorlat gerincére.

Egyszer aztán a három ember közül kettőt hozott csak fel a csónak magával; a harmadikat bizonyosan lesodorta a hullám.

A megmaradt kettőnek mármost aztán három helyett kell dolgozni. Így még nehezebb a munka.

A szél egyforma erővel zúg.

Milióra hosszasan elnézi ezt a küzdelmét az emberi féregnek az isteni hatalmak ellen, s kezdi tisztelni — a férget.

Valamit gondol.

Hátha van valami abban a babonában? Mibe kerülne megkísérteni?

A csónak megint eltűnik a hullámtorlatok közé. Aztán megint előjön. Most már csak egy embert hoz elő magával, azt, amelyik a kormányt tartja. Ennek mármost nem lehet evezni, csak arra törekedhetik minden testi, lelki erejével, hogy a csónakját a felfordulástól megóvja.

Milióra kezébe vette a handzsárt, s rászánta magát lemenni a kertbe, hogy megkísértse a varázslatot.

Amíg az ajtókat ki tudta nyitni, egész kűszködésébe került a nekifeszülő légnyomás ellenében. Vállvetve is dolgot adott felnyitni a kertajtót.

Milyen látvány fogadta ott!

Virágait nem téphette össze a szél, mert azok magas kőfallal voltak védve minden oldalról, hanem pocsékká verte a jég, s aztán a vihar annyi tépett lombot, nyárfahúmpor-barkát, pillangóbábot szemetelt oda abba a szögletbe, hogy alig látszóttak ki belőle a virágok kőrői.

Ahhoz a szép olajfához azonban nem fért hozzá sem a szél, sem a jégeső, az ott olyan furfangosan be tudta magát venni abba a menedékbe, ahonnan már talán száz év óta fittyet hány a bórának és az ő két pogány szívű leányának. Hanem valamit mégis gondoltak ki azok hárman, amivel a dacos olajfának az elevenjére tapinthatnak. Egy vén, vad szőlőtörzs kapaszkodott meg a gyökereivel a vár tövében, s annak az emberkar vastagságú szárai felkuszttak egész a vár falára, még a tetejébe is belekapaszkodtak az indái. Most a bóra meg a két leánya ezekből a kűszó indákból egyet lepaskolt, kiszaggatott a falból, s azzal mármost aztán, mint egy hosszú ostonnal igyekezik odasuhogtatni az olajfa koronájára.

De már az olajfát megszánta Milióra. Egyszerűen is segíthetett volna ugyan rajta, ha az elszabadult szőlőindát töben lecsapja a handzsárral; hanem most már gyakorolni akarta a hatalmát, amit megtudott, hazakergetni a vihart.

— Állj meg! térj meg! — kiálta szél ellenébe fordulva, s aztán hegyével előre hajtá bele a bórába a handzsárt; az nagyot repült, s megállt a nagy szeméthalmazban. De biz annak a pengéjén nem látszott semmi vérnyom; nem is sántult meg tőle a bórá, csak olyan jó kedvvel fútt, mint eddig. Többször is megkísérté még Milióra a babonát; de nem találta el módját, a vihar nem vett tudomást róla.

Ez egy kicsit megszégyeníté. Hogy az ő parancsszava olyan keveset használ. Kitekintett azon a falrésen, mely a tenger felé szabad kilátást nyitott, hogy hát ott tart-e még a vész, vannak-e még nagy hullámok.

Csak úgy, mint eddig, mese az mind a tündéreknek a hatalmáról.

Hát abból a csónakból, meg a rajta ülő emberből mi lett azóta?

Egyszer csak az is előkerült megint. A csónak egyedül. Nem ült már senki benne. Nincs már kin könyörölni.

Ez nagyon elkedvetleníté.

Most már csak az olajfa megvédelmezése járt még az eszében.

Hogy azt a vastag szőlőindát, ami mint egy elszabadult kút-ostor csapkodott a széltől csóválva, levághassa, fel kellett másznia annak a faltörésnek a kiálló kövein odáig, ahol a handzsárjával a felkúszott törzsökszárt elérheté; mert az ott erősen gyökeret vert a fal ragasztékaiba.

Mikor már oda a magasba felhágott, egy pillantást vetett a résen át a mélybe, s majd alászedült onnan.

Ugyanazt a veres sipkás férfit látta ezen a szőlőfonadékon felfelé kapaszkodni, aki nemrég a csónakon volt. Az bizonyosan kiúszott a partra, s most ide akar feljönni.

De miért ide? s miért ezen az úton? Mint tolvaj, mint betörő kockáztatva azt, hogy a nyakát kitöri.

Ha most Milióra azzal a handzsárral elvágja a szőlőinda fonadékait ott fenn, ahol azok a falba nőttek, az egész le fog hullani a mélybe a rajta levővel együtt.

Az erős szél meg-meglódítja néha az egész venyigehálót, s olyankor a felkapaszkodó férfi úgy lebeg rajta, mint a pók a fonadékán.

Egyszer aztán felemeli a férfi az arcát az ég felé, alig egy ölnyi távolban a réstül.

Milióra egyszerre ráismer.

— Deli Markó!

A férfi lihegve, szótalánul néz fel rá.

— Te vagy a királyfi? — kérdi hevesen Milióra, s szemei vad tűzben szikráznak. S a szemek elmondják, amit az ajk nem mond tovább: Te jössz engem erővel elrabolni, váradba erőszakkal feleségül vinni; csókot rabló módra venni? S jaj annak, ha e szemek beszédét meg nem érti! egy csapás azzal a jatagánnal a szőlőindára, s a vakmerő leánynéző összezúzott tagokkal fog heverni a sziklamélységben.

— Nem! — lihegi az ott alant. — Én vagyok a menekülő uskók. Egy üldözött „skókó”.

Ez a szó megszelidíté a lányt: „Üldözött skókó.”

Ledobta a handzsárt, s messze aláhajolva a résen, alányújtá a kezét a menekülőnek, s felsegíté azt a kőfalra kapaszkodni.

Ott látta maga előtt azt az alakot, akiről félt álmodni, lelke ábrándképét, ázott rongyokban, mezítláb, fegyvertelenül, fagytól dideregve, véresen.

Ilyen alak az, aminőn a leányoknak a lelke elvész.

Hanem az utolsó szavak után elkezdett tántorogni a menekült, a feje nekivitte a kőfalnak, s bizonyosan bezúzta a homlokát, ha Milióra meg nem ragadja. A végső küzdelemben kimerült, elhagyta az eszmélete, összeroskad.

A lány átölelve tartá két karjával: a jeges, szemetes földre csak nem engedhette leesni.

Ott volt hát a karjai között álmainak tüneményképe, élettelelenül, nyomorultan, emberek és elemek haragjától elgyalázva, szája szederjes, fájdalomtól nyitva, megtört szemei félig zárva pilláik alatt; hátraszegett fejről alácsüggött az összecsapzott haj.

Milióra felvette őt az ölébe, maga sem tudta, hogy ilyen ereje van, azután becepelte a kis oldalajtón át a vár folyosójára

Körülnézett: hová rejtse itt el? — Fel nem viheti a szobájába, mert ott Axamita meglátja, az pedig ellensége a skóciónak, az a császár katonája, az elárulhatná.

Szemébe tűnt a pince ajtaja. Valami jutott eszébe. Ott tüzet is lehet rakni, nem oltja ki a bőra. Elhurcolta odáig az elélt uskókot; felnyitotta a nehéz vasajtót. Emlékezett rá, hogy a pincegádor fülkájében áll a gyertya, s a kezdetleges tűzszerszám, amivel azt meg lehet gyújtani. Akkor tanulta ezt ki, amikor a nyomorultak számára felhordta a télire eltett burgonyát. A pince volt az éléstár. Nagy, tömör oszlopokon nyugvó boltozatok, amikben valaha a Frangipániak egész helyőrség számára való élelmet és lőport tartottak. Most is ide volt felhalmozva a Deli Markótul vett mindenféle elemozsina.

Miliórának a sötétben kellett tapogatózni, amíg a lépcsőkön leszállt, s rátalált a liszteszsákokra, amikre a félholtat lefektethette. Jobb fekhely még most nem volt a számára itten.

Azután szövétnekét gyújtott, s szétnézett a sötétben valami után. Ott talált egy szögletben szárított ürübőröket; azokból jó fekhely készül. A feje alját levendulacsomagok adják ki.

De földolog tüzet rakni, a dermedt alaknak erre nagy szüksége lehet. Hanem a pincében tüzet rakni veszedelmes: — először azért is, hogy a ház megtelik ördögökkel; de még inkább azért, hogy a pince megtelik füsttel, ennek az ablakai télire mind be vannak zárva.

Eszébe jutott, hogy van még e várpincének egy nevezetes rejteke; egy cseppkőbarlangocska, annak a kürtője felmegy az udvarra, s a kútba szádallik, azt hát nem lehet bedugni.

Csodálatos kis hely! Mintha tündérek építették volna remekbe. A tetőről alányúló pillérek, amik össze vannak ragadva a földből felemelkedő oszlopokkal, orgonasípok idomtalan gnómok alakjai; ez a csoport itt valóságos menyegyzetes ágy, lefüggő kárpitokkal, amik kőből vannak, ez jó lesz itt nyoszolyának a skóké számára. Fejedelmi hálószoza! Mikor az olajfa tüze ropogva fellángol, arannyal, ezüsttel van bevonva minden fala, a kőoszlopok, kőfüggönyök átlátszanak, mint a kristály. És amellet az a jó van benne, hogy a barlang tél idején meleg.

Ugyan mert volna-e máskor ezen a helyen egyedül lenni a leány?

Hát még egy férfival egyedül lenni?

Igaz, hogy az a férfi még most halott.

Olyan halott, amelyennek a népballada mondja: a királyfi mélyen alva a tündérbarlangban, aki a táltosa nyerítésére vár, s a menyasszonya költögetésére nem akar ébredni.

Ott fekszik előtte halottan. A leánynál van az élete. Hogyan kellene neki azt visszaadni?

Milióra lehajolt az uskók lábaihoz, s elkezdte azokról a bocskorszíjakat leoldani. Ugyebár, így tesznek az uskók menyasszonyok lakodalmuk estéjén? Az opánkák félig le voltak szakadva, a szíjak átázva, nehéz azokat lebontani annak, aki még nem tanulta.

Azután az ázott köntösöket kellett levetni róla. Nem átalulta ezt a lány? Hiszen márványalak volt az, amit leleplezett; egy szobor: Isten legszebb művészreke! — Így kellett vele tennie, hogy életre hozhassa. Csak egy széles tüsző alakú bőrvő volt a derekán, ahhoz nem mert hozzányúlni. Most azután következett az erős munka: borszesszel, pokrócdarabbal, aztán meg villanyos tenyereivel végigdörzsölni az elfagyott, megdermedt alakot, nyitva levő szájába lehetet fújni, de úgy, hogy ajkaik egymáshoz ne érjenek, aztán föléje hajolni és lesni, hogy tér vissza az élet színe az arcra, hogy dobog fel a szíve, hogy szelídül át a halál álommá?

Már alszik. Mély álma van. Halálra ki van fáradva.

Milióra olyan nyugodtan ül mellette, mintha otthon volna, betegét ápolná. Az ázott öltönydarabokat kiteregette száradni az oltárkövekre.

A jó háziasszony figyelmének mindenre ki kell terjedni. Amíg drága szenvedője alszik, ő lopva elszökik mellőle, felmegy a szobájába, onnan egész nyalábbal hoz le mindenfélét, amire majd szüksége lesz ennek, ha fölébred, hoz neki gyapjúpokrócot, amivel betakarja, majd a tűzhely után lát, ibrikben, lábasban főz, süt mindenfélét, a fölébredő készen találjon mindent.

Úgy veszi, mintha ennek már így kellene lenni.

S nem is várhatja, hogy vége legyen az álomnak, amint az alvó egy ébredező mozdulatot tesz, fogja a csészét a párolgó puncsral, karjára emeli az ifjú fejét, s ráerőteti az első kortyot.

Az azután megissza az egészet.

Csak akkor tekint szét, s azt kérdi: „hol vagyok?”

— Jó helyen.

Nagyon is jó helyen volt, a feje egy dobogó szíven.

— Marguerita! — hebegé az uskók vezér.

— Hát legyenek a Marguerita, ha te Deli Markó vagy!

Az ébredező csakugyan azt képzelhette ezen a helyen, hogy ő a guzla által megörökített királyfi, nem más.

Hozzátette a leány, komolyan, nem mosolyogva:

— Azért ne félj tőlem, nem csókollak meg.

Annak pedig úgy látszik, hogy nem volt ettől nagy félelme.

Sőt éppen nem látszott szívére venni a királyfiról szóló ballada verseit, amikben Deli Markó elébb a Durindó lovát, azután meg a jó kardját, a Szablyát akarja feltalálni, hanem megfogta a leány kezét, s odavonta őt magához.

Milióra hevesen taszítá őt vissza fekhelyére.

— Mit gondolsz? Ez itt a Marguerita háza!

Ekkor tért magához félmámorából az uskók.

— Úgy! Igaz! Hisz a Frangipáni várban vagyok. Hogy kerültem ide?

— A tengeren át menekültél a harcból.

Erre az uskók vezér eltakarta tenyerével az arcát.

— A harcból! a kudarcból.

Milióra azt hitte, hogy sír, s aztán nagyon megszánta. Oda-simult hozzá kérlelgetni.

— No, ne keseregj! Légy férfi! Ne sírj! Látod, én sem sírok. Jőjj: egyél és igyál. Jó lakomára vártalak.

S azzal odahordta eléje, amit számára süttött, főzött, tartotta a térdén a tálát, amíg az fektében evett, s gyönyörködött benne, hogy az milyen mohón falja az ő főztét, a tál fenekéig üríti; azután megitta a boros csobolyóbul. Azután leült a lábához, két térdét kezei közé fogta, s azt mondta neki:

— No, mármost beszéld el, hogy mi történt veled!

Az uskók vezér fél könyökére dőlt, és mesélt.

— Németek és taliánok jöttek ellenünk ezer hajóval, nekünk csak száz csónakunk volt. Az övéik gályák voltak, a mieink csak ladikok. Húszan voltak egy ellen.

Mesélt aztán a menekült olyan csoda hőstetteket Miliórának, amik egy árnyékot sem engedtek azoknak a hősballadáknak, amikről a guzslások gajdolnak.

Nem is győzte volna le a vitéz uskókokat az a tenger soka-ságú német és talián, dicsekedék az uskók vajda, ha az áruló horvátok, a rabszolgának született granicsárok, azután meg a hitszegő pogány török, a bihácsi basa, a hátukba nem támadnak, s Zengget el nem foglalják orozva tett rohammal. Ekkor aztán a tengeren harcoló uskók hősöknek el volt vágva útjuk a sziklavölgyükbe való visszavonulásra, meg az ottmaradtaknak a társaikkal egyesülhetésre.

Milióra mindezt hallgatta hívő arccal s egy igazi uskók asszony átkozódó közbekiáltásaival.

Az uskók vajda folytatta a meséit. — Nem maradt hátra más, mint keresztültörni a németek és taliánok hajóhadán s a tenger felé elmenekülni. Érkezett a nagy zivatar.

— Azt én küldtem az ellenségre! — szólt közbe a leány.

— Az ugyan átkozott tréfa volt tőled! — szitkozódék az uskók hőse. — A viheder nem válogatja, ki a német, ki a morlák; egyformán a sziklához paskolja a hajóikat; én a buccarizai partok felé akartam a népemmel elmenekülni, hogy majd ott az erdőbe bujdokolunk, de a vihar egyre veszettebb lett, először csak a boretta jött ránk, azután a borina, utoljára maga a vén anyjuk, a bóra.

Milióra a haját tépte kétségbeestében:

— Ezeket mind én küldtem!

— Elég bolondul tetted! Ha tudtad, hogy olyan szád van, amiből szelet tudsz fújni, jobb lett volna, ha csukva tartod. Minket pusztított el ez a nagy szél, utoljára csak a magam csónakja maradt meg két evezősömmel, azokat is egymás után leseperte a hullám, mikor kifáradtak; utoljára egyedül maradtam a csónakomon, s akkor felfordította azt a vihar, alig tudtam kiúszni a tengerből.

A leány a földhöz verte magát, úgy sírt és jajveszékelt.

— S én még azt mondtam neki: jobban, jobban!

Az uskók engedte, hogy csak hadd tépje a haját, hadd henteregjen a földön; úgy kell az asszonynak.

— No, ne sírj már, elég volt; megkerültem. Fogadást tettem a lorettói szent szűznek, s az kiszabadított. S nem elég szép csoda-e tőle, hogy éppen ide hozott tehozzád, akit szeretek?

— Igazán szeretsz? — kérdezé a leány, könnyein átsugárzó örömmel tekintve az ifjúra.

— No, hát hogyan szeretnék? Csak nem bolond fővel kapaszkodtam fel ide, ezen a nyaktörő úton, erre a vár fokára, hanem ezért, mert tudtam, hogy téged itt talállak. A kapura nem akartam menni, mert azt a császár katonája őrzi, a kardos leány, aki bizonyosan agyonlőtt volna.

— Hát értem jöttél ide? — rebege Milióra. — Hát énreám gondoltál? Látod, én is annyit gondoltam terád!

— Igazán mondd azt?

— Bizony mondom. Majd megtudod azt mindjárt. Amíg te harcoltál, én költeményt írtam rólad. A te harcodról, meg ami azután jön. Ha akarod, elolvasom. Hanem igyál elébb abbul a csobolyóbul.

A vajdafi nem mondatta ezt kétszer magának. Ivott, és gyönyörködött benne, milyen magas pátozzal olvassa fel a leány az ő hőstetteinek leírását.

Egyszer aztán eldugta a leány a keblébe a költeményt, szégyenkedett azt tovább olvasni.

— No, hát ott mi jön? Hisz nincs még vége. Mért nem mondd tovább?

Ott már az következett, hogyan viszi haza a dicső királyfi a maga menyasszonyát ősei fényes sastészkébe, s micsoda nagy boldogság lesz majd ott a részük.

A leány csak nekierősítette magát, hogy elolvassa azt is.

— De fordítsd félre addig az arcodat.

Az pedig csak azért sem fordította azt félre.

A szégyenkedő leány aztán a kötényével takarta el az ifjú arcát azalatt, amíg a balladája végét, a szerelmes részét nagy suttogva elolvasta.

Megtörtént. Azt is elmondta hát már a leány — versekben —, hogy milyen édes gondolat az ő urának felesége lenni!

Az uskók vezér megszorítá érte a kezét, s szomorúan mondá:

— Csakhogy most ettől az én ősi váramtul ugyan messzi estünk. Legjobb vitézeim ott vannak a tenger fenekén; népem virága levágva, magam földönfutó, akit kergetnek. Se aranyam, se vasam. Meztelen vagyok. Azt sem tudom, merre meneküljek! És én azért mégis esküszöm teneked, hogy visszatérek ismét; mielőtt a hold kétszer megújul, itt leszek. Új erővel jövök, olyan hatalommal, mely szétszórja ellenségeinket, s rettentő fegyveremmel bosszút állok a szenvedett kudarcért. Akkor azután ismét fényesnek, dicsőnek fogsz látni, és akkor velem jössz oda, ahol őseim királyi vára dacol a fél világgal, s felülsz mellém az én trónusomra. Ott azután majd nem fogunk félni — én a te csókoztul, és te az enyimtül.

A leány nagyot sóhajtott.

— Csak olyan rövid időt ne mondtál volna, jobban elhinném, hogy úgy lesz.

— Mit? te nem hiszesz abban, amit Deli Markó ígér?

— Mindent elhiszek. Óh, meg ne haragudj rám! Tudom, hogy vitéz vagy, csodákat tudsz tenni. De én félek, nagyon félek! . . .

— Mitől félsz?

— Attól, hogy téged megölnek. Olyan sokan vannak. Magad mondtad: körös-körül fogtak, német, olasz, horvát, még a török is. Reszketek, hogy még egyszer odamenj közéjük.

— Ne félj! Mi még többen vagyunk! Ne hidd azt, hogy én az én népemmel együtt magamra vagyok hagyva. A Néva jeges partjától a Fekete-tengerig, s le onnan a görög szigetekig, végig az egész adriai parton egy hatalmas szövetség mozgatja

a népeket, földrengés lesz belőle, ha az egyszerre megindul. E szövetség neve a „Hetairia”. Benne vannak az oroszok, oláhok, hellének és az igazhívő szerbek az egész Karszt és Balkán mentén és a Cerna-Gorában. Vezetőink Párizsban laknak, onnan intézik a világharcot. Neked mindent elmondhatok, mert feleségem vagy már. Nálunk így megy a házasság. Előbb együtt laknak, a legény meg a leány, mint hűséges társak, egy táblul esznek; csak azután, ha bebizonyult, hogy tud az asszony az ő urának hűségesen szolgálni, akkor jön rá a sor, hogy szeretgessék egymást, s ha azután meg vannak elégedve egymással, akkor következik a pap, aki összeesketi őket, de igazi férj és feleség csak akkor lesz belőlük, amikor az asszony a csatában a férje oldalánál tölti a puskát.

Milióra egészen el volt ragadtatva ettől a házassági előirányzattól. Leült az ő urának a lábához. Az pedig nyilatkozott előtte.

— Hát hogy lásd, milyen bizodalمام van hozzád, elmondom, hogy hová megyek, és mikor jövök vissza. Én most, ha a te segítségével innen kiszabadulhatok, Párizsba sietek. Ott van a mi országunknak a titkos feje, akinek mi mindnyájan engedelmesszük. Ő ennek a tengerparti birodalomnak a választott császára, akinek a zenggi, raguzai, cattarói, zárai királyok csak vazalljai. A nevét nem mondom meg neked, mert azt kibeszelnünk még a legkedvesebb feleség előtt is tiltva van. Hanem az arcképét megmutathatom. Azt velem hordom mindig, mint egy csodatevő ereklyét. Itt van a derekamra kötött tűszőmben. Ennek nem találd meg a nyitját, ugye? Tanuld meg, hogy máskor tudjad. Hanem előbb esküdj meg rá, hogy ebbe a képbe bele nem szeretsz, mert ez gyönyörű szép férfi, nálamnál százszorta szebb.

Milióra hevesen tiltakozott minden mozdulatával ezen állítás lehetősége ellen.

— No, de esküdj meg előbb, hogy nem szeretsz belé! — kötődék az uskók vajda a leánnyal, s addig nem adta ki a

markából a medaillont, amit a tüszője rejtekéből vett elő, amíg Milióra esküvel nem fogadta, hogy nem fog ő beleszeretni senki férfiába, bárha angyal lenne is.

Akkor aztán odaadta az arcképes medaillont a leány kezébe.

Hát amint ezt az arcot megpillantá Milióra, csak elsikoltotta magát egyszerre, s mind a két kezével ajkához szorítva, elhalmozta azt számlálatlan csókok özönével.

— Hát te így tartod meg az esküdet? — rivallt rá a vajda, s öklét emelte rá.

Milióra pedig gyönyörtül kacagva mondá neki.

— Hiszen ez a bátyám, az én Metell bátyám — s azzal alázatosan odahajtá a fejét az ökölcsapás elé.

Az uskók vezér pedig, ütés helyett, szelíden megsimogató a leány fejét, s egészen más hangon mondá neki:

— *Tudom én azt jól!*

De nemcsak más hangon, hanem más nyelven is mondta ezt; eddig azon a szláv idiómán beszélt hozzá, mely e vidék lakóinak anyanyelve, ezt az utolsó szót már franciául mondta, ahogy a legelső találkozásuk alkalmával is megszólította.

S egyúttal egészen más ember is lett az uskók. A takarópokrócot egész klasszikus redővetéssel kanyarította termete körül, hogy az mint egy görög hőszobrot, rögtön szalonképessé tette, s akkor aztán egész nagyvilági courtoisie-val beszélt a kisasszonyhoz.

— Tudom én azt igen jól, Milióra kisasszony. Első idejövetelem is az ön bátyjának parancsára történt. Ő megtudta, hogy ezen a vidéken éhínség van, s ha a nép szükségét szenved, akkor az ő testvére is nélkülözni kénytelen, s azt mondá nekem: eredj oda, lásd el népünket élelemmel a sziklafészekünkben s a húgomat télire valóval. Én ezt a magam módja szerint végrehajtottam, kissé nagy huzakodásba került, de a cél el van érve.

Most aztán még nagyobb hévvel szorongató az ifjú kezét szíve tájára a leány.

— Hogyan? Te az én bátyámtól jössz? Te láttad őt?
Ő küldött ide?

Az uskók hódolattal felelt.

— Hogyan is mertem volna én különben, alattvaló vajda, az én uramnak, a mi leendő cárunknak a húga előtt megjelenni, ha urunk által küldve nem lettem volna?

Milióra megijedt, hogy most már ilyen nagy távolság támad majd közöttük.

— Nem! Nem! Csak maradjunk annál, hogy te Deli Markó vagy, a kraljevics, én pedig a te menyasszonyod, akit a sziklaváradba fogsz hazavinni, addig pedig itt várok rád.

— Ahhoz az én cáromnak az engedelmé szükségés.

— Óh, ő abba bele fog egyezni, mert ő engem nagyon szeret. Aztán te annyi hőstettet fogsz elkövetni, hogy nem tagadhat meg tőled.

— Harcaim diadalkoszorúját a te kezedből várom.

Ez igazán lovagias mondás volt. Igazi hős lovagok, akik hexameterekben és alexandrinusokban beszélnek, sem mondhatnának szebb vallomást a szívük választotta hölgynek.

— Mikor térsz vissza hozzá? — tudakolá Milióra.

— Még ma, amint innen menekülhetek.

— Vidd neki csókomat!

— Kár, hogy azt átvennem nem lehet.

— De lehet — szólt Milióra, hamiskásan mosolyogva — levélben, papíron. Könnyen megy ez. Itt van a papír, ez a költemény, amit neked felolvastam, ennek a háta üres lap, a hajtúm ezüst vége jól fog írón helyett; csak annyit írok rá: „Csókollak ezerszer, Miliórád”. Nesze, vidd el neki. Ebből majd megtudja azt is, hogy mi szeretjük egymást.

— De majd azt fogja gondolni, hogy ezt az ezer csókot nem őneki, hanem Deli Markónak szántad.

— Hát mit tegyek?

— Írd fölé a nevét.

— Igazság az! Hisz anélkül nem tudná, hogy neki szól ez.

És Milióra szépen fölírta az üzenete fölé a bátyjának a nevét, nem azt a Babiagorai Riparievichet, hanem az igazit, amelyik benne van a magyarországi aranykönyvben. Úgy adta át azt költeményestül együtt az uskók hősnék.

Az elzárta azt a tüsszőjébe.

— Két hét múlva őnála leszek. Csak most innen menekülhessek ki gyorsan és biztosan.

— Kigondoltam én azt már igen jól — monda Milióra.

— Ha ezeket az összeszagotott köntösöket újra fölveszem, mindenki megismer bennük, hogy uskók vagyok.

— Nem is azokat veszed föl, hanem ezeket itt ni.

S azzal Milióra előhúzott egy csomagot a zugból, amit szobájából hozott le. Az ő saját öltöneyei voltak benne.

— Ezeket vegyem föl?

— Hisz olyan sima arcod van, mint egy leánynak; termeted is olyan karcsú. Kicsinnyel vagy magasabb nálamnál. Minden ruhám rád fog illeni. S ez nagyon jó bugyola lesz neked. Aki innen meglát kimenni, mind azt hiszi, én vagyok, tőlem pedig félnek, elfutnak, a Margueritának vélnek, senki sem fogja utadat állni ebben az álcában, bátran keresztülmehetsz vele a határon.

— De hogy jutok ki innen a várból? Azon az úton, amelyen feljöttem, nőgúnyában nem kúszhatok.

— Arról is gondoskodtam már. Axamita a várkaput mindig zárva tartja, a kulcsok az övébe vannak dugva. Hozzám rendszeren délben meg este szokott feljönni, máskor odalenn van a puntában — és fon. Nem tudja leányvoltát megtagadni, fon, mikor nem látják. Majd ma, ha feljön hozzám, pálinkát adok neki inni, addig itatom, míg elalszik, akkor aztán elveszem tőle a kulcsokat, s kibocsátalak a várkapun. A kert rácskapuja a Valle felé nyitva van, arra, Rovinón keresztül legjobb lesz menekülnöd.

— Angyal vagy — szólta az uskók vitéz, megszorítva gyöngéden a leány kezét.

Milióra nagyot fohászkodott.

— Szeretnék még nagyon sokáig együtt lenni veled — szólt két kezét az ifjú vállaira téve. — De ha menned kell, menj mentül előbb.

És aztán sokáig nézett az ifjú szemébe, míg könnyei el nem takarták előle. Hogy még ilyenkor sem szabad egymásnak egy csókot adni! Nem, egyetlenegy búcsúcsókot sem. Úgy kell megválni egymástól csókolatlanul. Ebben a rettenetes házban, ahol annyian haltak meg azért, mert csókot adtak és vettek.

Milióra ruhái egészen ráillettek az uskók hős természetére. A vállfűző segített hozzá. Mikor készen volt a felöltöztetéssel, Milióra maga is meg volt elégedve a művével. Tökéletes asszonyi alak állt előtte.

A valóságos „lady Adamina”.

— — — — —
A szél megállt. Úgy szokta, egyszerre megszakad, mintha a tengerbe ölte volna magát, s a hullám még sokáig zúg, csattog, de már ellenfele eltűnt; a lég csöndes, a nap egyszerre melegen sűt, a jég, a hó szennyes patakokban olvad alá a szikláról

Axamita leányasszony azt gondolta, hogy most már mégis ideje lesz letenni a kezéből az orsót, s felnézni a toronyba a kisasszonyához és meggyújtani a kandallójában a tüzet és aztán ebédet főzni. Felballagott a várba.

Amint a várkapun belépett, s azt ismét bezárta, a háta mögött megütötte az orrát a nagy füstszag.

— Eh ha! Valahol ugyan tüzelnek, még pedig olajfával.

Egybe megakadt a tekintete az udvar közepén álló kútállványon, a füst abból jött elő.

— Ohó! Az én kisasszonyom csakugyan megtette azt a hóbortot, hogy a pincébe ment le tüzet rakni a reggelijéhez. Mind az ördögé leszünk ma!

Előbb azonban kitekintett a kertajtón, nem találja-e őt ottan.

Miliórát nem találta ott, hanem igenis a handzsárt a hegyével a földbe fúródva. Nehány vércsepp is volt látható a jégalmazon. Bizonyosan az uskók megsértett lába hagyta ottan. Axamita meggyőződött felőle, hogy ez a bóra lábának a vére. A megsántult rém azért ment haza gunnyasztani. Mármost bizonyosan tudta, hogy Milióra tündér, aki elő tudja hívni a vihart és vissza tudja kergetni az odújába. De jó volna, ha több rendbeli ördögökkel nem töltené meg ezt a kastélyt.

Azért is most már elszántan indult a pince felé, hogy Miliórát felhíjja onnan. Nem jó dolog az, amit most cselekszik.

Nem is jó volt, de már megvolt.

Axamita felnyitá a pinceajtót, ami sohasem szokott kulccsal bezárva lenni, s már a lépcsőgádorbul látta, hogy a cseppkőbarlang szádából erős tűzvilág szüremlik ki.

Még éppen a barlangban rakni tüzet! ahol a manók tanyáznak!

Keresztet vetett magára, s szent Györgyöt hitta segítségül. Azzal nekibátorítva magát, robogott előre a barlangszáda felé, — mint mikor Borodinónál ágyúüteget ostromolt.

Csak hogy ez félelmesebb látvány volt egy ágyúütegénél.

A barlang bevilágítva a közepén rakott tűztől. A stalaktit bálványok, ki átlátszó fehér, ki ragyogó veres, és valamennyi között áll, háttal a tűznek fordulva, maga a Vila, a tündér, fél kezét a csípőjére téve, a pokol fecskéi, a denevérek úgy repkednek délceg alakja körül.

Axamita még most sem engedte a gyáva félelemnek, hogy erőt vegyen a szívéen. Megismerte a föld alatti alakon Milióra ruháit, s azt hitte, hogy őt látja maga előtt.

— De ugyan, kisasszony, az Isten szerelméért, mit csinál ideleenn? Ne játsszék a tűzzel. Jöjjön fel a szobájába.

Azzal odament a félelmes alakhoz, s megfogta annak azt a kezét, amelyik a csípőjére volt téve.

Erre az a hölgyalak a másik kezével hirtelen torkon ragadta, s olyan erővel, aminővel túlvilági lények rendelkeznek, úgy vágta Axamitát a falhoz, hogy a lélegzete elállt, s ugyanakkor leszakította az övéről az egész kulcscsomagot, s aztán rohant ki a pincéből.

Axamita, az első rémületből felocsúdva, annyira visszanyerte, ha nem is a bátorságát, de a kötelességérzetét, hogy utánafutott a nőalaknak, s még jól láthatta, amint az a hosszú oszlepos korridoron végigsuhanva, a várkapuhoz rohant, azt a kulcscsomaggal felnyitotta, a kulcsokat lehúzta, a kapun kiugrott, azt bevágta maga után, s aztán a kulcsokkal újra bezárta.

Axamitának a homlokán csurgott a veríték.

Milióra megszökött a várból!

Ez volt az első gondolatja.

Aztán jött a másik: felfutni a toronyba, s onnan utánanézni, hogy merre szökik.

Rohant fel a lépcsőkön a legfelső szobába.

S amint oda benyitott, maga előtt látta Miliórát, a valóságos élő Miliórát, aki nyugodtan jött eléje az égő kandalló elé, s azt kérde tőle szelíden: „Nos, Axamita, strázsmester leányasszony, hát mi történt?”

Egyszerre két helyen jelen van! Ez a „Vila”!

AZ UTOLSÓ JÁTSZMA

Babiagorai Riparievich Metell szokatlan órában tért haza a szállására, ebéd után hat óraker, amikor minden gentleman vagy a színházba, vagy a klubba megy, de haza semmi esetre sem.

Még mindig ott lakott lord Camelborough Adam palotájában. Az tartozott neki ezért még hálával, különben távolléte alatt a cselédjei mind eladogatták volna a ritkaságait, porcelánját és ezüstneműit.

Mikor a budoár ajtaját felnyitotta az óraláncán függő kis kulccsal, az a meglepetés várt rá, hogy a bezárt szobában egy férfit talált az ottománon heverészve és szivarozva, akit eltávozásakor nem hagyott ottan.

A meglepetés azonnal átváltozott örömmre, amint az ottománon heverő szemközt fordult feléje.

— Ah, lord Adam! Ön megérkezett?

— Épkézláb, ahogy ön látja.

— No ennek sokszorosán örülök, hogy ön itt van.

— Magam is, de mi az ördögért nem tegezzük mi egymást?

— Már egészen megfeledektem, hogy így szoktuk. Nekem ugyan egészen apropó jöttél most meg.

— Hogyan? Talán kifogyott a pénztárad?

— Ellenkezőleg. Megtelt. Már el akartam hagyni Párizst.

— A gutát! Hát egészen rendbe szedted a dolgodat? Minden juhocskád a szárazon van? ahogy a német mondja.

— Mind. A pénzem itt van egy arasznyi papíron, a fiumei Augustich házra szóló váltóban.

— Az igen jó firma.

— Hát te azt hogy tudod?

— Hiszen jártam Fiumében. Tudod, „akkor”.

— Igen, de azóta az uskókok kirabolták Fiumét.

— Annak a háznak nem tettek kárt. Hát már te is tudsz erről a puccsról?

— Itt van a hírlapban. Ez a hír határozott éppen, hogy minél előbb elmenjek; azt írják a lapok, hogy Deli Markó a fiumei kaland után Porto Ret is meglátogatta, s az én Frangipáni váramba is be akart törni, s csak a rovinói lázarak rémpofáitól riadt vissza. — Szegény húgom, hogy félhetett!

— Ne búsulj! Azóta már tönkre verték az uskókokat az osztrákok és a törökök, a hajóikat is elsüllyesztették.

— De a legújabb hírek szerint Deli Markó maga elmenekült, s annak az átkozott fickónak nem lehet hinni, amíg eleven. Azonfelül még azt is írják a lapok, hogy egész Dalmáciában éhínség van; azt sem tudom, hogy szegény húgom nincs-e a legnagyobb nyomorban? alig várom, hogy ott lehessen mellette, s elhozhassam magammal arról az elátkozott helyről.

— De csak nem akarsz engemet úgy itthagyni, hogy még csak ki sem beszéltek magunkat egymással.

— Ellenkezőleg. Ez az egész éjszakám a tied. Éppen most adtam számot a közjegyzőnek egész rámbízott vagyondrul, hogy visszatértegedig vegye át; ezt mind átnézheted.

— Vesződjék vele a közjegyző, ha rá van bízva; én egyébrül akarok veled fecsegni, ami nem kerül a bélyegzett papirosra.

— No igen, azokrul is számot adok. Itt van egy csomó kartell; ezek közül a behasított fülűek később a küldőik által visszavonattak, kielégítő magyarázat után, az átlikasztottak pisztollyal, a levágottak karddal lettek elintézve egész lovagiasan, minden nagyobb szerencsétlenség nélkül. Ez a teherlap egészen tiszta, semmi kihívás nem vár rád; Lady Adamina rég

el van felejtve, csak az egy muszka gróf duzzog még, akinek mylady korodban egyszer egy pofont adott. De azt is megnyugtattam azzal, hogy ha visszatérsz, egy csókot fogsz neki adni arra a helyre.

— Vagy egy kardcsapást, ahogy jönni fog. Hát . . . aztán?

— A versenyparipáid közül kettő nyert, egy pedig kitorpte a nyakát.

— Béke hamvaira!

— A leveleidet, amik ide érkeztek, felbontottam, s amelyikre tudtam, válaszoltam; itt találod őket az íróasztal fiókjában, a válaszok másolataival együtt.

— Majd ha egyszer nem lesz egyéb dolgom.

— No még aztán hátra van az értesítem arról a kis hölgyről, aki Vivienne utcai 98. számú házban lakik, s aki egyedül volt arról értesülve, hogy lady Adamina nem az ő neméhez tartozik.

— Ah! A Brillianta! Hát megvan még?

— Megvan, és folyvást ragyog; utasításod szerint, nem voltam reá féltékeny, s ennél fogva nekem semmibe sem került; úgy hiszem, hogy a muszka jobban tudja, hogy hol laknak a hitelezői.

— S a búcsúestét nem töltöd nála?

— Nem. Azt átengedem neked. Legyen a búcsúból viszontlátás.

— Ah, nagylelkű jó barát! És te mivel akartad tölteni az éjszakát?

— Neved ki érte. Mandolinon játszom.

— Mi az ördög? Mandolinon? És kinek?

— Hát csak magamnak. . . . Megvallom neked őszintén, hogy mikor arra a szegény leányra gondolok, ott abban a pusztában, úgy lehangolódik a kedélyem; szinte sírhatnám. Olyankor bújok az emberek elől. Bezárkózom négy fal közé, s előveszem a mandolint, és egyedül magamban eldanelom azt a csónakdalt, amit utoljára danoltam neki, mikor

gondolámon a Frangipáni várig vittem. Azt ígértem szegénynek, hogy majd mikor visszatérek hozzá, hogy magammal hozzam, messziről meghallja ezt a dalt, amint közeledem a csónakkal.

— Ah, ez nagyon szép! Egy barkarola, amiről rád ismernek. Hát nekem nem danolnád azt el?

— Bohóság! Kinevetni való. Minden embernek vannak ilyen gyöngeségei. . . . Én mikor szegény kis húgomra gondolok, akkor ellágyulok, megolvadok. Szegény kis majmocskám!

— No hát vedd kézbe azt a mandolint. Ha te ráérsz barkarolát danolni, én ráérek azt hallgatni. Képzeld, mintha lady Adamina volnék, s annak danolnád.

Metell felvette a mandolint, és dalolt hozzá.

„Eljött az esti szellő,
Ringatva csónakom,
Az ő nevét susogta,
Kért imádkozom
Reggel gondolámban,
Este nyoszolyámban:
Milióra! Milióra!”

— Nagyon szép! Igen szép gondolat: ismerős dallal tudatni messziről megérkezéset! Ő a torony ablakából fogja azt hallgatni, s aztán lefut eléd a partra. Te is így gondoltad ezt ki, úgye? Ez szép találkozás lesz.

S aztán Metell még a második és a harmadik versét is eldalolta a csónakdalnak, akár meg is tanulhatta azt tőle Adam lord.

— Tehát te nagyon szereted a húgodat, Metell?

— Voltaképpen az egész nőnemből ezt az egyet szeretem igazán.

— S nem fáj a szíved, mikor itthagysz Párizst, a Palais Royalt, a tatár tábort, azért, hogy a Quarnero szikláit meglásd újra?

— Bizony semmit sem hagyok itt, amiért visszakívánkoz-
zam.

— Ejh, hát én sem vagyok senki rád nézve?

Metell megölelte lord Adamot.

— Te kivétel vagy rám nézve az egész emberi fajból. Mikor
asszonynak hittelek, akkor is úgy szerettelek, mint egy jó
barátot. Tudod, hogy én ezt nem szoktam mondani.

— Hanem tettekben nyilvánítod. Például most, amidőn el-
hagysz, úgyszólván menekülsz előlem.

— Igaz, tudod, az irántad való szeretetembe egy neme a
félelemnek vegyül.

— Tőlem félsz?

— Igen. Te azt mondtad nekem egyszer, mikor búcsút
vettél tőlem, hogy egyet nem bocsátasz meg nekem soha, azt,
hogy kényszerítettelek női álcádat elvetni s férfi alakban jelenni
meg . . . Ezért valahányszor rád gondolok, mindig olyan érzés
fog el, mintha egy lefizethetetlen nagy adósságom volna nálad,
ami elől legjobb lesz megszöknöm. S mikor elélem jössz, moso-
lyogva megölelsz, kezet szorítasz, rám bízod a vagyonodat,
a szeretődöt, az ellenségeidet, sőt még a lovaidat is, mégsem
tudok attól a gondolattól menekülni, hogy itt van nekem egy
igen kedves jó barátom, aki engem nagyon szeret, hanem azért
mindig azon töri a fejét, hogyan találjon ki valami olyan trom-
fot, amivel nekem ezt az elrontott mulatságát visszatorolja.

— S ebben a hitedben megerősít az, hogy én egy ízben az
igazi nevednek a titka után fürkésztem. De hiszen láthatod,
hogy amint az adataiddal felvilágosítottál, megnyugodtam a
titkolódzásodban, s tovább nem háborgattalak semmi kérde-
zéssel. Ha neheztelnék rád, nem volnék most itten, nem szoríta-
nám meg a kezedet.

— Én mégis érzem azt, hogy nincs köztünk minden kiegyen-
lítve. Ez olyan, mint mikor a társaságunkban valaki egy másik
gentlemannek valami olyan élcet mondott, amin a többiek
nevettek; annak egész életén át készen kell arra lennie, hogy

azért az egy élcért valamikor okvetlenül kell jönni olyan alkalomnak, amikor a társaság őtet fogja, ha lehet, éppen olyan nagyon kinevetni; ha ez nem lehet, éppen olyan nagyon megsíratni.

— No hát, kvitteld le ezt a tartozást ma, s légy egészen tehermentes velem szemben.

— Mivel?

— Azzal, hogy ne készülj még holnap reggel a dalmáciai utadra, hanem jöjj el velem még ma este a l'hombre klubba.

— Én nem kártyázom többet.

— Micsoda? Te nem kártyázol?

— Tudod jól, hogy miért tettem eddig? mi vetette kezembe újra az elátkozott kártyát? Azt a célt már elértem. Húgomnak a vagyonát, amit a diplomaták és finanszíerok elsinkófáltak, én a magam tudományával a játékasztalnál, tisztességesen, gavalérosan visszaszereztem. Többet semmi okom nincsen játszani. Ezentúl csak egyedül fogok l'hombre-ezni szalmaemberekkel.

— De még ma el kell velem oda jönnöd. Ez a velem való végleszámlásod. Tudod, hogy amint én abba a társaságba, ahol mint lady Adaminát adoráltak, most mint lord Adam belépek, a legfurcsább helyzetben fogom magamat találni. Nem tudhatom, hogyan fogadnak. Egy hamis megállás, és rám omlik az egész világ. Ennél a visszatérésnél olyan szükségem van egy jó baráttra, mint a jobb kezemre. Elöl, hátul szememnek kell lenni. Szükséges, hogy legyen egy gentleman barátom, akivel karöltve járhatok a termeken végig. És elmúlhatlanul kötelességed, hogy te, aki annyi kényes ügyben képviselted személyemet, mellettem légy, és biztosítsd tanúsággoddal, hogy ezek az ügyek rendben és lovagiasan vannak elintézve.

— Igazad van! Ezt a tartozásomat le kell rónom.

— Tehát még ezt az éjt a klubban töltjük együtt. S onnan elmegyünk a Vivienne utcai házba.

— Ha a muszka meg nem előz.

— S csakugyan komolyan bosszút állt volna rajtam a muszka lady Adamináért egy separat invázióval, minden mandátum nélkül, az én szuverén országomba? — No, akkor a restaurációhoz komolyan hozzá kell látnunk. Brillianta Franciaország, mi: Anglia, Russia, Ausztria együtt. Valóságos triple alliance.

— Én kimaradok a Szentszövetségből.

— De majd rajta leszek, hogy a muszka is kimaradjon, én a continentál-zárt helyreállítom. A többi ország mind foeminini generis, csak „Albion” masculini.

A két ifjú a titkos lépcsőn keresztül hagyta el Camelborough palotáját, anélkül, hogy a cselédség megtudta volna igazi gazdája hazaérkezését világgörútjából.

A klubban még akkor nem játszottak, csak egypár öregúr sakkozott, hogy teljék az idő. A két belépő ifjút egyszerre körülfogták az ismerősök; Adam lord sokkal szívélyesebb fogadásra talált, mint amilyent képzelt. Rászedett udvarlónak elpárolgott már a haragja, a tréfát sikerültnek találták, s ami komoly utóhangja volt, azt a conventionatus pisztolydurranás, kardcsattogás kiegyenlítette. A két karöltve járó ifjút Orestes és Pyladesnek nevezték.

Csak az egy muszka fintorgatott különös képeket.

— Te talán még nem kaptál elégtételt? — szólítá meg őt lord Adam egyenesen belékötelőzködve.

— Vettem magamnak azt, igenis.

— Ugyan hol?

— A rue Vivienne-ben, a hôtél des acaciasban.

— Távollétemben . . . — fitymálódék lord Adam.

— Jelenlétedben is, ha úgy tetszik.

E hetykélkedésre lord Adam odasúgott Metell fülébe.

— Te! Foglald le nekem ezt a muszkát.

— Hogyan?

— Nem bánom én, akárhogy. Ül le vele kártyázni.

— De én már megfogadtam, hogy mátul fogva nem kártyázom többet.

— Postdatáld a fogadásodat egy nappal — az én kedvemért.

— Jól van. Hát a te kedvedért. Pour la dame.

— Amíg te az ellenséggel szemben harcolsz, azalatt én elfoglalom a rue Vivienne-i redoutot.

— Úgyhiszem, nem nagy ostrom kell hozzá.

Azzal Metell felhívta a muszkát a játékra. Annak úgy is tartozott revánssal.

Ezúttal Metell rosszul játszott, folyvást veszített. A kártya is oly szeszélyesen járt rá nézve, mint még soha. Amellett olyan hibákat követett el, amikért egy kezdő játékos is pirulna.

Valami egy óra múlva a muszka megsokallta a folytonos balsikert ellenfele részéről.

— Ön ma nincs jól diszponálva.

— Az ám, másutt jár az eszem.

— Akkor jobb lenne, ha abbahagynók a játékot.

— Miattam ne. Majd később belemelegszem.

— Az én kedvemért ne folytassuk.

— Nem az ön kedvéért játszom.

— Ha pedig a dioscur társa kedvéért játszik ön velem, akkor meg éppen fölösleges áldozatot hoz a baráti kötelességnek, mert Brillianta ma este elutazott, s rajtam kívül nem mondta meg senkinek, hogy hová. Mylord ezóta vissza is került a hôtél des acaciasból a saját hôtélébe, s bosszújában maga főzi otthon a puncsot.

— Ez jó tromf volt — monda Metell —, akkor csakugyan összszámolhatunk.

Azzal elkezdték a táblán feljegyzett számokat összeadni.

Eközben egy klubszolga jött oda Metell háta mögé, s ezt súgá a fülébe:

— Egy idegen úr van odakinn az utcán, batárban, sürgős izenetet hozott Dalmáciából.

Metellnek Milióra jutott az eszébe. Voltaképpen mindig is az járt az eszében; ez az izenet csak elevenebben odahozta őt eléje. Nem is gondolhatott másra.

Engedelmet kért játszótársától, hogy egy pár pillanatra eltávozhassék. Bevett szokás volt, hogy idegent, szabályszerű bevezetés nélkül a l'hombre-klub palotájába be nem eresztettek, hanem ha a klubtagok közül valakinek dolga volt, sürgetően elintézni való, az kimehetett az utcára, s ott végezhetette azt el zaklatójával.

Tél volt az idő, február közepe, Metellnek fel kellett öltenie a ruhatereiben a sokgalléros redingot-ját, s úgy menni ki az utcára.

Nemsokára valami dördülés vagy csattanás hangzott odakinn; nem lehetett jól kivenni, hogy mi, sem azt, hogy az utcán történt-e, vagy a folyosón. Az urak idebenn egyébbel voltak elfoglalva.

Néhány perc múlva Metell visszatért a játszószobába, ahol társát magára hagyta. Feltűnhetett volna arcának szokatlan sápadtsága; meg az, hogy a hosszú redingot-t itt sem vetette le. Azonban ki törődik azzal, hogy egy játékos, aki vesztett, miért sápadt arcú? a felöltőt pedig igazolta az, hogy menni készül.

— Mennyi a veszteségem? — kérde a muszkától.

Az megmutatta neki a táblát.

Metell elővette a tárcáját az *oldalzsebéből*, és fizetett.

— Micsoda dördülés volt az odakinn? — kérde a muszka. —
Löttek, vagy ajtót csaptak be?

— Ajtócsattanás volt — monda Metell, kissé rekedtes hangon.

— Ön most hazamegy?

— Egyenesen haza.

— Jó éjszakát.

S még megajándékozta Metellt egy szivarral, amit az meggyújtott a gyertyánál, s aztán kezét szorított, s szivarozva ment le a kocsijáig.

Mikor a rejteklépcsőn felment a hálósobáig, már csakugyan otthon találta lord Camelborough Adamot. A puncsetésnél kapta.

— Nos? Hát te már abbahagytad a játékokat? — kérde Adam lord a belépőtől. — Ilyen korán?

— Valami jött közbe, ami félbeszakított — monda tompán Metell. — A nagybátyám rámtalált, s lehivatott az utcára.

— Nos? De csak nem tett veled valami bolondot?

— Csak azt tette, amit megígért, keresztüllőtt.

Azzal leveté magáról a bő burkonyt. Akkori divat szerinti hosszú, sárga selyem mellény volt rajta, az egész mellény csupa vér volt.

— Te meg vagy sebesítve?

— Mégpedig halálosan. . . Ne csengess a cselédeknek, kérlek. Nem kell a dologból lármát ütni. A gyilkost nem szabad üldözni. Jó volt ez így. Nem kell nekem orvos. Tudom, hogy meg kell halnom. Egypár órai időm van csupán, amíg eszméletemnél vagyok, s azt jól fel kell használnom. . . Maradj mellettem . . . Rád kell bíznom minden ügyemet, amit félbehagyok. . . Senki mással nem közölhetem ezeket.

Adam lord a kerevetig vezette barátját, s karjaival tartá fenn, míg az elhelyezé a fejét a vánkoson. Már ekkor sok vért kellett vesztenie.

— Nem tennéd le a szivart a szádból? — monda neki Adam lord.

— Nem. Nagyon jól szelel. Azt hiszem, hogy eltart *addig*. Ha szívességet akarsz velem tenni, kérlek, told ide az írótamlányt, hadd írok levelet a húgomnak.

S Metell hanyatt dülve szivarozott és írt. Az egyik kezét a sebére nyomva tartá, a másikkal írt. Nehány perc múlva azt mondá:

— Igazad van. Ez a szivarfüst kápráztatja a szememet.

S eldobta a szivart. Nehány szó leírása után megint fel-sóhajtott.

— Biz énnekem így is káprázik a szemem. Nem tudom mi lelte, alig látom, amit írok. Kérlek, hajolj ide fölé, s mondd fönnhangon, hogy mit írtam.

Adam lord odahajolt Metell fölé, s leolvasta neki a papírról, amit az tévovázó betűkkel odaírt.

— Kedves Miliórám. — Én haldoklom. — Keresztüllöttek párbajban. — Nem mehetek érted. — A pénz, amit neked ígértem, megvan. — De te ne váltsd ki azon az ősi birtokot. — Maradj távol mindenkitől, aki rokonunk. — Az, aki neked ezt a levelet át fogja adni, egyúttal a váltót is odaadja, amely vagyonedat képviseli. — Ő majd el fog magával vinni szomorú magányodból, keres számodra boldogabb menedéket, úgy fog rólad gondoskodni, mintha helyettem bátyád volna. — Ez az én egyetlen igaz barátom, lord Adam of Camelborough. Isten oltalmazzon. Légy áldott! — Bátyád Metell.

Az utolsó szavak olvastára megölelte a haldoklót Adam lord, s halkan suttogá:

— Elfogadom a rám bízottat.

Metell kezét nyújtá neki, s megrázta szótalánul Adam lord jobbját.

Azután összehajtá a levelet, belerekeszté a pénzrül szóló váltót, s lehúzta az ujjáról a gyűrűjét, azt odanyújtá lord Adamnak, hogy pecsételje le a borítékot. Majd a gyűrűt is átadhatja Miliórának, családjuk címere van rajta.

— És most hívass nekem egy papot, görög unitus pópát; ne ortodoxot, mert azoknál a gyónás nem járja. — Teher nyomja a lelkemet. — Azt hiszem, hogy az a mesterség, amivel én vagyont szereztem, egészen hasonlít a banditához. — Ki tudja, hogy ítélnek odaát a másvilágon? — Tesz-e különbséget az a kódex a kártyás és a tengeri rabló között? — Pedig szeretnék a másvilágon legalább olyan helyre jutni, ahol megint megláthatom az én szegény kis Miliórámot. — Kedves kis ártatlan madárkám! — Ő nem tud arról semmit, hogy én mi úton szereztem számára ezt a pénzt. Az ő lelkére nem vet

árnyékot. Azt hiszi, a léghajót találtam fel, azzal szereztem. Azt ám. Megyek is már rajta fel az égbe. — Szegény kis árva majmocskám! — Nem fogom már neki énekelni a barkarolát, mikor a part felé közeledik a csónakom. — Bajtárs! Tudod mit? énekelj te helyettem azt a dalt, mikor arrafelé vitorlázol a maltempói csatornán végig. — Adj ide egy hangjegy-papírt, én lekottázom azt neked: tanuld be. — Örvendeztesd meg velem majd szegény kis bolondomat. — Aztán eredj, hozass nekem addig egy pópát. — Siess vele, míg a hagymáz utól nem ér.

És aztán leírta az eléje tett vonalozott papirostra a csónakászdal hangjegyeit iromba vonásokkal, amíg lord Adam odajárt papot keresni.

Biz ez nagy időbe kerül, amíg az ember Párizs városában, késő éjjeli órában egy görög unitus papot feltalálhat. Mire a pópával visszatért lord Adam, már akkorra Metell készen volt — a hangjegyzéssel is, meg az étellel is.

Mikor a pap odatartá neki a fülét, hogy gyónja meg neki lelke terheit, Metell gyöngye lélegzetével elkezdé neki a barkarola utolsó verseit dúdolni:

„Menj vissza esti szellő,
Suhanj be ablakán!
Mondd meg szerelmesemnek:
Ő a legszebb leány!
Nyomj ott ajakára
Egy csókot éjszakára,
Milióra . . . Milióra . . . !”

A pópa megáldotta, feloldotta . . . Ezt bizony megbocsát-hatják neki a túlvilági ítélőbírák! . . .

Szép temetése volt Metellnek. A tatár tábor minden celebritása ott volt a végtisztségétélén. Lord Camelborough Adam pompás gránitobeliszkot rendelt meg a sírkőfaragónál legkedvesebb barátja hamva fölé. Csupán egy klubtagot nem lehetett ott látni a temetésen, a muszkát; bár a gyászjelentést neki is megküldte a lord, sajátkezűleg címezve. Ezért föl is tette magában Adam lord, hogy amint visszatér, ki fogja őt hívni párbajra.

A muszka azonban megelőzte őt, mikor lord Adam a palotájába visszatért, már ott várt rá a szalonjában.

— Ön nem jött el a mi barátunknak a temetésére! — szólt a lord, egyenesen rátámadva a muszka grófra.

— Nem mentem el — viszonzá a gróf —, mert nem akartam azt kockáztatni, hogy az egész világ füle hallatára mondjam önnek szemébe azt a három szót, amit ott, ahol önnel találkozom, ki kell mondanom. Ön lord Camelborough Adam *kém, orgyilkos és szemfényvesztő.*

— Három nehéz szó!

— Három olyan szó, amiért nem szokás megverekedni, — hanem amiért vagy bocsánatot kérünk attól, akinek ez mondva volt, ha el tudta háritani magáról; vagy kirekesztjük a társaságból, ha nem volt mentsége.

— Halljam önnek a vádjait, gróf úr.

— Meghallja. Önnek tudomása volt Metellnek egy titkáról, miszerint az fenyegetve van egy nagybátyja által, akinek az egyetlen fia öngyilkos lett Metell kártyaszerencséje miatt, azzal

fenyegette Metellt hogy ha még egyszer kártyát vesz a kezébe, ő ott, ahol előtalálja, keresztüllövi. Ezért viselt Metell Párizsban álnevet. Ön megtudta Metellnek az igazi nevét, s denunciálta őt a nagybátyja előtt, akit könnyű volt az után feltalálni, minthogy ő is ugyanazon nevet viselé, s azon a vidéken, ahol ő lakik, minden ember tudja, hogy az ő fia lőtte magát föbe. A nagybátyja idejött, az ön utasítása nyomán rátalált Metellre, éppen mikor kártyázott, s megölte őt. Ez az ön műve volt.

— Ön nagyon pontosan van értesülve, gróf úr.

— Igen, pontosan. Itt van nálam a nagybátyjának hozzám írt levele, ebben értesít körülményesen az egész esetről, miután éppen én voltam azon az estén Metellnek a játszó ellenfele. Azért tudatja velem az egész dolgot, nehogy ártatlan embereket üldözzenek miatta. Ő volt a gyilkos. Ez önük dalmatáknál divatos szokás; vérbosszúnak hívják. Ha processust akarunk ellene indítani, menjünk Ragusába, ott igen jó törvényszékek vannak. Ő ezt a levelet a hajóra szálláskor írta hozzám. Ebből tehát kisé, hogy ön kém volt, aki egy gentlemant elárult, orgyilkos volt, aki a jó barátját megölette, és végül szemfényvesztő, aki obeliszkot faragtat annak a számára, akit meggyilkoltatott. Igaz-e ez a három állítás?

— Mind a három igaz.

— S van önnek rá valami mentsége?

— Van.

Azzal lord Adam szétgombolta a mellénye csipkefodrait, s az inge alól egy nyolcágú aranycsillagot vont elő.

E csillag láttára a muszka csak lesütötte a fejét. — Egyszerre vége volt az arcán a támadó büszkeségnek. Rabbá tett fogoly lett belőle.

Lord Adam, azzal az öntudatos büszkeséggel, mely lefegyverez, lépett megtámadója elé, s egész bátran tekintte a szemébe.

— Jöjj a dolgozószobámba — monda neki —, ott majd megtudod a többit.

Azzal ő maga *előre* ment, vendégét engedte hátul jönni.

A könyvtárakkal körül megrakott s nagy térképekkel díszített szobába érve helyet mutatott a pamlagon az orosznak; ő maga egy kerekesszékbe vetette magát, a zsinórra akasztott aranycsillagot ujjá körül szélmalmoztatva.

— Te tudod, hogy mi ez a csillag. A szojusz blagodensztoiga jelvénye, aminek te is tagja vagy. Ez az egyessége minden szabadságra törekvő szláv népnek, amihez tartoznak a hellének, oláhok s talán majd a magyarok is.

— De te angol vagy. Hogy kerülsz bele?

— Az nem tesz semmit. Ahol csak szabadságharc van a világon, mindenütt találász angolokat. Majd lesznek Moldvában, lesznek Hellászban is, ha a hetairia megindítja cselekvését. Én már tettem is valamit; azért bírom az aranycsillagot. Az én nevem „Deli Markó”.

— Micsoda? te voltál az, aki az uskók népet fellázítottad, s a dalmata partot fellármáztattad velük?

— Az szép kis lárma volt. Az osztrákoknak egy hadsereget kellett miatta mozgósítaniok; már eddig egypár millió forintjuk füstöt vetett.

— De hát mit vétettek neked éppen az osztrákok?

— Azt is megmondom. Azt is tehetném ugyan, hogy a magas pátosz hangján beszéljek veled, hogy fennkölt diatribákat zengedezzek szabad népekről, s azokat elnyomó zsarnokokról; de ezt hagyom akkorra, majd — mikor az angol felsőházban fognak megtámadni az ellenfeleim; itt most négy fal között s teelőttem nem erőtetem meg a fantáziámat, igazat mondok. A lordkancellár engemet proponált Bécsben nagykövetnek, s erre Metternich azt felelte, hogy nem bánja, küldjön őfelsége akár egy egész okos embert, akár egy *egész bolondot* követül Bécsbe, de ne egy *félbolondot*. Élcnék elég jó ez egy osztrák minisztertől. Én erre aztán azt mondtam; no hát legyünk egész bolondok, hogy megnyerjük Metternich tetszését. S megcsináltam neki az adriai tengerparti lázadást. Voltam

három hónapig uskók fejedelem, hordattam magam előtt dárdára tűzött fejeket, s viseltem háborút két nagyhatalom ellen szárazon és tengeren.

— Csakhogy mármost vége van a fejedelemségnek is, meg a hadviselésnek is.

— Csak most kezdődik mind a kettő. Most jön a java. Én teszek, amíg ti cunctatorkodtok. Ezért kellett meghalni Metellnek, mert ő is a halogatás embere volt. Én nem vagyok az. Valahol, valakinek el kell kezdeni a dolgot. Ypsilanti tüzze ki a zászlót Moldvában, Germanos Mauromichalis a Peloponnesusban, Moreában, én fölveszem azt az adriai parton, ahol Metellnek lett volna kötelessége a szabadsághősök élére állni. Mert nem tette; meghalt. — A te kötelességed pedig, amint meghallod, hogy a Karszt és a Vellebit között újra fellobbant a harc, a hajóddal, ami rád van bízva, betörni a cattaroi öbölbe s fegyverre hívni a fekete hegyek lakóit.

Lord Adam olyan hangon beszélt a muszkához, aminőn vezér szokott beszélni az alárendeltjéhez.

— Én tudom a kötelességemet — szólt a muszka —, csak-hogy előre mondhatom, hogy az a vállalat most a legnagyobb nehézségekkel fog járni. A segnai rosszul sikerült lázadás talpra állította az osztrákokat; most azok minden pontot megszállva tartanak, minden közeledő hajót megmotoznak, s amint egy puska lövést meghallanak, azonnal minden oldalról ott teremnek, szétverik a csoportozókat.

— Csakhogy nem fogják a puska lövést meghallani. Van nekem egy új találmányom: olasz alkímistától szereztem. Nézz ide. Itt egy csipetnyi gyapot. Az ember azt gondolná, reuma ellen akarom dugni a fülembe. Nem; pisztolyba teszem, golyót a tetejébe. Most nézd azt a pléh kályhaellenzőt; ugye nincs rajta lyuk? Egy, kettő; ugye most már keresztül van lyukasztva?

A pisztoly csőve egy kis fehér füstöt lövellt ki, alig észrevehető lánggal és semmi durranással.

— Nos látod? Ez a *néma fegyver*. Aki el nem árulja magát se lobbanással, se durranással. Elejti az osztrák előörsöt észrevétlenül, leöli az előcsapatot, híradás nélkül; golyózáppal borítja el bokrok mögül, sziklaodúkból az ellenséget, anélkül, hogy az tudná, honnan jött a lövés? s aztán amellet olyan ártatlan portéka, hogy mindenütt be lehet csempészni. Ugyan ki gyanakodnék rá? Azt hiszik; vatta, téli kabátba bélésnek való.

— Rettenetes stratagéma! — szólt elszörnyedve a muszka. — S te ezt akarod az uskókok, morlákok kezébe adni? De hisz ezzel te az egész hadviselési rendszert fel fogod forgatni; az nem lesz többé harcolás, hanem tömeges orgyilkolás.

— „Mais c'est la guerre!” — monda lord Adam vállvonva. Hát bizony „ilyen a háború!”

— Metellnek is kifogása volt ez ellen — folytató Adam lord. — Most már nem szól ellene.

— Olyan kedves barátod volt, és megöletted.

— „Mais c'est la politique.”

Hát bizony ilyen a politika.

— Van egy igen kedvező hadállásom, ahonnan az új mozgalmat megindíthatom — folytató Adam lord. — Egy elátkozott vár az adriai tengerparton. Nemrég, az illyr királyság idejében, ott tartották a franciák azokat a betegeiket, akiket az a ragály lepett meg, amit Egyiptombul hoztak magukkal; Marguerita a neve. Ettül az asszonynévtül jobban irtózik osztrák és dalmata, mint a kartácstűztől. Még a tájékára sem mernek közelíteni a skriljevospitálnak. Pedig ezt a ragályt nem kaphatni meg más által, mint ha egy férfi és egy asszony egymást megcsókolják. És erre a Frangipáni várban igazán nagy a kísértés. Ott lakik a legszebb leány, akit valaha életemben láttam. Oda rejtette el Metell barátunk a hűgát, mint biztos helyre, addig, amíg ő a számára itten mitőlünk egy kis vagyont kát összekapargat a kártyán. Ezt ő nekem maga fedezte fel.

— S te aztán odamentél, és elcsábítottad a leányt.

— Nem egyszerre. Mert amilyen szép, olyan bámulatra méltó. Mint a havasi csúcs. Mikor a hajnalfény éri, rózsaszínű, mikor közel érjük, tiszta fehér. Mikor az első találkozásnál, diadalmas hadjáratom után, fejedelmi pompában jelentem meg előtte, mint nagylelkű szabadító, (akkor már az éhhalállal küzdött) három lépésnyire nem bocsátott magához közel, kész volt inkább rám huszítani az emberképű kuttyáját s a kutyaképű embereit; hanem mikor másodszor kerültem eléje, mint üldözött skoko, rongyosan, tépetten, kimerülten, akkor ölébe vett, elrejtett sötét odúba, ott levetkőztetett, én ájultnak tettem magamat, s amíg villanyos kezeivel életre dörzsölt, mondhatom, hogy még csak el sem pirult az arca. Olyan ártatlan, mint egy gyermek, s oly heves fantáziájú, mint egy háremhölgy, egyesülve benne a szűz és a tündér. Igazi dalmata leány, jég közepéből kisugárzó tűz. Mint a felhőbül a villám, úgy delejzik ki belőle az eszményi gyönyör-szikra. Csak egyszer látott, s ettől a benyomástul múzsává alakult át, nézd, ezt a verset, amit Deli Markóru írt: ennyi láng három költőnek elég volna, hogy meleget öntsön a verseibe.

A gróf meglátta a ballada hátlapjára írt levelet.

— S mikor neked adta ezt a verset a leány, akkor a bátyjához is írt izenetet, s nem tudva, hogy az álnevet visel itt, az *igazi* nevét írta oda, — te őtől tudtad ezt meg. És így Metellt a hűgátul elvett fegyverrel ölted meg.

— „Mais c'est la diplomatie.”

Hát bizony ilyen a diplomácia.

— S most azután nem elég, hogy Metellt eltetted a láb alól, hanem még vissza is akarsz menni a dalmata partra, hogy a védtelenül maradt leányt prédára ejtsed. Bizonyosan rád bízta őt végakaratóval a haldokló, mint legjobb barátjára, hogy hozd el onnan, vidd el oda, ahol legjobb helye lesz. És te, minthogy a Frangipáni várban, az egyiptomi mirigy rémes árnyékában szerelmeskedni magad sem mersz, elviszed őt magaddal a zenggi sziklavölgyek közé az uskókok népéhez, akik előbb

elrabolják az asszonyt, azután megszolgáltatják, azután megverik, azután élük vele világukat, s csak azután esküsznek meg vele az oltárnál, s az a leány, aki oly ártatlan, és oly lángoló vérű, követni fog vakon, örülten! s büszke lesz rá, hogy megyalázod; azt hiszi, királynévá teszed!

— „Mais c'est l'amour!”

Hát bizony ilyen a szerelem!

— És aztán ott a vad, szilaj erkölcsű nép között, melynek minden vallása a babona, ahol minden kalandort Deli Markónak s minden csavargó nőt Margarita tündéráának néznek, ő csakugyan annak fogja hinni magát, s megy veled és társaival minden csatába, portyázásba, rablókalandba; tölti a fegyvereiteket, s dalolja a csatadalaitokat, s viszi utánatok a csatában levágott ellenség fejét, üstökénél fogva, és táncolja a kolót, átugrálja a tüzet a fekete bortul megittasodva, s dalolja a véres hőstetteit egy orgyilkos csordának.

— „Mais c'est la poésie!”

Hát bizony ilyen a költészet.

— És aztán, ha csáléra talál menni az egész dolog, ha kiesik a világ feneke, ha az osztrákok, meg a törökök szétverik a dalmata lázadók csoportjait, a ladikjaikat elégetik, a váraikat széthányják, a fegyvertáiraikat lerombolják, élelmiszereiket elveszik, a megmenekült zendülőket beszorítják az emberlaktalan sziklák közé, éh, szomj, zivatar, ragály, nyomor martalékaúl: akkor te előállsz, s azt mondd az osztrák Kriegskommissárnek: „Az én nevem lord Adam of Camelborough, Wellington herceg öccse, a Bath-rend tulajdonosa, nekem minden hajszálam szent és sérthetetlen, követelem a *passe partout*-mat.” A szép leányt pedig, a tündéráát otthagyd az uskókoknak, nézzék özvegyednek, s vessenek rá sorsot, hogy kié legyen.

Lord Adam elnevette magát:

— „Mais c'est le jeu!”

Hát bizony ilyen a játék!

A VÁRVA VÁRT MEGÉRKEZIK

Hát bizony ilyen a játék!

Az ember vagy nyer, vagy vesz.

S néha a nyereség még rosszabb, mint a veszteség.

Metellnek ugyan kedvezett a szerencse. Nyert magának egy szép obeliszkot a Père La Chaise temetőben, a húgának egy kapitálist, meg egy dicső vőlegényt, meg egy uskók királyi trónust. Mind a kártyán nyerte, tisztességesen. Nyugodtan pihenhet most már a gránitoszlop alatt, s játszhatja a l'hombre-t a csontemberrel odalent. Miliórának a sorsát a legjobb rendben hagyta.

Lord Adam és a gróf két külön hajón egyszerre vitorláztak ki a roueni kikötőből. Az egyik az angol Delphin briggen utazott, a másik az orosz Borodinón. Az angol jobb vitorlás volt, elhagyta az oroszot; azonban úgy egyeztek, hogy megvárja az anconai kikötőben az utóbb érkezőt.

A titkos szövetség szabályai szerint lord Adam parancsolt az alsóbbrendű tagnak, az orosznak azt kellett tenni, amit ő mond. A román szövetségesei és a görög hetairisták is mind készen voltak a cselekvésre. Ha a kitörés egyszerre minden ponton megtörténhetik, a siker el nem maradhat. Odafenn Szentpétervárott aztán gondoskodott róla az összeesküvők központi bizottsága, hogy az orosz cár siessen a maga haderejével a feltámadt románok, görögök és szerbek segítségére, s

ha tétovázni talál, akkor ki volt rá mondva, hogy elfogják, minden családtagjával hajóra pakolják, s átszállítják Amerikába, idehaza pedig kikiáltják a köztársaságot, mely nyolc országot egyesít magában: Nagy- és Kisoroszországot, Lengyelországot, a Krímet a Kaukázussal, Moldvát Oláhországgal, Hellászt, Szerbiát egész az Adriai tengerig és — Magyarországot.

Ez a nyolc név volt a nyolcágú csillagra felírva. — S ez nem volt ábránd, amit fiatal, rajongó diákok agya forralt ki; ez egy igen komoly tervezet volt, amiben magas világi állású főurak, diplomaták, hős hadvezetők értettek egyet, — nagy katasztrófák, véres, izgalmas harcok következtek ebből.

Az orosz hajó négy nappal később érkezett meg, mint az angol.

Azalatt Adam Lordnak ideje volt személyesen kémszemlézeteket tenni a dalmata partokon, gyorsröptű vitorlás csónakával. Halásznak volt öltözve, a chioggioták viselete szerint, s minden nyelven tudott beszélni, ebben bámulatos lángesze volt, egy hónap alatt a legvadabb idegen nyelvnek birtokába tette magát, s úgy tudott játszani minden szerepet, mint még soha színpadon nem játszott senki. Amilyen felismerhetetlen volt nála lady Adamina szalüppjében a férfi, éppen olyan sejtethetetlen maradt a chioggiota halászsubbonyában, vagy Deli Markó szurkájában az angol mylord. Valódi világhírű csodaművész veszett el benne.

Kémszemléi alatt meggyőződött felőle lord Adam, hogy az osztrákok a dalmata partokat nagyon jól őrzik, ellenben a török partokra senki sem ügyel. Az oroszoknak könnyű munkája lesz Skutari felől fellázítani a fekete hegyek lakóit, hanem az övé annál nehezebb. De mégis kész volt a tervével.

A Frangipáni vár környékét még mindig varázs takarja be. Azt csak nagy távolban tartják kordonnal körülzárva, ahogy a pestises vidéket szokták, de vizsgálódni bele nem megy senki.

Ide eljutni könnyű munka lesz, a chioggiota halászok végig szoktak járni az egész Quarnerón, az a csatorna oly gazdag

halakban, hogy még a távol Chioggia lakóit is eltartja. — Egy halászcsonakon el lehet szállítani azt a veszedelmes új találmányt, a hang nélküli lőszert ebbe a várba; innen aztán kézenközön ki lehet azt osztani a közel hegyek közé menekült uskókoknak. Ha azok egyszer a lőszer birtokában lesznek, az osztrák zárvonat őreit észrevétlenül lepuskázhatják, s éjszaka meglephetik Zengg városát. A puska csak öl, de nem durran, az alvókat nem ébreszti fel a harc, könnyen halottakat csinálnak belőlük. Aztán nyomulhatnak előre mindig sötétben, némán bujkálva, nem küldve maguk előtt fegyverropogást, nem hagyva mögöttük élő ellenséget, míg egyszer csak egész hosszában égni fog a dalmata part, anélkül, hogy valaki látná a lángját, fellobban az akna, anélkül, hogy valaki hallaná a dördülését!

S ez az új pokolgyújtogató-szer könnyen becsempészhető a partörök és cirkáló hajók minden fürkészkedése mellett. A kutató douanierék nem találnak mást a csónakban, mint táblákba rétegezett gyapotot, rendes csomagokban, arra pedig szükségük van a paplancsinálóknak, legfeljebb azt fogják rá mondani, hogy ez bizony egy kicsinyt fehérebb is lehetne. — Nem is álmodnak róla, hogy abból minden csipetnyi egy emberhalál.

S ezt a rémséges országfelforgatási tervet milyen varázssal ragyogja be a vele összeszőtt szerelmi dráma.

Egy tündérnek született leány, aki el van átkozva egy boszorkányos várban, elrejtőzött álmra, s ott vár a megváltó lovagjára, aki a bűvös karddal levágja az őriző sárkánynak a fejét.

A leány csupa ártatlanság, csupa szerelem. Aki mikor a szívét odaadja, nem számít, nem követel, nem frat házassági szerződést, nem móríngoltat, nem esküdtet meg, csupán azt kívánja, hogy szeressék.

A bátyja levele jó helyen van elrejtve lord Adamnál a tüzőben, egy kis arany szelencébe, ahol még az arcképe is megvan, az a miniatűr festmény, amit még akkor ajándékozott a barát-

jának, amikor azt asszonynak hitte. Váltó, levél és arckép hermeszileg elzárt rejtekben vannak; ezeket jól meg kellett őrizni a tengeri útban, ahol az ember hajótörést is szenvedhet.

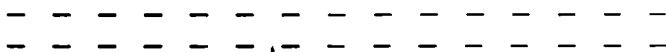
Ha ezt a levelet megkapja a leány, minden aggodalom nélkül követni fogja azt a jó barátot, akire őt a bátyja rábizta.

S hová vinné őt a Deli Markó máshova, mint a maga királyi várába. A ballada is azt kívánja, amit maga Milióra álmodott ki.

Azok lesznek aztán az olympi gyönyörök napjai; diadalmos harc és diadalmos szerelem közepett! S aztán az ember akkor végezheti el, amikor akarja, — a harcot is, meg a szerelmet is. Ha megúnta, azt mondja rá: „egy kis félreértés volt” s aztán *hat hónapra elnapoltatik a bill*. Egy kis epizód volt. Punctum. Két év múlva elveheti a mylord a neki szánt hercegasszonyt, s tíz év múlva ott ülhet a gyapjúsákon, s csinálhat a mostani tréfájával ellenkező politikát. Deli Markó meg a tündérszép arája! Erről ne beszéljünk többet.

„Mais c'est la jeunesse!”

Hát bizony ilyen a fiatalság!

Már dagasztja a szél a vitorlát! Kedvező szél fúj a Maltempo-csatornán.

Az a halász, aki a parthoz oly közel sikamlik tova Porto -Re felé, mandolint is hozott magával.

Mikor a Frangipáni vár négy tornya előbontakozik a partvidék bűvös panorámájából, a halász előveszi a mandolint, s elkezd énekelni a csónakászdalt.

Szép hangja van: olyan csengő, mint egy asszonyi althang.

A tengeren messze el szokott hangzani a dal.

Szép derült az idő, meleg tavaszi nap van, a vándor halak csoportjai hosszú ezüst vonalakat húznak a tenger tükrén végig, a repülő halak denevérröpttel cikáznak a légben a szitakötők után.

„Eljött az esti szellő,
Ringatva csónakom . . .”

A halász, daloltában le nem veszi a szemeit az egyre közeledő Frangipáni várról. A komor épület ablakai az alkonyodó naptól úgy ragyognak, mintha tűzlángban égnének.

Az énekes úgy képzei, mintha az egyik toronyablakból fehér kendőt lobogtatna feléje valaki.

Ez a fehér kendő egészen felizgatja minden érzékeit. Nem lát, nem hall, nem gondolkozik másról.

Várják, — megismerték, — szeretik!

Csak felfelé néz, nem ügyel a tengerre.

Mélyen a tengertömeg indigósötétjében jön közeledve valami fehér árnyék. Valami víz alatt járó hajónak lehetne nézni, oly roppant tömeg. Két szeme oly rémesen világít. A vízlakók riadva rohannak szerteszét az útjából, a delfinek sírása felhangzik a mélyből.

Idefenn a barkarola végakkordjai ringanak el a hullám felett: „Milióra . . . Milióra”.

— — — — —

Rég elmúlt az ígért határidő, amikorra Deli Markó visszateretni fogadkozik, s azóta nap múlt nap után, s az eljegyzett menyasszony komolyan vette a dolgot, minden este ott bámulta a torony ablakából a tengert, kérdezgetve a feltűnő vitorláktul, melyik az övé. Vitorla kelt, vitorla szállt! de a Frangipáni vár előtt egy sem kötött ki. — A leány álmódott tovább. Mindennap újra álmodta azt, aminek meg kell történni. Olyan bizonyos volt az előtte, mint a credónak a tételei, amikből egy szónál sem szabad felakadni.

Vissza fog jönni!

Ha ma nem, hát holnap. Aztán megint holnap.

Axamita alig hallotta a szavát ezóta. A katonaviselt leány félt is tőle, mint a Vilától, s nem merte háborgatni. Csak úgy messziről nézte, hogy mit csinál. Esténkint, mikor beállt az

apály, Milióra lejött a kastélyból a partra a Valle Drazsica felé. Itt a sziklapart ellapályosodik, s tengerapálykor felbukkannak a fenékről a conglomerát-sziklák, amik ott zátonyt képeznek. — Milliórának különös kedve volt ezeken a sziklákon végiglépegetni, s aztán egyikére a legszélsőknek letelepedni, ott a cipőit, harisnyáit lehúzta, s aztán a lábaival lubickolt a vízben, amit a láthatáron lehanyatló nap, hosszú tűzszlopként aranyrá változtatott. — Egy egész aranyhíd volt az, mely az ő lábánál kezdődött, s a napban végződött.

Axamita nem háborgatta őt ebben a gyönyörűségében. Vannak, akik ezt nagy gyönyörűségnek találják, napleáldoztakor a tengeren végigbámulni.

Hanem egy délután mégis megszólította Miliórát Axamita.

— Jó lenne, kisasszony, ha mostanában nem mosogatná a lábacskaít a tengerben; az öreg Pabló beszéli, hogy a halászok egy pesce canét láttak a csatornában. Tudja? Egy pesce canét.

— Ismerem. Találkoztam egyszer vele, mikor a bátyám idehozott. Szép szörnyeteg!

— No, akkor hát nagy szál viaszgyertyával tartozik a kisasszony a lorettói szent szűznek, hogy megmenekült bátyjastul; mert a pesce cane nagyon szereti a fehér húst.

— Itt a parton csak nem támadhat meg.

— Igaz, hogy a cápa nem szereti a fejével a szikláknak neki-menni, hanem a farkával leüthet valakit onnan.

— Jól van. Majd magammal viszem a handzsáromat jövőre.

— De kisasszony, a cápa ellen meg nem véd a handzsár.

— Nekem van egy könyvem, amiben az olvasható, hogy a bűvárok, ha a cápával találkoznak, bátran alája úsznak, a cápa lefelé nem tud harapni, éles késsel végighasítják a gyomrát.

— Jaj, kisasszony, azok a cápák vagy nagyon gyermekek lehetnek, vagy a bűvárok lehetnek valami óriások, vagy pedig azok lehetnek valami jó keresztények, akiknek számára

írnak a könyvbe, akiknek mindent el kell hinni, ami könyvben nyomtatva van.

Erre aztán Milióra kikergette őt a szobából: hagyjon neki békét a kutyahalával.

Másnap reggel aztán lelkendezve tört be hozzá Axamita.

— Amit megmondtam! Most már itt a Zeár-öböl körül csatangol a cápa. Ma reggel korán a rovinóiak úsztatták a juhaikat a tengerben, gyapjúnyíráshoz készülve, amint egyszerre csak ott termett a roppant szörnyeteg, azt mondják, három öl a hossza, a farkával kettőt lecsapott a birkák közül a tengerbe, s rögtön el is kapta mind a kettőt. Ezt magam láttam a puntáról.

— Nem tudad meglőni a puskáddal?

— Jut is az embernek eszébe a puska, mikor a cápát meglátja. De egyszerre olyan lesz ott a legbátrabb ember is, mintha kővé változott volna. Aztán annyi annak egy puskagolyó, mintha meggyaggal lőnének egy medvére. Én esküszöm a tersatói szent kápolnára, hogy zárva tartom a rácsajtót, ha a kisasszony meg nem ígéri, hogy nem megy ki a szélső sziklákra.

— Hát inkább megígérem.

Azután dacból azt tette, hogy egész nap le nem jött a szobájából.

Nem kellett már neki se zongora, se meséskönyv; a kis kertét is elhanyagolta, a jégverés után nőhettek benne a bokrok összevissza. Egész nap az ablakban ült, s a tengert nézte, aztán valami jutott az eszébe: abból verset csinált. Az volt az öröme. Mindenféle fadobozbul, görbe fábul meg zongorahúrokbul csinált valami olyan eszközt, mint egy guzla, ahhoz nyirettyűt, amihez a saját hajszálait használta fel, s aztán azon a hangszeren próbálgatta a Deli Markó nótáját elcincogtatni. Amit az Axamita főzött, az nem ízlett neki, hanem maga sütött magának a kandallóban hamupogácsát, azzal élnek az uskok asszonyok. A nyers kecskebőrűl opánkát szabott magának, meg bocskorszíjat, abban járt. Aztán azzal a handzsárral száz vágást tett

a levegőben, s megkísérté vastag galyakat keresztülvágni vele. Azt hitte, hogy emberfőt is le tudna már azzal csapni. Még puskával löni is megtanult volna, de Axamita azt nem adta a kezébe, azt mondta, hogy a lövés hangja fellármázná a halászokat, partlakókat; azt hinnék róla, hogy valami veszedelem van a tengeren. — Miért nem tudnak hát olyan puskaport feltalálni, ami nem durranik! zúgolódik magában.

Feltalálták már. Hozzák is már! . . .

. . . Igen szép meleg nap volt, hajnaltul alkonyatig a tengeren rajzoltak a halászbárkák, amerre csak a szem látott; a rovinói lázárok a Valle Drazsica öblében szedték a spongyát meg a holothurokat. Az ő nyomorék fejük éppen arra való, hogy a bűvármesterséget űzzék, nekik ott legjobb a tenger fenekén, az ő szemek ott látnak.

Milióra elnézte naphosszant ezt a nyüzsgő életet a tengeren. Valami varázshatása van e látványnak a szárazföld lakójára. Azok a vízenjáró emberek egy fokkal magasabb lények, mint mi vagyunk. Az a nagy kék mindenség nekünk titokteljes ismeretlen világ, őnekik életadó otthon.

Milióra azzal szokta mulatni magát, hogy mikor a halászok csónakrajai megjelentek a tengeren, egyet kiválasztott közülök, s aztán fogadott rá magában, hogy az lesz, amelyik legközelebb fog jönni a puntához. Egész odáig egy se szokott merészkedni. — Szerencséje volt mindig eltalálni az igazit. Ennek a családnak különös szerencséje volt a játékban; talán ha lutrira tett volna Milióra, ott is nyert volna.

Íme, most is ugyanaz a csónak, amit messziről kiszemelt választottjának, jön kifeszített vitorlával egyenesen Perillo felé.

Ez a neve a Valle Drazsica azon meneteles részének, mely félkör alakban sekélyesen hajlik alá a tengerbe.

A halász készen lehet már a fogásával, mert úgy látszik, hogy nem szedi a végtelen hálót a ladikjába, hanem csendesen ül a kormánypadon s még arra is ráér, hogy mandolinját pengesse. Fialat lehet tán és szerelmes?

A habok elhosszítják a dal hangját egész a várig; ki lehet venni a dallamot a partverő hullámok csendes zúgásán át.

A leány szíve nagyot dobban. Ez a dal oly ismerős. Messze kihajol az ablakból, úgy figyel rá; — már a szavakat is ki-vehetni: „Eljött az esti szellő...”

— Metell bátyám! — sikolt fel örömmel a leány; az első pillanatban az jut eszébe, hogy a bátyja jön, az éneklő az ismerős csónakásdalt. Azt ígérte.

A másik percben aztán elszomorodik. Ha őt most innen elviszi Metell magával haza, a magyarországi uradalomba, ahol nincs se tenger, se szikla, csak végtelen nagy síkság, s azon semmi más, csak búza, tengerszámra búza, s ahol nincsenek se vitéz uskókok, se dicső hős Deli Markó, csak robotoló jobbágyok meg kolomprázó ökrök, — hát ő neki meg kell halni!

Hanem aztán amint közelebb jön a csónakos, kivehetőbb lesz a dal, észreveszi, hogy ez nem Metell hangja; az erőteljes vibráló bariton volt, ez pedig lágy, hízog althang. Ki ez hát?

Van távcsöve, azt hívja segélyül.

A napnak háttal van fordulva a danoló férfi, az arc egészen árnyékban, nehéz kivenni a vonásait.

Amit se szem, se fül ki nem talál, kitalálja a szív.

Őt hozza az a csónak; szeretőjét hozza. A vőlegényt, Deli Markót, az oly várva vártat!

Egészen ráismer, bizonyos felőle, hogy ő az! Ide jön! Errefelé tart!

Ekkor eszébe jut neki Axamita. — Ez a császár katonája, akinek őrt kell állani a puntán, töltött fegyverrel. — Ez megismerheti Deli Markót, ha a Perillóba bejön a csónakjával, útját állhatja, még meg is ölheti. — Ezt meg kell akadályozni!

Ablakából kihajolva egy néma csókot küldött kezével a közelgő csónakos felé, s azzal kezébe kapva handzsárját, lefutott a puntához Axamitát keresni.

A strázsamester leányasszony ott áll a veranda alatt, hosszú puskája csövére támaszkodva, nagy medvebőr csákója a fejébe nyomva. Merev tekintettel nézett ki a tengerre.

Milióra odarohant hozzá a szobán keresztül, s megragadta a katonaleány kezét.

— Azt a csónakot nézed, ugye?

— Azt.

— Azon jön az én kedvesem, az én vőlegényem!

— Tudom.

— Deli Markó, a királyfi!

— Ismerem.

— Ő ide fog jönni énhozzám.

— Akkor Isten legyen irgalmas szegény lelkének!

— Te meg akarod őt ölni?

— Én nem.

— Hát ki akarja bántani?

— Nézzen oda a kisasszony a tonnara tetejére. Látja, hogy lobogtatja Pabló azt a veres zászlót? Ez azt jelenti, hogy itt látta a közelben a cápát. Látja, hogy menekülnek egyszerre mind a halászok a csónakaikkal vissza Buccariza felé, ki a partokra. Innen jön a szörnyeteg a Valle Picola di Sercica felől; látni arról a csillámló sávról, ami a tenger tükrét felzavarja; a delfinek, a dentálék, a tinhalak menekülnek előle seregestül, s ugrálnak fel a tengerből a levegőbe. Ha vissza nem tér sebesen Deli Markó, vége a királyságának.

Milióra megrettenve látta, hogy az egész Zeár öbölből hogy igyekszik valamennyi halászbárka a Punta Gavranichoz menekülni; balrul a Rovina felől a lázárok sűvöltése hangzott rémséges kórusban, akik a tenger fenekén szivacszedő búváraitkat hívták vissza kuvikvisításaikkal; az a csillogó vészes sáv pedig sebesen közeledett egyenes átlagvonalban a punta felé.

S a csónakos még folyást dalolt, pengette a mandolint, s hagyta a sík hullámon repülni a gondoláját: „Milióra! Milióra!”

— Vissza! Vissza! — sikolta kétségbeesetten a leány, a punta verandájának mellvédjéről messze kihajolva.

Egyszer aztán a csónakos is észrevette a veszedelmet.

Akkor hirtelen kezébe kapta a két evezőrudat, s elkezdett feszíteni a part felé.

Visszatérni a buccarizai öböl felé már késő volt, egyedüli mód volt a menekülésre a Perillo sekély medrét elérni, ahova a tengeri szörny nagy testével, saját veszedelme nélkül be nem rohanhat.

— Siess! siess! — kiáltott a leány eléje. — Erre jöjj! Erre jöjj! A Perillo felé.

S azzal maga lefutott a punta mellvédjéről egyenesen le a Perilloba. Szikláról sziklára ugrott a sekély vízen keresztül. Axamita utánarohant a vakmerőnek, kit visszatartani nem tudott.

— Ide! Ide! — kiáltozott a tengerből kimeredő sziklán állva a leány, fátyolát lobogtatva, hívogató jelül. A csónakos kétségbeesett erőfeszítéssel tört a hullámokon keresztül. Egyszer aztán egy nagy csattanás hangzott, s arra a csónak minden benne levő terhével együtt kétölnyi magasra repült fel a levegőbe. S azután éppen olyan magasan szökött fel maga az ormóttan csodaszörny, idomtalan vicánkodással, fehér hasával felfelé fordulva, s rettenetes száját hat sor éles fogaival kerekre feltátva. Egy percig ott kalimpázott összevissza csónak, ember és tengerszörny: fekete árnyképek az arany ég lapján. Pokoli vízió képe! A másik pillanatban aztán a rémlátvány minden alakja eltűnt a tengerbe: a hajó, a hajós és a cápa.

Milióra a kétségbeesés őrjöngésével veté magát a tengerbe. Övéig ért az apály hulláma. Kezében volt a handzsárja. Segítségére akar rohanni a kedvesének. — Az emberevő szörny csak a hasával felfelé fordulva tudja elnyelni az áldozatát, mert a szája lefelé nyílik. A Perillo medre sekély és sziklás; a háttal lefelé fordult óriás megfeneklett a zátonyon, s ott

vergődött zuhataggyá csapkodva fel szörnyű testével a hullámokat.

A leány úgy elvesztette az esztét, hogy képes volt odarohanni a szörnyeteghez, s egy handzsárral megtámadni azt a rettenetes állatot, amit még a zátonyon is egész sereg férfi kell, hogy legyőzzön; akinek nem árt se szigony, se puskagolyó.

A vén Pabló onnan a tornác tetejéről, a rovinói lázárók a part szikláiról rémült üvöltést támasztottak e borzasztó jelenet láttára, de senkinek sem volt oroszlánszíve, hogy utánarohadjon a leánynak. Még Axamita is megdermedve állt meg a sziklán; pedig az ő kezében puska volt, ami sok halált adott néhanapján. Nem merete azt kisütni a tengerek királyi fenevadára, a víz alatti pokol fejedelmére.

Nem ám, mert nem volt szerelmes. Senki sem volt az, egyedül a leány. A Deli Markónak a menyasszonya.

Annak volt bátorsága mellig érő hullám közepett odarontani egészen a közelébe a hánykódó leviatánnak.

A három öl hosszú csodaszörnynek össze volt csukódva a szája. Ha kinyitja, olyan az, mint egy barlangajtó; ha összecukja, a hat sor fog egymásba záródik, oly erővel, mint egy gőzgép fűrészfogai. Léfelé fordított fejének hegyes orrán mint a gőzkatlanból, süvöltött elő a forró füst, gőz, túrva maga előtt a habokat, mintha igazán ő volna a mesék sárkánya.

A falánk szörny még a lögyapot csomagot is elnyelte. A gyomrába került salétromsav és kénsav aztán egyszerre megpezdült odabenn, s elkezdett veszedelmesen dolgozni. Ez zsibbasztá meg egyszerre a cápa kolosszális erejét; a forró gáz mint a guta, elkábította egy perc alatt az agyvelejét. Így történhetett meg az a mesébe való csoda, hogy egy gyöngéd fiatal leány egy ilyen tömérdek fenevadnak a gyomrába üthesse a handzsárját, nagyot hasítva rajta.

Ettől a dőféstől aztán a cápa bendőjét feszítő gáz egyszerre végigrepeszté nagy pukkanással a szörnyű állat egész hasát. Miliórát csak az őrzé meg, hogy a kitörő gáz egy hullám-

hegyet borított a fejére, s a tenger fenekére taszította le, ott azután eszméletét veszte.

Most már utánarohant Axamita, s felkeresve a kisasszonyát a habok között, kihozta őt a partra, s hozzáfogott, hogy életre költse.

A rovinói lázárok pedig, amint látták, hogy a cápa megveszedett, nekiálltak csákllyákkal, kötelekkel, s belekapaszkodtak negyvened magukkal, kivonszolták az óriási tetemet a Perillo lépcsőpadjára, ahol a Porto-rei asszonyok szokták mosni a ruháikat. Ott azután felbontották a belsejét.

Érdekes inventarium, amit feljegyeztek ennek a cápának a bendőjéről a fiumei krónikák. Találtak benne a lőgyapotsomagon kívül, mely halálát előmozdította, s melyet, mint veszedelmes süstörgő anyagot rögtön visszadobtak a tengerbe, még két birkát, két delfint, egy vízmerítő bőrcsebret és egy egész férfit.

Ezt odafektették a sziklapadra.

Milióra éppen akkor tért magához.

Első szava, amint életre tért, ez volt:

— Hol van Deli Markó?

— Itt van — monda Axamita.

Milióra odanézett, de nem ismert rá.

— Hisz ez nem ő.

Az a roncsoló gáz, ami a cápa gyomrában kifejlett, néhány perc alatt úgy elégteleníté azt az eszményi szép arcot, hogy nem lehetett ráismerni többé. — Olyan lett a feje egészen, mint azoké a *rovinói lázároké*: egy sima gömb, szemek, száj, arcvonások nélkül.

Milióra összeborzadt.

— Hát még a levegőn át küldött csókért is bosszút áll a Marguerita?

— — — — —
— — — — —

Ezt a megölt cápát Magyarország akkori nádorispánja, József főherceg kitömette, s a budapesti magyar nemzeti múzeumnak ajándékozta.

Akik múzeumunkat meglátogatják, ne mulasszák el e különben is érdekes természetrajzi ritkaságnak egy kis figyelmet szentelni.

Ez egy történelmi cápa.

Nagy költőnk, Vörösmarty azt kérdi a „Fóti dal”-ban: Hol van a *hal*, mely dicső volt és remek?

No, ez egy olyan hal volt.

Ez a hal egy harapással lenyelte Ausztriának és Magyarországnak egy dalmáciai hadjáratát s obligát harminc millió forintnyi rendkívüli hadikiadását.

De kár, hogy fiaikat nem hagyott maga után!

EGY JÁTÉKOS, AKI NYER

Aki most a mi gyönyörű Fiuménkat meglátogatja, el ne mulassza, hogy kirándulást tegyen a szomszéd Abbiázába. Az egy darab Olaszország. Ott még láthatni (az úri kertekben) a maradékait azoknak a tölgyfáknak, amikből Velence hajóhadai készültek. Egy ilyen két ágra nőtt óriást ma is annyi forinttal fizetnének, ahány gyűrűt számlál a törzsök; de ma nem eladó már. Magas és fenséges uraságok vették oltalmuk alá a partvidék ösvényeit. Ott járhatni még a szabadon tenyésző babérfa-erdőkben, miknek törzsét, koronáját befutotta a tea-rózsa, melynek buja sárga virágai akkor nyílnak legszebben, mikor nálunk, a Karszton innen, csikorgó tél van. Ott csak tavasz van és ősz. A gyümölcsfa januárban virágzik, s áprilban szüretet ad.

Van ott egy *ócska* templom a tengerparton. Kolostor is volt; most egészben eladó. Igen olcsón meg lehetne kapni. A szőlő egészen beborította a falait, még a tornyába is felfutott már, s a haranglábat is befonta. Igen szép lakás esnék benne. Északnak a tengeröböl a kilátása, a tündériesen kiemelkedő Fiumével, s a komor Veglia szigettel; délnek pedig éppen egy kis temetőre látni rá, mely szintén a kolostorhoz tartozik, hozzá is van kőfallal csatolva. Itt nyugszanak a kolostor hajdani apátjai, perjeljei, századok óta egymás mellé sorakozott sírhalmokban, márvány- és vaskeresztek tartogatják neveiket. Ez is vele jár a házszal. A vevő ezt is megkapja, de egy kis szolgálommal, a sírokat és keresztekkel abban az állapotban kell neki meghagyni, amiben átveszi. Ezért nem akad talán vevője,

bármilyen olcsón kínálják. Nem minden ember szereti, ha az ablakából egyenesen a temetőre láthat.

Pedig van egy teremtes, akinek ez mindennapi gyönyörködése. Egy vénkisasszony. — Ott lakik egy közeli házban. Sajátságos külsejű emeletes épületecske ez. Onnan soha ki nem mozdul. Azt mondják, hogy már hatvan év óta ott lakik. A nevére sem emlékezik már senki. Azt mondják, hogy valamikor nagyon szép volt. A nép ajkán az a monda jár felőle, hogy valamikor a vőlegénye odaveszett a tengerbe, s ez megzavarta az eszt. Azóta mindennap várja vissza a kedvesét. Az porrá lett, ő megvénült! de azért még mindig várja, s egész éjjel lámpát égget az ablakában, hogy ha jön a tenger felől a kedvese, odataláljon hozzá.

Ez a világból kimaradt nő — *Milióra*.

Eleinte a hatóság vette gondja alá, a Frangipáni várból erővel kellett őt eltávolítani, később aztán hozzászokott az abbaziai házhoz, aminek az ablakából mindig látni a tengert és a temetőt. Axamita holtáig vele maradt, s azontúl a leány egyedül lakik a házában. Élelmiszert az idegenek hordanak a számára.

Mikor az abbaziai utakon bolyongunk, a sarkunkban kullog mindenütt egy csendes őrült (ilyen sok van ezen a vidéken). Van neki egy hegedűje diófából, azon spárgából vannak a húrok; hozzá egy vonója, amin lószőr helyett zsinog van. Azon ő mindenféle szép barkarolákat hegedül. — És a magányos ház ablakából egy nő tekint le mereven, s ez azt hiszi, hogy ő hallja azokat a szép nótákat, amikről a másik őrült azt hiszi, hogy ő azokat hegedüli.

★

A rovinói lázártelep azóta végképp elpusztult már. A Marguerita még megjelenik itt-amott szórványosan, de már az áldozatait nem rekesztik ki a világból: külön osztályuk van

a kórházban; de tökéletesen kigyógyítani még ma sem tudnak belőle senkit.

Deli Markó, a kraljevic, pedig azóta is fel-feltámad a három-ajtós barlangjából, s meg-meggyújtja a harci fáklyát a dalmata sziklák között, énekelnek róla egy-egy új balladát az uskók guzlások — és az angol reporterek.

★

Ez a regény tizenkét évvel ezelőtt íródott: azóta a regényes abbaziai babérligetből híres fürdőtelep alakult, pompás palotákkal, villákkal, szanatóriumokkal különösen a magyarok kedvenc üdülőhelye: az apátság temploma még mindig megvan, tornyában az óra jelzi az időt, harangja a hajnalt, delet és alkonyt; — hanem a sírkeresztek már eltűntek a kertjéből.

J E G Y Z E T E K

R Ö V I D Í T É S E K

- EPhK Egyetemes Philológiai Közlöny
FL Fővárosi Lapok
F Fiume (hírlap)
H A Hon
JKK a jelen kritikai kiadás
K kézirat (kizárólag Jókai kézirata)
NK Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 1–100. Bp. 1894–98.
— Egy játékos, aki nyer: 70. k. 1897. 219 l.
OSzK Országos Széchényi Könyvtár
PH Pesti Hírlap
R Regényvilág

[szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései
A Jókai-művek lapszámait, ha külön nem jelezzük, a NK-ból idézzük.

(K nem ismeretes.) A regény először a Révai testvérek kiadásában megjelenő *Regényvilág* c. folyóiratban jelent meg. A vállalkozás — a szerkesztő, Révai Mór János szerint — az írókat magukhoz vonzó hírlapokkal szemben lehetőséget akart nyújtani a tárcákban, rajzokban elforgácsolódó írói erőknék nagyobb lélegzetű művekre koncentrálásához. Ezért toborozta össze a neves regényírókat 1880-ban s természetesen elsősorban Jókaira gondolt, aki nélkül egyszerűen lehetetlennek vélte a sikeres megindulást. A vállalkozás 1880 októberében indult, s Jókai ekkor a *Páter Pétert* írta a *Regényvilág* számára. (Jókai és a folyóirat viszonyát részletesen lásd Révai Mór János *Írók, könyvek, kiadók* Bp. 1920. I. k. A „*Regényvilág*” kora c. fejezetében, illetve majd a *Páter Péter* JKK jegyzeteiben.) Jókai alig élt a „nagyobb lélegzet” lehetőségeivel, egy-egy füzetbe az általa megszokott tárca-terjedelmű folytatásnál ritkán adott többet. Mivel a *Regényvilág* nem szabályos időközökben jelent meg, az egyes regényfolytatások megjelenésének keltét nem rögzíthetjük pontosan. A korabeli hírlapok irodalmi hírei alapján a következőket állapíthattuk meg: a *Regényvilág* 17. füzete (ebben kezdődik a közlés) 1882. január végén jelent meg, a 18—19. füzetről június elején, a 20—22. füzetről augusztus közepén, az 50. füzetről szeptemberben írt a FL és a H.

A regény 36 folytatása 1882. januárjától októberéig az alábbi részletezés szerint jelent meg:

1. *Regényvilág* 17. füzet. A *Dobra került várak* c. fejezet „A dob rápördült.” kezd. szakaszig.
2. 18. füzet. Az eml. mondattól a fejezet végéig s az *Axamita leányasszony* c. fejezet a „— Bútoraim vannak, amiket oda akarok szállítani.” kezd. szakaszig.
3. 19. füzet. Az eml. mondattól a „— Hej, vitéz őrmester! jó napot!” kezd. szakaszig.

4. 20. *füzet*. Az eml. mondattól a fejezet végéig; a *Frangipáni vára* c. fejezet „A buccari öböl felé fordult torony ablakából . . .” kezd. szakaszig.
5. 21. *füzet*. Az eml. mondattól az „Axamita megnézte: arany volt.” kezd. szakaszig.
6. 22. *füzet*. Az eml. mondattól a fejezet végéig; az *Akit sehol sem fogadnak be* c. fejezet a „– Rovinában voltál! – kiáltott az rá.” kezd. szakaszig.
7. 23. *füzet*. Az eml. mondattól a fejezet végéig; a *Milióra* c. fejezet a „S nagyon jó volt az invokációt ismétetni; . . .” kezd. szakaszig.
8. 24. *füzet*. Az eml. mondattól a „– Te is! Te is! Neked élned kell.” kezd. szakaszig.
9. 25. *füzet*. Az eml. mondattól a „– Régóta nézem; azt gondolom, valami halak fejei azok ott.” kezd. szakaszig.
10. 26. *füzet*. Az eml. mondattól a „– Rendbe jöttünk vele.” kezd. szakaszig.
11. 27. *füzet*. Az eml. mondattól a fejezet végéig; a *Ki az a Marguerita?* c. fejezet „A raguzai várban feküdtem helyőrségen, . . .” kezd. szakaszig.
12. 28. *füzet*. Az eml. mondattól az „– És ekkor kezdett el a neve átokká, réműletté válni.” kezd. szakaszig.
13. 29. *füzet*. Az eml. mondattól a fejezet végéig, *A tatár tábor* c. fejezet a „– Nos aztán? – szólt Axamita nyersen.” kezd. szakaszig.
14. 30. *füzet*. Az eml. mondattól a „Valamint megfordítva, arról sem lehetett bizonyos a rendőr, . . .” kezd. szakaszig.
15. 31. *füzet*. Tördelési hiba folytán itt nem az eml. mondattal kezdődő szakasz következik a Regényvilágban, hanem a következő, *A karambol-partik* c. fejezet „A dandyk, az incroyable-ok . . .” kezdetű és „. . . itt Austerlitz, itt a Borodino!” végződésű részlete. A tévedést jegyzet igazítja helyre s újra leközlí – helyesen – a szöveget *A tatár tábor* c. fejezet végéig és *A karambol-partik* c. fejezetet a „Metell elfogadta a felhívást . . .” kezd. szakaszig.
16. 32. *füzet*. Az eml. mondattól a fejezet végéig; *A l’homme* c. fejezet az „Ez nem tartja azt a tele kalap aranyat . . .” kezd. szakaszig.

17. 33. füzet. Az eml. mondattól a fejezet végéig; a *Lady Adamina* c. fejezet végéig és *A drága fűtty* c. fejezet a „Mesemondáshoz hasonló ez.” kezd. szakaszig.
18. 34. füzet. Az eml. mondattól „A legyőzött csodahóst csak a saját honfitársai rugdalják meg...” kezd. szakaszig.
19. 35. füzet. Az eml. mondattól a fejezet végéig; az *Ami nincs az aranykönyvben* c. fejezet „A nagyobb veszedelem rám nézve az...” kezd. szakaszig.
20. 36. füzet. Az eml. mondattól a „– No, hát ha ezt fogja ön nekem felelni, . . .” kezd. szakaszig.
21. 37. füzet. Az eml. mondattól a fejezet végéig.
22. 38. füzet. *A virág nap nélkül* c. fejezet végig.
23. 39. füzet. *A Deli Markó* c. fejezet az „Amint a puntával egy magaslatra ért...” kezd. szakaszig.
24. 40. füzet. Az eml. mondattól a fejezet végéig; a *Vakok értekeznek színekről* c. fejezet a „– Hisz akkor én egy egész flottát szerezhetnék...” kezd. szakaszig.
25. 41. füzet. Az eml. mondattól a fejezet végéig; *A guzla* c. fejezet végig.
26. 42. füzet. *Az illatos fűvek* c. fejezet végig; *A bóra* c. fejezet a „– Micsoda? Kisasszony! Kegyed a mi császáruk katonáit átkozza?” kezd. szakaszig.
27. 43. füzet. Az eml. mondattól a „Milióra szétnézett a toronyablakból...” kezd. szakaszig.
28. 44. füzet. Az eml. mondattól a fejezet végéig; az *Egy a száz közül, aki megmenekül* c. fejezet végig; az *Ami egyszerre megjön* c. fejezet a „De földolog tüzet rakni...” kezd. szakaszig.
29. 45. füzet. Az eml. mondattól a „S egyúttal egészen más ember is lett...” kezd. szakaszig.
30. 46. füzet. Az eml. mondattól a fejezet végéig; *Az utolsó játszma* c. fejezet a „Mikor a budoár ajtaját felnyitotta...” kezd. szakaszig.
31. 47. füzet. Az eml. mondattól a „Tél volt az idő, február közepe...” kezd. szakaszig.
32. 48. füzet. Az eml. mondattól a fejezet végéig; *És neki mégis igaz van* c. fejezet a „– Rettenetes stratagéma! – szólt elszörnyedve...” kezd. szakaszig.
33. 49. füzet. Az eml. mondattól a fejezet végéig; *A várva*

- várt megérkezik c. fejezet a „S ezt a rémséges ország-
felforgatási tervet . . .” kezd. szakaszig.
34. 50. füzet. Az eml. mondattól „A habok elhozzák a dal
hangját . . .” kezd. szakaszig.
35. 51. füzet. Az eml. mondattól az „Ezt a megölt cápát
Magyarország akkori nádorispánja . . .” kezd. sza-
kaszig.
36. 52. füzet. Az eml. mondattól a fejezet végéig; az *Egy
játékos, aki nyer* c. fejezet végéig. (A fejezet eredetileg
az „. . . énekelnek róla egy új balladát az uskók guzlá-
sok — és az angol reporterek.”-kel fejeződött be. Az
ez után következő sorok — mint a szövegből is világ-
os — a NK idején kerültek a fejezet végére. Vö.:
Szövegváltozatok.)

KÖTETKIADÁSOK

- I. a) *Egy játékos, aki nyer.* 1–2. k. Bp. 1882. Révai Testvérek I. k.
182 l.; II. k. 212 l.
b) 1882.
Címlapkiadás (Révai Szalonkönyvtár).
- II. Bp. 1892. Révai Testvérek 299 l. (Jókai Mór újabb regényei).
- III. a) Bp. 1897. Révai 219 l. (Jókai Mór összes művei Nemzeti
kiadás 70.)
b) 1897.
Címlapkiadás. (Nemzeti díszkiadás 70.)
c) 1904.
Címlapkiadás.
d) 1906.
Címlapkiadás.
e) 1909.
Címlapkiadás.
f) 1912.
Címlapkiadás.
- IV. 1–2. k. Bp. 1912. Révai Testvérek. I. k. 184 l.; II. k. 109 l.
(Olcsó Jókai.)
- V. 1–2. k. Bp. é. n. [1915] Révai I. k. 152 l.; II. k. 142 l. (Tolnai
Világlapja ajándéka.)
- VI. Bp. 1930. Franklin–Révai 232 l. (Jókai Mór művei. Centená-
riumi kiadás 77.)
Egybekötve a *Költeményekkel.*

- VII. *Egy játékos, aki nyer — Három márványfej.* Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Kónya Judit, Szántó Piroska rajzaival. Bp. 1961. Szépirodalmi Kiadó 633 l. (Jókai Mór válogatott művei.)

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK

A *-gal jelzett kiadások adatait Jan Šlaský *Jókai lengyelül* (Világirodalmi Figyelő 1958. l.) és Demeter Tibor *Bibliographia Hungarica* (1952—57) c. művei alapján adjuk.

Német:

- a) *Ein Spieler, der gewinnt.* 1—2 Bd. 1883. Révai. I. Bd. 133 p.; 2. Bd. 156 p.
Falk Miksának, a Pester Lloyd szerkesztőjének szóló ajánlással.
*b) 1886. Címlapkiadás.

Lengyel:

- *I. a) *Szczesliwy graz.* Transl. Zuzanna Zajaczkowska. Warszawa 1883. Tygodnik Powszechny 172 p.
*b) 1884.
*II. 1—2. k. Lwów 1908. I. vol. 129 p.; II. vol. 146 p.

Cseh:

- **Divotvorny Hráč.* Praha 1887. Ceska Politika 275 p.

Olasz:

- **Un giuocatore che vince.* Transl. Ernesto Brelich. Fiume 1883.
Castelli messi all' incanto. Transl. Maximilian Gresti. [szemelvény, a regény első fejezete] Fiume 1882. 1. sz.
Megjegyezzük, hogy Rudán Pál (Bp.) tulajdonában van egy Jókai által aláírt olasz nyelvű nyilatkozat, melyben az író feljogosítja Amadeo Rudant — akinek apja fiumei kereskedő volt, maga pesti jogász —, hogy lefordítsa az *Egy játékos, aki nyer* c. regényét. A meghatalmazás kelte: 1889. febr. 24. A fordítás megtörténtéről adatunk nincs, a Rudán-család sem tud róla.

Az *Egy játékos, aki nyer* c. regényről a Jókai-irodalom keveset tud, jóformán csak a bibliográfiák említik, néha még azok sem. (Jellemző hogy pl. a Magyar Könyvszemle 1882–83-as évfolyamainak bibliográfiai mellékletei az újonnan megjelent könyvek között nem jelzik, illetve csak az 1883-as német nyelvű kiadásról adnak számot.) A későbbi, rávonatkozó megjegyzések *A három márványfej* mellett említik – futólag – a két mű dalmáciai vonatkozásai miatt, holott a regények ilyesféle összekapcsolása alig indokolt.

Az *Egy játékos, aki nyer* – mint a továbbiakból kitűnik – szinte mellékesen, „kitérőleg” készült aktuális politikai vonatkozások és futó élmények ösztönzésére, miközben Jókai a *Szeretve mind a vérpadigon* dolgozott, a *Targallyak* c. novelláskötetét rendezte sajtó alá, s nem előzte meg olyasféle előkészület, mint *A három márványfejet*.

E regény megszületése Jókainak az 1880-as évek elején felforrósodó „Fiume-kérdés” hangulatában sorra kerülő fiumei látogatásához kapcsolódik. A horvát-szlavon határőrvidék végleges, az 1881. júl. 15-i császári és királyi rendelet által deklarált bekebelezése felidézte Fiume közjogi helyzetének régóta tisztázatlan problémáját. Fiume ugyanis – Mária Terézia 1768, 1778 és 1780-as évi törvényei szerint – nem Horvátországhoz, hanem Magyarországhoz tartozott. A szabadságharc bukása után ezt Bécs nem respektálta. Az 1867-es kiegyezésnek ugyan magyar részről egyik feltétele volt Fiume „magyar koronához tartozásának” megerősítése, az osztrák kormány ennek elvi deklarálása (1868. XXX. tc.) ellenére a gyakorlatban semmit sem tett, és így lehetőséget teremtett a horvát és magyar törekvések egymás ellen való ki-játszására. Mivel a határőrvidékről szóló, említett rendelkezés megkerülte a régóta vajdúdo kérdést, a horvát és magyar közvélemény egyaránt sürgetni kezdte a függőben maradt probléma megoldását. Magyarországon nagyméretű demonstráció-sorozat bontakozott ki, amelyet részint a horvát országgyűlésről érkező hírek (a horvát országgyűlés 1881 nyarán tárgyalta a kérdést s az ellenzék kétségbe vonta az 1868. XXX. törvénycikk szövegének hiteles voltát), részint a magyar válasz-

tásokkal kapcsolatos hazafiaskodó manőverezések tápláltak. Így például Pest megye közgyűlése napirendre tűzte a „fiumei kérdés”-t, a sajtó állandóan visszhangzott a kikötőváros nevéből, a főváros sietve hozzájárult a Budai Dalegylet fiumei látogatásához és vendégszerepléséhez, majd e látogatást ürügyül felhasználva meghívta Fiume város küldöttségét, s a vendégek fogadásának előkészítésére bizottságot szervezett. A sajtó bőven kommentálta ezeket a híreket.

Fiume polgármestere levélben értesítette Ország Sándort, a budai dalegylet elnökét, hogy aug. 14-én Fiuméből egy 250 tagból álló társaság érkezik Budapestre. „Az utazók célja az ország fővárosát, melyhez Fiume minden polgárát a legmélyebb szeretet vonja, meglátogatni. . . A látogatás tehát határozottan politikai jellegű lesz, nyílt tüntetés ama nemes barátság mellett, mely Fiumét az ország szívéhez köti. . . A főváros mindent elkövet, hogy Fiumét lelkesen és impozáns érdeklődéssel fogadja. Bizottság alakult, mely Kammermayer polgármester elnökelete alatt ma tartotta első ülését.” — írja a PH 1881. júl. 30-án. *Fiume Budapestben.* (Kiemelések a kötet sajtó alá rendezőjétől!)

A társadalmi jellegű mozgalom mellett hivatalos intézkedések is történtek. Így pl. a pénzügyminisztérium Fiumében dolgozó nem magyar anyanyelvű alkalmazottai számára magyar nyelvtanfolyamot indított (PH 1881. júl. 31. Napi Hírek). A vidék is bekapcsolódik a demonstráció-sorozatba. Nagykanizsa és Székesfehérvár készül a fiumei különvonat ünnepélyes fogadására, a Földrajzi Társulat egy régebbi, Fiuméről szóló előadását ekkor nyomatja ki, a korban divatos „emléklap” kiadására is történnek előkészületek stb. A vendégek száma közben 350 fölé emelkedik.

Aug. 14-én a fővárosi lapok Fiuméről szóló vezércikkben köszöntik a magyar területre érkező küldöttséget, útjukról, nagykanizsai, székesfehérvári és pesti fogadásukról, programjukról napról napra oldalas tudósítások számolnak be. A lelkes fogadtatás hatására a csoportnak csak alig fele utazik vissza a terv szerint a Pesten töltött két nap után, a többiek, köztük Fiume polgármestere s a vezető tisztviselők, a fővárosban maradnak, s különböző fórumoknál tárgyalva-tisztelegve folytatják a demonstrációt s terveket szőnek a kikötőváros és Magyarország kapcsolatainak kibővítésére, Fiume „magyarosítására.”

Jókai a Fiume-kérdésben már a kiegyezés évében kifejtette álláspontját: „Fiume Magyarországra nézve nem csak egy hű leány eszményi képe, hanem egy igen prózai szükség. . . Fiume az egyedüli ajtó, melyen keresztül Magyarország a világkereskedelemmel egyenes összeköttetésbe léphet. . . Csak akkor lehet Magyarország képes az Ausztriával megosztandott terheket viselni, csak akkor lehet kilátása a múltak tartozásait törleszteni, oka a termelő erőt fejleszteni, módja a forgalmi

tőkét szaporítani; Fiume nélkül pedig benn marad Magyarország a mostani tengődésben . . ." (*Fiume???* H 1867. márc. 15.) Ugyanítt fejtegeti, hogy Ausztria azért nem igyekszik a rendezéssel, mert Fiume fejlődésétől félti a Triesztben érdekelt vasút- és hajózási társaságok, kereskedelmi vállalatok adriai monopóliumát. Jókai lapja, *A Hon*, ekkor, 1881-ben is ebben a szellemben foglalkozik a kérdéssel, a sovén, nacionalista, horvát-ellenes sajtóhangoktól eltérően az Ausztriának való gazdasági kiszolgáltatottságból kibontakozáshoz segítő tényezőt lát elsősorban a „magyar Fiumé”-ban.

Maga Jókai ez idő tájt Balatonfüreden tartózkodik és személyesen nem vesz részt az említett ünnepségsorozatban; a *Szeretve mind a vérpadigon* dolgozik. (H 1881. aug. 17.) Amikor azonban Fiume kormányzója, gróf Szapáry Géza a Fiumével való kulturális kapcsolatok kiszélesítése ügyében levéllel keresi fel, Gerőfi Andor színtársulatának (Gerőfiék ekkor Balatonfüreden játszanak) fiumei vendégszereplését javasolja, s prólógot ír a vendégszereplés megnyitó ünnepélyére. Egyúttal Jókai Fiuméba-utazása is szóba kerül s a lapok egy ideig úgy tudják, hogy a prólóg (közli a H 1881. aug. 28-i, a Magyar Népvilág ugyancsak aug. 28-i, a PH aug. 27-i száma) elmondásakor a szerző maga is Fiumében lesz. (PH 1881. aug. 25.) Erre azonban nem került sor. Jókait szépfírói munkája, közéleti és társadalmi-politikai kötelezettségei megakadályozták, hogy a színtársulattal egyidőben, aug. 25-én utazzon Fiuméba. Új választókerülete, Sepsiszentgyörgy küldöttsége ekkor nyújtotta át díszpolgári oklevelét s az író Pesten bankettet rendezett választói tiszteletére. (H 1881. aug. 30. Különfélék.)

A meghívásnak azonban — ha késve is — eleget tett. Szept. 6-án érkezett a kikötővárosba, s ott a polgármester fogadta. Az „Európa” szállóban lakott, fogadta a város különböző testületeinek tisztelgését és ajándékait. Szapáry gróf jachtján kirándulást tett a környéken is, részt vett a Gerőfi-társulat ünnepi előadásán. A napot a fiumei közönség Jókai tiszteletére rendezett fáklyászenéje fejezte be.

Másnap az elmaradhatatlan bankettre is sor került; Jókai pohárköszöntőt mondott, s még 7-én este részt vett a magyar színtársulat búcsúelőadásán. Fiuméből Balatonfüredre utazott vissza. Később a fiumei bankett résztvevőinek megküldte arcképét. (F 1882. ápr. 15.)

E futó látogatás során ismerkedett meg közelebről Heinrich Littrow (1820–1895), egykori fregattkapitánnyal, aki ekkor a triezsi tengerészeti akadémia igazgatója és magyar királyi tengerészeti felügyelő volt Fiumében. Littrow szakkönyvek írásán kívül népszerű ismeretterjesztő művek, útirajzok írásával is foglalkozott s kísérletezett szépirodalommal is. — Jókai — említett fiumei pohárköszöntőjében — úgy aposztrofálta Littrowot, a harcedzett tengerészt, mint akit az Adria varázsa költővé

tett. (*Jókai Fiumében* H 1881. szept. 9. Tárca.) A Quarnerót kitűnően ismerő Littrow (*Fiume und seine Umgebungen* címmel könyve is jelent meg 1884-ben) volt a jacht-kiránduláson Jókai kalauza és szórakoztatója. A rövid kirándulás aligha terjedhetett túl Abbázián (ma Opatija), esetleg Porto Ré-n (ma Kraljevica). Azonban, hogy ezeken a helyeken, legalábbis Abbáziában ekkor Jókai személyesen megfordult, azt az *Egy játékos, aki nyer* epizódjai félreérthetetlenül teszik. Közben Littrow „Cápa-históriák”-kal szórakoztatta. (Vö.: *Szélszend alatt. Életről ellesve* kötet *Cápa-históriák* c. fejezetét, amelynek bevezetésében Jókai meleg sorokban emlékszik meg az említett fiumei banketről, Littrowról, aki szerencsés és szerencsétlen kimenetelű cápa-kalandokat mesél el.)

A Porto Réban ma is viszonylag épen található (lakható és részben lakott!) Frangepán-vár Jókai regényében szereplő leírása olyan, a valószínűleg megfelelő részletekre tér ki, amelyek a korabeli Baedekerekben nem találhatók, sőt Littrow említett könyvének e várkastélyról szóló leírásánál is (71.) részletesezőbbek. Vö.: A várudvar és erkélyfolyosók leírása, az oszlopok művészettörténeti stílusjellemezése, a tornyokból nyíló kilátás körülírása kötetünk 22–23. lapján, valamint azok a részletek, amelyek a várból levezető utcák, a közelben fekvő nagyobb házcsoportok leírását, elnevezését tartalmazzák. (Kötetünkben 30–32. lapok.) E pontosság és részletesség hátterében egy Littrow által ekkor Jókainak ajándékozott, meg nem nevezett szerzőjű könyv áll: *Der Golf von Buccari-Porto Ré* (Prag 1871.). A díszes kiállítású könyv szerzőjét Littrow dedikációja megnevezi: *Im Auftrage des Verfassers, Ihr kais. u. königl. Hoheit des Erzherzogs Ludwig Salvator Herrn Maurus Jokay, IX. 1881. Littrow.* (A szerző, Ludwig Salvator császár és királyi főherceg öfelsége megbízásából Jókai Mór úrnak, 1881. IX. Littrow.)

Ludwig Salvator főherceg élénken érdeklődött a földrajz, a természet-tudományok iránt és szenvedélyes utazó volt. Útleírásait saját maga illusztrálta s a királyi család tagjainak (Erzsébet királynénak, Rudolf trónörökösnek stb.) ajánlva saját költségén adta ki nagy formátumú, reprezentatív külsejű kötetekben. (Littrow révén az említett kötettel együtt jutott Jókai birtokába a főherceg *Eine Spazierfahrt im Golfe von Korinth* c., 1876-os kiadású munkája is, Littrow szinte betűszerint azonos dedikációjával.)

Ha Jókainak egyáltalán módja nyílt is a rövid sétahajózás alatt megtekinteni a regényes fekvésű Porto-réi várat, a részletekben a főherceg — talán éppen Littrow közreműködésével megírt — könyve tájékoztatta. A könyvnek a várról szóló fejezetét (101–108.) 7 illusztráció kíséri: külső látkép, az udvar képe, az egyes emeletek mérnöki alaprajzai, az épület hossz- és keresztmetszete, amely feltünteti az utolsó lőrést és lépcsőt is, a cseppkőbarlangocskát és a pincét.

Jókai regényhősének a várból levezető útját megjelöltő sorok a műben (30–32.) erősen emlékeztetnek a főherceg könyvének ugyanerről az útvonalról szóló részére, mintha az író Metell a főherceg nyomában sétáltatná. A főherceg leírásában a várból a *Valle Dražica* felé indulva jutunk keresztül a *Rovinán*, majd a *Contrada della Sanitán* haladva a *Piazzára* érkezünk, a *Contrada del Caffén* elérjük a *Narodna Kavanat*, majd a városka legmódosabb családjáról elnevezett *Casa Tomazt*, amelynek kertjében „*verbascum phoenicum*” virít. A főherceg leírásának soron következő objektumai – mint Jókainál –: *Squero*, *Cala Karinska*, *Contrada de Hrtič*, a *Draga* völgy, a *Lukeš*. (108–115.)

Ahogy Jókainak a programmal zsúfolt rövid kirándulás benyomásait mások leírásaival kellett kiegészítenie, ugyanígy csak alkalmi információkból származhat az írónak a „skriljevo” (skrljevo) nevű betegségről alkotott véleménye. Ezt azonban – úgy látszik – már nem jutott ideje egyébként elérhető, korabeli szakvéleményekkel szembevetni, kiegészíteni. Jókai ugyanis azt írja, hogy Napóleon Egyiptomból érkező katonái hozták a rettenetes fertőzést ide, a dalmát tengerpartra. (L.: kötetünk 56. l.) A korabeli leírások ugyanakkor egyetértenek abban, hogy a betegség már korábban feltűnt a vidéken s a napóleoni háborúk zavaros viszonyai nem megjelenését, hanem nagyobb elterjedését okozták. (Vö.: *Fiume és környékének tájraja természettudományi, orvosi, statisztikai* [stb.] *tekintetben*. – Emléklül a magyar orvosok és természetvizsgálók 1869-ben Fiume városában tartott XIV. nagygyűlése tagjainak. Fiume 1869. 167, skk 1.)

Jókai a látogatás után is elhatárolta magát a „Fiume-ügy” nacionalista hangadótól. Az országgyűlés 1881 őszi ülészakán hozzászólt a megnyitó trónbeszédre válaszoló képviselőházi felirati javaslatához. (A trónbeszéd elismerte, hogy Fiume elvileg közvetlenül Magyarországhoz tartozik.) „Óhajtánám, hogy ha nem is minden magyar ember, de legalább minden magyar képviselő látogatná meg egyszer Fiumét. Mert azt látni kell és népével érintkezni, hogy teljesen felfogjuk, mi az a fiumei ügy Magyarországra nézve. . . Amilyen nagyon csatlakoznak azok a horvát hazafiak, akik azt hiszik, hogy Fiume engedi magát horvátvá tenni, éppen olyan nagy a tévedésük azoknak a magyar honfiaknak, akik azt képzelik, hogy Fiume magyarrá akar lenni s egyszerűen be akarja magát kebelezetni Magyarországra, mint Miskolcz vagy Kecskemét. Fiume ragaszkodik a maga közjogon alapuló önálló közigazgatásához és mindahhoz a mik ennek attribútumai. Fiume nem szerelmes se belénk, se a horvátokba csupa merő sympathiából, de ragaszkodik hozzánk helyesen felfogott önrdekből; s mi viszont gyámolítjuk Fiumét helyesen felfogott állami érdekből s ezen reális érdekek kielégítésében Horvát-Szlavonországnak éppen úgy van része, mint nekünk. De nemzetiségi

propagandát csinálni se az egyikünk, se a másikunk ne menjen oda, mert csukott ajtókra talál. . .” (Képviselőházi Napló 1881. I. 44.; *JM politikai beszédei* [é. n.] 2. k. 65. — a beszédben hivatkozik Littrow említett könyvére is!)

A rövid látogatás természetesen a regényhez csekély anyagot nyújtott. Jókai ismeretes zsebkönyveiben is csak néhány sornyi följegyzést találunk, amely a regény anyagával kapcsolatba hozható, azonban nem bizonyos, hogy ezek a látogatás során keletkeztek. Az író bizonyára érezte, hogy a regényes vidék inspiráló hatása s a környezetében elhangzott néhány történet, anekdota kevés egy regény cselekményének kikerekítéséhez, epizódjainak kiszínezéséhez, és ezért később, amennyire ideje engedte, megkísérelte, hogy utána nézzen a vidékre és népére vonatkozó adatoknak. A Littrowtól kapott könyvön kívül — feltevéssünk szerint — olvasta Heinrich Noë *Dalmatien und seine Inselwelt, nebst Wanderungen durch seine Schwarzen Berge* (Wien, Pest, Leipzig 1870.) c. könyvét, amely a könyvtárában meg is volt, felhasználta *A három márványfej* c. regényéhez is. (Vö.: NK 348.) A könyv harmadik fejezete (*Im Innern des Landes*) számos olyan mozzanatot említ meg a „morlák” népeletről, szokásokról, viseletről, amelyek sokhelyütt csoportosításuk, sőt fogalmazásuk folytán erősen emlékeztetnek Jókai már említett följegyzéseire (OSzK Oct. Hung. 699/15. 3–4. l.) és a regény egyes helyeire.

Noë: „Die vaterländische Muse, die einheimische (domorodna) ‚Wila’ weiss mancherlei von griechischen Kaisern, von Türken (der ‚schwarzen Arapina’), von den Wenedigern ‚Duschde’ (Dogen) und von ungarischen Kriegen zu singen.” 65. [A hazai múza, az odavalósi (domorodna) ‚Vila’ többféleképp megénekelte a görög császárokat, a törököt (a ‚fekete arapiná’-t), a velenceiek ‚dusde’-it (a dózsákat) és a magyarokkal vívott harcokat.]

Jókai bejegyzése: „Arapina török fekete Dusde doge”

A regény: „— Próbálták azt: a mi császárunk, a török császár, a velencei dózse; törődtek is az uskókok akár a ‚dusde’-val, akár a ‚fekete Arapiná’-val.” (116.)

Noë a „kóló”-ról: „Eine Anzahl von Mädchen nimmt sich bei der Hand und dreht sich, völlig in der Weise des ‚Ringe-Reihe’-Spieles, im Kreise umher. Dazu wird ein unverständlicher Text gesungen, oder vielmehr gehcult.” 68. — [Néhány leány a kezeivel összefogózkodott és körbe keringtek, épp úgy, mint a ‚gyűrű-sor’-játékban. Hozzá érthetetlen szöveget énekeltek és gyakran fölkiáltottak.]

A regény: „Nagyon egyszerű az uskók leányok tánca, összefogóznak kezeikkel körben, s aztán lábaikat előre feszítve, a guzla dallamára egyszer jobbra, másszor balra karajlanak; olyankor, mikor az énekes el-

hallgat s csak a guzla játszik, valami jajszerű kiáltásba egyesülve. . ." (141.)

Noë az asszonyokról: „Zur Erklärung des Schmutzes auf dem Weibe diene die Bemerkung, dass ihm der Gebrauch der Seife von dem Augenblick an untersagt ist, in welchem es sich verheiratet. Nur Mädchen gestattet man dieses Mittel der Verschönerung und Gefallsucht, das Weib aber hat den ‚Soldaten‘ (das heisst den Fremden, den Herren) nicht in die Augen zu stecken.” 68. — [Az asszonyok piszkosságának magyarázatául szolgál az a szokás, hogy a szappan használatától abban a szempillantásban eltiltják őket, míhelyt valamelyikük férjhezmegy. Csak leánynak jár ki a megszépülésnek és tetszeni akarásnak eme eszköze, az asszony azonban nem kerülhet a ‚katonák‘ (így hívják az idegeneket, az urakat) szeme elé.]

Jókai feljegyzése: „Asszonynak nem szabad szappannal mosdani” (Oct. Hung. 699./15. 4.).

A regényben: „Amíg leányok, addig nagyon szépek, nagyon tiszták arcban is, szívben is; arcukat, testüket hideg vízzel mossák; — hanem amint férjhez mennek, azontúl nem szabad nekik megmosdani többet, soha, amíg élnek . . az asszonynak nem adnak lelket, hanem fátyol helyett azzal takarják el az arcát idegen férfi előtt, hogy nem engedik megmosdani.” (140—141.)

Noë könyvét ekkor alaposabban nem tanulmányozhatta Jókai, legálábbis erre enged következtetni az, hogy a könyv további fejezeteiben levő Marko Kraljevics-történet (*Eine Episode von der Scoglien*), valamint egy Margita nevű leányról szóló szomorú história (*Die Hero von Sant Andrea*) csupán szereplőinek nevében emlékezett a regényben olvasható balladára — a részletek messze eltérnek. A jelek arra vallanak, hogy Jókai azokat a Dalmáciára vonatkozó forrásokat, amelyekre az 1885-ben írt *A három márványfej*-ben hivatkozik, csak később kapta kézhez (esetleg Thallóczy Lajos útmutatása során). Legfeljebb a *Histoire du Gouvernement de Venise, par le sieur Amelot de la Houssaie* I—III. (Amsterdam 1695.) fordult meg kezén, amelynek harmadik kötete (*Suite de l'Historie du Gouvernement Venise ou l'Historie des Uscoques*) részletesen elmondja az uskókok történetét. Bár amit az *Egy játékos, aki nyerben* Jókai ír az uskókokról, az a korban elég közismert s ha Amelot könyvét ismeri, lehetetlen, hogy ne élt volna bővebben a kalandos históriák felemlítésének lehetőségével. Egy újabb dolgozat (Tóth Krisztina: *Dalmácia Jókai „A három márványfej” és „Egy játékos, aki nyer” c. regényében* Bp. 1960. Kézirat) kimutatja, hogy Jókai M. Fortis abbé *Viaggio in Dalmazia* c. művét is használta (általunk elért kiadása: *Voyage en Dalmatie* par M. L'Abbé Fortis, Traduit de l'Italien. Berne MDCCLXXXVIII. — innen vettük képanyagunk egy részét), ez azon-

ban elsősorban Dalmácia déli, történelmileg is jelentősebb vidékével foglalkozik s az *Egy játékos, aki nyerben szereplő Quarnero-vidékről* szinte szót sem ejt. Jókainak ekkor még – érthető és említett okokból – erre a tájra irányult a figyelme.

A dalmát tengerpart népi hitvilágáról is keveset tud még: az esetek többségében magyarországi népbabonákat, hiedelmeket visz át regénye színhelyére. (Vö.: *Nyelvi és tárgyi magyarázatok.*)

Az így is szegényes nyersanyagot azután ötletszerűen egészítette ki részint kalandos részletekkel, részint a vidék közelmúlt történetének egyes mozzanataival. A Monarchiának az elmúlt évtizedben jelentékeny gondot okoztak a balkáni népek szabadságtörekvései, mozgalmai, ki-kirobbanó felkelései, szabadságharcai. (Elég utalnunk pl. csak a berlini kongresszusra s Bosznia-Hercegovina okkupálására 1878-ban.) Mindezt tetézte az éppen aktuális 1881–82-es kisebb felkelés, amely Dalmácia déli részén robbant ki, majd átterjedt Hercegovinára és Boszniára is. A magyar sajtó és nyomában a közvélemény Szentpétervárról kezét látta az ügyben és sürgette a mozgolódások mielőbbi elnyomását, mert félt – úgymond –, hogy a lázadók iránt máris érezhető, erős orosz rokonszenv tettekben fog megnyilatkozni. (Vö.: *Budapest, jan. 29. H 1882. jan. 30. Reggeli kiadás, vezércikk; Oroszország és a délszláv lázadás. Uo. febr. 1. Reggeli kiadás.*)

Jókai maga is hasonlóképpen vélekedett s álláspontját – egyben a regény cselekményéhez kissé meglepő módon csatlakozó összeesküvés-motívum hátterét, valamint a „morlások”-ról való vélekedését jellemzően világítja meg a delegáció 1882. febr. 4-i ülésén mondott beszéde. A regény közlésének idején elhangzott beszéd egyébként is sok vonásában utal a regényben olvasható részletekre, ezért ismertetését szükségesnek tartjuk.

Az író a délszláv lázadás okairól és összefüggéseiről szólván a Monarchia balkáni politikájának történetéhez fordul, s Dalmácia problémájában látja a sarokkövet. Gróf Keglevich javaslatára, hogy kulturális, gazdasági és egyéb beruházásokkal „szelidítsék” meg Dalmácia népét, kifejti, hogy Diocletian császár óta senkinek sem sikerült a hegyek törzseit meghódítani. Az ezerezstendős Ragusa-köztársaságnak sem. „Volt egy kis népfaj – mondja Jókai – de nem is népfaj, csak csoport, mert mindenféle, nemcsak szlávokból, görögökből, törökökből és az isten tudná, mi mindenből állott, azt uskoknak hívták, ami annyit tesz, mint szökevény és ezen csoportból négyszázan elfoglaltak egy kereskedelmi várost, Segnát, és ezek úgy befészkeltek oda magukat, hogy Ausztria, Törökország és Velence nem volt képes őket kiverni. Ezek 12 évig voltak képesek három nagy hatalomnak ellenállni. Mikor végre három ily hatalom erőfeszítése kényszerítette őket a város elhagyására,

tehát nem, hogy kapituláljanak, hanem hogy csak kimenjenek, akkor az okkupációs politikának az lett a korolláriuma, hogy ott hagyták ugyan az osztrákok a várost, visszaadták azt a jó kereskedőknek, a dalmátoknak, a kik azt három napig bírták is, de negyed napra visszamentek az uskok, újra leverték és lemészárolták a lakosságot és újra elfoglalták a várost.

Amióta csak világtörténelem van, kétféle nép volt Dalmáciában. (Halljuk! Halljuk!) Magának Dalmáciának a földje osztályozza a népet két részre. Az ember mehet ott órákig, sőt néha fél napig is, de nem talál egyebet, mint követ, követ és ismét követ. Egyszerre aztán rábukkan egy-egy gyönyörű völgyre, hol trópus a vegetáció, hol erdőszámra vannak az olajfák. Ezekben a sziklákon létezik egy erőteljes faj, a mely nem dolgozik semmit, hanem él dolce far niente. Legfőképpen élénkeli a hősokról szóló balladákat s issza a jó bort. Erre a civilizációnak legfőképpen csak annyi volt a hatása, hogy megtanult pipázni. E népfaj tagjai időről időre lerándulnak a völgybe és megszerzik maguknak a télire valót. A másik nép lenn lakik a völgyben, a városokban s munkába gömnyedve dolgozik és úgy vannak berendezve házaik, hogy mint a várak, védelemre képesek. E népfaj meg van elégedve, hogyha visszaveri a rablókat és ha azok nem vágják ki erdejét és olajfáit és hozzá van szokva, hogy ezek időről időre lejönnék hozzá és a felesleget elviszik, mert azok az urak a sziklákon józan nemzetgazdák s ugyanazt a falut nem rabolják ki kétszer egymás után, hanem turnust tartanak. (Derültség.)

Ha valamely várost egyszer kiraboltak, akkor azt hagyják egy ideig ugarnak. (Derültség!) Méltóztassanak elgondolni, hogy mikor ezek közé oda cseppen egy kormány, mintegy az égből esve alá és elkezd a rabló uraknak mondani, hogy ne vigyék azt el, a mit azok a szorgalmas dalmáták tisztességes és becsületes úton-módon szereztek, hogy ez mikép és mennyire teszik. (Derültség.)

Ehhez járul még az is, hogy ezen kormány még mást is tesz. Belavatkozik mindenféle furcsa szokásaikba. Például: ott a fiatal házások egy esztendeig próbaévet tartanak s csak azután esküsznek meg. (Élénk derültség.) [A próbaév szokását említi Noë i. m. 80.] Most pedig az osztrák kormány sorba járja a falvakat s viszi magával a pópát s azokat, akiket ilyen állapotban talál, kényszeríti, hogy megesküdjének. Ez nekik megint nem tetszik. (Derültség.) Sőt még hozzá utat csinálni kényszeríti őket és újoncokat is követel. (Tetszés.)”

Jókai a továbbiakban azt bizonygatja (1806–14-es példák), hogy Fiume érdekében és az ország gazdasági életének javára mégis szükséges a Monarchia politikusainak Dalmáciában „ethnographiai leckéket” venniök. (H 1882. febr. 6. Reggeli kiadás.)

A délszláv felkelések problémája természetszerűen vonzotta a *Szabadság a hó alatt* c. regény néhány motívumát. Ezért Jókai Adam lordot váratlanul a Szozuz Blagogyensztvija külpolitikai programjának egyik végrehajtójává teszi, sőt a regény főhősét is mint a titkos szövetség egyik kötelességéről megfélemlített tagját leplezi le. A regény cselekménye idején valóban létező titkos társulatokra vonatkozó értesüléseit még a *Szabadság a hó alatt* megírása idején F. Lacroix *Les Mystères de la Russie* (Paris 1845.), J. H. Schnitzler *Histoire intime de la Russie sous les empereurs Alexandre et Nicolas* (uo. 1847.) és M. J. von Crusenstolpe *Der russische Hof von Peter 1. bis auf Nicolaus 1.* (Hamburg 1855–60. I–VI.) műveiből merítette. (Vö.: *Szabadság a hó alatt* JKK 36. Keletkezése, forrásai c. fejezet 241–43.) Az egyezéseket és utalásokat lásd részletebben a *Nyelvi és tárgyi magyarázatok* c. fejezetünkben.)

Mivel pedig a regény cselekménye – bizonyára a dicső napokat látott műemlék-várak potom pénzen való elárverezésének groteszk epizódjából kiindulva – a napóleoni háborúk befejezése utánra, nagyjából az 1815–25-ös évekre datálódott, az eredetileg is szegényes nyersanyag tovább bővült az *Egy magyar nábob*-ból ismerős, a restauráció korabeli Párizs félvilági és színházi életének egyes motívumaival. (Párhuzamokat és egyezéseket e vonatkozásban is a *Nyelvi és tárgyi magyarázatok*ban mutatunk ki.)

A Palais-Royal árkádsorainak („galériáinak”) akkori színes, kavargó életét számos francia forrás leírta (l.: *Tárgyi és nyelvi magyarázatok*). A „tatár tábor” fogalmát azonban – szerintünk – Jókai pontatlanul értelmezte. A francia elnevezés (*Camp des Tartares*) ugyanis nem „tatár”-okra utal, hanem a görög mitológiában az alvilág legmélyét jelentő *Tartarosz* (franciául: *Tartare*) szóra. A Tartarosz az *Elyzium*nak, az üdvözült istenfélők halál utáni lakóhelyének (vö.: mennyország!) ellentéte. A helyes értelmezés tehát „tatár tábor” helyett: *kárhozottak tábora*. (Megerősíti ezt az, hogy a világhírű párizsi sugárúttal, a francia előkelők és gazdagok fényes, boldog világát jelképező *Champs-Élysées*-vel, az „elíziumi mezők”-kel szemben a félvilág és alvilág talmi csillogása a regény szerint is alig takarta a kalandorság, szerencsejáték és prostitúció e honának züllöttségét, lakóinak, élősdijeinek „kárhozottságát”. A francia elnevezés minden valószínűség szerint a menny és pokol fogalmának természetesen adódó ellentétéből alakult.)

A regény cselekményét nem éppen mesterkéletlenül színesítő „Marko Kraljevic” motívum is kiegészítő szerepet hivatott betölteni. Az európai romantika ösztönzésére nálunk is korán ébred a szerb népköltészet iránti érdeklődés, a szerb hősi énekek legnépszerűbb alakját „Kralovics Markó” [!]-t már 1800-ban említi a polihisztor Sándor István „Sokféle” c. enciklopédikus jellegű időszaki kiadványában. (Vö.: Horváth János:

A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig Bp. 1927. 143.) A délszláv folklór népszerűsége végigvonul a század első felének magyar irodalmi életén s nyomot hagy többek között Kazinczy, Kölcsey, Jósika, Toldy Ferenc, Vörösmarty munkásságán. (Uo.: *A szerb népköltészet hatása* c. fejezet, továbbá Horváth J.: *A „szerbus manier”* Tanulmányok 1956. 266.) A romantika folklórkultusza Jókaira sem maradt hatástalan — vö.: JKK Regények I. k. 410. A regénybe illesztett ballada közvetlen forrása a *Kraljević Marko halála* c. hősnének lehetett, amely Vuk Stepanović Karadžić *Srpske narodne pjesme* c. gyűjteményének (1823—1833, újra: 1841—1865) második kötetében (73.) található és Székács József *Szerb népdalok és hős regék* c. fordításkötete (1836) is tartalmazza, de Vuk gyűjteménye az 1830-as évektől német fordításban is hozzáférhető volt Európa-szerte. Ebben a hősnénekben találhatók azok a főmotívumok, amelyek a regénybeli ballada alapvonásai: Marko és a tündér (vila), a táltosló, a szablya. Jókainak ugyancsak ismernie kellett a Markóról szóló prózai legendát is, amelyet a fordítók kommentárjaikban használtak. Ebben szerepel a barlangi álom mozzanata, a gazdája ébredését váró ló stb.

Szembeötlő eltérés, hogy Jókai nem tartotta meg Markó lovának a nevét, amely minden hozzáférhető hősnének-változatban Šarac, de a Durindo név is lehet szerb-horvát eredetű. (A „dorin”, „dorina”, „durat” szavak barna lovat jelentenek, s talán ezekből keletkezett a Jókai által használt lónév.) Jókai saját alakítása a színhelynek az Adria-partra helyezése, a Rijekán (Fiumén) átfolyó patak (Rjeka), a Velebit-hegység stb. emlegetése, ami bizonyára fiumei látogatásának hatása.

Az említett forrásokból merített anyagot az író ugyan a nyugati verses lovagregények szellemében olvasztotta egy új feldolgozás-változatba, de verselésében követte a szerb hősi énekek hagyományos, rímnélküli tíz-szótagos sorainak példáját, a „szerbus manir”-t.

(Megjegyezzük, nagy a valószínűsége annak, hogy Jókainak a délszláv folklórban való tájékozódásban segítségére volt Úrházy György, akivel az 1850-es évek elején a Pesti Napló körében együtt dolgozott s akinek intenzív szerb kapcsolatai voltak. Úrházy ugyanis az ún. „krimi háború” idején tudósítóként a török táborba utazott, s útközben Szerbiát is bejárta. Útjáról frott könyvében (*Keleti képek* Pest 1854.) jelentékeny teret szentelt a szerb városok, falvak élete ismertetésének, népszokások, tánc, népköltészet leírásának (*Szerb lakodalom* c. fejezet 101—108., *A szerb guzla és balladák* c. fejezet 186—98.), külön fejezetet írt a falusi, kisvárosi „kafáná”-król (vö.: kötetünkben 25:33). A szerb „guzlár”-okról írja: „a vak és öreg szerb dalnokok — mint megannyi Homéroszok — a guzla mellett népdalokat és hősi balladákat énekelnek . . .” (19.) s hozzáteszi: „. . . a szerb története népköltészetében van

megírva . . ." (uo.). (Vö.: kötetünkben 139:20–22.) Említi „Markó”-t is (93.). Úrházy később is kapcsolatot tartott a szerb Maticával, neve többször szerepel az intézmény könyvtárának történetében. Jókaival is fenntartotta ismeretségét. — A Magyar Sajtó c. lap, amelynek Jókai főmunkatársa volt, 1857-ben, több folytatásban közölte Ács Károly tanulmányát a szerb népköltészetéről. A dolgozat szerzője többször szóba hozza a „Vilá”-t és „Márk” királyfit. (1857. okt. 19–22.) Az írónak tehát volt alkalma a Markó királyfiról szóló mondával többször találkozni. (Itt mondunk hálás köszönetet dr. *Vladan Nedić* beogradi professzornak, dr. *Bori Imre* Novi sadi docensnek és dr. *Póth István* budapesti adjunktusnak, valamint dr. *Zöldhelyi Zsuzsa* tudományos kutatónak és dr. *Madácsy László* docensnek, akik hozzásegítettek bennünket a fenti adatok és összefüggések feltárásához.)

Jókai Fiuméből való visszaérkezése után hamarosan elkötelező ígéretet tehetett Révai Mór Jánosnak, a Regényvilág szerkesztőjének, aki a folyóirat előző évfolyamában a *Péter Pétert* közölte, egy fiumei színhelyű regényt illetően, mert az 1881 októberében kezdődő 2. évfolyamot propagáló híradásban mint „nagyobb társadalmi regény”-t említi az *Egy játékos, aki nyert* s hangsúlyozza, hogy „színhelye Fiume lesz.” (2. évf. 1. sz. 1.) A regényt jelző előzetes hírek általában Fiuméra mint a cselekmény színhelyére utalnak, nyilvánvaló propaganda céllal.

Az író azonban egyre kevésbé tartja meg ígérete beváltásával. Már a Regényvilág 6. füzeté is megjelent (1881 decemberében), de Jókai csak 1882 januárjára ígéri a közlés megkezdését. (H 1881. dec. 17. Esti kiadás, Irodalom, művészet és tudomány.) Végül az 1882. január végén megjelenő 17. füzet kezdi meg a közlést. (FL 1882. jan. 31. 162. Fővárosi hírek.)

Jókai elég kiérleletlenül hozta a közönség elé művét, hiszen a *Szeretve mind a vérpadig* még április 14-ig jön folytatásokban A Hon tárcájában, s többek tanúsága szerint Jókai ez időbeli alkotó módszere nem kedvezett a művészi megformálásnak. „Jellemzi a nagy író munkálkodását, hogy néha megesik, miszerint a szerkesztőségbe küldött regényfolytatása valamely alkalmi tárca miatt vagy technikai okok folytán kimarad a lapból. Másnap ilyenkor aprehenzióval támad Jókai a munkatársaira:

Micsoda dolog az, hogy nem közlitek a regényemet? Most egy egész napot elvesztettem miattatok.

Az ember csodálkozik, miért. Míg aztán ki nem találja magyarázatnak, hogy a koszorús költő amint leküldi kéziratát a nyomdába, ha másnap nem jelenik meg a „Hon”-ban, hogy ott meglássa, hol hagyta el, nem bírja tovább folytatni kedves alakjainak álmokba ringató történetét.” (Mikszáth Kálmán: *A „Nemzeti Könyvtár”* PH 1881. szept. 19. Melléklet.)

Közben zajlott a regény olasz nyelvű, fiumei kiadásának ügye is. A Fiume c. bilingvis (olasz–magyar) lap (szerk. Mócs Zsigmond), amelynek megalapítása ugyancsak a fiumei kérdés megoldásának sürgetésére indult akciók közé tartozik, a Regényvilágot megelőzve hozta az *Egy játékos, aki nyer* első fejezetét olaszul *Castelli messi all' incanto* címmel Maximilian Gresti gimnáziumi tanár fordításában. A közleményhez a szerkesztőség az alábbi megjegyzést fűzte: „Da un nuovo romanzo in due volumi di *Maurizio Jókai*, intitolato: *Un giuocatore che guadagna*. La pubblicazione di questo romanzo si incomincerà in questi giorni a Budapest, nel periodico „Regényvilág’.” A regény fordítását később mégis Ernesto Brelich városi titkár vette át (a Budapesten járt fiumei küldöttség egyik tagja, *Az arany ember* sikeres fordítója), de csak a következő évben került sor a kiadására.

A jelek tehát arra vallanak, hogy Jókainak és műveinek jelentős szerepet szántak illetékes körök Fiume és az ország közötti kulturális kapcsolatok kiszélesítésében. Jókai igyekezett eleget tenni e várakozásoknak. 1882. szept. 1-én viszont már elkezdti közölni a Nemzetben az *Életből elvesve* című „végnélküli” cikksorozatát, a következő hónapban pedig ugyanitt a hosszabb előmunkálatokat kívánó *Bálványosvárt* és a Regényvilág új évfolyamában ugyanekkor a *Minden poklokon keresztül*. Ha az *Egy játékos, aki nyer* megírását hozzávetőlegesen 1881. december vége és 1882. október eleje közé helyezzük, nyilvánvaló, hogy Jókai ugyanez idő alatt számos más szépirodalmi művön is dolgozott (nem számítva publicisztikai tevékenységét), s a szóban forgó regényre kevés gondot fordíthatott. A munka ilyen halmozása műveinek – így az *Egy játékos, aki nyernek* – nem vált javára.

Amint már utaltunk rá, a regényről vajmi kevés szó esik a Jókai-irodalomban. Révai Mór János szerint külföldön nagyobb visszhangot keltett (*Írók, könyvek, kiadók* 1. k. 217.), itthon azonban be kellett érnie jobbra azokkal a szerény recenziókkal, sztereotip, felületes méltatásokkal, amelyek közvetlenül megjelenése után láttak napvilágot.

Elsőnek a PH foglalkozott vele, *Tudomány és irodalom* rovatának egy névtelen cikkében (1882. okt. 26. Melléklet.):

„*Jókai Mór új regénye.* A világhírű írónak, nemzetünk most már egyedül! büszkségének, szomorúan lapozzuk új könyvét. Az *Egy játékos, aki nyer*, mely a Révai Testvérek kiadásában jelent meg, két kötetben. Szomorúan azért, mert az elhamarkodott munka bélyegét hordja magán a könyv s mutatja, hogy Jókai *kénytelen* a gyors termelésre. Jókai összes szépségei megtalálhatók itt is, lángelméjének tüzes sziporkái szikráznak mindenfele, de összes hibái sehol sem voltak még olyan praeponderantiában együtt.” Ezután fölületes olvasásra valló cselekményismertetés következik pontatlan idézetekkel, majd így fejeződik be a recenzió:

„A regény, melynek ára 2 frt. épen oly csábító bűbajos olvasmány, mint minden sor, a mit e nagy lángelme papírra lehel, de a kritika osztályozása szerint, a legis leggyengébb művek közt foglalhat csupán helyet.”

A Nemzet Szana Tamás tollából közöl ismertetést 1882. nov. 1-én. (Reggeli kiadás melléklete, *Irodalmi szemle* rovat)

„*Jókai legújabb regénye.* Előre is ki kell jelentenem, hogy nincs szándékom bírálatot mondani Jókai legújabb műve felől. Jókai Mór s a „Nemzet” főszerkesztője sokkal szorosabb viszonyban állanak egymáshoz, hogysen e lapok hasábjain akár a gáncs, akár a dicséret szavát hangoztatnom — összeférme az ildomosással.

Az első ellen, saját hajlékában, az állam törvényei védik házi gazdát; az utóbbival első sorban magát Jókait hoznám zavarba. Soraimban tehát ne bírálatot, hanem egyszerű ismertetést keressen az olvasó;

ismertetést, mely minden reflexio nélkül, megmarad a regény meséjének száraz elmondásánál.”

Az előző cikkhez hasonlóan hosszadalmas és mégis pontatlan ismeretetés és hanyag idézetek után így zárja recenzióját Szana Tamás: „Ez a sovány, száraz vázlat mutatja, hogy Jókai képzelődése, midőn e művét alkotta, folyvást a regék birodalmában kalandozott. Maga mondja egy helyen, hogy ennek az egész sziklaországnak a története nem egyéb, mint a tüneményes regék halmaza, egy más helyen pedig az illatozó füveket vádolja, hogy bűnrészesek azokban az ábrándokban, melyek a partok lakóit a rendes észjárástól elcsábítják.

Ez a két idézet nem olyan jelentéktelen, mint egyelőre gondolhatók. Mindenesetre számba kell venni azokat, kik bírálni akarják Jókai legújabb regényét, mely látszólag fiatal, romlatlan kedélyek gyönyörködtesére készült, de az öregek számára is élvezetet rejt magában.”

A FL szerint „E regény is tanúskodik a kifogyhatatlan munkásságú író gazdag képzelmeréről és lebilincselő előadásáról.” (1882. nov. 3. Fővárosi hírek, 1569. l.)

A VU a Révai Kiadónál megjelent műveket említve írja: „Jókaitól is van köztük *Egy játékos, aki nyer* című két kötetes regény, melynek eseményei e század elején Fiume vidékén folynak le. Mint minden, a mit Jókai kitűnő tolla ír, gyönyörködtető olvasmány.” (1882. nov. 5. 719. Új regények.)

A PN-nak szándékában volt a regénnyel tüzetesebben is foglalkozni: „*Egy játékos, aki nyer* . . . A hírneves regényíró ez újabb műve a század első évtizedeiben játszik, nagyrészt Fiume közelében, a magyar tengerpart egyik romban heverő fészében, a Frangipáni várban, részint pedig Párisban. Noha nem tartozik Jókai legsikerültebb művei közé, élénk cselekményével s különösen megragadó szép leírásaival mégis folyton lekötve tartja az olvasó figyelmét. Egyébiránt ezúttal csak jelezni akartuk a munka megjelenését, melyre még bővebben visszatérünk.” (1882. nov. 5. Reggeli kiadás melléklete. *Új könyvek* rovat.) — Nem tudjuk, mennyire volt komoly a szándék, az évfolyam gondos átnézésé során nem találkoztunk megvalósulásával. Később más, utóbb megjelent Jókai-művekkel foglalkozik a lap.

A PH évvégi irodalmi beszámolójában ismét felbukkan a regény címe, más Jókai-művekkel együtt (Irmei Ferenc: *Irodalmunk 1882-ben* PH 1882. dec. 31. Melléklet, Tárca rovat.):

„Ez év három új regényt hozott Jókai Mórtól. Ezek *Egy játékos, aki nyer*, *Szeretve mind a vérpadig* és *Bálványos vár*. A fantázia játéka az, a mi külföldet is meghódította Jókaiában. Oly fróri tulajdon, mely a legritkábbak közé tartozik. Mert oly regényíró, kiből a lélektani megfigyelés matematikailag pontos, három is esik ily ritka tüneményre. A dús-

gazdag képzelem fékezhetetlenségéből származnak Jókai azon gyöngéi, melyeket joggalánul hányanak szemére azok, a kik Jókaiában a sajátos egyediséget nem tudják, vagy nem akarják megérteni.”

Maga a Regényvilág is védelmére kel a regénynek névtelen cikkben (1882—83. 12. füzet 208.).

„Egy játékos a ki nyer, Jókai legújabb regénye azon művek közé tartozik, melyek a phantázia szüleményének egyik vagy másik téren történt érzékítésük által ismét csak a phantáziát hozzák zavarba. Ha az olvasó elért az utolsó lapra és visszapillant az egyes fejezetekre, melyek mind megegyeztek abban, hogy lestük, feszülten vártuk a *következőket* és sajnáltuk, hogy már vége van az *előbbinek*, ép úgy érzi magát, mint egy remek festmény láttára, mint egy kitűnő zenemű hallatára, melynek egyes részei csak akkor kezdenek gyönyörködtetni, ha ismételve láttuk, ismételve hallottuk. Meg kell érteni az alapvonást, melyen felépül az egész és be kell hatni minden kis részletébe, hogy elérjünk azon pontra, melyen Jókai regényéről nem lehet kritikát írni, ha csak újra és újra el nem mondjuk azt, mit minden művéről ezerszer elmondtunk már. Bevalljuk önmagunk előtt, hogy a modern francia irodalom talán *jelesebb* műveket nyújt, ha a regényírás technikáját vesszük elbírálás alá; hogy a természethűvebb festés inkább megfelel igényünknek, melyek a naturalizmus hatása alól divat avagy korszerűen nem vonhatják ki magukat, de azért ha pálmát kell nyújtanunk, *Jókainak* adjuk oda — mert mindaddig, míg a *valóban szép* megtartja uralmát a jó és nemes ízlés fölött, addig a külföld talán vonzóbb, érdekfeszítőbb regényeiben e valóban szépet nem találjuk fel. A mindenben gáncsolni szeretőknek talán gyönyörűségük telik benne, ha a legújabb regényben mindjárt a mesét is kifogásolhatják a *valószínűtlenség* szempontjából, de ott hol büszkén vallhatjuk, hogy regényirodalmunk ismét egy gyönggyel szaporodott, összejönnek a gáncsolók mind és meghajolnak a lángész alkotása előtt. Ne irigyeljük a külföld irodalmaitól a végtelen számú kiadásokat érő regényeket, melyeknek egész érdemök egy többé-kevésbé korhadt társadalom rajzolásában rejlik, — de olvassuk e helyett a mieinket, olvassuk mindenkifelett Jókait, ki a legújabb regényével is csak azt bizonyította be, hogy *„a genie nem tanul, de születik”*. Jobbat, érdekesebbet lehet talán írni, — az érzéki vágy is több tápanyagra talál más regényekben, de szépet, nagyszerűt, elragadót csak Jókai tud írni és a legújabb regénye szép, nagyszerű, elragadó.”

Ványi Ferenc Magyar irodalmi lexikona a regénycím mint címszó alatt részletesen ismerteti a mű cselekményét.

Hankiss János *A detektívregény* (1928.) c. munkájának VII. fejezetében a regény egy alakjával foglalkozik:

„Minden bűnügyi szakértő jól ismeri a nőies férfi degenerált alakját.

Ennek a típusnak nagy méretekre kivétített arcképét inkább eltalálta, mint természet után festette Jókai. Ide tartozik Lord Adam of Camelborough (*Egy játékos, aki nyer*), ki egyideig könnyen játssza Lady Adaminának, a körülrajongott szép nőnek hasznos szerepét, azután titkos politikai céljainak elérése végett — elárulja és megöleti barátját, akinek nővérét Deli Márkó öltözetében elcsábította.”

Jegyzetben a következőket fűzi Hankiss előző fejtegetéséhez: „Érdekes, hogy Jókai, aki itt Sue *Bolygó zsidójára* emlékeztet, a szabadságharcosok titkos szervezetét és nem az ú. n. reakcionáriusokat terheli meg ezzel a kalandorral. Lord Adam, a cselszövő, akit végül a cápa fogára (!) juttat a költői igazságszolgáltatás, a szláv szabadságtörekvések nevében követi el bűneit.” (100.)

Hankiss egyik későbbi munkájában ismét utal a regényre (*Európa és a magyar irodalom* Bp. 1939. 615.): „A romantika szereti a kockázatot, a játékot és az *Egy játékos, aki nyer* talán a legérdekesebb játékos regény.”

Pintér Jenő Magyar irodalomtörténetében ez áll a regényről: „Hőse, a szerencséskezű dalmáciai játékos, tragikus véget ér, mielőtt célját elérné. A regény meséje a XIX. század elejére esik.” (VII. k. 332.)

A regény 1961-es kiadásának utószavában Kónya Judit így jellemzi Jókai e művét: „... romantikus kalandtörténet, melyben az elszegényedett nemes-fiú játékkaszinókban igyekszik visszaszerezni vagyonát, azaz boldogságát. Ez a regény legfőbb a testvérszeretet patetikus ábrázolásával nyerheti meg a mai olvasó tetszését a színesen kavargó környezet leírásán túl. Azzal kárpótol, hogy a múlt századi párizsi élet játékosságát cleven képekben villantja fel, s a Palais Royal forgataga, mint egy impresszionista festmény, marad emlékezetünkben.” (596.)

Kiadásunk az *Egy játékos, aki nyer* 1882-i első kiadása szövegén alapul, E szövegtől csak ott térünk el, ahol a NK sajtóhibát, elírást korrigál, illetve Jókai kezétől származó módosítást tartalmaz. Természetesen ilyen a regény utolsó hét sora, mint a szerzőtől eredő reflexív kiegészítés. (219:6–12.) Mivel a néhány sornyi szövegből joggal feltételezhető, hogy az *Egy játékos, aki nyer* azok közé a regények közé tartozik, amelyeket Jókai a NK sajtó alá rendezésénél legalább futólag átnézett, tőle származónak tekintjük az olyan vitathatatlanul stflusértékű módosításokat, mint pl.: 1882: asszony, NK: leányasszony stb.

Szövegváltozatok szempontjából a Regényvilág (R) 1881–82. évfolyama beli folytatásos közlést és a NK-t vettük figyelembe. Helyesírás tekintetében a JKK első kötetének *Bevezetése és A Jókai kritikai kiadás sajtó alá rendezésének új szempontjai* (24. k. 299.) szerint jártunk el.

Soronként feltüntettük a *-bul, -bül, -ból, -böl* féle változatokat, ugyanis sem az 1882-es kiadás, sem a NK szövegében nem tekinthető egyik sem dominánsnak, s az 1882-es regényszöveget éppen a kettő sajátos keveréke jellemzi, ami sajátosságot a NK összemos, megzavar. Az NK változtatásairól, amelyekben nem mutatkozik semmiféle egyértelmű tendencia – csupán az egyenkénti közlés adhat képet.

A regényben nagy számmal szereplő idegen (főleg dalmáciai) földrajzi nevek írásánál megtartottuk a Jókai korában a Monarchiában használatos *olasz* formát, amely azonban nem minden esetben azonos az olasz írásmóddal. A mai (jugoszláv) elnevezéseket a *Tárgyi és nyelvi magyarázatokban* közöljük.

Az egyéb olasz szavak írásánál az említett alapelveknek megfelelően jártunk el (tehát: *zechino* – *zeczino*; *albergho* – *albergo*) stb.

A Frangepán-család nevét Jókai a R-ban és az 1882-ben váltakozva írta: Frangepán, Frangepani, Frangipani, Frangipáni. Az 1882-ben elvértve előforduló Frangepán és a valamivel gyakoribb Frangepani, Frangipani alakok mellőzésével a túlnyomó többségű *Frangipáni* mellett döntöttünk. A Porto Re – Porto Ré alakváltozatok közül ugyanilyen okokból a Porto Re-t használjuk.

Az 1882-ben gyakori, az író által szisztematikusan alkalmazott kiemeléseket (az 1882-ben ritkítások), amelyeket a NK mellőz, kurzív (*dőlt*) szedéssel tüntetjük fel.

Lap: Sor:

- 5 3 újan (NK: újonnan)
 9 *megint* (NK: később)
 19 hadosztályi (NK: hadosztály)
 21 közelbül (NK: közelből)
- 6 : 5 más, legközségesebb (NK: már a legközségesebb)
 23 *rá magát* (NK: magát rá)
 25 földrül (NK: földről)
- 7 : 10 vége *van* már (NK: vége már)
 16 bányákrul (NK: bányákról)
 20 főtiszt alább (NK: főtiszt csak alább)
 34 a várát (NK: a jó várát)
- 9 : 8 termete (NK: termetre)
 12 *dúlve, s nagy* (NK: *dúlve, nagy*)
 23 *umbrélás* (R: *umbrélas* 1882: *ambrélas* — sh.)
 25 *úr nagy* nyugalommal (NK: *úr nyugalommal*)
- 10 2 *mélabús szóval* (NK: *mélabús hangon*)
 5 *vételösszeg* (NK: *vételár*)
 9 *vállaikat* (NK: *vállukat*)
 10 *kimondani* (R, 1882: *kimondatni*)
- 11 2 *monda* (NK: *mondá*)
 4 *monda* (NK: *mondá*)
 22 *leányasszony* (R, 1882: *asszony*)
 23 *Leányasszony?* (R, 1882: *asszony?*)
 25 *leányasszony* (R, 1882: *asszony*)
- 12 2 *árverezési* (NK: *árverési*)
- 13 9 *abbul* (NK: *abból*)
 12 *csinált* (NK: *csinál*)
 20 *monda* (NK: *mondá*)
- 14 : 13 *alkalmas* (NK: *való*)
 22 *Rovina* (R: *Revina* — sh.)
 31 *Buccariba* (R: *Bucceriba* — sh.)
- 15 18 *félredobálta* (NK: *félredobta*)
- 16 3 *téglából* (NK: *téglából*)
 9 *Abbul* (NK: *Abból*)
krajcárjából (NK: *krajczárjából*)
 10 *Kitül* (NK: *Kitől*)

Lap: Sor:

- 16 : 11 kitül (NK: kitől)
    császártul (NK: császártól)
    25 ottan (NK: otthon)
    26 parttul (NK: parttól)
    29 fából (NK: fából)
    34 fel járkálni (NK: feljárkálni)
- 17 : 7 kardpengébül (NK: kardpengéből)
    17 bronzkeretben (R, 1882: bronzkeretben)
    26 lukas (NK: lyukas)
    30 zsoldjából (NK: zsoldjából)
- 18 : 24 bronz (R, 1882: bronz)
    28 bronzszínű (R, 1882: bronzszínű)
- 19 : 24 kompániájából (NK: compániájából)
    27 monda (NK: mondá)
- 22 : 10 nagy veres bogyóju (R: nagy bogyóju)
- 23 : 9 mért (NK: miért)
    11 csepegőkő (NK: cseppkő)
    14 a földszinti folyosókra (NK: a folyosókra)
    15 azokbul (NK: azokból)
    16 toronybul (NK: toronyból)
    25 toronybul (NK: toronyból)
- 24 : 3 felyül (NK: felül)
    6 monda (NK: mondá)
    21 monda (NK: mondá)
    25 folyosótul (NK: folyosóról)
- 25 : 5 s az alá (NK: s ez alá)
    7 monda (NK: mondá)
- 25 : 27 abbul (NK: abból)
    fából (NK: fából)
- 26 : 9 fordult (NK: fordul)
    10 Buccariba (NK: a Buccariba)
    22 birbonék (R, 1882, NK: birbonik)
    23 monda (NK: mondá)
- 27 : 10 én régi (NK: én a régi)
    14 hevederrel, azzal a (NK: hevederrel, a)
- 28 : 7 monda (NK: mondá)
    11 nem — nem egem (NK: nem egem)
- 29 : 24 beszédjük (NK: beszédük)
- 30 : 7, 41 : 7, híják (NK: hívják)
    9 akácfa (NK: akácza)
    24 fő kitekint (NK: fő tekint ki)

Lap: Sor:

- 30 : 34 s *asztán* becsukta (R: s becsukta)
31 : 21 szelektül (NK: szelektől)
24 kísérlé (1882: kíséré)
32 : 1 cseresnye (NK: cseresznye)
10 hínak (NK: hívnak)
14 mélyében (NK: mélyébc)
34 : 20 libegő (R: lihegő)
36 : 9 arrul (NK: arról)
38 : 34 hítták (NK: hívták)
39 : 2 rézbül (NK: rézből)
10 monda (NK: mondá)
18 hiütük (R: hissük)
40 : 3 kivezettek (R: kivezctettek)
7 ami *a* meghalásra (NK: mi meghalásra)
33 szándékom (NK: szándékozom)
42 : 3 túrsz (R: sírsz)
8 monda (NK: mondá)
12 emberektül (NK: emberektől)
28 toronyablakból (NK: toronyablakból)
43 : 3 toronyerkélyrül (NK: toronyerkélyről)
33 quálok (R: guálok)
44 : 2 közt a tenger milliányi úszó szárnyas (R: közt ősz a tenger milliányi szárnyas)
27 homályba (NK: homályába)
30 híják (NK: hívják)
45 : 21 tehének *megini szépen* visszaúsznak (NK: tehének visszaúsznak)
46 : 1 monda (NK: mondá)
47 : 4 én *teneked* (NK: én neked)
7 tatár táborrül (NK: tatártáborról)
10 pompája (R: paripája)
28 még egy új (R: még új)
48 : 4 vele *maguk* az (NK: vele az)
19 monda (NK: mondá)
49 : 8 lányasszony (NK: leányasszony)
29 sindaco (R: syndico 1882, NK: syndaco)
50 : 8 eszerint (R, 1882: *a* szerint)
13 háládatosok (NK: háládatosak)
34 éjszakába kitekintett (NK: éjszakába tekintett)
51 : 1 sietett *le a* (R: sietett a)
52 : 8 aztán *egyszer* Milióra (NK: aztán Milióra)
földrül (NK: földről)

Lap: Sor:

- 53 6 kacagnak és dalolnak (NK: kacagnak, dalolnak)
24 lehet olyan romlás (NK: lehet romlás)
25 házrul házra (NK: házról-házra)
30 földrül (NK: földről)
33 mintha az egész (NK: mintha egy egész)
- 54 3 s az angyalok (NK: s angyalok)
12 mi ez (NK: mi az)
- 55 : 25 hogy a szemét (NK: hogy szemét)
- 56 : 25 ahol katonai (NK: a hol a katonai)
29 Horvátország (1882: Morvaország clírás)
31 dolgot (NK: dolgokat)
- 57 2 sindaco (R, 1882: synduco)
23 erdőkebe (NK: erdőbe)
- 58 : 18 idvezítő (NK: üdvözítő)
28 mátkául a leányát (NK: mátkául leányát)
- 59 4 föl (NK: fel)
20 aztán legnagyobb (NK: aztán a legnagyobb)
27 hajóbül (R: hájóbül — sh.)
- 60 : 17 kézrül kézre (NK: kézről-kézre)
23 arcvonás (NK: arcvonása)
27 azután (NK: aztán)
- 61 1 istencsapása ellen (NK: istencsapás ellen)
5 varázslónőrül (NK: varázslónőről)
28 az én ezredem (NK: az ezredem)
- 62 : 21 rémektül (NK: rémektől)
17 Porto Rebül (NK: Porto Réből)
- 64 10 Azután (R, 1882: Aztután)
23 monda (NK: mondá)
- 65 : 21 kertjét (R: kertj -sh.)
- 66 8 monda (NK: mondá)
- 67 : 26 a fényes (R, 1882: e fényes)
- 68 4 hítták (NK: hívták)
19 boltoktül (NK: boltoktól)
25 meghódította (R, 1882: meghódították)
- 69 11 azután (NK: aztán)
18 alul (NK: alól)
27 ólombül (NK: ólomból)
- 70 27 egyátalában (NK: egyátalában)
- 71 1 ebbül (NK: cbből)
2 hangyabolybül (NK: hangyabolyból)
5 alul (NK: alól)

Lap: Sor:

- 71 : 7 divatja (NK: divata)
22 orcátlan (NK: arczátlan)
29 mit adjon (NK: mijét adja)
- 72 : 33 légkörében az ániás, eltaposott (R, 1882: légkörében, eltaposott)
- 73 : 21 haramia (NK: harmónia)
24 éjféltül (NK: éjféltől)
- 74 : 9 körülbelül (NK: körülbelől)
- 75 : 5 messze földről (NK: messzeföldről)
6 nézdelődött (NK: nézelődött)
10 eljárt (R, 1882: eljár)
mindenüvé (1882: mindenüve)
16 estenkint (NK: esténkint)
20 szakmányos (NK: szakértő)
- 78 : 9 trofeumaim (R, 1882: trofénumaim – sh.)
20 vessünk (R, 1882: Veszünk)
21 vessünk (R, 1882: veszünk)
23 felvetett (1882: felvett)
27 monda (NK: mondá)
33 monda (NK: mondá)
- 79 : 29 dékány (NK: dékán)
- 80 : 21 elébb (NK: előbb)
- 81 : 9 ennél a következőleg (NK: ennél következőleg)
11 közbeeső (R: közbeütő -sh.)
21 attul (NK: attól)
- 82 : 6 azután (NK: aztán)
15 champion (R: campien, 1882: campion)
27 holnaptul (NK: holnaptól)
29 hotele (NK: hotele)
- 83 : 4 műveltség (NK: műveltség)
- 84 : 2 kinél (R: kinek)
26 terrénium (R: terrainum)
- 85 : 4 tilburyn (R: sylburin)
13 cheepewas (R: cheepewus sh.)
14 szagárul (NK: szagáról)
19 táncosnőknak (NK: táncosnőnek)
26 elő (NK: jelő -sh.)
27 lesz-e a játék után (NK: lesz játék után)
- 87 : 9 előharcosuknak (1882: előharcosoknak)
- 88 : 8 Potifárnétul (NK: Potifárnétól)
10 Kőből (NK: Kőből)

- Lap: Sor:
- 89 22 angolbul (NK: angolból)
 23 keletindiaibul (NK: keleteindiaiból)
- 90 6 este a színházban (NK: este színházban)
 14 divatokat, amikben (NK: divatokat, mikben)
 24 szemek! Ezek a maláj metszésű, mély tűzű szemek! Egyetlen
 (NK: szemek! Egyetlen)
- 33 hatalmát: — nem (NK: hatalmát. Nem)
- 91 2 hercegektül (NK: hercegektől)
 3 van, akinek (NK: van, kinek)
 9 érte a feleségétől (NK: érte feleségétől)
 16 viselhet(e) (R: viselhesse)
- 92 4 mouda (NK: mondá)
 14 középkorbul (NK: középkorból)
 16 zománczotárul (NK: zománczozatáról)
 22 pipacsszín (NK: pipacsszínű)
 29 Nehány (NK: Néhány)
 34 ki ez az ékszer (NK: ki az ékszer)
- 93 1 támad a hátuk (NK: támadt a hátuk)
 22 ettül (NK: ettől)
- 94 : 8 alunni (NK: aludni)
 11 cselédjei, a szeretői (NK: cselédjei, szeretői)
- 95 4 azután (NK: aztán)
 10 onnan, amíg (NK: onnan, míg)
 21 karimájú (1882: karamú)
 29 csak azt (NK: csak ezt)
- 96 3 elhagyatott (NK: elhagyott)
 4 hojszák (R: hajszák)
 7 őt a rettenetes (NK: őt e rettenetes)
 11 végít (NK: végét)
- 17 Az egész fából (NK: Fából)
 Különben (R, 1882: Az egészségük különben NK: Lülön-
 ben)
- 24 barakot (R, 1882: barádkot)
- 98 5 előadás a cirkuszi (NK: előadás circusi)
 7 páholyokból (NK: páholyból)
- 99 : 1 körülötti (NK: körüli)
- 100 1 azonfölül (NK: azonfelül)
 4 nincs is kifestve (NK: nincs kifestve)
 6 is: a szépségflastrom (NK: is: szépségflastrom)
 10 jelenlétét a közönség (R, 1882: a közönség jelenlétét)
- 101 31 mentül (NK: mentől)

Lap: Sor:

- 102 : 21 császárságot, fényéből (NK: császárságot, s fényéből)
34 füleibe zúgott (NK: füleiben zúgott)
- 103 : 12 mentül (NK: mentől)
22 hölgy (R, 1882: hölgyet)
- 104 : 6 comparzeria (R: comparteria)
- 107 : 9 felgyújtották (NK: fölgyújtották)
10 Fogadásból (NK: Fogadásból)
15 ettül (NK: ettől)
- 108 : 8 monda (NK: mondá)
- 109 : 5 zsarátnokból (NK: zsarátnokból)
- 110 : 13 gráciából (NK: gratiából)
15 akik a pénzüket (NK: a kik pénzüket)
- 111 : 10 nála a helyemet (NK: nála helyemet)
29 két héten (NK: két hétig)
- 112 : 3 között (NK: közt)
5 félholtra (R: félholdra -sh.)
23 szoktak (R: szogtak -sh.)
30 bronzszínű (R, 1882: bronzszínű)
- 113 : 23 Azután (NK: Aztán)
nagy (NK: nagyobb)
27 elővett a zsebéből (NK: elővett zsebéből)
30 hínak (NK: hívnak)
- 114 : 12 híják (NK: hívják)
34 néven (NK: neven)
- 115 : 16 összeszedje a holmiját (NK: összeszedje holmiját)
21 hívatta (NK: hívassa)
- 116 : 11 monda (NK: mondá)
30 magunkat lövésben (NK: magunkat a lövésben)
- 117 : 20 erőtetni (NK: erőltetni)
33 orronverőskét (NK: orronverőkét)
- 118 : 2 ajtódon belépsz (NK: ajtódon kilépsz)
16 elmerevülő (R: elmerülő)
27 vagyonomtól (NK: vagyonomtól)
34 azt már veres (NK: azt veres)
- 119 : 18 hínak (NK: hívnak)
25 akik a feketére (NK: a kik feketére)
holnaptul (NK: holnaptól)
- 121 : 22 amiért idejöttem (NK: a miért én ide jöttem)
- 122 : 13 monda (NK: mondá)
- 123 : 3 conus (R : Comes 1882: Conus)
22 alumni (NK: aludni)

Lap: Sor:

- 124 5 monda (NK: mondá)
12 Fruska (R: Fruška — sh.)
Gorátul (NK: Gorától)
14 rokonszenvből (NK: rokonszenből)
27 kirohadtak (NK: kirohadtak)
- 125 : 28 meg a sipkája (NK: meg sipkája)
- 126 : 1 szottyán (R: poťyan)
12 őrséget (R: őreget)
a hivatalnokokat (NK: hivatalnokokat)
28 elhihetlenek (R: elhirlenek)
- 127 : 31 kisöprűznek (R: kisöprőnek)
34 lányokat (NK: lányokat)
- 129 : 1 kenyérpótléknak (R, 1882: kenyértápláléknak)
- 130 : 4 süvöltésüket (NK: üvöltésüket)
22 Dehát a (R, 1882: De hát? Hát a)
- 131 : 11 amint *lassan* bealkonyodott, elővette (R: amint bealkonyodott
az idő, elővette)
28 fellármázta (NK: föllármázta)
34 embereket a csókolódásért (NK: embereket csókolódásért)
- 132 2 attul (NK: attól)
7 azután (NK: aztán)
17 ablakából (NK: ablakából)
- 133 : 16 pokolbul (NK: pokolból)
31 puskalövésnyire (NK: puskalövésnyire)
- 134 : 13 danolhatsz (NK: dafoľhatsz)
29 mennybéli (NK: mennybéli)
- 135 4 süvöltése (NK: üvöltése)
16 attul (NK: attól)
embertül (NK: embertől)
18 lekötve (R: lőketve)
31 hajórul (NK: hajórol)
- 137 : 24 szemöldökével (NK: kezével)
- 138 2 erőseket (NK: erősöket)
- 140 13 az sírok (NK: a sírok)
- 142 10 bortul (NK: bortól)
- 143 27 ide (NK: ki)
- 144 5 olyan sebesen (NK: oly sebesen)
27 rakományostul (NK: rakományostól)
30 csókbul (NK: csókból)
- 146 10 nincsen hatalma (NK: nincs hatalma)
29 szorítánám az ajkaimat (NK: szorítánám ajkaimat)

Lap: Sor:

- 146 : 33 talál ide (NK: találna ide)
148 : 9 hegytetőrül (NK: hegytetőről)
23 a várkapuig (NK: a vár kapujáig)
24 az egész építmény *nagyon* hasonlít (NK: az építmény hasonlít)
149 : 7 boltozatából (NK: boltozatból)
10 medvebőr kalpagja (NK: medvekalpagja)
16 arrul (NK: arról)
19 házbul (NK: házból)
22 vasbul (NK: vasból)
30 végtől végig (NK: végtől végig)
150 : 5 alkotvány (R: alkotmány)
8 mandátumai, a stipulatiói (NK: mandátumai, stipulatioi)
10 megholt (NK: meghalt)
17 hosszú nyakú (R: hosszónyaku – sh.)
18 lóg (R, 1882: lógg)
21 hogy azt minden (NK: hogy minden)
22 görbe vesszőből (NK: görbe vesszőből)
151 : 6 azokrul (NK: azokról)
7 vitézekrül (NK: vitézekről)
harcolt a *guzlár* (R, 1882: harczoltak – sh.)
20 időből (NK: időből)
23 disznóhúst *sohasem* esznek, a mustot (R: disznóhúst, a mustot)
152 : 6 borbul (NK: borból)
15 hegedősnek (NK: hegedűsnek)
153 : 29 Felfogadva (R: Felfogva)
155 : 1 vésztül (R: vészül, NK: vésztől)
156 : 7 Attul (NK: Attól)
9 mint hó a hegy (NK: mint a hó hegy)
14 anyatáj (NK: anyatej)
28 híják (NK: hívják)
30 De *ami* mindezeknél (NK: De a mindezeknél)
33 *nőszülő* (R, 1882: nősző)
157 : 8 hínak (NK: hívnak)
12 acélbul (NK: aczéلبól)
16 terehordó (NK: teherhordó)
24 bortul (NK: bortól)
táncatul (NK: táncztól)
25 guzlátul (NK: guzlától)
29 bátyáik (R: bátyjaik)
158 : 5 vértül (NK: vértől)
15 riadallal (R: viadallal)

Lap: Sor:

- 158 : 24 porbul (NK: porból)
27 csókjátul (NK: csókjától)
28 attul (NK: attól)
- 159 : 18 várbul (NK: várból)
28 mámortul (NK: mámortól)
- 160 : 25 keresztény (NK: keresztényén)
- 161 : 27 hallgatja (NK: hallhatja)
- 163 : 17 egytül-egyig (NK: egytől-egyig)
- 164 : 2 Lesbül (NK: Lesből)
8 márványbul (NK: márványból)
9 márványbul (NK: márványból)
- 165 : 1 fekünni (NK: feküdni)
11 szobábul (NK: szobából)
13 pap, akinek (NK: pap, kinék)
- 166 : 6 gyémántjával (NK: gyémántjaival)
15 kardhoz (R: kardushoz)
25 ágybul (NK: ágyból)
- 167 : 2 toronyablakából (toronyablakából)
21 oldalárul (NK: oldaláról)
23 gránicrul (NK: gránicról)
29 végít (NK: végét)
30 végít (NK: végét)
- 168 : 4 lógtak (R, 1882: lóggtak)
6 csügött (NK: csügött)
26 bórátul (NK: bórától)
30 attul (NK: attól)
- 169 : 1 lefojtva (NK: befojtva)
2 attul (NK: attól)
- 171 : 7 meg-megrázkódik (NK: megrázkódik)
12 tiltakozék (R: tiltakozik)
- 172 : 2 régen (R: végén)
22 boretta (R: boressa)
- 173 : 2 szobábul (NK: szobából)
9 az egy ablakot (NK: az ablakot)
18 bórának a kisebbik (NK: bórának kisebbik)
boretta (R: boressa)
31 ablakokhoz (NK: ablakhoz)
- 174 : 2 gyertya (NK: gyertyaláng)
4 csoportostul (NK: csoportostól)
9 ágyból (NK: ágyból)
15 kérdezé (NK: kérdezte)

Lap: Sor:

- 174 : 24 *akiket* (R: a kit)
26 *kikötőből* (NK: kikötőből)
- 175 : 13 *folytonos égzengés* (NK: folytonosan égzengés)
29 *odábrul* (NK: odábról)
ukrán (R: ukron)
pusztákrul (NK: pusztákról)
- 31 *toronyablakból* (NK: toronyablakból)
- 176 : 2 *azután* (NK: aztán)
4 *megfeketülnek* (R: megmenekülnek)
- 177 : 5 *össze; aztán* (NK: össze. Aztán)
8 *irgalmazzon, az a* (NK: irgalmazzon, ez a)
- 178 : 1 *Megőrültél-é* (NK: Megőrültél-e)
5 *szemei* (NK: a szemei)
13 *földrül* (NK: földről)
16 *leánynak* (NK: lánynak)
17 *földrül* (NK: földről)
- 179 : 9 *meg nem véd* (NK: nem véd meg)
29 *habtorlat* (R: habsorlat)
30 *közül kettőt hozott csak fel* (NK: közül csak kettőt hozott fel)
- 180 : 20 *pillangóbábot* (R, 1882: pillangó-babot)
21 *kórói* (R, 1882: karói)
23 *az ott olyan* (1882: azon olyan -- sh.)
25 *leányának* (NK: lányának)
31 *leánya* (NK: lánya)
- 181 : 5 *kiálta szél ellenébe* (NK: kiált a szél ellenébe)
10 *el módját* (NK: el a módját)
- 182 : 10 *réstül* (NK: réstől)
19 *leánynéző* (NK: lánynéző)
29 *az, aminőn* (NK: az, a műől)
leányoknak (NK: lányoknak)
- 183 : 26 *Markótul* (NK: Martkótól)
- 184 : 6 *azokbul* (NK: azokból)
27 *leány* (NK: lány)
- 185 : 13 *szájába* (NK: szájára)
31 *ráerőteti* (NK: erőlteti)
- 186 : 6 *leány* (NK: lány)
- 186 : 28 *csobolyóbul* (NK: csobolyóból)
30 *No, mármost beszélj* (NK: No most már beszélj)
- 187 : 9 *vágva útjok* (NK: vágva az útjok)
10 *visszavonulásra, meg az* (NK: visszavonulásra, az)

Lap: Sor:

- 187 : 10 ottmaradtaknak a társaikkal (NK: ott maradtaknak *meg* a társaikkal)
20 buccarizai (R: buccaricén, NK: buccariczai)
23 maga a vén (NK: meg a vén)
- 188 : 12 hanem ezért (NK: hanem azért)
18 azt (NK: ezt)
20 elébb abbul (NK: előbb abból)
21 csobolyóbul (NK: csobolyóból)
- 189 : 8 ettül az én ősi (NK: ettől az ősi)
váramtul (NK: váramtól)
19 csókodtul (NK: csókodtól)
enyimtül (NK: enyémtől)
- 190 : 7 Elébb (NK: Előbb)
8 tálbul (NK: tálból)
33 elébb (NK: előbb)
- 191 : 10 gyönyörtül (NK: gyönyörtől)
- 193 : 5 azt a tüszőjébe (NK: azt tüszőjébe)
8 monda (NK: mondá)
13 szobájából (NK: szobájából)
voltak benne. (R: voltak.)
31 Valle (R: Vella)
- 194 : 11 a felöltötzetessel (NK: az öltötzetessel)
32 Elébb (NK: előbb)
- 195 : 2 Nehány (NK: Néhány)
11 felhívja (NK: felhívja)
15 lépcsőgádorból (NK: lépcsőgádorból)
19 hírta (NK: hívta)
24 veres (NK: vörös)
26 repkednek (NK: röpködnek)
32 idelenn (NK: idelent)
- 196 : 5 pincébül (NK: pinczéből)
- 197 : 5 palotájában. (1882: palotájába. sh.)
11 ottománon (R: ottamánon)
- 198 : 8 errül (NK: erről)
21 az elátkozott (NK: az átkozott)
helyrül (NK: helyről)
25 vagyondrul (NK: vagyonodról)
27 egyébrül (NK: egyébről)
29 azokrül (NK: azokról)
- 199 : 9 amik ide érkeztek (NK: a mik érkeztek)
13 hölgyrül (NK: hölgyről)

Lap: Sor:

- 199 : 14 aki Vivienne utcai (NK: a ki a Vivienne utczai)
200 : 5 barkarola (R: borcarola)
201 : 28 kérdezéssel (R: kérékésszel)
202 : 12 kezembe újra (NK: újra kezembe)
27 barátom, akivel (NK: barátom, kivel)
És elmúlhatlanul (NK: Ez mulhatatlan)
203 : 6 együtt. Valóságos (NK: együtt valóságos)
31 odasúgott (NK: odasugta)
204 : 1 mátul (NK: mától)
22 dioscur társa kedvéért (NK: dioscur kedvéért)
28 monda (NK: monda)
30 feljegyzett (NK: följegyzett)
205 : 28 monda (NK: monda)
206 : 24 monda (NK: monda)
29 dólve (NK: dólve)
30, 33 Nehány (NK: Néhány)
207 : 21 pénzrül (NK: pénzről)
33 ártatlan (NK: ártalan)
209 : 8 hívni (R: hinni)
25 miszerint az fenyegette van egy nagybátyja által, akinek (NK: miszerint egy nagybátyja, a kinck)
210 : 1 Metellt (NK: őt)
16 hívják (NK: hívják)
33 monda (NK: monda)
211 : 27 erőtetem (NK: erőltetem)
213 : 13 monda (NK: monda)
24 Egyiptombul (NK: Egyiptomból)
25 Ettül (NK: Ettől)
asszonynévtül (NK: asszonynévtől)
32 ő a számára (NK: ő számára)
214 : 2 csúcs. Mikor a hajnalfény (NK: csucs, mikor hajnalfény)
7 az emberképű (NK: emberképű)
15 felhőbül (NK: felhőből)
16 delejzik (NK: delejezik)
17 ettül (NK: ettől)
benyomástul (NK: benyomástól)
18 Markókul (NK: Markóról)
24 hógátul (NK: hugától)
32 egyiptomi (R, 1882: egytomi -sh.)
215 : 15 bortul (NK: bortól)
27 Ba/h-rend (R, 1882: Bashrend -sh.)

Lap: Sor:

- 216 : 12 kikötőből (NK: kikötőből)
217 : 23 valódi világhíró csodaművész (NK: Valódi csodaművész)
220 : 22 ablakából (NK: ablakából)
23 vitorláktul (NK: vitorláktól)
221 : 21 bátyjastul (NK: bátyjával)
28 olvasható (NK: áll)
34 keresztyének, akiknek számára trnak a könyvbe, akiknek minden el kell hinni; (NK: keresztyének, akiknek mindent el kell hinni, a mi könyvben nyomtatva van)
222 : 21 szobájából (NK: szobából)
24 kertét (NK: kertjét)
26 csinált. (R: csinálni.)
27 fadobozbul (NK: fadobozból)
fából (NK: fából)
zongorahúrokbul (NK: zongorahúrokból)
28 csinált valami (1882: csinál valami -sh.)
33 kecskebőrből (NK: kecskebőrből)
223 : 7 zúgolódék (1882: zúgolódik -sh.)
9 hajnaltul (NK: hajnaltól)
19 őnekik (1882: ő neki -sh.)
21 megjelentek (R, 1882: megjelennek -sh.)
22 amelyik legközelebb (NK: amelyik a legközelebb)
224 : 23 hozza az a csónak (NK: hozza a csónak)
225 : 9 — Tudom. (NK-ból hiányzik!)
19 egyszerre mind (NK: mind egyszerre)
20 csónakaikkal (NK: csónakjaikkal)
26 öbölből (NK: öbölből)
28 balrul (NK: balról)
31 egyenes (NK: egyenesen)
226 : 21 fel maga az (NK: fel az)
23 hasával (R: hajával)
228 : 2 azután (NK: aztán)
24 nehány (NK: néhány)
229 : 10 ez egy olyan (1882: ez az egy olyan -sh.)
13 rendkívüli hadikiadását (NK: rendkívüli kiadását)
230 : 9 miknek (NK: minek)
231 : 6 év óta ott (NK: éve ott)
15 gondja alá (NK: gondjai alá)
232 : 7—13 (csak a NK-ban!)

Lap: Sor:

- 5 4 *Az illyriai királyság pünkösdi napja* Illíria ókori tartományt Napóleon 1809-ben önálló állammá alakította, majd 1816-ban Ausztria királysággá deklarálta. Az illíria királyság nevét csak 1849-ben szüntették meg, de Horvátország és a tengerpart egy része Fiumével együtt már 1822-ben ismét a magyar korona fennhatósága alá került.
- 9 *a muszka cáré* — ebben az esetben Jókai téved; a napóleoni háborúk idején megfordultak orosz csapatok Dalmáciában, de sohasem tartozott orosz fennhatóság alá
- 14 *remanentialis* — visszamaradt
- 17 *Fiume* — kikötőváros, a mai Rijeka
- 18 *Tersatto* — (Trst) a Fiume (l.: 5: 17) fölött emelkedő hegyen létesült település, vára a Frangepán-család birtoka volt. Kolostora és temploma híres búcsújárárhely, amint a regényben is gyakran történik rá utalás. A monda szerint Mária názáreti lakóházát előbb ide hozták az angyalok, majd tovább vitték az itáliai Lorettóba, csak egy kép maradt itt, melyet Lukács apostol festett.
- Porto Re* — (ma Kraljevica) a bakari öböl régi kikötője, ma kedvelt fürdőhely
- 19 *Frangipáni* — (Frangepán) Magyarország történetében jelentékeny szerepet játszó főúri család; ősi birtokuk nagyrésze Dalmáciában feküdt, ahol kastélyaik, váraik hosszú ideig a tartomány fontos védelmi pontjait, kulturális centrumait is képezték. A család utolsó férfi tagját, Ferencet, Zrínyi Péterrel együtt végeztette ki a bécsi udvar 1671-ben az ismeretes, Wesselényi-féle összeesküvés leleplezésekor. Jókai a család egyik nevezetes tagjáról, Kristófról *Az utolsó csatár* című novellájában írt (*Dekameron* 3. k. 132.).
- 6 : 16 *Seravezzai és brocatelloi tarka márvány* — Seravezza olasz város híres márványbányáját Michelangelo nyitotta meg; a „broca-

Lap: Sor:

- telloi tarka márvány” kifejezés félreértésen alapszik. A „brocattello” szó ugyanis olaszul már önmagában „tarka márvány”-t jelent, ilyen nevű helység nincs.
- 6 : 28 *Styria* — Stájerország, a regény cselekményének idején hercegség a Habsburg-császárságban, Ausztria délkeleti része, Graz a központja
- 7 8 *Veglia* — (ma Krk) nagy sziget az Adriai tengerben Rijekával szemben
- 12 *morlák* — az olasz „morlacco” szóból: a dalmát partvidék és szigetek szláv eredetű lakója
- 14 *bóra* — az isztriai és dalmát tengerparton, főleg a téli évszakban fúvó száraz, hideg, időnként pusztító viharra erősödő szél (vö.: 172 : 21)
- 16 *Az utolsó Frangipáninak a feje pallos alatt esett le* — l.: 5 : 19
- 25 *az osztrák főtiszték egyike . . .* — mint a Jókai által alább (8 : 1) megadott név-kezdőbetű is jelzi, a szóbanforgó főtszít Laval Nugent gróf (1777–1862) osztrák tábornagy. A francia köztársaság és Napóleon ellen folyó háborúban harcolt. Jókai említi a *Névtelen várban* is (2. k. 183., 185. stb.). 1848–49-ben az olasz és magyar szabadságharc elleni hadműveletekben is részt vett.
- 8 : 1 *indigena* — honosított, eredetileg nem magyar állampolgárságú nemes
- 18 *Quarnero* — az Adriai tengernek az Isztria félsziget és a dalmát partok közötti öble, ma Kvarner
- 9 7 *kutyorodik* — kunkorodik
- 23 *umbréla* — esernyő, napernyő
- 12 : 22 *dikhenc* — gebe
- 12 24 *knéz* — („kenéz”, knyaz) délszláv népek törzsfője, vezér
- 13 2 *Kraljevica* — Porto Re szerbhorvát neve (vö.: 5 : 18)
- 6 *zecchino* — aranypénz
- 7–16 A karszt-vidék keletkezésének itt említett történelmi mozzanatait Jókai e regényben s más műveiben is megismétli: *A három márványfej* 13–14, 349 stb.
- 14 13 *kutter* — egyárbócos, partmenti hajózásra, halászatra használt vitorlás
- 20 *Castello Vecchio* — „régí kastély”
- 22 *Punta* — tengerbe nyúló sziklaorom, földnyelv
Punta della Fortezza — várhegy
- 24 *Perillo* — (szerb-horvát:) perilo = mosóhely
Valle di Drazsica — a Drazsica-völgy

Lap: Sor:

- 14 : 25 *preze* — (presa) halászhely, ahol jó fogás szokott lenni
26 *bagázsia* — csomag
31 *Volosca* — (ma Volosko) Opatijával (Abbáziával) egybeépült
üdülőhely a tenger partján
Buccari — (Bakar) város a hasonló elnevezésű öböl partján
a Zrínyick hajdani birtoka
Abbazia — (Opatija) a regény megírása idején már világhírű
üdülőhely, közvetlenül nyugatra Rijekától
- 15 : 2 *collo* — csomag
3 *Un, duo* — egy, kettő
15 *fortepiano* — zongorátípus, a mai pianínó elődje
16 *hangjegyek* — a szó itt (értelem szerint) kottákat jelent
- 16 : 13 *fundus instructus* — jogi szakkifejezés: a fekvő jószág (birtok,
itt a szóban forgó vár) gazdasági felszereléséhez tartozó do-
log
- 17 : 8 *hárság* — „hárs”-sal, fahánccsal befont egyszerű fekhely
11 *mangaléta* — régi típusú elöltöltő puska
25 *casserol* — (casserole) lapos edény, serpenyő
- 18 : 23 *holcmücli* — „fakalap”, a katonasapka trefás-gúnyos neve
- 19 : 24 *Kronprinz* — trónörökös
kompania — itt: katonai egység, század
25 *fellábozva* — ellátva; Szendrey Zsigmond Jókai tájszavai c.
munkájában mint tájszót említi (Magyar Nyelv 1922. 181.)
29 *bulletin* — napi értesítés, hírlap
32 *Austerlitz* — (Slavkov) morvaországi város Brno közelében.
1805. dec. 2-án az orosz és osztrák császári seregek itt szenved-
tek súlyos vereséget Napóleontól
Wagram — ugyancsak morvaországi község, ahol 1809-ben
Napoleon győzelmet aratott az osztrák seregen
- 20 : 15 *bojnyik* — zsvány (a szerb-horvát nyelvben eredetileg: harcos)
17 *Dienstreglement* — szolgálati szabályzat
18 *Platzkommando* — helyőrség-parancsnokság
21 *boszorkánymester* — olyan férfi, aki a boszorkányokhoz hason-
lóan az ördöggel kötött szövetsége folytán emberre, állatra
rontó hatást képes gyakorolni
22 *prikulics* — farkaskoldus; a néphit szerint olyan ember, aki
farkassá változva pusztítja az embereket, állatokat
- 21 : 18 *bál* — csomó, csomag (bála)
22 : 2 *aszúfű* — száraz (aszott) fű
23 : 5 *márki-korona* — az őrgrófi rangnak megfelelő címet jelző
korona

Lap: Sor:

- 23 : 26 *Monte Maggiore* — (ma Ucka) a Quarnero öböl északnyugati partja mögött vonuló hegység
Cherso — (ma Cres) hosszú keskeny sziget a Quarnero öbölben
- 24 : 19 *stukkatur-réteg* — a mennyezet vakolata
- 25 : 31 *marónifa* — szelídgesztenye fa
- 26 : 10 *tonnara* — Jókai leírása szerint a halak vonulásának megfigyelésére szolgáló létraszzerű állvány (ami jellegzetessége e partvidéknek), szótári jelentése: halászhaló
- 11 *tinhal* — 2–3 méter hosszú mélytengeri halfajta; ívás idején sokezres csoportokban vonul a partokhoz, meghatározott útvonalakon; ilyenkor tömegesen halásszák
- 21 *a rivederci* — vizontlátásra
- 22 *birbone* — gazember — Jókai birbonit írva tévesen használta a többesszámot
- 28 10 *Már siess hazádba*. . . Jókai számos művében említi az 1809-es inszurrekció e népszerű dalát, amelyet a nemesi felkelésben résztvett apjától tanulhatott. A dal szerzője Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820). Jókai idézete az eredetitől némileg eltér. A Pálóczi-féle szöveg a következő:
Mars! siess hazádba vissza *kis* seregem!
Ez a magyar klíma nekem nem, nem egem;
(P.H.Á.: *Ötödfélszáz énekek* Bp. 1953. 162.)
A dalt más Jókai-művekben is megtalálhatjuk, így pl. *A három királyok csillaga* c. elbeszélésben.
- 29 16–26 A kérdéses betegségről részletesebben ott szólunk, ahol Jókai e vidékre kerüléséről, eredetéről is beszél (62 : 26), itt csupán a tünetek leírásának pontosságára hívjuk fel a figyelmet. A *Fiume és környékének tájrajza* (Bp. 1869.): „A legrosszabb esetekben a fekélyedés az egész arcra terjedvén el, ezt sima hegdus félgömbbé változtatja, melyen a szájnylást egy ferde hasadék, az orrnylásokat sokszor egyetlen kis lyuk jelzi, a szemek nyílása teljesen hiányzik. De ezen legnagyobb fokú esetek hosszú idő óta mindinkább ritkulnak és most már csak régebbi időkből való korosabb embereket láthatni az utcaszögleteken ily rut külsővel koldulni.” (169.) — A szörnyű arckok tehát nem Jókai fantáziájának szüleményei, Fiumében járva maga is találkozhatott ilyen koldussal (vö.: *Keletkezése forrásai* c. fejezet).
- 16 *áuzma* — duzzadt; Szendrey Zs. i. m. szerint tájszó
- 30 : 20 *paulinusok* — Remete Szent Pálról elnevezett szerzetesrend tagjai

Lap: Sor:

- 30 : 29 *vakarcscipó* — a kenyérsütésnél a dagasztóteknő kikaparásakor nyert tészamaradékból süített cipó
- 32 *aerialis* — kincstári
- 31 : 4 *hören Sie, sehen Sie* — hallja Ön, látja Ön
- 12 *Albergo Francese* — Francia Szálló
- 14 *fustély* — furkósbót
- 22 *verbascum* — az ún. ökörfarkkóró kerti válfaja
- 31 : 32 *Gala Karinska* — A VI. Károly császár (III. Károly néven magyar király) által a Kapela hegységen át a tengerpartig a XVIII. sz. első felében építtetett út (Via Carolina) Porto Renál (Kraljevicánál) éri el az Adriát.
- 32 : 19 *Skander bég* — Kastriota György vitéz albán fejedelem (1403–1468) Hunyadi János szövetségese volt a török elleni harcokban, a balkáni népek mondáinak gyakori alakja
- 26 *agnus castus* — a „szúzbariska” nevű Dél-európai cserje latin elnevezése
- 27 *döbör* — eredetileg edényt jelent a népnyelvben, Jókai szóhasználatában gödör, sziklamélyedés, kráter; vö.: „egy kiégett vulkánnak a döböre (kráter) az egész Solfatara...” (Utazás egy sírdomb körül 249. — Idézi Szendrey Zs. i. m.) Jókai ilyen értelemben használja a *Bálványosvárban* is (150.)
- 33 : 2 *targally* — Jókai maga így magyarázza a 55. l. jegyzetében: *Targally: erdős vidékeken ismert szó, jelenti azokat a száraz gallyakat, amik maguktól lehullanak az erdőn, s amiket a szegény nép csomóba kötve cepel haza a hátán.*
- 5 *troglothy* — troglodita: barlanglakó
- 34 : 1 —26 — A tenger látványának megjelenítése Jókai személyes fiumei élményeire enged következtetni.
- 22 *lazúr* — áttetsző, kékesfényű festék, amely az alatta levő festékrétegnek sajátos árnyalati módosulást ad
- 25 *tengeri fecskék* — hosszú szárnyú, sirályféle úszómadarak („halászkák”), melyeknek színe a fecskére emlékeztet
- 35 : 11 *szandolin* — kicsiny, többnyire egyszemélyes csónak
- 18 *Minerva* — Athéné itáliai megfelelője
- 31 — A barkarola Jókai diákkori emlékei közé tartozhat. Első regényének, a *Hétköznapi* egyik mulatságos figurája, a „cantus praeses” énekelgeti öltözködés közben e dal egy változatát:
- Eljött az esti szellő, ringatva csolnakom,
Az ő nevét susogta, kiért imádkozom. . . stb.*
- (Vö.: JKK 128–29.)

Lap: Sor:

- 36 10 — A gyermeket — ifjat — hátára vevő delfin meséjét Claudius Aelianus (i. sz. II. század) görög író írta meg ókori hiedelmek alapján összeállított művében: *Az állatok sajátságairól*. Apáczai Csere János *Magyar Encyclopaediájában* (1653) ugyancsak azt írja, hogy a delfin a „muzsikát s a gyermeket igen szereti . . . Gyönyörködik a Simon névben, melyet ha meghall, messziünnen is eljő reá.” (Magyar Klasszikusok sorozat 1959. 246.)
- 37 : 1 *barkaróla* — csónakos-ének, a nápolyi, velencei gondolatok jellegzetes dalaiból kialakult irodalmi dalforma
- 11 *balдахin* — díszes mennyezet; itt: a csónak utasait naptól, esőtől védő sátor tető
- 38 12 *Szlavónia* — a mai Jugoszláviának a Dráva és a Száva folyók közötti része: Slavonija
- 14–29 — Az 1848 előtti Magyarországra oly jellemző birtokper számos Jókai-regény alapmotívuma (vö.: *Egy magyar nábob* és *Kárpáthy Zoltán, A kis királyok* stb.), s gyakran előfordul — mint a cselekményt, jellemek sorsát kefolyásoló epizód — más művekben is pl.: (*A régi jó táblablárka*.)
- 20 *apellata* — fellebbezés
- 21 *hétszemélyes tábla* — Magyarország hajdani legfőbb ítélőszéke, eredetileg hét tagja volt (innét az elnevezés)
- 29 *ósiség* — a vagyoni jogi kérdésekben 1848 előtt rendkívül nagy szerepet játszó jogelv, amely szerint a nemzeti birtok elvileg közös, elidegeníthetetlen és az utódok öröklik az örök-hagyó esetleges ellenkező értelmű végrendelete vagy egyéb intézkedése (eladás, elzálogosítás) ellenére is. Jókai számos regényében fontos motívum. Itt a nagypapa által elzálogosított birtok tehát jogos követelése Metellnek és húgának.
- 34 — Vö.: „A kik még láttak gyermekkorukban olyan lapos kétgarasosokat, a miket a nép tréfája ‚vargatallérok’-nak nevezett el, olvashatták rajtuk ezt az írást: ‚30 krajczár’ Ért pedig csak hatot.” (*A pénz betegségei* 35. k. 257.)
- 39 12 — Az itt következő szakaszban szereplő devalváció az osztrák kormány többszöri (1811, 1813) ilyen pénzügyi manőverei közül az 1816-osra utal, ugyanis az előbbieket nem érintették oly érzékenyen a magyar földbirtokosokat. Magáról a gazdasági katasztrófáról Jókai gyakran megemlékezik. „A fekete-bankó akkora pusztulást hagyott maga után, mint a fekete halál (ti. a kolera)”. (*A pénz betegségei* 35. k. 257.)
- 41 9 *Paganini, Niccolò* — (1782–1840) világhírű olasz hegedűvirtuóz és zeneszerző

Lap: Sor:

- 41 : 10 *regenschori* — karnagy, karvezető
- 13 *Kupeczky, Jan* — (1667–1740) pozsonyi születésű, világhírű arcképfestő
- Kean, Edmund* — (1787–1833) híres angol drámai színész; különösen Shakespeare-hősök szerepében tűnt ki. Jókai „főlséges úr” kitétele itt arra utal, hogy Kean állítólag Norfolk herceg fia volt.
- 28 *magnetizmus* — Mesmer, Franz Anton (1733–1815) német orvos által hirdetett elmélet, amely az emberek idegrendszerének egymásra gyakorolt állítólagos hatására épült (l.: JKK 5. k. 431. 10 : 19)
- 42 : 23 *sugárágyú* — régimódi, a XVIII. század végéig használatos hosszúcsövű ágyú; Jókainál általánosabb értelemben (másutt is): ágyúóriás
- 26 *sirokkó* — tikkasztó, páradús déli-délkeleti szél az Adria partvidékén és Olaszországban
- 30 *szapult ruha* — áztatott és sulyokkal verdesett ruha
- 43 6 *kartács* — a XIX. században tömegek ellen alkalmazott tüzérségi lövedék, amely becsapódáskor a benne levő ólomgolyókat szétfröcskölve súlyos károkat okozott az akkori zárt hadrendekben
- kongrev-rakéta* — Congreve, William angol tüzértábornok által 1807-ben feltalált tüzérségi lövedék. Az 1890-es évekig Európa majdnem minden hadseregében használták.
- 16 *zodiákus-fény* — „állatövi fény”: halvány fehér színű, kúp alakú fénytűnemény, amely naplemente után a nyugati, napkelte előtt a keleti égbolton figyelhető meg; nálunk gyenge fényerejű, alig észlelhető
- 21 — A tenger „önkisugárzása”-ról a korabeli természettudományos művek így emlékeznek meg: „Tengerünk [ti. az Adria] vizének éjszakai villódzása kétféle, az egyik esetben maga a tenger nyújtja tetszés szerinti loccsantásra a világitás szép tűneményét. Elragadóvá csak akkor lesz e tűnemény, ha a vízben finoman eloszlott szerves állati részek rothadnak, s ez esetben a phosphorescentia tűneménye csak helyileg és nem tetszésünk szerint mutatkozik, és ha a légköri viszonyok arra kedvezők s a vírzészecskék kellő mozgásban vannak...” (Dezső Béla: *A fiumei tengeröböl állatvilágáról* Népszerű természettudományos előadások gyűjteménye 3. k. 25. füzet. Bp. 1880.)
- 28 — A tengerfenék látványában már erős költői túlzás van,

Lap: Sor:

„Szép időben, tiszta vízben 1–3 méterig a tárgyakat kifogás-talan pontossággal megláttam, épen úgy, mintha nem is víz alatt lettek volna; 4–16 méterig a tárgyak sárgászöldes színárnyalatot öltének, annyira, hogy a gyakorlat megmondhatja a színárnyalat bensőségéből, hogy a tárgyak milyen mélységben vannak. . . 16–23 méter között a tárgyak már kékesfekete színben mutatkoznak s a pontosabban megkülönböztető látás csak a legkedvezőbb világítási körülmények közt lehetséges.” — írja a fent (43 : 21) idézett mű szerzője. Naplemente után tehát Metell és Milióra aligha láthatták volna a valóságban a színpompás tenger alatti világot.

- 43 : 29 *állatnövénnyek* — (actiniida) virágállatok. Csőszerű testük egyik vége a tengerfenékre, sziklákra tapad, a másikon levő „szájnnyílás”-t körülvevő tapogatók segítségével táplálkoznak. Jókai részletesen leírja őket *A csigák regényében* (98–10.)
- 31 *salpa* — az ún. „zsákállatok” — átlátszó testű tengeri állatok — egyik fajtája; Jókai az emberi egyéniség jellemzésére is használja: *A nagyapa várkastélya* (*Őszi fény* 92.)
- 45 8 *scoglio* — sziklacsúcs, a dalmát tengerpart apró, alig lakott szigeteinek neve
- 46 : 12 *brigg* — kétárbocos, nagyobb vitorláshajó-típus neve; hadicélokra ágyúkkal felszerelt brigg (mint itt) is volt
- 48 : 7 *major domus* — háznagy
- 9 *árticsóka* — bogáncsféle növény, természetett válfaja főzélékül szolgál
- 10 *pour la bonne bouche* — „jó falatként”, ti. a legjobb falatot a legvégére hagyva
- 11 *tengeri tulipán* — a „virágállatok” (l.: 43 : 29) egyike, külsejét, életét részletesen leírja Jókai *A kétéltű* c. novellájában. (*Újabb elbeszélések* 94. k. 268–69.)
- 14 *goszpodina* — úrnő; a „goszpodin” (úr) szóból tévesen képzett nőnemű alak (helyesen: „goszpodja”)
- 49 : 3 *kafána* — kávéház
- 6 „*ötön*” szerzi — ti. az öt ujjával: lopja
- 29 *sindaco* — ellenőr, községi hivatalnok
- 30 *podesta* — itt: polgármester
- 53 : 21 *Wellington, Arthur* — (1769–1852) angol tábornok és államférfi. Napóleon seregei ellen előbb Spanyolországban ért el jelentős sikereket, majd oroszlánrésze volt a waterlooi csatában (1815.), amely Napóleon császárságának végleges bukását jelentette.

Lap: Sor:

- 53 : 22 *uskókok* — 1. 125 : 8
- 54 18 — A „szép ördög” motívum vissza-visszatér Jókai műveiben, e regényben is megismétlődik (139 : 10), lásd még pl.: *A három márványfejben*, a *Nincsen ördögben*. Ez utóbbiból kiderül, hogy az eszményi szép férfialakban megjelenő ördög képét Klopstock és Milton műveiben lelte Jókai. (115.)
- 56 19 *latakia* — Latakia szíriai kikötőről elnevezett finom dohányfajta; a Jókai-regények szereplői gyakran szívják (*Névtelen vár* JKK 14., *Fekete gyémántok* JKK 1. k. 170. stb.). Megjegyezzük, hogy Axamita a 24. lapon még büdös katonadohányt szív; Jókai tehát siettében elfeledkezett erről, vagy tréfás fordulatnak szánta: Axamita maga természetzi ezt a „latakia”-t.
- 20 *ürömtapló* — a szárított üröm (fűszer- és gyógynövény) összezúzott rostjaiból nyert gyűjtőkészség
- 27 *Raguza* — ma Dubrovnik, Dalmácia nagymúltú kereskedővárosa, évszázadokig önálló köztársaság. Jókai *A három márványfej* c. regényében részletesen foglalkozik történetével és fénykorával.
- 32 *Code Napoleon* — az I. Napóleon által 1804-ben kiadott polgári törvénykönyv (*Code Civil*)
- 57 : 5 — A franciák által Dalmáciában épített utakról Jókai már a regény megírása előtt feljegyezte egyik zsebkönyvébe: „— minden sziklába bevágva a francia csapat neve, mely az utat csinálta.” (OSzK. Oct. Hung. 699/15. 3.)
- 59 12 *Fiumára* — a Rečina folyó Rijeka melletti szakaszának olasz neve
- 61 4 *skriljevo, Marguerita* — 1. 62 : 26
- 62 19 *Szent Antal barlangja a pusztában...* — a kísértéseknek hősiessen ellenálló remete példáját Jókai számos művében idézi (pl.: *Páter Péter* 39.)
- 26 *marguerita* — (skriljevo) Jókai leírása kétségtelenül neimibetegség jellegűnek tekinti a kórt, amelyet szerinte Napóleon katonái hurcoltak be Dalmáciába. A korabeli orvostudomány azonban ezt a nézetet már túlhaladta: „Nevét e kór *Cambieri* tartományi főorvostól (protomedicus) nyerte, miután e baj a Fiumétól kelet-északkeletre, 2 mélföldnyire fekvő Skriljevo nevű helységben mutatkozott állítólag legelőször. *Lagneau* fiumei-betegségnek is nevezé, minthogy e város az egész terület fővárosa, mely azonban kezdettől fogva majdnem teljesen megkíméltetett a kórtól. A nép ‚Margherita’-nak nevezé, mert ily nevű asszony volt állítólag egyike a legelsők-

Lap: Sor:

nek, kik e baj által megtámadtattak. Első fellépte felől a következő szó hagyomány kering: a török háborúk végével két matróz két nővel a Duna-torkolattól jöve Skriljevóban telepedvén meg, behurcolta a nyavalyát. Egy másik monda szerint e kór egy szintén az említett évben számkivetésből visszatért Hunczut nevű paraszt által hurczoltatott be, ki sebektől és varoktól ellepve levén, 70 éves szülőit fertőztette meg vele.

A kormány 1800-ban kezdett e kórra figyelmet fordítani. Ez év június 25-én *Masich*, tartományi főorvos küldetett a hely színére, ki a bajt bujakóros eredetűnek állítja; később *Laris* járványos sülynek (scorbut), *Verdoni* pedig pikkelysömörnek (lepra) mondá, míg *Masich*, ki közben némi különbséget talált e baj és a közönséges bujakór között, „bujakóros rühös ragály”-nak (contagium scabiosoverereum) nevezé. . . Az ezután következett francia háborúk alatt ez ügy magára maradt. A békekötés után 1816-ban az osztrák kormány 4 kórházat állíttatott föl 2000 ily beteg számára és miután e bajban sínlődők száma lassankint apadt, végül csak egy kórházat hagyatott meg Porto-Re-ben, mely a fiumei kormányszéki orvosok felügyelete alatt állott. . .” (*Fiume és környékének tájrajza természet-tudományi, orvosi, statisztikai [stb.] tekintetben*. Fiume 1869. 167–68.)

- 64 : 13 *Telemach* — (Télémaque) Fénelonnak Telemachoszról, Odüsszeusz fiáról szóló regénye: *Les aventures de Télémaque*, *Gulliver utazásai* — Jonathan Swift világhírű regénye; ez esetben bizonyára ifjúsági átdolgozásra gondolt Jókai *Bertuch képeskönyve* — Friedrich Justinus Bertuch (1747–1822) neves német könyvkereskedő és író; Jókai *Bilderbuch für Kinder* (Képeskönyv gyermekeknek) c. ismeretterjesztő célzatú vállalatára utal, mely 1790-től kezdve 190 füzetben jelent meg. E füzet sorozat egy része (2–12. füzet) Jókai könyvtárában is megvolt, ma a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi. *Klimius Miklós* — Holberg, Ludwig (1648–1754) dán vígjátékíró fantasztikus regénye (*Nils Klims alvilági utazása 12 nap alatt*). Jókai könyvtárában is megvolt. Említi a *Fekete gyémántokban* (JKK I. k. 227.), a *Szép Mihálban* (JKK 118.), *A jövő század regényének* bevezetőjében stb.
- 15 *Hübner, Johann* — (1668–1731) német pedagógus. Földrajzi tankönyvei és különösen bibliai történetei hazánkban is hosszú ideig használatosak voltak.

Lap: Sor:

- 65 26 *tele volt a kert mindenféle szép virággal. . .* — frói melléfogás. Korábban ugyanis (25 : 1) így írt: „A kert el van hanyagolva. . .”
- 67 15 *Palais-Royal* — híres párizsi palota, amelyet 1629-ben Lemerrier építész Richelieu bíboros számára épített (neve ekkor Palais-Cardinal), s amely utóbb az Orleans hercegek rezidenciája lett. Árkádjai a forradalom és főként a Direktórium idején a szerelmi vásár, szerencsejáték és az üzérkedés tanyái voltak. François Carco ez időkről szólva a hiteles szemtanút, Balzacot idézi: „Különleges üzleteket kötöttek itt — írja Balzac — szemfényvesztők és sarlátának üzleteit. Sokszor valóságos mutatványok, néha semmitmondók, de néha megmutatják az egész világot. Délután két óráig a folyosók elhagyottan álltak. A kereskedők otthonosan beszélgettek. E vásár szörnyű költészete hirtelen tört ki, amikor a nap lenyugodott. A szomszédos utcákból egyre jöttek az utcai nők, akik szabadon sétálhattak itt, Páris minden sarkából egy-egy örömlány, hogy a napi *Palais*-ját lerója. A kőgalériák különleges házakhoz tartoztak, amelyek megváltották a jogot, hogy hercegnőknek öltözött hölgyikéket mutogassanak, a fa-galériák mindenki számára szabadok voltak. Idejöhetett a nő és cipelhetette zsákmányát oda, ahova jól esett. Ezek a nők hát esténként olyan tömeget vonzottak, hogy csak lépésben lehetett haladni, akár egy körmenetben, vagy az álarcos bálon. Ez a lassúság senkit sem zavart és nézelődésre még alkalmasabb volt. A nők olyan viseletben jártak, amilyen ma már nem létezik. Ruhájuk a hátuk közepéig és elől is igen mélyen kivágva, bizzar hajékeik, melyeket azért találtak fel, hogy a pillantásokat magukra vonzzák: emez kaukázusi nőnek fésülve, amaz spanyolnak, egyik uszkármódra göndörítve, a másik laza fürtökkel, fehér harisnyába bujtatott és tudj'isten hogyan, de mindig ügyesen mutogatott lábak — ez az egész aljas költészet elveszett.” (*Szerelmem Páris*. Ford. Vas István. Bp. 1943.) — Balzac több művében említi ezt a különös világot. *A számár-bőrben* le is írja egy Palais-Royal beli játékbarlang belsejét. (I. rész 1—2. fejezet.) Általában idevezeti először vidékről felkerült regényalakjait (pl. *Vesztett illúziók*. Bp. é. n. 2. k. 21—22. stb.) — Mint Jókai ezután következő leírásából kitűnik — értesülései, bárhonnét származtak, pontosak — találon jellemezte a „tatar tábor-t.”

67 : 22 *a Mississipi aranyá vált hullámai* — az utalás a XVIII. század

Lap: Sor:

- első felének óriási tőzsdemanipulációjára vonatkozik, az ún. „Mississipi-örjögés”-re. Jókai az *Egy magyar nábobban* is említi. (JKK I. k. 35., illetve 437. 35 : 9.)
- 69 2 *boule rouge* — „vörös golyó”, átvitt értelemben: jó osztályzat. Így nevezték a restauráció félvilági nőinek irányadó csoportját.
- 13 *hyperboreaok* — az ókori görögök szerint a számukra ismeretlen, legendás északon lakó, boldog primitívségben élő nép. Hazájuk Jókai műveiben a boldog világ szimbóluma. (vö.: *A régi jó táblabrák* JKK 6., *Oceánia* 223., *Akik kétszer halmak meg* 2. k. 208., *Egy az Isten* I. k. 188., *Páter Péter* 15. stb.)
- 24 *ólom lilium* — mint maga Jókai is említi a regényben, a lilium a Bourbon-dinasztia jelvénye (97 : 26)
- 25 *esplanade* — sétány, sétatér
Szent Márk szárnyas oroszlánja — Velence köztársaság jelképe, a város védőszentje Szent Márk, címerállata a szárnyas oroszlán
- 28 *Desaix gyönyörű ércszobra* — Desaix, Louis (1768—1800) nemesi származású, a francia forradalom oldalára álló tábornok volt Napóleon legkedvesebb tisztjeinek egyike, a híres marengói csata egyik hőse. Itt vesztette életét. Szobra a Place des Victoires-on állott. A restauráció 1815-ben eltávolította.
- 30 *similar erény* — a „similar” aranyutánczat; a „similar erény”: látszat-erény
- 70 2 *neki is voltak ellenségei* — a XVIII. Lajossal szemben jelentkező trónkövetelők felsorolásában Jókai kissé összevonja az eseményeket. Az általa elsőnek említett szabólegény (*Jean Hervagault*) már Napóleon idejében fellépett. Napóleon börtönbe záratta, ahol 1812-ben meghalt. A facipő-készítő fiát (*Mathurin Bruneaut*) először ugyancsak Napóleon rendőrsége fogta el 1803-ban mint csavargót; ő Napóleon bukása után valóban XVIII. Lajosnak adta ki magát. A harmadik ál-Lajos (*Henri Hébert*) az 1820-as évek végén, tehát a regény cselekményének idején túl jelentkezett. Az órás, akit Jókai harmadiknak említ (*Wilhelm Karl Naundorf*), csak XVIII. Lajos halála (1824) után, az 1830-as évek elején bukkant fel mint trónkövetelő.
- 8 *Mária Antoinette kedvenc „Louis Charles”-a* — Mária Antoinette és XVI. Lajos fia (1785—1795), akit szülei kivégzés után, 1793-ban XVII. Lajos néven az emigráció francia királyá proklamált. A konvent egy csizmadia gondjaira bízta.
- 28 *applomb* — magatartás, határozott fellépés

Lap: Sor:

- 71 : 4 *börze-agioteur* — tőzsdeiügynök, árfolyam-felhajtással foglalkozó üzér
- 9 *Breda utcai lorette-ek* — a Breda utca Párizsban kívül esik a belső körúton, tehát az ide való „lorette”-ek (a „jobb körök”-kel is kapcsolatban levő prostituáltak) már nem a legelőkelőbbek a maguk rendjében
- 10 *culotte* — nadrág; itt a francia arisztokrácia XVIII. századi viseletéhez tartozó nadrág
- 14 *Ranelagh* — népszerű tánchely volt a Bois de Boulogne egyik bejáratánál
- 33 — A megtévesztően pompás ruházatú és előkelő magatartású nők e világára jellemző esetet mond el Paul de Musset: „*Les femmes libres* avaient alors la permission de se promener sous les galeries jusqu'a minuit et d'y exercer leur commerce. Ce n'était pas par la retenue qu'elles brillaient; leurs oeillades et leurs propos les faisaient assez connaître. Pénétrées, d'ailleurs, des égards qu'elles devaient au public d'un endroit de luxe et de plaisirs, elles s'habillaient comme pour aller au bal, la tête nue et les épaules découvertes, quand la saison le permettait. Plus d'un écolier de province, en voyant une de ces bayadères en robe de crêpe, ôta son chapeau, se croyant en face d'une duchesse. . . Que d'attraits réunis dans ce petit espace! que de passions éveillées! La civilisation semblait avoir entassé dans l'enceinte de ces galeries toutes ses richesses, tous ses raffinements.” *Paris et les parisiens au XIXe siècle*. Paris 1856. 271–72. (A prostituáltaknak ez időkbén megengedték, hogy éjfélig sétálhassanak az árkádok alatt s ott árulhassák magukat. Nyilvánvaló, hogy nem szerénységükkel tűntek ki. Szemjátékukról és beszédmódjukról könnyen fölismerhetők voltak. Egyébként a luxus és a gyönyör helyén megforduló közönség iránt tisztelettől áthatva úgy öltözködtek, mintha bálba készülének fődetlen fővel és csupasz vállakkal, ahogy az évszak engedte. E kreppruhás bajadérok akármelyikét nem egy vidéki diák hercegnőnek hitte s megemelte kalapját előtte. . . E kis területen mennyi csábítás! Mennyi fölkelített szenvedély! Úgy tetszett, mintha a civilizáció az árkádok övezetében halmozta volna föl minden gazdagságát, minden rafinériáját.)
- 72 10 *Artois herceg* — XV. Lajos unokája (1757–1836), 1824-től 1830-ig X. Károly néven francia király. Az emigráció legtürelmetlenebb, a francia köztársaság ellen állandóan harcra kész vezetője volt. A restauráció idején a XVIII. Lajos uralmá-

Lap: Sor:

- val is elégedetlen, szélsőségesen reakciós elemek vezetője. Ilyen természetű titkos összeköttetéseire utal Jókai későbbi (74 : 3–6) megjegyzése is.
- 72 : 19 *az aranyborjú körtánca* — a Biblia szerint az aranyborjú a zsidók bálványa volt, melyet táncsal, orgiával ünnepeltek. Képletes értelemben a pénz mindenhatóságát, a pénzért mindenre kapható emberek istenét jelenti.
- 22 *essbouquet* — az „essence of bouquet” név összevonása, különlegesen finom, a XIX. század elején igen kedvelt, angol gyártmányú illatszer neve
cau de mille fleurs — illatszer-fajta: „ezer virágból készült”
- 24 *pézsmá* — emlősállatok mirigyekinek váladékából készült, erős illatszer
- 25 *restaurateur* — vendéglős
kápri- és szerecsendiómártás — a kápri-mártás tulajdonképpen saláta, a kápri nevű, dél-európai bokor bimbóiból, rügyeiből ecettel készült inyencség; a szerecsendió-mártás a szerecsendiófa néven ismert fűszernövény húsos terméséből készült csípős szósz
- 32 *Kairó utcai kisasszonyok* — az utca francia neve: Rue de Caire; viszonylag nem esik messze ez az utcácska a Palais-Royaltól Párizs belvárosában, de rossz híre lévén, e „kisasszonyok” a prostituáltak alsóbb rétegeihez tartoztak
- 34 *argand lámpa* — Argand, Aimé (1755–1803) által feltalált lámpa, a későbbi petróleum-lámpa elődje
- 73 1 *sevró-gyertya* — tulajdonképpen sztearin-gyertya, melynek előállítására először Chevreul [!] francia vegyész nyert szabadalmat 1825-ben
- 10 *spektákuлум* — látványosság
- 18 *carcel-lámpa* — Carcel francia órás találmánya; olajlámpás, amelyben az olaj szintje — az elhasználódás ellenére — állandó
- 24 *sinumbra* — a XIX. sz. derekán használatos, árnyékot nem vető (sine umbra) olajlámpa.
— A játéktermekről és nyitvatartási rendjükéről: „Quatre maisons de jeux publiques, ouvertes sous les galeries de pierre, invitaient les petits ruisseaux à venir former une grosse riviére. Pendant six heures de jour et six heures de nuit la roulette tournait, et le trente et quarante étalait ses rangées de cartes sur le tapis vert. Dans ces grandes salles sans mobilier, aux murs enfumés, aux banquettes crasseuses, régnait un silence funèbre; on n’entendait que la voix monotone

Lap: Sor:

de croupier et le bruit du fatal râteau. Des pontes ruinés, assis autour de la table, piquaient la carte, „registre cornu de leurs infortunes”, comme dit Voltaire; . . .” *Paris et les parisiens au XIXe siècle*. Paris 1856. 269–70. (A nyilvános játékoknak négy háza volt nyitva az árkádok alatt, . . . s ezek a kis patakokat folyókká egyesülni hívták. Nappal és éjjel hat-hat órán át forgott a rulett s a szerencse kitergette kártyasorait a zöld posztóra. E bútor nélküli nagy termekben, amelyeknek falai füstösek, ülőhelyei kopottak voltak, gyászos csend uralkodott. Csak a krupié monoton hangja és a gereblye végzetes zaja hallatszott. Tönkrement játékosok ültek az asztal körül és lesték a kártyát, ahogy Voltaire mondja: szerencsétlenségük képtelen regiszterét.)

- 73 : 23 *trente et quarante* — a ruletthoz hasonló, tiltott hazárdjáték *biribi* — olasz eredetű hazard szerencsejáték
- 33 *talma* — Talma (1763–1826) híres francia színész és színpadi kosztümtervezőről elnevezett bő köpeny
- 75 : 4 *incroyable* — itt: piperkőc, divatfi
- 16 *louisdor* — (Louis d’or) francia aranypénz, a XVII. és XVIII. században, a „Lajosok” (XIII–XVI.) uralkodása idején verték
- 19 *spelunka* — lebuj, kártyabarlang
- 20 *fárao* — szélsőségesen hazard kártyajáték, amelyet XIX. sz. közepe óta mindenütt tiltanak
- 21 *makao* — szerencsejáték az 52 lapos, ún. francia kártyával
- 76 : 8 *café chantant* — zenés kávéház
- 11 *entrée* — belépti díj
- 12 *marqueur* — felügyelő; itt: főpincér, fizetőpincér
- 16 *westfáli király* — Westfália Hollandiával határos német tartomány, amelynek uralkodója királyi címet viselt. Trónja azért kerülhetett a megalázó környezetbe, amelyet Jókai bemutat, mert a király 1807-ben csatlakozott a „Rajnai Szövetség”-hez, amely kimondta a Német Birodalomtól való elszakadást és Napóleon szövetségese lett.
- 19 *ál-Catalani* — Catalani, Angelica (1779–1849) híres és az 1810-es években különösen népszerű olasz énekesnő; egyes színházi vállalkozók üzleti okból „ál-Catalani”-t is felléptettek. Catalani egy párizsi felléptét Jókai az *Egy magyar nábob*-ban megírta (JKK I. k. 66 : 19, 442.), de a nevet másutt is említi (pl.: *A Magláy-család* 85. k. 274.)
- 21 *charáda* — (charade) a szórejtvények egyik fajtája, amelyben a kitalálendő szó részekre bontva is önálló jelentésű

Lap: Sor:

- 76 : 22 *tekéző-asztal* — biliárdasztal
- 77 : 6 *szeketárius* — szekta (itt: a biliárdrajongók csoportjának) tagja
9 *Gallia* — Franciaország latin neve
Borussia — Poroszország latinos elnevezése
- 10 *az Óceánon túli nagy, keletkező ország* — az Észak-amerikai Egyesült Államok
- 12 *Marengo* — Észak-olaszországi kisváros, amely mellett Napóleon legyőzte az osztrák császári csapatokat (vö.: *Desaix* 69 : 28)
- 18 *Hibernia* — Írország ókori neve
- 23 *bolivár* — Bolivar Dél-amerikai szabadsághős viseletéről elnevezett széles karimájú kalap
- 32 — A bravúros biliárdjátzsma angol lorddal, amikor a golyók egyvonalban állnak, megismétlődik a *Lenczi fráter* c. Jókai-műben (86. k. 249—51.)
lökbót — a biliárdjátkos magyarított neve
- 33 *pour l'honneur du drapeau* — a zászló becsületéért
- 78 6 *hajazó* — itt: kissé hasonló, közelítő
9 *exuvia* — diadalmi zsákmányul az ellenségétől elvett fegyverzet, ruha
- 79 : 32 *barbarasse* — fűszeres ital, Jókai az *Erdély aranykorában* (*Egy lakoma a magyar fejedelemmel* c. fejt. JKK 47 : 35) és a *Felfordult világban* (JKK 120 : 16) is említi
- 80 6 *kozák (gréque)* — Jókai a „kozák” szót többször „cégéres korhely” értelemben használja, pl.: *A véres kenyér* 159. Ugyanitt magyarázatot fűz a „greque” (görög) szóhoz is: „a hamisjátékos czíme a francziáknál” (176.). Regényünkben a kettő összevonódik kalandorrá, hivatásos játékosá. Vö.: 112 13.
16 *professionatus* — („professzionista”) hivatásos
25 *sertepertél* — törleszkedve forgolódik
- 81 : 20 *rekuzé* — szószcint: visszautasítás, itt: biliárdszakkifejezés
- 82 : 19 *queu* — nyél, itt: biliárdjátkos
25 *l'homme* — régi, spanyol eredetű kártyajáték, Franciaországban is nagyon népszerű volt. Szerepel több Jókai műben; vö. *Névtelen vár* (JKK 96 : 31), *Szabadság a hó alatt* (JKK I. k. 60 : 7)
- 83 7 *mnemotechnika* — itt: módszeresen kifejlesztett emlékező-képesség
9 *lavateri phisionomia-ismeret* — Lavater, Johann (1741—1801) svájci író az arc vonásaiból, sajátos alkatából igyekezett az illető személy jellemét meghatározni, gondolatait kiolvasni.

Lap: Sor:

- Jókai ismerte Lavater leghíresebb könyvét s gyakran hivatkozik rá. (JKK 20. k. 406., *A barátfalvi lévita* 47. stb.)
- 83 : 19 *Fortuna* — Jókai költői fordulattal — amennyiben a szerencsés-játék mestereit művészeknek tekinti — Fortunát is a műzsákhoz sorolja.
- 23 *szaru* — szójáték a bőségszarura és a felszarvazásra utalva
- 84 : 21 *poláris expedíció* — sarki felfedezőút. Jókait ez idő tájt sűrűn foglalkoztatták az ilyen felfedezőutak. (*Fekete gyémántok* JKK I. k. 311–13., *Egész az északi pólusig* c. regénye, a *Két lég-hajós* c. novellája stb.)
- 23 *Orpheus* — ókori mítosz mesés dalnoka, aki lantjának varázsos hatalmával az állatokat is megszelídítette
- 85 : 3 *similar* — lásd: *similar erény* 69 : 30
- 4 *tilbury* — kisebb kétkerekű kocsi
- 12 *omagua indiánok* — Dél-Amerika északnyugati részében élő indián törzs. Jókai találmánra választhatta éppen ez indiántörzs nevét, mert igen kevés a valószínűsége, hogy a Mississipi vidékén élő cheeppewák az omaguákkal találkozhassanak.
- 13 *cheeppewa indiánok* — (az eredeti szövegben tévesen: cheeppewa) szóba kerülnek *Az asztalos családja* c. Jókai-novellában is (94. k. 218.)
- 85 : 14 *impertinenciával párosult modestia* — arcátlansággal párosult szerénység
- 15 *hybridium* — keverék(faj)
- 16 *autochton* — bennszülött, őslakos, a törzshöz tartozó
- 22 *bettinghouse* — fogadási iroda a lóversenypályán
- 32 *Rue de Rivoli* — igen előkelő útvonal a királyi paloták és a Tuileriák kertje között Párizs belvárosában
- 86 : 10 *perpetuo mobile* — örökmozgó (*perpetuum mobile*)
bölcsek köve — varázserejű, képzeletszülte „anyag”, melynek hatása betegségeket gyógyít, szerencsét hoz stb.
- 15 *Behring-szoros* — Ázsiát Amerikától elválasztó tengerszoros, amely az Északi-Jeges-tengert a Csendes-óceánnal köti össze
- 25 *grand seigneur* — főúr, főnemes
- 87 : 15 *champion* — győzelemre esélyes versenyző, bajnok
- 88 : 6 *Mylytta-kultusz* — Mylytta a babiloni mitológiában a természet, egyúttal a nő termékenység istennője. Az itt említett kultuszhoz tartozott Hérodotosz görög történetíró szerint a vallásos prostitúció is. Mylyttát említi Jókai *A három márványfejben* is, mint a „dalmáciai népkaosz”-ban vándorló egyik istenséget. (101); „Mylytta-ünnepély”-nek nevezi a *Szabadság a hó alatt*-

Lap: Sor:

- ban az összecsküvők gyűlését álcázó mulatságot (JKK 35 : 23.).
- 88 8 *mint József Potifárnét* — a Biblia szerint Jákob legkisebb és legkedvesebb fiát, Józsefet a belé szerelmes Potifárné magához csalja, de az ifjú ellenáll a heves, az erőszakkal is kísérletet tévő csábításnak. Jókai egyik legsűrűbben emlegetett példája, előfordul a *Fekete gyémántokban*, a *Szabadság a ló alatt*-ban, a *Szép Mikháiban* stb.
- 89 : 2 *habitué* — törzsvendég
- 10 *börze-coulisse* — a tőzsdeteremnek az a része, ahol a tőzsdetársaság közönség ügynökök közvetítése nélkül kötheti üzleteit
- 20 *Lady Adamina megjelenítése az Egy magyar nábob* Cataquela-epizódjával mutat különös rokonságot: Adaminát „egy Kelet-indiai nábob-családdal összeházasodott angol lord” leányának tartják; Cataquela „afgán hadifőnök leánya” Adamina megjelenése (különösen szemci és arcszíne), szeszélyes magatartása, amely megőrjiti a férfiakat, lényegében egyezik a Cataqueláról leírottakkal. — A motívum sajátos módosulása, hogy amíg Cataquela felesége egy görög szabadsághősnek, majd a görög szabadságharcban részt vevő angol lordnak (Byronnak), addig Adamina — valójában férfi lévén — torz módon egyesíti magában mindezeket a vonásokat. (Vö.: JKK I. k. 114.)
- 90 : 3 *paradisommadár* — színpompás tollazatú, a verébalkatúak rendjébe tartozó énekesmadár; kitömve kalapdísznek is használták
- 25 *Egyetlen fekete gyémánt van a világon (az is Párizsban van)*
Jókai e megállapításában némi túlzás van. Az indiai és braziliai gyémántbányák már a XVIII. század közepétől kezdve bőven szállították a gyémántokat — köztük feketéket is — az európai uralkodóházaknak. A híres párizsi gyémánt, amelyre Jókai utal, bizonyára a korábban XV. Lajos tulajdonában levő 136,75 karátos briliáns, az ún. „Regens” vagy „Pitt”, melyet a világ legszebb gyémántjának tartottak.
- 32 *deleffolyam* elektromos áram
- 91 5 *carnagiole* — a francia forradalom idejében híres, körtáncal együttjáró népdal
- 93 : 5 *croupier* — játékkaszinókban a játékot irányító személy, aki a téteket nyilvántartja, a vesztéséget beszedi, a nyereséget kifizeti
- 96 : 4 *hojsza* — viharhadár; fecske nagyságú tengeri szárnyas
- 25 „*Ariadne Naxos=ban*” — Vittorio Alfieri és C.W. Gluck által

Lap: Sor:

- is feldolgozott mitológiai téma. Jókai utalása arra vonatkozik, hogy miután Thészeusz Ariadnét, akinek életét köszönheti, Naxosz szigetén magára hagyja, Dionüszosz (Bacchus) elragadja és boldoggá teszi a kesergő királylányt.
- 97 13 *Théâtre Français* – (Comédie Française) XIV. Lajos által 1680-ban létrehozott színtársulat, a franciák „nemzeti színház”-a
- 17 *egyházi anathema* a vallási közösségből való kitagadás, egyházi átok
- 19 *Mars kisasszony* – Mars, Anne (1779–1847) híres francia színésznő, a *Théâtre Français* tagja, Napóleon is nagyra becsülte. Ezzel függ össze a Jókai által is említett botrány, amely amiatt tört ki, hogy a színésznő Napóleon híveinek jelével díszített ruhában lépett fel. Anne Mars nevezetes, az akkor még első konzul Napóleon jelenlétében történt fellépéséről, amelynek során Napóleon magatartása a színésznő művészetére iránti elismerést bizonyította, érdekesen számol be a kor híres drámaírója, Kotzebue. (*Erinnerungen aus Paris* 1804. 172–73.) – Mars kisasszonyt említi Jókai az *Egy magyar nábobban* is. (JKK I. k. 136.)
- 98 10 *bon ton* – finom modor
- proscéniumpáholy* – a színházban a színpad és nézőtér közötti részen elhelyezett páholy
- 12 *courtoisie* – figyelmesség, udvariasság
- 18 *parterre* – a nézőtér földszinti része
- 24 *aacheni kongresszus* – 1818. okt. 1-től november végéig ülésezett. Egyéb fontos nemzetközi határozatokon kívül megerősítette Anglia, Ausztria, Francia-, Porosz- és Oroszország szövetségét.
- 99 : 1 *baisse* – a tőzsdei papírok árfolyamesése
- 2 *hausse* – az értékpapírok árfolyamának tőzsdei spekulációkkal kapcsolatos emelkedése
- 5 *börzeszenzál* – üzletközvetítő, ügynök a tőzsdén
- 6 *orchestrum* – zenekar
- 8 *agio* – árfolyam
- 17 *calembour* – kétértelműsége alapján szójáték, általában szellemeskedés
- 19 *debutlroz* – fellép
- 101 3 *Egy hatalmas ellenség, aki ellen apáink rég pihenő kardjaikat kiköszörülték* – a Magyarországra nyomuló Napóleon elleni felkelésre utal Jókai, amelynek történetét a *Névtelen várban írta meg*

Lap: Sor:

- 101 : 18 *hét főbőln* — a katolikus vallás szerint: kevélység, fősvénség, bujaság, irigység, mértéktelenség (evésben, ivásban), harag, a jóra való restség; általában: a legsúlyosabb bűnök összessége
- 102 : 4 *sunnyog* — ravaszkodik, szemeit jelentőségteljesen hunyor-gatja
- 18 *madame Hamelin* — Hamelin, Jacques Felix Emmanuel (1768—1839), a polgári származású tengerésztiszt majd admirálisnak híres szépségű felesége, akit a pletyka Napóleonnal is „össze-hozott”
- 104 : 6 *comparzeria* — néma szereplők, statisztéria a színházban
- 15 *mouchard-ok* — kémek, besúgók gúnyneve (mouche: légy)
- 23 *petit maître had* — (petite maîtresse had) divathölgyek, divat-bábuk hada
- 27 *calicot* — finom pamutszövet
- tászli* — fodor
- 106 : 6 *sacrébleu!* — francia szitokszó, „teringgettét!”
- 23 *térdszalagrend* — az angol királyság egyik legnagyobb érdem-rendje: sötétkék bársonyszalag aranyhímzésű jelmonddal
- 25 *cotillon* — itt: alsószojnya
- 107 : 3 *Hein!* — Micsoda? Mi az ördög?
- 32 *statarialiter* — itt: rövid úton
- excedens* — kihágást elkövető
- 108 : 2 *in solidum* — együttesen
- 109 : 3 *pompier* — tűzoltó
- 110 : 8 *patens* — itt: szabadság
- 110 : 25 *cartell* — írásbeli kihívás párbajra
- 111 : 7 *Rue de Vivienne* — a Palais-Royal északi homlokzatától ki-induló belvárosi utca
- 12 *epsomi gyepl* — a Londontól mintegy 20 kilométerre fekvő Epsom város lóversenypályája, amely már a XVIII. század 30-as éveit óta híres versenyeiről
- 112 : 13 *hochstapler* — szélhámos
- 19 *Augsburger Allgemeine Zeitung* — az 1799-ben alapított nagy-tekin-télyű, Magyarországon is irányadónak tekintett hírlapot Jókai gyakran említi műveiben
- 113 : 25 „*backene Händl*” *hazája* — Bécs, a sült csirke hazája
- 114 : 10 *platintapló* — a platánfa termésének vattás belseje
- 115 : 27 *barrière* — korlát; pisztolypárbajnál a határvonal, ameddig a felek egymáshoz közeledhetnek
- 116 : 17 *zsúpán* — délszláv törzsfő, közigazgatási egység vezetője
- 18 *Andronikosz idejében* — valószínűleg a XIV. század elejéről van

Lap: Sor:

itt szó; a több ilyen nevű bizánci császár közül III. Andronikosz idején szabadították fel magukat a szerb törzsek a bizánci uralom alól

- 116 : 25 *praetendens* — trónkövetelő
- 117 : 17 *contremine* — tőzsdei szakkifejezés, a tőzsdei árak esésére alapított spekuláció neve, „ellenkana”; általában „ellenakció” értelemben használatos
- 118 : 12 *prognosztikon* — előre bejelentés, jóslat
- 120 : 30 *árgus* — a görög mitológiában az alvilág bejáratát őrző százszemű óriás neve, a közbeszédben az éber, mindent figyelő szem jelzője
- 122 : 8 *Havre* — Le Havre, nagy francia kikötőváros a Szajna torkolatánál az Atlanti-óceán partján
- 124 : 32 *escarp(e)* — sánc, töltés
- 125 : 8 *uskókok* — (szerb-horvát: uskok, többesszám: uskoci) a XV. és XVII. sz. között a török által elfoglalt területekről menekült délszláv harcosok. Székhelyük egy időben Senj (Zengg) volt. Mint Velence vagy a Habsburgok zsoldosai folytatták a török elleni harcot, de saját szakállukra is portyáztak török földön. Béke időben, mikor zsoldjukat nem kapták meg rendszeresen, raboltak, fosztogattak is. 1615–17-ben Velence ellen viseltek háborút, mely a madridi békével végződött. A békekötés alapján az uskókokat Senjből az ország belsejébe telepítették át.
- 28 *szeredás* — élelmiszertáska, tarisznya
- 126 : 5 *duszde* — a velencei köztársaság feje nevének (doge) szlávosnépies változata (duzd)
fekete Arapina — (szerb-horvát: „Arapin” = arab) a török szultánok seregében küzdő fekete (arab, „mór”) harcos. A Kraljevic Markóról (l.: Deli Markó 130: cím) szóló hősi énekekben gyakran szerepel ilyen. Jókai zsebkönyv-feljegyzése szerint: „fekete török” (OSzK Oct. Hung. 699 (15. 3.)
- 28 *Egyszer Velence egy háromfődeles gályát küldött. . .* — a szívevés itt következő története a források szerint: az osztrák udvar Joseph Rabattát küldte Zengge az uskókok megfékezésére. Azok elfogták, megölték, „szívét kitepték és felfalták” (*Magyarország vármegyéi és városai. Fiume és a magyar-horvát tengerpart.* Szerk. Borovszky Samu 61.)
- 128 : 10 *csuma* — pestis; illetve egyéb — a pestishez többé-kevésbé hasonló — betegségek népies neve. Jókai a *Levente* (NK 95. k.) jegyzetében hozzáfűzi: *Ipolytól* (165).

Lap: Sor:

- 128 : 12 *conjecturalis politika* — hozzávetőleges, megsejtésekre, feltevésekre épített politizálás
- 130 : cím *Deli Markó* — Marko Kraljević a délszláv népek (szerbek, horvátok és bolgárok) hősi népi epikájának legjelentősebb alakja történelmi személy volt. Apja, Vukasin király, halála után 1371 és 1395 között a török szultán fennhatósága alatt a mai Macedónia területén uralkodott, s a keresztény seregek elleni harcban esett el. Ezt a történelmileg meglehetősen jelentéktelen alakot a nép képzelete a legkülönbözőbb erényekkel ruházta föl: bátor, az igazság védelmezője, a nép segítője, a szegények és az egyház támogatója. Nevéhez hősi énekek egész köre fűződik. Jókai *A Magláy család* c. művében — amelynek első része a régi Zrínyi és Frangepán birtokokon játszódik — röviden ismerteti a Deli Markóról szóló balladák legáltalánosabb motívumát: Markó királyfi egy hegyben várja hármás érckapu mögött az időt, hogy újra fegyvert foghasson népe szabadságáért, ellenségei megbosszulására. Először apjától hallhatott a legendás hősről, ugyanis említi más, apjától hallott mesék hőseinek neveivel (Vasgyúró, Hüvelycsik Palkó) együtt *A három márványfejben*. (Vö.: Szabó László: *Jókai élete és művei* Bp. 1904. 30.) — Az ún. Péro-fölkeléssel kapcsolatos Jókai-szövegműben (*Az aradi hős nőke*) többször szóba kerül a mondai hős: Színművek I. k. 404, 419, 426.
- 2 *acanthus* — magas, bogáncsféle kóró
- 25 *ostro* — déli szél
- 133 17 *vladika* — fejedelem, szláv törzsek világi és egyben egyházi vezetője
- 134 : 19 *Miasszonyunk Lorettóban* — I.: Tersatto 5 : 18
- 136 : 26 *imperiál* — nagy (10 cári aranyrubel) értékű orosz pénzérme *souveraigne* — (*souverain d'or*) régi Habsburg-birodalom beli aranypénz
- 138 : 21 *Drómó* — népmesékben, mondákban, boszorkánytörtétekben az ördög tulajdonneve. Jókai talán Ipolyi Arnold *Magyar Mythológiájából* vette; használja a *Páter Péterben*, (33.) *Szép Mikhálban* (JKK 295.), *Bálványosvárban* (JKK 55.) is.
- 139 12 *punta* — földnyelv
- 23 *villi* — tiúndér
- 140 : 6 *handzsár* — kétélű, késszerű nagyobb tör, rendszerint díszes markolattal
- 15 *Honneur au malheur* Tisztelet a szerencsétlenségnek
- 30 *Liguria* eredetileg a római birodalom észak-itáliai tarto-

Lap: Sor:

- mányának neve, itt az Adria északi öbleinek vidékét jelenti
- 143 : 10 *bajocco* — (baiocco) az egykori pápai állam által kibocsátott, csekély értékű rézpénz
sou — francia váltópénz, a frank egyhuszada
- 11 *batzen* — eredetileg svájci, de Bajorországban is forgalomban levő kisebb értékű ezüstpénz
- 20 *szerafim* — a szeráfok az angyalok rangsorában — a zsidó és katolikus vallások szerint — előkelő helyet foglalnak el, a „kilencedik kar” tagjai. A *szerafim* alak többes számú, de szóhasználatban — így Jókainál egyesszámként is előfordul.
- 145 : 25 *harámbasa* — rablóvezér
- 146 : 6 *Póla* — (ma: Pula) jelentős kikötőváros Isztriában
- 148 : cím *guzla* — (gusla) kisebb, általában egyhúrú vonós hangszer. Csak a hősi énekek, balladák előadásánál szolgáltatja a meglehetősen egyhangú kísérő zenét. A „guslar” mondja, szavalja, recitálja (nem énekl!) a verset s a guslán kíséri. A hangszer neve az európai romantikában a délszláv folklór szimbolumává lett. — Az itt következő fejezetben több ponton mutat párhuzamosságokat az uskókok tanyája, életmódja *A három márványfej* varángjainak táborával, szokásaival (*Az őrpatak* c. fej.): hozzáférhetetlen sziklavár, tengeri rablókalandra járó férfiak, a hazatérők fogadtatása stb. Ugyanezt találjuk még az *Egy hírhedett kalandorban* a hajdemákok életmódjáról és megközelíthetetlen sziklaváráról.
- 13 *csompó* — sziklatömb, kőkolonc. Szendrey Zs. i. m.-ben tájszónak minősíti, számos Jókai-műben jelzi; ezeken kívül lásd még pl.: *Görög tűz* 28., 110.
- 149 : 8 *levágott emberfő* . . . — három levágott fej van kitűzve a „moszszori knéz” várára is *A három márványfejben*: sisakkal, sapkában, „az egyik ősz már, a másik bajuszos férfi, a harmadik szőrtelen arcú legény.” (97)
- 150 : 8 *garancia* — itt: diplomáciai biztosíték
9 *stipulatio* — szerződés
- 15 *brugo* — (hangszer) bőgő
- 151 : 8 *guzlár* — népi énekmondó, aki guzlakísérettel énekel
- 155 : 21 *Kerka* — (ma Krka) az Adriába ömlő dalmáciai folyó
- 156 : 31 *mátkatál* — pünkösdi, illetve húsvéti népszokás: a leány vagy legény kedvesének ilyenkor „mátkatál”-at ad, amelyen édeségek (cukor, mézeskalács, gyümölcs stb.) és bor van virágdíszítéssel. Elfogadása azt jelenti, hogy a küldő vonzalmára viszonozásra talál. Jókai így részletezi egyhelyütt: „Hímes tojá-

Lap: Sor:

- sok és csinált virágok közepett egy aranyfüsttel borított alma." (*De kár megvénielni* 49.)
- 156 : 36 *móring* — hozomány; itt pontosabban: jegyajándék
- 158 : 13 *csaták* — a „csata” (csorda) tájszóból: rendezetlen csoportok
- 160 : 3 *ambra* — a cet váladékából készített illatszert; Jókai azonban itt illatos növényekről szól, tehát feltehetően az „ambrafa” néven ismeretes cserjére gondol
- 161 I *szabadkőműves* — a XVIII. században kibontakozó, a felvilágosodás eszméinek terjesztésére törekvő titkos szervezet tagja
- 16 *metrum* — a vers ritmusát megszabó mérték
- 19 *stanza* — nyolcsoros, kötött ritmusú és rímelésű versszakfajta
- ritornell* — három versszakos, összesen kilenc sorból álló, szigorú előírások szerint felépített lírai versforma
- 32 *démutka* — kakukkfű; apró levelű, pirosvirágú növény; népi gyógy- és illatszert
- istenfa* — citromra emlékeztető illatú, egykor fűszernövénynek is használt cserje
- menta* — erős, fűszeres illatú, gyógynövényként is használt fűféle
- 33 *bazsalikom* — illatos, fehér virágú, délen vadon is termő félcserje, nálunk kerti virág
- 162 : 10 *Artemisia* — az artemisia nevű üröm-féle cserje, gyógy- és fűszernövény megszemélyesítése
- 164 : I *riha* — züllött
- 165 : 2 *opánka* — bocskorféle lábbeli délszláv neve
- 166 : 9 *mármárosi gyémánt* — csekély értékű hegyikristály
- 167 : 9 *scoglióta* — szigetlakó (vö.: *scoglio* 45 : 8)
- 168 : 6 — A vaskalitikába zárás motívuma előfordul az *Egy hírhedett kalandor a XVII. századból* c. Jókai-regény VIII. fejezetében (192 : 12). A regény végén Jókai arról tesz említést, hogy forrása a *Rheinischer Antiquarius* volt.
- II — A széllel kapcsolatos varázslat Ipolyi Arnold i. m.-ben: „Ha a kés földbe szúródott, úgy eltalálta a boszorkányt s körülötte néhány vércsepp lesz látható.” — magyar, csallóközi néphitként tartja számon. (219.)
- 169 : 14 *vila* — a délszláv néphitben hegyi tündér, azonos a villivel. A „villi”-t a magyar néphit nem ismeri, a szláv folklórból került a magyar irodalomba is. (Majláth János *Villi-táncz* c. regéjében Aurora 1822.) Egyéb szláv alakjai: wila, vila, vilja.

Lap: Sor:

- (Lásd: Tolnai Vilmos *Villi tündér, villi — tánc* Ethn. 1920—22. 110.) — A „vila” szó mint tündéri nőt jellemző hasonlat-elem Jókainál: *A Magláy családban* (236.) és *A három márványfejben* (26).
- 170 18 *patvar* — rágalom, veszekedés; átvitt értelemben itt gonosz szellem
- 25 *viheder* — Jókai maga alkotta kedvenc szava. Először a *Fekete gyémántokban* használta (JKK 1. k. 35 : 3) a bányalég magyar neveként, de szélviharokat is jelölt vele: *Névtelen vár* JKK 344., használja vihadar alakban is: 159 : 14. (vö.: Tolnai Vilmos: *Jókai és a magyar nyelv* MNy 1925. 1—4. 92—93.)
- 170 32 *bakacsinsötét* — fekete vagy sötétkék vászon; a feketét koporsók bevonására használták, a kéket parasztok, pásztorok ruházódásához. Jókai a *Levente* c. színművében így magyarázza a szót: „Fekete kék”. (168.)
- 171 22 — A szentelt fűzbarkához fűződő néphittel kapcsolatosan lásd: Szendrey Zsigmond: *Népbabonák Jókai műveiben*. Ethn. 1919. 115.
- 172 21 — A bóráról és változatairól a következőképpen tájékoztat egy korabeli leírás: „A többi szelek közül azzal válik ki, hogy szerfeletti erővel fú s fúvása közben meg-megáll, hogy aztán annál hevesebben támadjon. Rendesen 3 napig, télen sokszor 9, sőt 15 napig is dühöng. Kevésbé veszedelmes szele a Quarneronak a Borina, mely reggel keletkezve, délig erősödve rendesen 1 nap kidühöngi magát.” (Dezső Béla: *A fiunei tengeröböl állatvilágáról* Bp. 1880. 9.) — A leírás „boretta”-t nem ismer, Jókai bizonyára a „lassú borina”, „borinetta” elnevezéséből alkotta a magáét.
- 173 23 *agglant* — vén banya, szipirtyó (*Bálványosvár* JKK 126.)
29 *memmeg* — ismét (meg-meg)
- 174 27 — Mint észrevehető, Jókai költői módon túlozva beszél a bóráról és válfajairól. Ez kivüláglík az egykorú leírásokból. A partra dobált hajók esete egy-egy különösen erős vihar alkalmával előfordulhatott, azonban a bóra a tengeren kevésbé veszedelmes a valóságban, mint Jókainál, „Tengerütnket inkább csak bodrozza s ritkán ver 1—2 m magas hullámokat.” (Dezső Béla i. m. 14.) A várablakig csapó hullámok tehát (176 : 15) a költői képzelet hatásos szüleményei.
- 179 3 *amely háznál a pincében tüzet raknak, azt megszállják az ördögök* — vö.: Szendrey Zsigmond: *Népbabonák Jókai műveiben*.
- 184 15 *száddallik* — nyflik, torkollík

Lap: Sor:

- 185 1 — Itt Milióra leoldja Deli Markó bocskorát, holott amikor az feljutott a várba, mezitláb volt! (182 : 27)
- 186 : 28 *csobolyó* — dongából készült, kétfenekű lapos faedény; pásztorok, utazók bor- vagy víztartója
- 190 2 *Hetairia* — egyesülés, társulás. A XIX. század elején a nemzeti szellem és összetartozás gondolatának ápolására alakult görög egyesületek neve, amelyek később török ellenes szabadságharcos célokat is vállaltak. Több Hetairia volt, Jókai a kimonodottan szabadságharcos programú, Ypsilantisszal (l. 212 : 9) kapcsolatot tartó egyik Hetairiára gondol. A program, amelyet Deli Markó itt elmond, a *Szabadság a hó alatt*ban szereplő titkos társaságokéval egyezik. (L. JKK 1 k. 30 : 6–18.) A „Hetairiá”-t Jókai említi már *A janicsárok végnapjai* c. regényében (JKK 239 : 3) továbbá a *Fejedelem és Fra Diavolo* c. novellájában (69. k.: *Még egy csokrot* 126 : 34) Ypsilantis nevével együtt (vö.: 212 : 9) és a *Jordaki feje* c. novellában (Dekameron, I.).
- 6 *Nálunk így megy a házasság.* — A „próbaházasság”-ot, mint a vidék népére jellemző szokást említi Jókai az 1881-es dalmáciai lázadásról elmondott beszédében is. L.: *Keletkezése, forrásai* c. fejezetünket.
- 23 *királ* — király
vazall — itt: adófizető, alattvaló
Zára — (Zadar) Dalmácia római alapítású egykori fővárosa
- 191 : 17 *idioma* — itt: nyelvjárás
- 193 : 17 *bugyola* — kendő, lepel; itt: álöltözet
- 194 : 14 *A valóságos „lady Adamina”.* — A vidék lakóit Markó Kraljevics nevével megnyerő külföldi kalandor-politikus tevékenységének bemutatásához egy hadvezérnek, Piccolomininek állítólagos esete adhatta az ötletet. (Vö.: *A Maglay család* 228–29.) Eszerint a délszláv monda azt tartotta, hogy „Deli Markó nem jön ám pusztán emberi erővel; hanem annak kíséretében ott lesznek olyan lények is, aminőket emberszem soha nem látott, emberhez hasonló ördögfattyak, s emberi nyelven beszélő szárnyasok! Ezt a népmesét használta fel a furfangos Piccolomini balkáni hadjárata alatt. Nissza elfoglalása után töméredek majmot és papagályt zsákmányolt a török főurak háremeiben: kapta magát, azokat odakötöztette a dromedárok púpjaihoz s ezeknek a kíséretében vonult a nép elé.
„A Deli Markó jön!” hangzott az üdvkiáltás mindenünnen...”
- 197 11 *ottomán* — párnázott támlájú, többszemélyes ülőbutor

Lap: Sor:

- 198 : 3 *firma* — cég
28 *bélyegzett papiros* — okirat
- 199 : 18 *ragyog* — szójáték-utalás a „Brillianta” női névre
- 202 : 14 *elsinkófál* — elsikaszt, ellop
17 *szalmaember* — Tolnai Vilmos e szóval kapcsolatban téved. Ugyanis a „Strohmann” szószerint fordításának veszi. (*Jókai és a magyar nyelv* MNy 1925. I–4. 94.) Emiatt elmarasztalja Jókait, mint aki „leszáll néha a nyelvrontók” közé. Az előzményekből tudjuk, hogy itt *ténylegesen szalmából készült bábokról* van szó és nem „stróman”-okról. — A szalmaemberekkel való kártyázás ötlete egyébként máshol is előbukkan Jókainál: *A pénz betegségei* 35. k. 279.
- 21 *adorál* — csodál, hódol, imád
- 203 : 3 *separat invázió* — itt: magánhadjárat, önálló akció
7 *triple alliance* — hármasszövetség; itt a Napóleon legyőztetése utáni ún. „Szentszövetség”-re való tréfás utalás
10 *continentál-zár* — az a forgalomzárlat, amellyel Napóleon az európai kontinenstől elszakította Angliát, hogy az angol kereskedelem tönkretételével mérjen érzékeny csapást a szigetországra s egyúttal európai szövetségeseire. A fogalom itt tréfás utalásként kerül elő.
foeminini generis — nőnemű; ti. az országnak nevei a latin nyelvben nőneműek, csak Angliáé (Albion) hímnemű, (masculini)
- 21 *Orestes és Pylades* — az ókori görög rege szerint két, együtt nevelkedő királyfi, akiket legendás erejű barátság fűzött egymáshoz (vö.: Aiszkhülosz: *Oreszteia*, Szophoklész: *Élektra*).
- 204 : 5 *pour la dame* — a hölgyért
7 *redout* — zárt sáncrendszer a hadászatban; itt: erőd
- 22 *dioscur* — Kasztor és Poliüdeukész (latinul: Castor és Pollux), Zeusznek Lédától született ikerfiai a görög mitológiában; az egymáshoz elszakíthatatlanul ragaszkodó testvérek jelképei
- 207 : 25 *görög unitus pápa* — az ún. „görög egyház” azon ágához tartozó pap, amely elismeri a római pápa főnnhatóságát, de szertartásaiban s egyházi fegyelemben eltér a katolikus egyház előírásaitól (görög szertartású katolikus)
- 208 : 9 *hagymáz* — önkívülettel járó, súlyos, lázas betegség; itt: sebláz
- 210 : 16 *processus* — jogi értelemben: per
- 211 : 6 *szojusz blagodensztoiga* — (szojuz blagogyensztvija) az orosz nemesi forradalmárok titkos egyesülete, amely 1818-ban alakult. Célja a jobbágytság felszabadítása, alkotmányos monarchia megteremtése. Külpolitikai tervei között valóban szerepelt

Lap: Sor:

- a balkáni népek szabadságharcos törekvéseinek támogatása. Az itt említett nyolcágú csillag — amelyet Jókai a *Szabadság a hó alatt*ban is említ — valójában nem a Szojuz Blagodensztoiga, hanem az „Egyesült Szlávok Szövetsége” elnevezésű titkos társaság tevékenységével függhetett össze. (Vö.: *Szabadság a hó alatt* JKK Tárgyi magyarázatok 29 : 18–19.)
- 212 : 7 *cunctatorcodik* — késedelmeskedik, Quintus Fabius Maximus római hadvezér és diktátor melléknévéről (Cunctator), akinek Hannibállal szemben alkalmazott eredményes taktikáját — a nyílt ütközetet kerülve, kisebb csatákban fásztani ki az ellenfelet — a türelmetlen rómaiak „késlekedés”-nek vélték
- 9 *Ypsilanti* — Ypsilantis, Jókai feltehetően a nagyapja és apja szabadságharcos törekvéseit folytató Alekszandrosz Y-ra (1792–1828) gondol, aki az orosz hadseregben harcolt Napóleon ellen, majd görög szabadságharcosok élén — bízva a balkáni népek felkelésében — Oroszországból Moldvába vonult. Hadjárata sikertelen maradt.
- 10 *Germanos Mauromichalis* — magát a spártaiak utódának tekintő görög fejedelmi család sarja (1775–1848), a Hetairiák egyikének (l.: 190 : 2) tagja, az 1821-es görög felkelés vezetője *Peloponnesus* — Görögország legdélibb félszigete
- 11 *Morea* — a Peloponézosz félsziget XIII. század óta használt elnevezése
- 16 *fekete hegyek* — az egykori Montenegro, ma Crnagora
- 28 *(lő)gyapot* — (cellulozetrinitrát vagy cellulozehexanitrát) robbanószer. Jókai feltalálását a kalandos mese kedvéért a valóságosnál kissé korábbra teszi s a feltaláló személyét is homályba burkolja. Valójában az 1840-es évek elején találta fel Friedrich Christian Schönbein német vegyész.
- 215 : 27 *Bath-rend* — a XIV. században alapított angol lovagrend, amelyet a regény cselekményének idején I. György angol király felújított és érdemrend-alapítvánnyá tett
- 28 *passé partout* — útlevél, szabad eltávozást engedélyező okirat
- 216 : 5 *Père La Chaise* — a leghíresebb párizsi temető, amelyet Chaise atyáról, XIV. Lajos király gyóntatójáról neveztek el.
- 12 *Rouen* — Normandia gazdasági és közigazgatási központja a Szajna torkolatától nem messze a folyó partján. Így kikötője tengeri forgalmat is lebonyolíthat.
- 16 — Az itt részletezett haditerv a valóságban az ún. Déli Dekabrista Társaság (Ruszkája Právda) programja volt: Oroszország támogatásával a balkáni népek föderatív köztársaságot

Lap: Sor:

- alapítanak, a cári családot pedig — amennyiben nem hajlandó a cár hozzájárulni terveikhez — Alaszkába száműzik. (vö.: *Szabadság a hó alatt* keletkezése, forrásai; Tárgyi és nyelvi magyarázatok.) Hasonló tervet említ Jókai a *Kétszer kettő négy* c. elbeszélésében. (*Őszi fény* 34., 44.)
- 217 16 *chioggiota* — Jókai bizonyára Chiozza olasz városra gondol, amely a Brenta folyó torkolatánál fekszik az Adria partján — illetve ennek lakóira
- 21 *szalüpp* — átvethető női köpeny
- 28 *Skutari* — római alapítású albániai város, az ország kereskedelmi központja
- 218 17 *douanier* — vámőr
- 219 : 2 *hermeszilég* — (hermetikusan) „légmentesen”; ugyanis Hermész mitológiai istennek azt a képességet tulajdonították, hogy mágikus pecséttel hozzáférhetetlenül el tudja zárni edények nyílását
- 12 „*elnapoltatik a bill*” — a „bill” angolul váltó, számla; parlamenti műnyelven: törvényjavaslat, a parlamenthez benyújtott kérelem, büntető ügyekben az esküdtszék elé terjesztett vád. Itt Jókai az angol nemzetiségű szereplő jellemzésére használja a szót úgy, hogy a hangsúly az *elnapolásra*, halasztásra esik; így a pontosabb értelmezések fölösleges bonyodalmat okoznának. A „bill” szó az „ügy” általános fogalmával esik egybe.
- 14 *ülhet a gyapjúsákon* — a. m. lordkancellár is lehet (a lordok házának elnöke, a korabeli Anglia legelső államhivatalnoka és igazságügyminisztere); a „gyapjúsák” (woolsack) ugyanis annak a bíborszínű posztóval bevont vánkosnak a neve, amelyen ülve a lordok házában ülésen a lordkancellár elnököl
- 221 3 *conglomerát-szikla* — törmelékkezetekből összeállt szikla
- 223 : 12 *holothuro* — az ún. tuskébőrűekhez tartozó állat: tengeri ugorka
- 225 20 *Buccariza* — község a Buccari-öbölben, ma Bakar
- 23 *dentále* — puhatestű, tengeri kagylóféleség
- 228 : II *inventarium* — leltár
- 229 : I — Egy sekély vízbe került, megölt, majd kitömött és látványossággá alakított cápáról említést tesz a Fiume-környéki krónika (Kenedi Géza: *A Quarnero, Fiume és Abbazia* 1884. 31.), Jókai is megemlíti Littrow nyomán egy kitömött cápát amelyet a sekély vízben Litrow közreműködésével veszélytelenné tettek: sztrichinnel megmérgezték s az szörnyű vergődés után elpusztult. Egy kereskedő megvette, kitömötte. (*Életről el-*

Lap: Sor:

- lesve 250–54.) Hogy József nádor cápát ajándékozott volna a Nemzeti Múzeumnak, annak nyomát nem találtuk. A *Magyar Nemzeti Múzeum állattára* c. kiadvány (A Múzeum alapításának százados évfordulója alkalmából ismertetik az Állattár tisztviselői Bp. 1902.) legalábbis nem tud sem az adományozásról, sem a cápa valamikori meglétéről. — Használó cápa-csattanóval fejezte be Jókai 1857-ben a *Tízmillió dollár* c. kalandos elbeszélését. A híres kalózt kincsei lelőhelyének titkával együtt cápa nyeli el. „A cápa eltemette tízmillió dollár titkát.” — írja Jókai. (12. k. 226.)
- 229 8 — A Vörösmarty-idézet a költemény 15–16. sora. E Vörösmartyval tréfásan polemizáló hivatkozás arra vall, hogy amíg meddő viták folytak a két sor tárgyi háttéréről és értelmezéséről, Jókai megelőzve a vitát eldöntő szakvéleményeket (Riedl Frigyes: *Poétika*. 1889; Zlinszky Aladár: *Vörösmarty Főti Dalának egy vitás helye* EPhK 1894) — magától értetődő természetességgel ragadta meg a két sor lényegi jelentését: A bor adja a lelket; a hal — a víz lévén éltető eleme — nem lehet „dicsó és remek”. (Vö.: *Vörösmarty Mihály Összes Művei* Bp. 1962. 3. k. 274–75.)
- 230 25 *szolgáalom* — jogi szakkifejezés; az előző tulajdonosnak a birtok vevőjére kötelező érvényű kikötése
- 231 14 *világból kimaradt nő* — a Jókai regények gyakori típusa ez időben (l.: Tcmetvényi Pálma sorsa az *Akik kétszer halnak* megben.)
- 232 3 *kraljevics* királyfi

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A regény első közlése a „Regényvilág”-ban.
- II. Uskók férfi. *A L'Illyrie et la Dalmatie, ou Moeurs, Usages et Costumes de leurs Habitans et de Ceux des Contrées voisines.* (Traduit de l'Allemand, de Mle Docteur Hacquet, Par M. Breton. Vol. 1—2. Paris 1815.) c. kiadvány illusztrációja.
- III. Uskók nő. (Uo.)
- IV. A Frangepán vár mai képe Porto Reban, ma Kraljevica, Jugoszlávia (Amatőr felvétel).

NÉVMUTATÓ

- Ács Károly 251
 Aiszkhiülosz 298
 Alfieri, Vittorio 289
 Amelot de la Houssaie 246
 III. Andronikosz bizánci császár
     291–92
 Apáczai Csere János 277
 Argand, Aimé 285
 Artois herceg (X. Károly francia
     király) 284
- Balzac, Honoré de 282
 Bertuch, Friedrich Justinus 281
 Bolivar, Simon 287
 Bori Imre 251
 Borovszky Samu 292
 Brelich, Ernesto 239, 252
 Breton M. 302
 Bruneaut, Mathurin 283
 Byron, George Gordon 289
- Cambieri főorvos 280
 Carcel 285
 Carco, François 282
 Catalani, Angelica 286
 Chaise atya 299
 Cherveul, Michel Eugène 285
 Claudius Aelianus 277
 Congreve, William 278
 Crusenstolpe, M. J. von 249
- Demeter Tibor 239
 Desaix, Louis 283, 287
 Diocletian császár 247
 Dezső Béla 278, 296
- Erzsébet királyné 243
- Falk Miksa 239
 Faludi Ferenc 250
 Fénelon, François de Salignac de la
     Mothe 281
 M. Fortis abbé 246
 Frangepán-család 257, 272, 293
 Frangepán (Frangipáni) Ferenc
     272
 Frangepán Kristóf 272
- Germanos Mauromichalis 299
 Gerőfi Andor 242
 Gluck, Christoph Willibald 289
 Gresti, Maximilian 239, 252
- I. György angol király 299
- Hacquet 302
 Hamelin, Jacques Felix Emmanuel
     291

Hankiss János 255 – 56
Hannibál 299
Hébert, Henri 283
Hérodotosz 288
Holberg, Ludwig 281
Homérosz 250
Horváth János 249 – 50
Hunyadi János 276
Hübner, Johann 281

Ipolyi Arnold 292, 293, 295
Irmei Ferenc 254

Jósika Miklós 250
József nádor 301

Kammermayer Károly 241
VI. Károly császár 276
Kastriota György 276
Kazinczy Ferenc 250
Kean, Edmund 278
Keglevich gróf 247
Kenedi Géza 300
Klopstock, Friedrich Gottlieb 280
Kónya Judit 239, 256
Kotzebue, August Friedrich von
290
Kölcsey Ferenc 250
Kupeczky, Jan 278

XIV. Lajos francia király 290, 299
XV. Lajos francia király 284, 289
XVI. Lajos francia király 283
XVII. Lajos francia király 283
XVIII. Lajos francia király 283,
284
Lacroix, F. 249
Lagneau orvos 280

Laris orvos 281
Lavater, Johann 287 – 88
Lemerrier építész 282
Littrow, Heinrich 242 – 43, 245,
300
Ludwig Salvator főherceg 243
Lukács apostol 272

Madácsy László 251
Majláth János 295
Marko Kraljević 293, 297
Mária Antoinette 283
Mária Terézia királynő 240
Mars, Anne 290
Masich főorvos 281
Mesmer, Franz Anton 278
Micheleangelo, Buonarroti 272
Mikszáth Kálmán 251
Milton, John 280
Mócs Zsigmond 252
Musset, Paul de 284

Napóleon, Louis Bonaparte 244,
272, 273, 274, 279, 280, 283,
286, 287, 290, 291, 298
Naundorf, Wilhelm Karl 283
Nedić, Vladan 251
Noë, Heinrich 245 – 46, 248
Nugent, Laval 273

Odüsszeusz 281
Orleans hercegek 282
Orpheus 288
Országh Sándor 241

Paganini, Niccolò 277
Pálóczi Horváth Ádám 275
Péró, Jovan Szegedinac 293

- Petőfi Sándor 250
 Piccolomini 297
 Pintér Jenő 256
 Póth István 251
- Quintus Fabius Maximus 299
- Rabatta, Joseph 292
 Remete Szent Pál 275
 Révai Mór János 235, 251, 253
 Richelieu bíboros 282
 Riedl Frigyes 301
 Rudan, Amadeo 239
 Rudán Pál 239
 Rudolf trónörökös 243
- Sándor István 249
 Schnitzler J. H. 249
 Schönbein, Friedrich Christian 299
 Shakespeare, William 278
 Skander bég 276
 Šlasky, Jan 239
 Sue, Eugéne 256
 Swift, Jonathan 281
- Szabó László 293
 Szana Tmás 253–54
 Szántó Piroska 239
 Szapáry Géza gróf 242
 Székács József 250
 Szendrey Zsigmond 274, 275,
 276, 294, 296
 Szent Antal 280
- Szent Márk 283
 Szophoklész 298
- Talma, François Joseph 286
 Thallóczy Lajos 246
 Toldy Ferenc 250
 Tolnai Vilmos 296, 298
 Tóth Krisztina 246
- Urházy György 250–51
- Ypsilantis (Ypsilanti) Alekszand-
 ros 297, 299
- Ványi Ferenc 255
 Vas István 282
 Verdoni orvos 281
 Voltaire 286
 Vörösmarty Mihály 250, 301
 Vukasin macedón király 293
 Vuk Karadžéi Stepanović 250
- Wellington, Arthur 279
 Wesselényi Miklós 272
- Zajaczkowska, Zuzanna 239
 Zlinszky Aladár 301
 Zöldhelyi Zsuzsa 251
 Zrinyi-család 293
 Zrinyi Péter 272

TARTALOM

Dobra került várak	5
Axamita leányasszony	11
Frangipáni vára	22
Akit sehol sem fogadnak be	29
Milióra	34
Ki az a Marguerita?	52
A tatár tábor	64
A karambol-partik	75
A l'hombre	83
Lady Adamina	89
A drága fütty	94
Ami nincs az aranykönyvben	110
A virág nap nélkül	123
Deli Markó	130
Vakok értekeznek a színekről	142
A guzla	148
Az illatos füvek	160
A bóra	166
Egy a száz közül, aki megmenekül	177
Ami egyszerre megjön	183
Az utolsó játszma	197
És neki mégis igaza van	209

A várva várt megérkezik	216
Egy játékos, aki nyer	230
Jegyzetek	
Rövidítések	234
Kiadások, fordítások	235
Keletkezése, forrásai	240
Irodalom	253
Szövegváltozatok	257
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	272
A képmelléletekről	302
Névmutató	303

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

A szerkesztésért felelős :
SZIGYÁRTÓ GYÖRGYNÉ

Műszaki szerkesztő:
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötéstervező:
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✱

A kézirat beérkezett: 1965. XI. 5.

Példányszám: 6,500

Terjedelem: 15,4 (A/5) ív + 4 old. melléklet

AK 914 d 6669

✱

65.61550 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

Apr 25 - 87

